

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
MÜTERCİM – TERCÜMANLIK BÖLÜMÜ

Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi

Journal of Translation Studies
Revue de Traduction et d'Interprétation
Zeitschrift für Übersetzungswissenschaft

Sayı 40, Yıl 2026 (Bahar)

Hacettepe Üniversitesi
Mütercim ve Tercümanlık Bölümü

E-ISSN 2687 - 2846

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
MÜTERCİM – TERCÜMANLIK BÖLÜMÜ

Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi

Journal of Translation Studies
Revue de Traduction et d'Interprétation
Zeitschrift für Übersetzungswissenschaft

Sayı 40, Yıl 2026 (Bahar)

Hacettepe Üniversitesi
Mütercim ve Tercümanlık Bölümü

E-ISSN 2687 - 2846

YAYININ ADI ÇEVİRİBİLİM VE UYGULAMALARI DERGİSİ**YIL 2026 SAYI 40 AY TEMMUZ****YAYIN SAHİBİNİN ADI** Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü adına
Cihan ALAN**SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ** Cihan ALAN**YAYIN YÖNETİM YERİ** Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü
TR-06800 Beytepe / ANKARA**YAYIN YÖNETİM YERİ TEL.** +90 (312) 297 83 75**İNTERNET ADRESİ** <http://www.dergipark.org.tr/tr/pub/ceviri>**YAYIN DİLİ** Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca**YAYIN TÜRÜ** *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi* Hacettepe Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü'nün yayın organı olup, çift-kör hakemli, açık erişimli akademik bir dergidir. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi* çeviribilim alanında bilimsel, özgün, ulusal ve uluslararası araştırma makaleleri yayımlamaktadır. Dergimiz ULAKBİM TR Dizin ve MLA indekslerinde taranmaktadır.**YAYINLANMA BİÇİMİ** Yılda iki kez (Temmuz & Aralık)**E-ISSN** 2687 - 2846**Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi**

Her hakkı saklıdır. Bu dergide bulunan yazılar tamamen ya da kısmen yayın kurulundan veya H.Ü. Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nden izin alınmaksızın hiçbir biçimde çoğaltılamaz, basılıp yayınlanamaz.

Editör / Editor

Hilal ERKAZANCI DURMUŞ

(Hacettepe University)

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Cihan ALAN

(Hacettepe University)

Umut Can GÖKDUMAN

(Hacettepe University)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Berrin AKSOY

(Atılım University)

Duygu ÇURUM DUMAN

(Bilkent University)

Elif ERSÖZLÜ

(Hacettepe University)

Mümtaz KAYA

(Hacettepe University)

Susanne KLINGER

(Hacettepe University)

Ayşe Şirin OKYAYUZ

(Hacettepe University)

Zeynep ORAL

(Hacettepe University)

Sinem SANCAKTAROĞLU BOZKURT

(Hacettepe University)

Dilek TURAN

(Marmara University)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Alev Bulut

İstanbul University

Christina Schäffner

Aston University

Emine Bogenç Demirel

Yıldız Teknik University

Frédéric Chaume

Sapienza Università di Roma

Jonathan Ross

Boğaziçi University

Jorge Diaz-Cintas

London's Global University

Mette Rudvin

Bologna University

Mine Yazıcı

İstanbul University

Özüm Arzık Erzurumlu

Illinois University

Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi 40. Sayısında (2026 Bahar) hakemliklerine başvurduğumuz, aşağıda adları geçen akademisyenlere teşekkür ederiz.

Dergi Yayın Kurulu

Prof. Dr. Berrin Aksoy	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Neslihan Kansu Yetkiner	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. A. Şirin Okyayuz	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Nihal Yetkin Karakoç	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Doç. Dr. Yeşim Dinçkan	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Müge Işıklar Koçak	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Alper Kumcu	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Esra Özkaya Marangoz	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. A. Zeynep Oral	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Sinem Sancaktaroğlu Bozkurt	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Pelin Şulha	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Seda Taş İlmeç	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Perihan Duygu Tekgül Akın	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Safiye Gül Avcı Solmaz	Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Ayhan	Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Duygu Çurum Duman	Bilkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif Ersözlü	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Gürses	Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevcan Seçkin	İstanbul Topkapı Üniversitesi
Dr. Fatma Aksoy Üçkardeşler	Bilkent Üniversitesi

We thank all the undermentioned academics who kindly participated in the peer review process of the *Journal of Translation Studies*, Issue 40 (2026 Spring).

Editorial Board

Prof. Dr. Berrin Aksoy	Atılım University
Prof. Dr. Neslihan Kansu Yetkiner	İzmir University of Economics
Prof. Dr. A. Şirin Okyayuz	Hacettepe University
Prof. Dr. Nihal Yetkin Karakoç	İzmir University of Economics
Doç. Dr. Yeşim Dinçkan	Hacettepe University
Doç. Dr. Müge Işıklar Koçak	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Alper Kumcu	Hacettepe University
Doç. Dr. Esra Özkaya Marangoz	İstanbul University
Doç. Dr. A. Zeynep Oral	Hacettepe University
Doç. Dr. Sinem Sancaktaroğlu Bozkurt	Hacettepe University
Doç. Dr. Pelin Şulha	Dokuz Eylül University
Doç. Dr. Seda Taş İlmeç	Yıldız Technical University
Doç. Dr. Perihan Duygu Tekgöl Akın	Akdeniz University
Dr. Öğr. Üyesi Safiye Gül Avcı Solmaz	Yıldız Technical University
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Ayhan	Yıldız Technical University
Dr. Öğr. Üyesi Duygu Çurum Duman	Bilkent University
Dr. Öğr. Üyesi Elif Ersözlü	Hacettepe University
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Gürses	Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevcan Seçkin	İstanbul Topkapı University
Dr. Fatma Aksoy Üçkardeşler	Bilkent University

İçindekiler/Table of Contents

Vernacular language in the English translations of Sevgi Soysal's *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* and *Şafak*.....1-23

Sevgi Soysal'ın *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* ve *Şafak* Romanlarının İngilizce Çevirilerinde Yerel Dil

Göksenin ABDAL

Research/Araştırma

Çocuk Esirgeme Kurumu Dergilerinde Çevirinin Ulus İnşası Üzerindeki Etkisi: *Çocuk Dergisi* Örneği24-48

The Impact of Translation on Nation-Building in the Magazines of the Children's Welfare Agency: The Case of *Çocuk*

Ahsen AY

Araştırma/Research

Görsel-İşitsel Çeviride Çok Dillilik: *Emily in Paris*.....49-76

Multilingualism in Audiovisual Translation: *Emily in Paris*

Cihan Deniz AYTAŞ, Zeynep ORAL

Araştırma/Research

Step Forward or Stumbling Block? Learner Opinions on Metaverse in Simultaneous Interpreter Training.....77-103

İlerleme mi, Engel mi? Öğrenenlerin Simultane Çeviri Eğitiminde Metaverse'e Yönelik Görüşleri

Ferdi ÇELİK

Research/Araştırma

Incorporating the Concept of Emotional Literacy into Translator Education Research and Practice: A Preliminary Study.....104-126

Duygusal Okuryazarlık Kavramının Çevirmen Eğitimi Araştırmalarına ve Uygulamalarına Dahil Edilmesi: Bir Ön Çalışma

Yasemin ÇETİN UYSAL, Senem ÖNER BULUT

Research/Araştırma

Towards an Analytical Framework for Self-Translator's Social Identity: The Case of Margosyan.....127-151

Öz-Çevirmen Sosyal Kimliği İçin Bir Analitik Çerçeve Önerisi: Margosyan Örneği

Ezginaz EMİRKADI MUTLU, A. Şirin OKYAYUZ

Research/Araştırma

Tür Yazınından Kanonik Klasığe: *Zaman Makinesi*'nin Türkçe Çoğuldizgesel Serüveni.....152-180

From Genre Fiction to Canonical Classic: The Polysystemic Journey of *The Time Machine* in Turkish

Hanımınur MERCAN TOPÇUOĞLU, Ayla AKIN

Araştırma/Research

Missionary Translations: The Activities of the American Board in the Ottoman Empire (1820–1923).....181-201

Misyoner Çeviriler: Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Board’un Faaliyetleri (1820–1923)

Ceyda ÖZMEN

Research/Araştırma

First and Last Words: Paratextual Guardianship and the Gendered Canonization of *Frankenstein* in Turkish Reception.....202-221

İlk ve Son Söz: Yanmetinsel Vesayet ve *Frankenstein*’ın Türkçe Alımlamasında Toplumsal Cinsiyet Temelli Kanonlaştırma

Merve Sevtap SÜREN

Research/Araştırma

Türkiye Cumhuriyeti’nde Çeviri Teknolojileri.....222-238

Translation Technologies in the Republic of Türkiye

Mehmet ŞAHİN

Araştırma/Research

***La Turquie*: une idée neuve en Europe Eserine ve Türkçe Çevirisine Çeviri Sosyolojisi Penceresinden Bakış.....239-261**

An Examination of *La Turquie*: une idée neuve en Europe from the Perspective of Translation Sociology

Filiz TOKALAK BALTACI

Araştırma/Research

Constructing Socialist Thought through Translation: Alâeddin Şenel and the Politics of Activist Translation in Türkiye.....262-280

Çeviri Yoluyla Sosyalist Düşünceyi İnşa Etmek: Alâeddin Şenel ve Türkiye’de Aktivist Çevirinin Politikası

Barbaros UZUNKÖPRÜ, Neslihan DEMEZ

Research/Araştırma

An Examination of Bharati Mukherjee's Voice in Turkish within a Postcolonial Context.....281-302

Bharati Mukherjee'nin Türkçedeki Sesinin Postkolonyal Bağlamda İncelenmesi

Güneş YAMANOĞLU

Research/Araştırma

Vernacular language in the English translations of Sevgi Soysal's *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* and *Şafak*

Sevgi Soysal'ın *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* ve *Şafak* Romanlarının İngilizce Çevirilerinde Yerel Dil

Research/Araştırma

Göksenin ABDAL

Asst. Prof., Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Letters, Department of English Translation and Interpreting, gokseninabdal@mu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7122-0516

ABSTRACT

As a female writer with social realist inclinations from Turkish literature, Sevgi Soysal portrays characters from different walks of life by maintaining an equal distance from varying categories of social difference, potentially turning into a label within society. Soysal incorporates vernacular language, shaped by local linguistic elements and containing important clues about indigenous ways of thinking from the Turkish context, into her works, ensuring the representation of several voices within her narrative universe. This study aims to discuss how elements of vernacular language are recreated in the English translations of Sevgi Soysal's *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* and *Şafak* in the light of the concept of foreignizing translation as an ethical act. This study comprises four parts. The first two parts draw on the main outlook of vernacular language and its potentiality in translation. In the third part, the interrelationships between Soysal's tendency to form a social realist perspective and her use of vernacular language in her selected novels are examined. The fourth part provides an analysis of paratextual elements and examples of vernacular language from the English translations of Sevgi Soysal's *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* (2016) by Amy Spangler and *Şafak* (2022) by Maureen Freely. From an ethical perspective, it is concluded that Spangler and Freely show a limited extent of vernacularization based on their tendency toward foreignization in the English translations of Sevgi Soysal's novels, leading to lesser chances of promoting openness, dialogue, and cultural hybridity between the source and target cultures.

Key words: Sevgi Soysal, modern Turkish literature, social realism, vernacular language, literary translation

ÖZET

Türkçe edebiyatta toplumcu gerçekçi eğilimleri olan bir kadın yazar olarak öne çıkan Sevgi Soysal, eserlerinde toplumda bir etiket haline gelme potansiyeli olan sosyal kategorilere eşit mesafede durarak farklı yaşam tarzlarına sahip karakterlere dair öyküler anlatır. Soysal, yerli dil unsurlarıyla şekillenen ve Türkiye bağlamına özgü yerli düşünce biçimleri hakkında önemli ipuçları içeren yerel dili eserlerine dahil ederek, anlatı evreninde çeşitli seslerin temsil edilmesini sağlar. Bu çalışma, etik bir eylem olarak çeviride yabancılaştırma kavramı ışığında, Sevgi Soysal'ın *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* (1973) ve *Şafak* (1975) adlı eserlerinin İngilizce çevirilerinde yerel dil unsurlarının nasıl yeniden yaratıldığını tartışmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma dört bölümden oluşur. İlk iki bölüm, genel hatlarıyla yerel dili ve çevirideki potansiyellerini ele almaktadır. Üçüncü bölümde, Soysal'ın incelenen romanlarında toplumsal gerçekçi bakış açısı oluşturma eğilimleri ile yerel dil kullanımı arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde, Amy Spangler'ın *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* (2016) ve Maureen Freely'nin *Şafak* (2022) çevirilerine ait yanmetinsel unsurlar ve bu eserlerden alınan yerel dil örnekleri analiz edilmektedir. Sonuç olarak, Spangler ve Freely'nin, Sevgi Soysal'ın romanlarının İngilizce çevirilerinde yabancılaştırma eğilimleri göz önüne alındığında, yerel dili sınırlı biçimlerde yansıttıkları, böylece kaynak ile erek kültürler arasında açıklık, diyalog, ve kültürel melezliğin teşvik edilme olasılığını azalttıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar sözcükler: Sevgi Soysal, çağdaş Türk edebiyatı, toplumcu gerçekçilik, yerel dil, yazın çevirisi.

1. Introduction

As a prominent female writer in Turkish literature, Sevgi Soysal (1936-1976) is one of the earliest female representatives of social realism in modern Turkish literature with her commitment to reflecting societal diversity in her works.¹ Her approach to literature as a motive of democratizing narrative and bringing literature to the masses helps her works capture the contradictions and inconsistencies of Turkish society through the eyes of everyday characters. Soysal's novels, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* (1973) and *Şafak* (1975), exemplify her focus on the lives of ordinary people and their engagement with pressing social issues, such as class divisions, economic struggles, and ideological dilemmas. *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, which won the Orhan Kemal Award in 1974, depicts a series of human portraits over the span of an hour and a half, framed by the dramatic fall of a rotting poplar tree on a street in Ankara, the capital of Türkiye. In contrast, *Şafak* delves into the experiences of a woman subjected to an interrogation for twelve hours in Adana, one of the largest cities in southeastern Türkiye. Both novels underscore the casual relationships characters form with their surroundings and the individuals they interact with. Crucially, the sociocultural contexts embedded within

¹ "Sevgi Soysal was born in Istanbul in 1936. Her work is inspired by her childhood in Ankara, youth and student movements in Turkey, revolutionary dreams, and experiences of leftist intellectuals in prison and in exile. In 1974, Soysal won the prestigious Orhan Kemal Award for Best Novel for *Noontime in Yenişehir*, which she wrote while in prison. *Dawn* was published in 1975, a beautiful thematic companion to her memoirs of prison life, which were originally published in the newspaper *Politika* and published in a single volume as *Yıldırım Area Women's Ward* in 1976. She wrote a set of endearing and illuminating story collections, novels, and memoirs over the course of her short life. Soysal died of cancer at the age of forty in 1976. She left behind an incomplete novel, *Welcome, Death!*" *Words Without Borders* ("Sevgi Soysal", n.d.).

these works are intricately tied to the vernacular language employed by the characters, presenting distinct and profound challenges for translators.

This study examines the recreation of vernacular language in the English translations of Soysal's novels *Yenişehirde Bir Öğle Vakti* by Amy Spangler and *Şafak* by Maureen Freely. By analyzing the translators' textual strategies and the sociocultural implications of their decisions, the study explores how elements of the Turkish vernacular language are rendered in English. Additionally, the paratextual analysis (including epitextual and peritextual elements) highlights the positioning of these publications in the target context. In this way, a comprehensive framework will be drawn on the textual and extratextual factors influencing the dissemination and reception of Soysal's works in English.

This study fills a critical gap in the field. While studies on vernacular language in the Turkish context largely focus on the language reform and planning efforts of the early Republican period (Tachau, 1964; Doğançay-Aktuna, 1995; Karpas, 2004; Aytürk, 2004; Çolak, 2004; Bingöl, 2009), only very few address its representation in modern Turkish literature (Karpas, 1960; Parla, 2008; Ertürk, 2010) or its implications in translation into other languages (Can Rençberler, 2021; Emirkadı, 2023). In a very recent publication, Hilal Erkazancı Durmuş (2026) discusses the 'female' agency of Freely and Spangler with examples from their translations of Turkish literature in Anglosphere from a holistic perspective by reflecting upon "expanding the global visibility of marginalized women authors, revealing women's agency, challenging normative gendered embodiment, highlighting women's intersectional struggles, and demonstrating parallelisms within world literature to transform commercialized images." However, the present study provides a focused look on how the translatorial agencies of Freely and Spangler potentialize in vernacular language with examples from the English translations of Sevgi Soysal's two novels, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* and *Şafak*, since the vernacular functions as a literary device for representing local knowledge and worldviews from a social realist perspective, expanding beyond the categories of race, sexuality, gender, class, ethnicity, and nationality in Soysal's literary realm. By underlining the significance and the role of vernacular language in Soysal's social realist novels and their English translations, this study contributes to broader discussions of the agents' roles in constructing the Turkish vernacular in the context of translating modern Turkish literature into other languages.

2. Theoretical Framework

Language use is inherently contextual. In official settings, where communication is governed by established norms, formal linguistic elements prevail. Conversely, in contexts where such regularization is deemed unnecessary, linguistic irregularities emerge, bringing the vernacular to the forefront. Vernacular refers to the natural linguistic expressions used by specific groups, often in informal contexts, but it also encompasses the distinct linguistic practices of communities (Vernacular, *Cambridge Dictionary*, n.d.). However, vernacular is not exclusively tied to informality; it is also employed by specific communities and social groups across a range of contexts. For

instance, mobile communities, such as circus performers or nomadic groups, often integrate irregular linguistic forms, which manifest as vernaculars, into their everyday communication (Lantis, 1960, p. 203). In such cases, Ming (2020, p. 82) implies the uncodified nature and the lower degree of standardization for vernacular language, suggesting its association with colloquial, vulgar, and slang elements. Consequently, vernacular languages are often perceived as diverging from mainstream linguistic norms in public discourse. These characteristics make vernacular languages a focal point for research exploring their links to identity, community, and linguistic diversity (Mugeon & Nadasdi, 1998; Hazen, 2002; Makoni et al., 2007).

In this manner, translating vernacular into other languages brings challenges beyond linguistic fidelity, encompassing social, cultural and historical complexities. This feeds the tension between preserving the original cultural context and making it intelligible to the target audience during the translation process. When such issues arise, translators face the dilemma of foreignizing the vernacular elements to keep the cultural essence unique to the source text or bringing forth fluency and familiarity to create a more accessible target text for the readership (Saxena, 2022, p. 6). As Antoine Berman (1992, p. 4) highlights, translation is "an opening, a dialogue, a crossbreeding, a decentering" – a process that fosters connections across cultures. Translation allows the target audience to engage with the unfamiliarity of the source culture through culture-specific items such as local customs and folk traditions (Ni & Hongmei, 2024, p. 146). However, without adequate contextual knowledge, translators may misrepresent or remove the cultural background of the source text, leading to the elimination of human experiences from the target text (Nnamani & Amadi, 2015, p. 79). This prevents cultural phenomena, including vernacular elements, from being represented deservedly in the target context.

Another significant challenge in translating vernacular lies in representing the sociolinguistic markers of class, region, religion, and social strata in the target text since vernaculars contain colloquialisms, regional dialects, and slang elements directly referring to characters' relationships with their social worlds (Rosengrant, 1992, p. 16). Translators often grapple with whether to adopt literal translation, which might risk unintelligibility in certain contexts, or to adapt vernacular elements for target audiences, potentially diminishing their original sociocultural significance. For instance, the non-standard orthography addressing the lower social strata in *The Adventures of Huckleberry Finn* may force translators to preserve vernacular features without reinforcing stereotypes in the translation process (Berthele, 2000, p. 605). Lawrence Venuti (1998, pp. 81-82) frames translation as an ethical act, emphasizing the need for translators to consider temporal and spatial dynamics of the cultural context while avoiding ethnocentric biases that might surface under the guise of linguistic fidelity. For Venuti, translators may use domesticating translation, "an ethnocentric reduction of the foreign text to dominant cultural values in English" (1995, p. 81), or foreignizing translation, "an ethnodeviant pressure on those values to register the linguistic and cultural differences of the foreign text" (1995, p. 20). Venuti (1995, p. 20) relates the motive of foreignizing translation to an ethical act since the pressures toward fidelity

and creating an 'objective' text, which potentially limit the outlook of local knowledge and related cultural differences in translation, can be eliminated through a foreignizing approach. What seems acceptable and eligible for the target audience, the Western readers in particular, may not always mirror the peculiarities of the source text relating to indigenous and non-Western contexts. In that, translating vernacular is a political act, serving to create a motive against the widespread legacy of colonial mentality that gives superiority to certain languages over others and to encourage and support cultural exchange in an egalitarian way (Wa Ngũgĩ, 2020, p. 340). In return, this gives the act of translation a transformative role in bridging diverse cultures through an array of authors and their works in the literary scene. Hence, this study adopts Venuti's (1995, p. 20) framing of translation as "an ethical act" based on the motive of foreignizing translation "as a place where cultural other is manifested" to examine vernacular elements in the English translations of Sevgi Soysal's *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* and *Şafak*. The specific reason behind the choice of an analysis on vernacular elements is that such elements also foreground the critical stances that Soysal genuinely advocated as a social realist writer in her literary works.

3. The role of vernacular language in *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* and *Şafak*

Sevgi Soysal, as a writer with deep inclinations to reflect ordinary people's lives in her narratives, gives a fair chance to individuals from diverse social backgrounds to express themselves in ways resonating with readers' everyday experiences. By doing so, Soysal not only brings her narrative line closer to social realities but also provides a democratic space for readers to critically negotiate their socio-political positions and empathize with individuals who may appear vastly different from themselves. Soysal's novel, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* (1973) tells the stories of a group of people who watch the fall of a rotten poplar tree in the capital city of Ankara one afternoon. The narrative delves into the relationships these characters form with one another, situating their interactions within a broader historical framework. Through ironic and cynical language (Uğurlu, 2008, p. 166), Soysal depicts the characters chasing small goals in an ever-changing country and thus keeping in time with what is happening in a nation repeatedly disrupted by the military coups in 1960, 1971, and 1980. These events underline the fragile and uneven processes of democratization in Türkiye. This also finds place in Soysal's portrayal of characters who are neither entirely rural nor urbanized and experience a state of in-betweenness as they try to abide by city rules, revising their obsolete outlook on life, or clinging to tradition. Using their perspectives, Soysal reminds the reader of enduring racial and class prejudices (Millas, 2005). To better highlight these conflicts, Soysal constructs a narrative realm featuring characters from varied social classes and cultural backgrounds.

In *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, the lower class is represented by Ahmet, a poor shopkeeper; Şükran, his uneducated girlfriend; Mehtap, a female clerk from a Caucasian laborer family; Ali, a politically active law student from a poor family; Necmi, a shoeshine boy; Aysel, a nightclub prostitute; and Mevlût, the doorman of Mr. Salih's apartment building. The middle class is embodied by Güngör, an entrepreneurial shop owner in Çankaya who began his trade life with Easter eggs. The upper class is portrayed through

Necip, a bourgeois living off his dwindling inheritance, and Olcay and her family. Mr Salih is a respected criminal law professor; Mrs Mevhibe, his wife and proud "daughter of the Republic"; and Doğan, their intellectual son, who remains detached from public life.

Soysal employs distinct linguistic registers to accentuate various categorical differences in the novel. While upper-class characters with an urban background articulate themselves through formal language and regular sentences, the lower-class characters from rural regions tend to use regional dialects, slang, and informal expressions. This strategic use of vernacular language plays a pivotal role in establishing the narrative's social realism, enhancing its authenticity and depth.

Published two years after *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, *Şafak* (1975) is often considered a continuation of Sevgi Soysal's narrative exploration of the lives of ordinary people. Set against the oppressive backdrop of the 12 March 1971 military memorandum, the novel centers on a twelve-hour interrogation in Adana, a southeastern city in Türkiye. At its core is the intimate yet tense relationship between Oya, an exiled writer, and Mustafa, a leftist teacher. Soysal enriches the narrative through the portrayal of a diverse cast of characters, including Hüseyin, a lawyer; Hüseyin's uncle Ali, a worker; Ali's nephew Mustafa, a revolutionary recently released from prison; Ali's neighbor Ekrem, a Turkish worker from Germany; Ali's wife Gülşah; her sister Ziynet; and Ziynet's fiancé Zekeriya, a member of the Greywolves. It also delves into the lives of individuals encountered in prison, such as Menekşe, Güllü, and Firdevs, working-class women arrested for petty offences, and two Kurdish men, Teberdar and Veysi, interrogated on suspicion. These portrayals not only expand the novel's human landscape but also contribute to its linguistic richness and socio-political depth. The diversity of human profile is further enhanced by the inclusion of non-Turkish characters, particularly the two Kurdish men, who speak in heavily accented and 'broken' Turkish. In this way, Soysal extends the sense of locality by exploring the potential of racial representation and the use of dialectal speech, an integral part of vernacular language, within the novel.

Another significant aspect of the novel is the usage of sexist insults and epithets that dehumanize the female body. Oya and her fellow leftist prisoner, Sema, were exposed to derogatory terms such as *orospu* (Eng: prostitute, whore). This language implicates their male counterparts as *pezevenk* (Eng: pimps) and reinforces mechanisms of male dominance and control while framing the women as morally corrupt (Alver, 2012, p. 778). As the story progresses, the severity of the language also escalates. According to Yıldız, Soysal's memoir functions as a kind of diary, chronicling the daily suffering and political entrapment of its characters (Yıldız, 2019, p. 147). In this manner, the inclusion of dialects from various segments of society offers vivid reflections of pain, entrapment, and solidarity. In conclusion, in her novels *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* and *Şafak*, Sevgi Soysal offers seminal contributions to the tradition of social realist novel within the Turkish cultural context by reflecting characters from every walk of life through various forms of Turkish vernacular language. In this respect, Soysal makes readers look at their surroundings from a social realist perspective, as if comparing themselves to their reflections in a mirror.

4. Reflections of vernacular elements in the English translations of Sevgi Soysal's novels

This section explores the recreation of vernacular language in translation, using examples from the English translations of Sevgi Soysal's novels: *Noontime in Yenişehir* (2016) by Amy Spangler and *Dawn* (2022) by Maureen Freely. Literary critic Muzaffer Uyguner (2002, p. 21) interprets Soysal's linguistic choices as an effort to naturalize her characters' speech, categorizing the linguistic variations in her novels under the broader concept of linguistic features. These include local words, idioms, iterations, proverbs, quotations, reduplications, triplet structures, and a varied lexicon comprising Ottoman Turkish words, foreign terms, neologisms, dialectical speech, and slang (Uyguner, 2002, pp. 19–36). However, as iterations, proverbs, quotations, reduplications, triplet structures, neologisms pertain to linguistic features beyond the scope of vernacular language, this analysis focuses specifically on local words, vocatives, foreign words of Arabic origin, slang words and phrases and idiomatic expressions. These elements are examined for their role in conveying the localities inherent in the vernacular language, as elaborated in the third part of this study.

4.1 A paratextual analysis of Sevgi Soysal's novels in English translation

The English translation of *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, published under the title *Noontime in Yenişehir* by Milet Publishing in 2016, was translated by Amy Spangler and funded by the Turkish Ministry of Culture and Tourism's TEDA Project. The translated text contains several paratextual elements that enhance the reader's understanding of both the text and its cultural context. Foremost among these are the biographies of Sevgi Soysal, the author, and Amy Spangler, the translator, which are positioned at the beginning of the book. Soysal's biography mentions her family background, her educational life at the Department of Archaeology in Ankara and her significant contributions to Turkish literature with notable works such as *Tante Rosa*, *Yürümek* [Walk], *Şafak* [Dawn], and *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* [Yıldırım District Women's Ward], each of which addresses critical issues within Turkish society, reflecting Soysal's engagement with social and cultural themes. Amy Spangler's biography, on the other hand, offers insights into her educational background, including her studies in Near Eastern and Classical Archaeology and German Language and Literature at Bryn Mawr College. It also shows her achievements as a translator of Turkish literature, notably *The City in Crimson Cloak* (2007) by Aslı Erdoğan, and her role as cofounder and director of the literary agency AnatoliaLit, which plays a significant role in promoting Turkish literature abroad.

Another noteworthy paratextual element is the editorial notes, which explain how the personal names, honorifics, place names, and food terms are treated in the translated text. The editors indicate that such terms are italicized upon their first appearance and rendered in regular text thereafter. Additionally, a *Glossary of Turkish Terms* is provided, listing Turkish words retained in the English version to preserve cultural specificity, such as *abla* (older sister), *ağbi* (older brother), *beybaba* (a respectful way of addressing fathers or older men), *goralı* (a sandwich with salami or sausage), *inşallah* (God willing), *kolcu* (watchman), *muhtar* (elected head of a village), *palikarya* (a

derogatory term for a person of Greek descent), *Saatli maarif* (a tear-off calendar with pages for each day), and *Yarabbi şükür* (Thanks be to God). The deliberate inclusion of these terms in their original form demonstrates the agents' commitment to maintaining the authenticity of the source text. By directly transferring these cultural-specific expressions, the translation not only preserves the unique Turkish vernacular but also introduces local words and cultural concepts to the target readership. Translator Amy Spangler articulates this challenging aspect of the translation process as follows (Eliades, 2017):

"I was raised in southern Ohio, and so often I get criticism in the translation for being too vernacular, like a midwestern vernacular, and I don't know if that held true in this translation. Sometimes I would just push back, and say, 'Let it be', because a lot of times what happens in these translations is that I do mid-Atlantic. So it's not British, it's not too American, but it also becomes a little too palatable, devoid of any type of flavor. You're never going to get an exact equivalent, so I'd rather come up with something more colorful, maybe regional, than having something bland and mid-Atlantic."

Thus, it can be suggested that Spangler sought to preserve the essence of Soysal's text by drawing on her own experience of being raised in southern Ohio and navigating various English accents. In this way, Spangler's approach to vernacular remains significant, as it avoids standardization and stereotyping, instead offering a more regional and vibrant rendition of the language in the English translation.

Sevgi Soysal's second book in the Anglophone world, *Şafak* (1975), was translated into English by the prominent translator Maureen Freely, widely known for her translations of five novels by Turkish Nobel laureate Orhan Pamuk. Published by Archipelago Books, "a not-for-profit literary press devoted to promoting cultural exchange through innovative classic and contemporary international literature" (Archipelago Books, n.d.), the English translation contains an array of paratextual elements such as a summary of the novel, biographies of Soysal and Freely, and Freely's preface that provides insights into the positioning of Soysal's works within the Turkish cultural context.

Soysal's biography in *Dawn* (2022) highlights her political stance as a leftist writer shaped by "revolutionary dreams, student movements, and experiences of imprisoned and exiled intellectuals." This representation contrasts sharply with the portrayal of Soysal in the English translation of *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*. *Dawn* offers a more activist-oriented narrative of Soysal's life, which aligns with her political identity in Türkiye. Freely's biography emphasizes her position as a translator of Turkish literature with references to her membership in English PEN, her authorship of seven books and the significance of Sevgi Soysal in her life as the first Turkish author she ever translated. Notably, the biographies in *Dawn* omit details regarding the educational backgrounds of both Soysal and Freely, resulting in less standardized yet more personal representations of their identities.

In the preface, there is a concise summary of *Dawn*, centering on the protagonist Oya's twelve-hour interrogation and experiences as a writer in Adana, a narrative

directly informed by Soysal's real-life experience of exile in the same city (Freely, 2022, p. viii). However, Freely does not provide any details regarding her translational process in this section. This creates a notable gap, as the preface lacks critical insights into the strategies or challenges involved in translating *Dawn* into English. In an interview with literary scholar İpek Şahinler, accompanied by Sevgi Soysal's daughter, Funda Soysal, Freely highlights the rural nuances of the language and the "colloquiality" of humor in the novel (Şahinler, 2024). Freely argues that the act of translation extends beyond the characters' words and thus encompasses the ways in which they define themselves and relate to the spaces that they inhabit (Şahinler, 2024). This perspective informs her dual role as a translator and a novelist and shapes her approach to transferring the writer's stylistic essence into the target language. Freely also underscores the significance of context over the literal meaning of words, crafting a linguistic landscape that enables readers to discern cultural distinctions between their own context and that of Türkiye. In doing so, she liberates the novel from the rigidity of fixed signs and facilitates a more nuanced integration of Soysal's fictional world into the target culture. In the following part, answers will be sought to the question of whether translatorial decisions of Spangler and Freely align with their approaches by examining how vernacular language is recreated in the English translations of Sevgi Soysal's novels.

4.2 Vernacular language in the English translations of Sevgi Soysal's Novels

In both novels, the first vernacular element that draws attention is local words as part of dialectical speech from a certain vicinity or district in a geographical location of Türkiye. As a writer positing characters from every walk of life in her works, Soysal makes use of such words to create an empathetic atmosphere and a more realistic portrait of what happens through the flow of the narrative. The following excerpts show how both translators responded to local words in the translation process:

Table 1

Translation of "Yavuklu" in Noontime at Yenişehir

Text	Excerpt
ST	Ya kendisini alsın diye yavuklusuna güler, ya iyi et versin diye kasaba güler. (Soysal, 2001 [1973], p. 234)
TT	If they smile at all, it's at their beau to get a snuggle, at the butcher to get a good slice of meat. (Soysal, 2016, p. 247)
BT ²	Either they smile upon their fiancé to marry them, or they smile upon the butcher to give them some good meat.

Note. ST = Source Text; TT = Target Text; BT = Back Translation.

² All back translations are done by the author unless otherwise stated.

Table 2

Translation of "Yavuklu" in Dawn

Text	Excerpt
ST	Bitmek tükenmek bilmeyen, bire bin veren yavuklularında. (Soysal, 2012 [1975], p. 171)
TT	To their betrothed, who multiplies each new seed by a thousand. (Soysal, 2022, p. 218)
BT	In their never-ending, ever-growing betrothed ones.

In *Noontime at Yenişehir*, Spangler uses 'beau' ("a boyfriend"; *Cambridge Dictionary*, n.d.) in return for 'yavuklu' ("lover, beloved"; *Derleme Sözlüğü*, 1982a, p. 4816), a local word used in various villages around Ankara in Central Anatolia. In this case, it creates a destituent equivalence for the local word with an archaic version of 'lover' in the TT. The word derives from Old French 'bel', meaning "beautiful, handsome, fair, genuine, real" (*Etymonline*, n.d.). Thus, Spangler's decision crystallizes the foreignizing style in the TT. In *Dawn*, Freely chooses 'betrothed' ("a person that someone has promised to marry, or has been promised to as a marriage partner"; *Cambridge Dictionary*, n.d.) in exchange for the word. While the meaning perfectly suits the outlook of ST, the TT lacks the foreignizing effect in the target context.

The second vernacular element is the use of vocatives that the characters from a certain vicinity or geographical location use to address others in certain dialogues. The characters' speech in the novels exhibits elements of various dialects, such as the terminal devoicing with the change of 'k' to 'g' in the sentences, mutation of 'o' as 'u', and vowel reduction, which are common in various dialects of the Turkish language. The following excerpts show how Spangler and Freely have recreated the elements of dialectal speech in their translation processes:

Table 3

Translation of "Ulan" in Noontime at Yenişehir

Text	Excerpt
ST	Alınacak kız mısın sen ulan? (Soysal, 2001 [1973], p. 28)
TT	Are you the type of gal a man marries, for God's sake? (Soysal, 2016, p. 27)
BT	Are you a girl to marry, bub?

Table 4

Translation of “Ulan” in Dawn

Text	Excerpt
ST	Sağır mısın, ulan? Sana defol dedik? Serbestsin. (Soysal, 2012 [1975], p. 191)
TT	Are you deaf? I said go, you fool. You’re released. (Soysal, 2022, p. 247)
BT	Are you deaf, bub? We said go? You’re released.

In the source texts, ‘ulan’ is used as “an interjection used to call out to or address boys” (*Derleme Sözlüğü*, 1982b, p. 4783), similar to ‘bub’ (“a form of address used to another person, especially a man, sometimes in a slightly angry way”; *Cambridge Dictionary*, n.d.). In both translations, the translators attempt to compensate for the loss of meaning by using idiomatic expressions such as ‘for God’s sake’ or elements of spoken language such as ‘gal’ and ‘you fool’. However, both texts lack the foreignness of the element from the TT and thus eliminate the foreignizing style in the target context.

Table 5

Translation of “Ağbi” in Noontime at Yenişehir

Text	Excerpt
ST	Ağbi... beni çek ağbi... (Soysal, 2001 [1973], p. 152)
TT	Film me, brother... (Soysal, 2016, p. 161)
BT	Bro... film me, bro...

Table 6

Translation of “Ağbi” in Dawn

Text Type	Excerpt
ST	“Ben de geleyim mi ağbi, onlardan değilim biliyorsun,” dediği duyuldu Ekrem’in. (Soysal, 2012 [1975], p. 70)
TT	“Are you sure you want me to come in too?” they heard Ekrem say. (Soysal, 2022, p. 79)
BT	“Should I come too, bro? You know I’m not one of them,” Ekrem was heard saying.

In *Noontime at Yenişehir*, Spangler chooses 'brother' ("a man or boy with the same parents as another person"; *Cambridge Dictionary*, n.d.) for 'ağbi' ("brother, older brother"; *Güncel Türkçe Sözlük*, n.d.). This is a vocative used in certain parts of Anatolia with the vowel reduction of *e* from the word as a shortened version of *ağabey*, similar to 'bro' ("a friend, usually a male friend"; *Cambridge Dictionary*, n.d.). In *Dawn*, Freely removes the word from the TT and directly eliminates the foreignizing effect of the vocative case in the dialogue.

Table 7

Translation of "Giz" in Noontime at Yenişehir

Text	Excerpt
ST	Ver kız aay! (Soysal, 2001 [1973], p. 245)
TT	At is mah babydoll! (Soysal, 2016, p. 259)
BT	Argh! Give it, gurl!

Table 8

Translation of "Giz" in Dawn

Text	Excerpt
ST	Aç! Aç! Aç kız aç! (Soysal, 2012 [1975], p. 174)
TT	Show it, girl! Show it! (Soysal, 2022, p. 222)
BT	Open! Open! Open, gurl, open!

In *Noontime at Yenişehir*, Spangler uses 'babydoll' ("a child's toy in the shape of a baby"; *Cambridge Dictionary*) for 'gız' [gıyz] ("girl"; *Derleme Sözlüğü*, 1972a, p. 2069). In the translated version, the exclamation of 'aay' (argh) and the word 'gız' ('gurl' as "a female child"; *Oxford English Dictionary*, n.d.) are eliminated, and the sentence corresponds with aspects of African-American vernacular such as 'at' for 'that' and 'mah' for 'my' (Sidnell, n.d.). In this manner, Spangler limitedly recreates the foreignizing effect. In *Dawn*, Freely chooses the word 'girl' ("a female child or, more generally, a female of any age"; *Cambridge Dictionary*, n.d.) in exchange for 'gız', similar to 'gyal' ("a female child"; *Oxford English Dictionary*, n.d.) and removes aspects of dialectical speech, leading to a lack of the foreignizing style in the target context.

Table 9

Translation of “Gı” in Noontime at Yenişehir

Text	Excerpt
ST	Çukulata da alamam mı gı? (Soysal, 2001 [1973], p. 251)
TT	So I can’t get the chockylit either, hm? (Soysal, 2016, p. 266)
BT	Can’t I get the chockylit, gyal?

Table 10

Translation of “Gı” in Dawn

Text	Excerpt
ST	(...) Deniz Gezmiş fena mı gı? (Soysal, 2012 [1975], p. 99)
TT	(...) So Deniz Gezmiş wasn’t your type? (Soysal, 2022, p. 118)
BT	(...) Can Deniz Gezmiş be bad, gyal?

In *Noontime at Yenişehir*, Spangler uses ‘chockylit’ (chocolate) and ‘hm’ (“a noise that people make when they are hesitating”; *Collins Dictionary*, n.d.) for ‘çukulata’ and ‘gı’ in the TT. For the word ‘chocolate’, Spangler’s decision on vernacularization is to point; however, ‘gı’ is a vocative that means “be, hey-like call, interjection” (*Derleme Sözlüğü*, 1972b, p. 2024) and is spelt with ‘g’ due to the change of ‘k’ to ‘g’ in Central Anatolian dialect. In *Dawn*, Freely eliminates the word ‘gı’ and recreates the sentence with the addition of the expression of ‘to be someone’s type’ (“to be the type of person that someone thinks is attractive”; *Cambridge Dictionary*, n.d.). In both translations, the word ‘gı’ loses its qualificative value and gains a more directive aspect, resulting in the reduction of foreignness in the target context.

Table 11

Translation of “Gardaş” in Noontime at Yenişehir

Text	Excerpt
ST	Ben öleceğime, sen öl gardaş, suçsuz öldü, desinler. (Soysal, 2001 [1973], p. 254)
TT	Better you die than me, brother, then they can say, “Oh, he died so innocent.” (Soysal, 2016, p. 269).
BT	Better you die than me, bud. Let them say he died innocent.

Table 12

Translation of "Kardaş" in Dawn

Text	Excerpt
ST	Otur kardaş, siz de oturun. (Soysal, 2012 [1975], p. 69)
TT	You come sit down, too, my brother. (Soysal, 2022, p. 78)
BT	Sit down, bud, you sit down too.

In *Noontime at Yenişehir*, Spangler uses 'brother' ("a man or boy with the same parents as another person"; Cambridge Dictionary, n.d.) in exchange for 'gardaş' (*Derleme Sözlüğü*, 1972c, p. 1922). This is a vocative used in various parts of Anatolia, similar to 'bud' ("used by an adult talking to a young boy in a friendly and kind way"; Cambridge Dictionary, n.d.) In *Dawn*, Freely chooses the same word in the translation process. In both translations, the decisions remove the foreignizing effect in the target context.

The third element that affects the outlook of vernacular in the English translations of Soysal's novels is the use of Arabic-origin words that have moved away from their religious meanings, being used as reduplications, interjections, or slang expressions in everyday language. The following excerpts show how Spangler and Freely have recreated the words of Arabic origin in their translation processes:

Table 13

Translation of "Vallaha" in Noontime at Yenişehir

Text	Excerpt
ST	Aaa, bizim mahallede kimse hakkını yedirmez vallaha. (Soysal, 2001 [1973], p. 258)
TT	Oh yeah, well, in our neighbourhood, everyone protects what's theirs, by God. (Soysal, 2016, p. 274)
BT	Oh, nobody in our neighborhood lets anyone exploit their rights, by Jove.

Table 14

Translation of “Vallaha” in Dawn

Text	Excerpt
ST	Şu Zekeriya bile senden yürekli vallaha. (Soysal, 2012 [1975], p. 153)
TT	Even this Zekeriya has more backbone than you. (Soysal, 2022, p. 197)
BT	By Jove, even this Zekeriya is braver than you!

In *Noontime at Yenişehir*, Spangler resorts to ‘by God’ (“used to emphasize how determined or surprised you are”; *Longman Dictionary*, n.d.) for ‘vallaha’ (“an oath used to mean ‘I call Allah as my witness, by Allah’s right’”; *Güncel Türkçe Sözlük*, n.d.) similar to ‘by Jove’ (“minced oath for by God, Jove referring to Jupiter”; *Dictionary.com*, n.d.). In this manner, Spangler reflects the semantic equivalent of the phrase in the TT. In *Dawn*, Freely reduces the phrase to the adverb ‘even’ and eliminates the implications of foreignization.

The fourth element that comes to the fore is the use of slang words and phrases that are in line with the socio-economic background of the characters in the narratives and draw a sharp line between economically lower and higher classes. The following excerpts show how Spangler and Freely reflected the slang words in the translation process:

Table 15

Translation of “Hergele” in Noontime at Yenişehir

Text	Excerpt
ST	“Vay hergele,” dedi. (Soysal, 2001 [1973], p. 183)
TT	“Look at that swine,” he said. (Soysal, 2016, p. 193)
BT	“Such a halter-sack you are,” he said.

Table 16

Translation of “Hergele” in Dawn

Text	Excerpt
ST	Çadır deliklerine parmaklarını geçirip içerisini gözleyen hergelelerle başa çıkmak da ayrı bir iş. (Soysal, 2012 [1975], p. 175)

Text	Excerpt
TT	As for the scoundrels who poke holes in the tents, so that they can see inside – they'll get what's coming. (Soysal, 2022, p. 224)
BT	Dealing with the halter-sacks who stick their fingers through the holes in the tent to peek inside is another task.

In *Noontime at Yenişehir*, Spangler chooses 'swine' ("i.e., a derogatory word that indicates a person, typically a man, having one or more of the negative characteristics traditionally associated with pigs; especially, a greedy, lazy, or dirty person; a coarse, degraded, or lecherous person"; *Oxford English Dictionary*, n.d.) in exchange for 'hergele' ("words that offend others' honor"; *Derleme Sözlüğü*, 1974, p. 2344) similar to 'halter-sack' ("someone fit to be hanged, scoundrel"; *Oxford English Dictionary*, n.d.) a word used since the 1600s in the UK. In *Dawn*, Freely uses 'scoundrel' ("a person, especially a man, who treats other people very badly and has no moral principles"; *Cambridge Dictionary*, n.d.), with regard to the context and meaning of 'hergele' in the TT. However, creating a relatively speculative version by adding extra comments such as 'they'll get what's coming' is an overstatement that forms a gap between the ST and TT while contributing to the emotional baggage of the target readership. In both translations, there are efforts to compensate for the meaning of the word; however, the foreignizing effect is eliminated in the target language.

Table 17

Translation of "Dürzü" in Noontime at Yenişehir

Text	Excerpt
ST	Dürzü! (Soysal, 2001 [1973], p. 25)
TT	The swine! (Soysal, 2016, p. 24)
BT	The druze!

Table 18

Translation of "Dürzü" in Dawn

Text	Excerpt
ST	Bu kadarı bu Zekeriya dürzüsüne yeter. (Soysal, 2012 [1975], p. 145)

Text	Excerpt
TT	That would be enough to put the villainous Zekeriya in his place. (Soysal, 2022, p. 185-186)
BT	That would be enough for Zekeriya, the druze.

In *Noontime at Yenişehir*, Spangler chooses ‘swine’ for ‘dürzü’ (“a derogatory term, metaphorically referring to hardheartedness”; *Nişanyan Sözlük*, n.d.) originated as a racist slur in reference to the ‘durzi’ (“a member of a religious community living in Syria and Lebanon”; *Nişanyan Sözlük*, n.d.) However, Spangler also uses ‘swine’ in exchange for the word ‘hergele’ and hence narrows down the richness of the slang culture created by different words in the TT. In *Dawn*, Freely uses ‘villainous’ (“evil or criminal”; *Longman Dictionary*, n.d.) as a semantic equivalent of the word. In both translations, the foreignising indications are reduced from the target context.

The last vernacular element that draws attention is idiomatic expressions that refer to culture-specific situations through their metaphorical nature and with a certain extent of abstraction. In both novels, idiomatic expressions are complementary in that they convey culture-specific ways of thinking and looking at things from the perspective of Turkish culture. The following excerpts show how Spangler and Freely recreated the idiomatic expressions in the translation process:

Table 19

Translation of “Kıran Giresice” in Noontime at Yenişehir

Text	Excerpt
ST	Canım öyle deme, kıran giresicelerin huyudur bu. [...] (Soysal, 2001 [1973], p. 258)
TT	Oh, sweetheart, you got it all wrong, it’s just the way those bastards are. [...] (Soysal 2016, p. 274)
BT	Sweetheart, don’t talk like that, it’s just the way those decimated are.

Table 20

Translation of “Kıran Giresice” in Dawn

Text Type	Excerpt
ST	Kıran giresice, defolcan mı okula? (Soysal, 2012 [1975], p. 177)

Text Type	Excerpt
TT	Scram! Get yourself to school! (Soysal, 2022, p. 227)
BT	You, decimated! Will you get yourself to school?

In *Noontime at Yenişehir*, Spangler removes the idiom and uses 'bastard' ("an unpleasant person, a person born to parents who are not married to each other"; *Cambridge Dictionary*, n.d.) for 'kıran giresice' ("i.e., a deadly disease outbreak strikes"; *Güncel Türkçe Sözlük*, n.d.) similar to 'decimate' ("i.e., to kill a large number of something, or to reduce something severely"; *Cambridge Dictionary*, n.d.). In *Dawn*, Freely resorts to 'scram' ("to go away quickly"; *Cambridge Dictionary*, n.d.) and removes the idiomatic expression as well. In this respect, both translations lack the foreignizing style due to the removal of idiomatic implications in the target context.

5. Conclusion

This study has aimed to discuss the interrelationships between the translatorial agencies of Maureen Freely and Amy Spangler and the manifestations of vernacular language in the English translations of Sevgi Soysal's *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* and *Şafak*. In this respect, the study has been based on Lawrence Venuti's (1995, p. 20) framing of foreignizing translation as an "an ethnodeviant pressure on those values to register the linguistic and cultural differences of the foreign text". By doing so, this study posits the motive of foreignizing translation as an ethical act, bearing the function of overcoming the pressures toward fidelity and objectiveness in translation, which limit the reflections of local knowledge and cultural differences across transnational contexts. When it comes to vernacular language – one of the most important tools for reflecting the social realist perspective in Sevgi Soysal's novels – this takes on particular significance.

In the interviews evaluated as part of the paratexts in this study, Spangler openly relates her tendency to recreate vernacular language in *Noontime in Yenişehir* by preserving its essence and navigating various accents due to her upbringing in southern Ohio (Eliades, 2017). Freely, on the other hand, highlights her focus on the concept of "colloquiality" expanding beyond the literal meanings of the words used in *Dawn*, which potentially serve to form an intrinsic quality in Soysal's fictional world in the target context (Şahinler, 2024). However, both translations generally lack the foreignizing strategies to recreate the Turkish vernacular from an ethical perspective, as suggested by Venuti (1995) in relation to his conceptualization of foreignizing translation. In the context of translatorial decisions, Spangler generally attempts to compensate for the meaning loss by resorting to colloquial words or phrases or dialectal elements from the target context. In contrast, Freely tends either to translate vernacular elements directly according to their dictionary meanings or to remove them from the TT when there is no equivalent in the target language. In this manner, both Spangler and Freely leave room for representing the ordinary rather than reflecting the foreign, an act opposite to the

extent of foreignizing translation. Thus, it can be suggested that both translations limit the extent of foreignizing translation in the target culture, which would have formed the basis for an “opening, dialogue, decentering and crossbreeding” between the source and target cultures (Berman, 1992, p. 4). In future research, the focus of analysis may be extended to Soysal’s translations in other languages with different motives shaping her social realist perspective. Exploring and understanding what Sevgi Soysal offers to world literature as one of the leading figures of social realism in modern Turkish literature has the potential to open new horizons for thinking about and assessing translated literature from peripheral languages like Turkish into dominant cultures like English in translation studies.

Author Contributions

First Author: Göksenin Abdal 100%

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Financial Support: The author declares that she received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: AI-based or generative AI tools were used during the preparation of this manuscript for proofreading and editing the references according to APA 7 (American Psychological Association). The author takes full responsibility for the scientific content, analyses, interpretations, conclusions, and ethical integrity of the manuscript.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Göksenin Abdal %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde yazım denetimi ve kaynakçanın APA 7’ye (Amerikan Psikoloji Derneği) göre düzenlenmesi amacıyla yapay zekâ tabanlı araçlardan yararlanılmıştır. Makalenin bilimsel içeriği, analizleri, yorumları, sonuçları ve etik sorumluluğu tamamen yazara aittir.

References

- Alver, A. (2012). 12 Mart romanlarında kadın tanımlamaları. *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 7(4), 773-781. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3561>
- Archipelago Books. (n.d.). About. In *Archipelagobooks.org*. Retrieved September 13, 2025, from <https://archipelagobooks.org/about/>
- Aytürk, İ. (2004). Turkish linguists against the West: The origins of linguistic nationalism in Atatürk’s Turkey. *Middle Eastern Studies*, 40(6), 1-25.
- Berman, A. (1992). *The experience of the foreign: Culture and translation in Romantic Germany* (S. Heyvaert, Trans.). State University of New York Press.
- Berthele, R. (2000). Translating African-American vernacular English into German: The problem of ‘Jim’ in Mark Twain’s Huckleberry Finn. *Journal of Sociolinguistics*, 4(4), 588–613. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00131>

- Bingöl, Y. (2009). Language, identity and politics in Turkey: Nationalist discourse on creating a common Turkic language alternatives. *Turkish Journal of International Relations*, 8(2), 40-52. <https://izlik.org/JA73XS82JX>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Baby doll. In *Cambridge dictionary*. Retrieved October 10, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/baby-doll>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Bastard. In *Cambridge dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bastard>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Beau. In *Cambridge dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/beau>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Betrothed. In *Cambridge dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/betrothed>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Bro. In *Cambridge dictionary*. Retrieved October 10, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bro>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Brother. In *Cambridge dictionary*. Retrieved October 10, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/brother>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Bub. In *Cambridge dictionary*. Retrieved October 10, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bub>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Bud. In *Cambridge dictionary*. Retrieved October 10, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/buddy>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Decimate. In *Cambridged dictionary*. Retrieved March 31, 2026, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/decimate>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Girl. In *Cambridge dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/girl>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Scoundrel. In *Cambridge dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/scoundrel>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Scram. In *Cambridge dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/scram>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Type. In *Cambridge dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/type>
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Vernacular. In *Cambridge dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/vernacular>
- Can Rençberler, A. (2021). Erek odaklı yaklaşımla Türkçeden İngilizceye argo deyimlerin çeviri stratejileri: "Keşanlı Ali Destanı" örneği. *International Journal of Language Academy*, 9(3), 133-149. <http://dx.doi.org/10.29228/ijla.51983>
- Çolak, Y. (2004). Language policy and official ideology in Early Republican Turkey. *Middle Eastern Studies*, 40(6), 67-91. <https://www.jstor.org/stable/4289953>

- Collins Dictionary. (n.d.). Hm. In *Collins dictionary*. Retrieved October 10, 2025, from <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/hm>
- Derleme Sözlüğü. (1972a). Gıyz. In *Derleme Sözlüğü* (VI). Türk Dil Kurumu.
- Derleme Sözlüğü. (1972b). Gı. In *Derleme Sözlüğü* (VI). Türk Dil Kurumu.
- Derleme Sözlüğü. (1972c). Gardaş. In *Derleme Sözlüğü* (VI). Türk Dil Kurumu.
- Derleme Sözlüğü. (1974). Hergele. In *Derleme Sözlüğü* (VII). Türk Dil Kurumu.
- Derleme Sözlüğü. (1982a). Yavuklu. In *Derleme Sözlüğü* (XII). Türk Dil Kurumu.
- Derleme Sözlüğü. (1982b). Ulan. In *Derleme Sözlüğü* (XII). Türk Dil Kurumu.
- Dictionary.com. (n.d.). By Jove. In *Dictionary.com*. Retrieved March 31, 2026, from <https://www.dictionary.com/browse/by-jove>
- Doğançay-Aktuna, S. (1995). An evaluation of the Turkish language reform after 60 years. *Language Problems and Language Planning*, 19(3), 221–249. <https://doi.org/10.1075/lplp.19.3.01dog>
- Eliades, M. (March 27, 2017). *Translating Turkish: An interview with agency owner and translator Amy Spangler*, Retrieved September 13, 2025, from <https://pshares.org/blog/translating-turkish-an-interview-with-agency-owner-and-translator-amy-spangler/>
- Emirkadı, E. (2023). The subject in self-translation? A case study on self-translation: Portrait of a Turkish Family. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 16(96), 121-136. <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.71184>
- Erkazancı Durmuş, Hilal. (2026). Turkish literature through the eyes of women translators: Maureen Freely and Amy Spangler in the Anglosphere. *Middle Eastern Literatures*, <https://doi.org/10.1080/1475262X.2025.2606894>
- Ertürk, N. (2010). Phonocentrism and literary modernity in Turkey. *Boundary 2*, 37(2), 155–185. <https://doi.org/10.1215/01903659-2010-007>
- Etymonline. (n.d.). Beau. In *Etymonline*. Retrieved September 13, 2025, from <https://www.etymonline.com/word/beau>
- Freely, M. (2022). Preface. *Dawn*. Archipelago Books.
- Güncel Türkçe Sözlük. (n.d.). Ağbi. In *Güncel Türkçe sözlük*. Retrieved September 13, 2025, from <https://sozluk.gov.tr/>
- Güncel Türkçe Sözlük. (n.d.). Vallahi. In *Güncel Türkçe sözlük*. Retrieved October 10, 2025, from <https://sozluk.gov.tr/>
- Hazen, K. (2002). Identity and language variation in a rural community. *Language*, 78(2), 240-257. <https://doi.org/10.1353/lan.2002.0089>
- Karpat, H. K. (1960). Social themes in Contemporary Turkish Literature: Part I. *Middle East Journal*, 14(1), 29-44. <https://www.jstor.org/stable/4323199>

- Karpat, H. K. (2004). A language in search of a nation: Turkish in the nation-state. *Studies on Turkish Politics and Society, Selected Articles and Essays*, 94, 435–465. https://doi.org/10.1163/9789047402718_017
- Kıran girmek. (n.d.). In *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Lantis, M. (1960). Vernacular culture. *American Anthropologist*, 62(2), 202-216. <https://www.jstor.org/stable/667896>
- Longman Dictionary. (n.d.). By God. In *Longman dictionary*. Retrieved March 31, 2026, from <https://www.ldoceonline.com/dictionary/by-god>
- Longman Dictionary. (n.d.). Villainous. In *Longman dictionary*. Retrieved March 31, 2026, from <https://www.ldoceonline.com/dictionary/villainous>
- Makoni, S., Brutt-Griffler, J., & Mashiri, P. (2007). The use of “indigenous” and urban vernaculars in Zimbabwe. *Language in Society*, 36(1), 25-49. <https://doi.org/10.1017/S0047404507070029>
- Millas, H. (2005). *Türk ve Yunan romanlarında “öteki” ve kimlik*. İletişim Yayınları.
- Ming, L. (2020). Vernacular: Its features, relativity, functions and social significance. *International Journal of Literature and Arts*, 8(2), 81-86. <http://doi.org/10.11648/j.ijla.20200802.17>
- Mugeon, R., Nadasdi, T. (1998). Sociolinguistic discontinuity in minority language communities. *Language*, 74(1), 40-55. <https://doi.org/10.2307/417564>
- Ni, J., Hongmei, Z. (2024). Translation methods of vernacular literature works – Take Those of Jia Pingwa as an example. *Pacific International Journal*, 7(5), 146-150. <https://doi.org/10.55014/pij.v7i5.713>
- Nişanyan Sözlük. (n.d.). Durzi. In *Nişanyan sözlük*. Retrieved March 31, 2026, from <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/d%C3%BCr%C3%BC>
- Nişanyan Sözlük. (n.d.). Dürzü. In *Nişanyan sözlük*. Retrieved March 31, 2026, from <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/d%C3%BCr%C3%BC>
- Nnamani, F. U., Amadi, A. I. (2015). The problems of translating African oral literary texts into their western equivalents. *International Journal of Community and Cooperative Studies*, 3(2), 78-83. <https://ejournals.org/wp-content/uploads/The-Problems-of-Translating-African-Oral-Literary-Texts-into-Their-Western-Equivalents.pdf>
- Oxford English Dictionary. (n.d.). Gurl. In *Oxford English dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=gurl>
- Oxford English Dictionary. (n.d.). Gyal. In *Oxford English dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=gyal>
- Oxford English Dictionary. (n.d.). Halter-sack. In *Oxford English dictionary*. Retrieved October 10, 2025, from https://www.oed.com/dictionary/halter-sack_n?tab=meaning_and_use
- Oxford English Dictionary. (n.d.). Swine. In *Oxford English dictionary*. Retrieved September 13, 2025, from https://www.oed.com/dictionary/swine_n?tl=true

- Parla, J. (2008). The wounded tongue: Turkey's language reform and the canonicity of the novel. *PMLA*, 123(1), 27-40. <https://www.jstor.org/stable/25501825>
- Rosengrant, J. (1992). Toads in the garden: On translating vernacular style in Eduard Limonov. *Translation Review*, 38-39(1), 16-19. <https://doi.org/10.1080/07374836.1992.10523525>
- Şahinler, İ. (August 6, 2024). *Queer-feminist writing from 1970s Turkey: A conversation with Maureen Freely on Sevgi Soysal*, Retrieved September 10, 2025, from <https://worldliteraturetoday.org/blog/interviews/queer-feminist-writing-1970s-turkey-conversation-maureen-freely-sevgi-soysal-ipek>
- Saxena A. (2022). *Vernacular English: Reading the Anglophone in postcolonial India*. Princeton University Press.
- Sevgi Soysal. (n.d.). *Words without borders*, Retrieved September 22, 2025, from <https://wordswithoutborders.org/contributors/view/sevgi-soysal/>
- Sidnell, J. (n.d.). *African American vernacular English (Ebonics)*, Retrieved September 18, 2025, from <https://www.hawaii.edu/satocenter/langnet/definitions/aave.html#vocab-hce>
- Soysal, S. (2001 [1973]). *Yenişehir'de bir öğle vakti*. Bilgi.
- Soysal, S. (2012 [1975]). *Şafak*. İletişim.
- Soysal, S. (2016). *Noontime in Yenişehir* (Amy Spangler, Trans.). Milet Publishing.
- Soysal, S. (2022). *Dawn* (Maureen Freely, Trans.). Archipelago Books.
- Tachau, F. (1964). Language and politics: Turkish language reform. *The Review of Politics*, 26(2), 191-204.
- Uğurlu, S. B. (2008). Yenişehir'de Bir Öğle Vakti'nde yapı, tema ve metafor. *Bilig*, 46, 153-178. https://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/sevit_battal%20Ugurlu_Tema%20Ove%20Metafor.pdf
- Uyguner, M. (2002). *Sevgi Soysal: Yaşamı, sanatı, yapıtlarından seçmeler*. Bilgi.
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility. A history of translation*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203360064>
- Venuti, L. (1998). *The scandals of translation, towards an ethics of difference*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203047873>
- Wa Ngüğü, M. (2020). Against a single African literary translation theory. In Rebecca Ruth Gould and Kayvan Tahmasebian (Eds.), *The Routledge Handbook of Translation and Activism*, Routledge, 335-345. <https://doi.org/10.4324/9781315149660>
- Yıldız, H. (2019). Freedom in confinement: Women's prison narratives and the politics of possibility. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, 60(2), 143-156. <https://doi.org/10.1080/00111619.2018.1511517>

Çocuk Esirgeme Kurumu Dergilerinde Çevirinin Ulus İnşası Üzerindeki Etkisi: *Çocuk* Dergisi Örneği

**The Impact of Translation on Nation-Building in the Magazines of the Children's
Welfare Agency: The Case of *Çocuk***

Araştırma/Research

Ahsen AY

Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü,
ahsencan2@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2595-3778

ÖZET

Bu çalışma, erken Cumhuriyet döneminde 1936-1948 yılları arasında Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yayınlanan *Çocuk* dergisinde yer alan çeviri metinlerin ulus inşası sürecindeki işlevini incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, öykü ve masal çevirileri aracılığıyla 'ideal Türk çocuğu' imgesinin söylem olarak nasıl kurgulandığını ortaya koymaktır. Bourdieu'nün habitus kavramı ve simgesel sermaye yaklaşımı çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, Çocuk Esirgeme Kurumu yalnızca bir sosyal yardım kuruluşu değil, aynı zamanda çeviri yoluyla kültürel repertuar oluşturan ve devletin ideolojik hedefleri doğrultusunda çocukların davranışlarını yönlendiren bir kültür planlayıcısı olarak ele alınmıştır. Yöntem olarak ise van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımı benimsenmiş ve söylem, toplumsal biliş ve güç ilişkileri arasındaki bağlantılar çeviri metinler üzerinden analiz edilmiştir. Bulgular, ekleme-çıkarma stratejileri, dilde sadeleştirmeler ve vurgu kaydırmaları aracılığıyla çevirilerin yalnızca pedagojik değil, aynı zamanda ideolojik bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Böylece çevirinin kurumsal habitusun çocuk okurların birincil habitusuna aktarımını sağlayan bir araç hâline geldiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Kurum çevirilerinin erken Cumhuriyet döneminde yalnızca kültürel bir aktarım değil aynı zamanda ulus inşasının başlıca araçlarından biri olarak işlev gördüğü ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kurumsal çeviri, ulus inşası, habitus, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk çocuğu

ABSTRACT

The study examines the role of translated texts published in the magazine *Çocuk* by the Children's Welfare Agency between 1936 and 1948 in the process of nation-building. The main objective of the study is to reveal how the image of the ideal Turkish child is discursively constructed through the translation of stories and fairy tales. The theoretical framework of the study is based on Bourdieu's concepts of habitus and symbolic capital. In this context, the Children's Welfare Agency is analyzed not merely as a social welfare institution but also as a cultural planner that constructs a cultural repertoire through translation and directs children's behaviors in line with the ideological goals of the state. As for the methodology, the study adopts van Dijk's critical discourse analysis approach. Within this framework, the dynamics between discourse, social cognition, and power relations are analyzed through the translations carried out by the Agency. The findings demonstrate that, through the Agency's selection of source texts and the addition and omission strategies employed in the translations, these translations serve not only a pedagogical but also an ideological function. Hence, translation serves as a tool that facilitates the transfer of institutional habitus to the primary habitus of child readers. In conclusion, the study shows that the Agency's translations function not merely as instruments of cultural transfer but also as one of the primary actors in nation-building during the early Republican period.

Keywords: Institutional translation, nation-building, habitus, Children's Welfare Agency, Turkish child

1. Giriş

Çeviribilimde yaşanan kültürel ve sosyolojik dönüşümlerden sonra çeviri, yalnızca diller arasında anlam aktarımı sağlayan bir araç değil, aynı zamanda belirli tarihsel ve toplumsal bağlamlar içinde ideolojik anlamların yeniden üretildiği bir pratik olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle çeviri, belirli güç ilişkileri, kurumsal yönelimler veya söylem tercihleriyle şekillenen bir yeniden yazım süreci olarak değerlendirilebilir. Çocuklara yönelik metinlerin çevirisinde bu işlev daha belirginleşerek çeviriyi bireyin erken yaşta belirli değerler ve davranışlara yönlendirilmesinde etkili bir mekanizma hâline getirebilir.

Erken Cumhuriyet Dönemi, milli mücadele sonrası gelen kurtuluşun ardından, Cumhuriyetin çeşitli alanlara nüfuz ederek yeni devletin inşa edildiği bir dönemdir (Tanör, 2003, s. 243). Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda çocuklar, cumhuriyetin sürekliliğini sağlayacak geleceğin yurttaşları olarak görülmüş ve "millî servet" olarak tanımlanmıştır (Nihat, 1930, s. 110). Bu doğrultuda, Cumhuriyet çocuklarının toplumun ihtiyaçlarıyla uyumlu bir anlayış çerçevesinde yetiştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Sertel, 1930, ss. 16–17). Dolayısıyla çocuk meselesi, yalnızca bakım ve eğitim konusu olmaktan çıkarak devletin modernleşme ve kalkınma projeleriyle doğrudan bağlantılı bir alan olarak konumlanmış ve devlet müdahalesinin en stratejik alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu çerçevede, çocuklara yönelik üretilen özgün metinler ve çeviri metinler yalnızca pedagojik araçlar değil, aynı zamanda belirli bir özne tipinin inşasında işlev gören ideolojik araçlar olarak da değerlendirilebilir. Çeviri yoluyla seçilen, dönüştürülen ve yeniden kurgulanan söylemler, çocuk okurların dünyayı algılama biçimlerini, değer yargılarını ve davranış kalıplarını şekillendiren bir anlam evreni kurar. Bu nedenle, erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen çeviri faaliyetlerinin ideolojik yönlendirme,

toplumsal normların yerleştirilmesi ve belirli bir yurttaşlık bilincinin oluşturulması süreçleriyle birlikte ele alınması gerekmektedir. Bu çalışma bu noktadan hareketle, söz konusu dönemde yapılan çevirilerin hangi söylem stratejileri aracılığıyla bu işlevleri üstlendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. Çocuk Esirgeme Kurumu

Cumhuriyet'in kurucu kadroları, peş peşe yaşanan savaşlarda hayatını kaybeden erkeklerin ardından dağılan ailelerin çocuklarının bakımı ve savaşlar sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle ortaya çıkan yüksek çocuk ölümleriyle belirginleşen ciddi bir nüfus sorunu devralmıştır. Bu sorunlar yeni bir kimlik inşa etmeyi hedefleyen Cumhuriyet rejiminin hedefleri açısından önemli bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. İlk aşamada kimsesiz kalan çocukların bakımı ve korunması, daha çok yakın çevre, akrabalık bağları ve bireysel hayır faaliyetleri aracılığıyla üstlenilmeye çalışılmıştır (Okay, 1999, s. 11). Ancak durumun ciddiyeti devletin daha sistemli ve kurumsal düzenlemeler yapmasını gerekli kılmıştır (Okay, 1999, s. 11). Bu bağlamda 1921 yılında Ankara'da Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuş ve kurum 1935'te Çocuk Esirgeme Kurumu (bundan sonra ÇEK olarak anılacaktır) adını alarak faaliyetlerini uzun yıllar sürdürmüştür. Yetim ve korunmaya muhtaç çocuklar için barınakların kurulması, eğitim ve sağlık hizmetleri sunabilecek uygun kurumların oluşturulması, oyun alanlarının sağlanması ve Derneğin amaçlarını tanıtıcı yayın faaliyetlerinin yürütülmesi gibi faaliyetler kurumun öncelik verdiği konular arasında yer almıştır (Sarıkaya, 2005, ss. 55–56). Çocuk meselesine ilişkin yürütülen çalışmalarda üç temel amaç ön plana çıkarılmıştır: memlekete sayıca fazla “gürbüz” çocuklar kazandırmak, çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimini desteklemek ve cemiyette çocuğa yönelik güçlü bir ilgi ve farkındalık oluşturmak (*Gürbüz Türk Çocuğu*, 1930, ss. 2-3).

Görüldüğü üzere, çocuk meselesi “millî bir dava” olarak kabul edilmiş (Reçberoğulları, 2021, s. 14) ve ÇEK de bu davanın en önemli savunucusu hâline gelmiştir. Kurumun ilk olarak genel sekreterliğini ve 1950'ye kadar da başkanlığını yapan milletvekili Dr. Fuad Umay, ABD, Rusya ve Danimarka gibi ülkelere inceleme gezilerinde bulunmuş ve gözlemlerini ve edindiği bilgileri hem TBMM hem de kamuoyu ile paylaşmıştır (Akin, 2000, s. 3). Umay tarafından sunulan önergelerin ve kanun tekliflerinin çoğunluğu, çocuklara ve Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne ilişkin konulara odaklanmıştır (Akin, 2000, ss. 55-59). Bu durum, çocuk meselesinin yalnızca sosyal bir sorumluluk alanı olarak değil aynı zamanda devletin ideolojik ve politik öncelikleri doğrultusunda kurumsallaşan bir müdahale alanı olarak ele alındığını göstermektedir.

Kurum, ilk olarak daha önce Osmanlıca basılan çocuk külliyatı kitaplarını, yeni kitaplar da ekleyerek çocukların okuyabileceği şekilde yeni harflerle basmıştır. Kurum, süreli yayınlara da büyük bir ağırlık vermiş ve beş adet dergi yayınlamıştır: *Gürbüz Türk Çocuğu* (1926-1935); *Çocuk* (1936-1948), *Ana* (1938-1942), *Türk Kadını* (1944-1948), ve *Çocuk ve Yuva* (1953-1983). Ayrıca doğrudan annelere yönelik bilimsel bilgi ve modern sağlık uygulamaları sunan eserler de yayınlamıştır. Yayınlar, “çocuk davası” bağlamında, ülkesini seven, bedenen ve zihnen sağlıklı, kültürlü ve cumhuriyetçi “gürbüz Türk çocuğu”nun yetiştirilmesini hedeflemiş; aynı zamanda bu çocuğu yetiştirecek ve

Cumhuriyet'in modern kadın modeline uygun batılı ve aydın anne tipinin inşa edilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir (Sarıkaya, 2007, s. 335).

Bu noktada, çalışmanın odak noktasını oluşturan *Çocuk* dergisi ile ilgili bazı bilgiler vermek faydalı olacaktır. *Çocuk* dergisi 1936–1948 yılları arasında toplam 492 sayı yayımlanmıştır. *Çocuk* dergisi, dönemin en geniş okuyucu kitlesine ulaşan yayınlarından biri olmuştur (Çocuk, 1941, Sayı 229, s. 32). Genç okurlara yönelik öğüt verici yeni kitaplar da içerikli metinlerin yanı sıra sağlık, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, fen ve matematik gibi akademik dersleri destekleyici içerikler de dergide yerini almıştır.

Zengin bir edebî içeriğe sahip olan dergi, çocuk okurlarına sağlayacağı faydayı artırmak amacıyla çeviri metinlere de yer vereceğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Çocuk'tan genç okuyucularının yapacakları istifadeyi arttırmak için Amerikaya, Sovyet Rusyaya ve çocuk neşriyatlarının mükemmeliyetle tanınmış bazı şimal memleketlerine, sipariş verilmiştir. Bu siparişlerden “Çocuk” bundan sonraki sayılarında istifade edecektir. “Çocuk” bir kazanç dileği, memlekette azlığı veya yokluğu iddia ümidile, çocuk kütüphanesine bir yardım için çıkıyor. Alaka gördükçe bu yardımını arttıracaktır (*Çocuk*, 1936, sayı: 1, s. 2).

ÇEK yayın politikasına uygun olarak yalnızca özgün metinler üretmekle kalmamış, çeviri metinlerden de yoğun biçimde faydalanmıştır. Özgün ve çeviri metinler aracılığıyla yalnızca bilgi aktarımı değil, dönemin ideolojisine uygun bir çocuk ve toplum tasavvurunun inşası da hedeflenmiştir. Özellikle çeviri aracılığıyla farklı kültürlerden aktarılan ve dönemin ideolojisi doğrultusunda yeniden şekillendirilen içerikler, istenen toplumsal normların ve davranış kalıplarının çocuklara benimsetilmesinde işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda dergi hem pedagojik hem de ideolojik bir aygıt olarak çocuk yetiştirme sürecine katkı sağlamıştır.

3. Kuramsal Artalan

3.1. Çocuk Esirgeme Kurumu: Kurumdan Kurumsal Çeviriye

Kurumlar, en geniş tanımıyla, toplumsal hayatı şekillendiren ve toplumsal kurallara anlam katan önemli kültürel sistemler olarak görülebilir. Sosyoloji penceresinden bakıldığında ise kurumlar, hayatın beş temel alanında ortaya çıkmaktadır: aile ve akrabalık ilişkileri; tahakkümün meşru bir şekilde icra edilmesi, mal ve hizmetlerin dağılımının idaresi; bir kuşaktan diğerine bilgi aktarımı, inanç ve değerler sistemlerinin düzenlenmesi (Sociology Guide, 2013)¹. Kısaca, bu beş temel alan aile, hükümet, ekonomi, eğitim ve din olarak özetlenebilir.

Toplumda yer alan kurumlar, bireylere belirli davranış kurallarını ve beklentilerini aşıl原因an resmî ve gayri resmî kurumlar, normlar ve yapılar üzerinden yönetilmektedir (Meyer ve Rowan, 1977). Devletler bu nedenle resmi ya da gayriresmi bazı kurumları destekleyebilir. Erken Cumhuriyet döneminde çocukluk alanı, devletin toplumsal düzeni yeniden biçimlendirme çabalarının somutlaştığı önemli bir müdahale alanı olarak öne çıkmış ve “çocuk meselesi”, yalnızca bireysel bir bakım sorunu değil, ulus-devletin inşa stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede ÇEK, Cumhuriyet'in

¹ All translations are mine.

ilk yıllarında sosyal politika alanındaki dönüşümün başlıca kurumsal temsilcilerinden biri olarak konumlanmıştır. Libal (2000, s. 57) ÇEK'in erken Cumhuriyet'te devletin sosyal refah vizyonunu kurumsallaştıran bir mekanizma olarak işlediğini ifade etmiştir. Görünüşte sivil bir dernek olsa da devletle güçlü bağlara sahip olan kurum, Libal'e (2000, s. 57) göre devlet ve toplum çıkarlarını uzlaştıran hibrit bir yapı olarak faaliyet göstermiştir. Bu anlamda Kurum, bir bakıma ikame bir devlet kurumu gibi hareket etmiştir. Merkez komitesinin milletvekilleri ve üst düzey bürokratlardan oluşması ve Ankara'da konumlanması, ÇEK'in devlet çizgisinde faaliyet yürüttüğünü göstermektedir. Aynı elitlerin hem kurumda hem de devlet mekanizmasında yer alması, hükümetle yakın ilişkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Atatürk'ün "Memleket çocuklarını korumayı üzerine alan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'na vatandaş yardıma mecburdur" (Çavuşoğlu, 2005, s. 82) ifadesi, kurumun devletçe meşrulaştırılan ve desteklenen bir yapı olduğunu göstermektedir. Bu söylem, çocukların korunmasının devletin sorumluluğu altında tanımlandığını ve ÇEK'in bu sorumluluğun kurumsal bir uzantısı olarak işlediğini göstermektedir.

Çeviribilim araştırmalarında, yirmi yıl öncesine kadar kurum çevirisi kavramı ön plana çıkmamış olsa da hükümetlerin, kilise gibi dini yapıların ve gazete gibi basın organlarının çeviriyi belirli amaçlar doğrultusunda nasıl kullandığına dair verimli örneklerle dayanan çalışmalar mevcuttur (Mossop, 1988, s. 65). Bu çalışmalarda, kurumsal çevirinin kendisine özgü amaçları olduğunun ve hiçbir çeviri stratejisinin kurumsal bağlamdan uzak bir şekilde incelenemeyeceğinin altı çizilmiştir (Mossop, 1988). Kurumların belirli sorunlara ya da amaçlara yönelik olarak geliştirdikleri çeviri stratejileri bir tür çeviri kültürünü de beraberinde getirmiştir (Mason, 2003). Bu nedenle, birçok Çeviribilim çalışması, çeviri edimini şekillendiren kurumların yapılarını incelemeyi ve kurumsal hayata yön veren resmi ve gayri-resmi normların yapılandırıcı ve/veya sınırlandırıcı gücünü araştırmayı amaç edinmiştir (örn. Seçkin 2021).

Kurumsal çeviri, "kurumların adına, tarafına ve yararına yapılan her tür çeviri [faaliyeti]" olarak tanımlanmaktadır (Gouadec, 2010, s. 36). Bu bağlamda, çevirinin tercih edilmesi ya da edilmemesi, kurumların belirli amaç ve yükümlülükleri doğrultusunda şekillenmekte ve pragmatik nedenlerden çok söylem değeri ile simgesel gücüyle ilişkilidir (bkz. Foucault, 2007, s. 118). Bu noktada, anahtar sözcük devlet yönetimidir. Devletler resmî ya da gayriresmî kurumlarla olan ilişkilerinde çeviriyi bir amaç doğrultusunda kullanabilir (Koskinen, 2014, s. 480) ve toplumu yönlendirebilir ve hatta yönetebilir. Bu süreç, Dean'in (1999, s. 18) "yönetme sanatı" olarak adlandırdığı, baskı unsuru olmaksızın kültürel araçlar aracılığıyla gerçekleşen bir yönetim biçimiyle ilişkilidir. Bu bağlamda, örtük tahakküm unsurları kaynakların denetimi ya da gündemi belirleme gibi birtakım yollarla ortaya çıkar (Monzó-Nebot, 2024, s.13). Bu unsurlar insanların algılarını, inançlarını ve değer yargılarını bilinçaltı düzeyde etkileyen norm ve ideolojilerle bütünleşmiş durumda bulunmaktadır (Monzó-Nebot, 2024, s.13). Althusser'in (2010, ss. 168-170) "devletin ideolojik aygıtları" adını verdiği bu unsurların en çarpıcı örneklerinden biri de kurumsal çeviridir. Kurumsal çevirinin en büyük özelliklerinden biri de sosyalleşmeye, kültürel pratiklere ve egemen ideolojinin içselleştirilmesine katkıda bulunmasıdır (Monzó-Nebot, 2024, s. 13).

Beş temel kuruma baktığımızda, üstlendikleri temel işlevlerin birbiriyle tutarlı olduğu görülmektedir. Bu işlevler; aidiyeti sürdürmek ve toplumun yönetilmesini kolaylaştırmak, gücü meşrulaştırmak ve özellikle de genç kuşağı denetim altında tutmak ile özetlenebilir. Kurumların en temel işlevi yönetmek ise, kurumsal çevirinin temel işlevi de yönetimdir (Koskinen 2014, ss. 480-481). Kurumsal çeviri, denetimli ve düzenlenmiş bir ortamda yapılır. Dışarıdan resmi bir makam tarafından denetlendiği durumlarda, kurumsal çeviriye yönetme ve denetleme işlevi atfedilerek toplumsal hayatın idaresi ve düzenlenmesi sağlanabilir (Koskinen, 2014, ss. 481-482). Bu tür durumlarda, çevirinin amacı, Foucault'nun deyimiyle "davranışların idaresi" olmaktadır (1982, ss. 220-221). Foucault (2007, ss. 108-109), "yönetimsellik" kavramını bu bağlamda belirli bilgilerin ve yönetsel aygıtların geliştirilmesi anlamında kullanmaktadır. Bu noktada, 'yönetimsellik' insanların düşünce yapılarını yönetmek anlamında kullanılmaktadır. Bunun en önemli yollarından biri de çeviridir.

Yukarıda da belirtilen süreklilik özelliği taşıyan ve normatif bir yapıya sahip olan beş kurumsal yapı, kurumsal çevirinin de kaynağını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, kurumsal çevirinin bağlamı bu beş yapıyı temel almaktadır. Örneğin, iki dilli veya çok dilli ailelerde aile içi (profesyonel olmayan) çeviri faaliyetleri; iş ve ekonomi metinlerinin çevirisi ile ders kitaplarının ve pedagojik materyallerin çevirisi, kurumsal çeviri faaliyetleri kapsamında yer alır. Bu örneklerin dışında, erken Cumhuriyet döneminde Tercüme Bürosu (1940-1966) tarafından yapılan Batılı klasiklerin çevirisine ilişkin faaliyetler de pedagojik amaç taşıyan kurumsal çeviri örnekleri olarak değerlendirilebilir.²

Tıpkı Tercüme Bürosu çevirileri gibi, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun dergilerindeki çeviriler de çocuk üzerinden yürütülen devlet politikalarının, çocuk sağlığı söyleminin ve modern yurttaşlık ile aile ideallerinin inşasında kurumun toplumsal alandaki başlıca araçlarından biri olmuştur. Kurumun etki alanı, yalnızca çocukların korunmasına yönelik bir sosyal yardım pratiğiyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda çocukların kişiliklerinin, değer dünyalarının ve davranış repertuarlarının devletin ideolojik hedefleri doğrultusunda biçimlendirilmesini de kapsayan bütüncül bir toplumsal düzenleme alanı olarak şekillenmiştir. Bu doğrultuda, devletin çocukları "geleceğin yurttaşları" olarak konumlandırması, ÇEK'in söylem ve kurumsal yönelimlerini belirleyen temel unsur hâline gelmiştir. Kurum, yeni rejimin sürekliliğini güvence altına alacak "gelecek nesil" idealini çocuk politikaları aracılığıyla somutlaştırmada önemli bir rol üstlenmiştir. Bir yandan çocuk sağlığını merkeze alarak çocuk ölümlerini mümkün olduğunca azaltmayı hedeflemiş; diğer yandan çocukların eğitim, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarına yönelik düzenleyici ve destekleyici faaliyetler yürütmüştür (Kaya, 2025, s. 1206).

Erken Cumhuriyet döneminde ulus inşasında çocuk politikalarının ideolojik boyutu, yalnızca kurumsal yapılanmayla ÇEK ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda yoğun bir söylemle de desteklenmiştir. ÇEK tarafından yayımlanan *Gülbüz Türk Çocuğu* ve *Çocuk* dergilerinde yer alan özgün ve çeviri eserler, broşürler ve propaganda materyalleri, çocukluğun nasıl tanımlandığını ve hangi değerlerle ilişkilendirildiğini açık biçimde ortaya

² Tercüme Bürosu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Berk, 2004; Tahir- Gürçağlar, 2003, 2018.

koyar. Bu yayınlarda çocuk, sağlıklı, disiplinli, çalışkan ve vatansever bir birey olarak idealize edilmiştir. Bu ideal çocuk imgesi, Cumhuriyet'in 'makbul yurttaş' tanımıyla büyük ölçüde örtüşmektedir (Üstel, 2008, s. 175). Bu yönüyle ÇEK, erken Cumhuriyet'in sosyal devlet tahayyülünü hem ideolojik hem de pratik düzeyde somutlaştıran kilit bir aktör olarak değerlendirilebilir.

3.2. Kurumsal Habitustan Birincil Habitusa

Bu çalışmada, kurumsal habitusun çeviri yoluyla bireysel habitus ile kurduğu etkileşim temel alındığından, öncelikle Bourdieu'nün habitus kavramı kuramsal bir çerçevede ele alınarak kurumsal düzeyde sosyo-kültürel bir inceleme yapılacaktır; ardından kurumsal habitusun çevirmenlerin bireysel habitusları ve okurların birincil habitusları üzerindeki olası etkileri tartışılacaktır. Habitus, birincil düzeyde (örn. okul, aile) sosyalleşme ile ortaya çıkan eğilimler ve tercihlerden oluşur (Bourdieu, 1990). Bireyler bu tercih ve eğilimleri kimliklerinin bir parçası olarak algılamakta ve bunun neticesinde toplumda birer eyleyici olarak hareket etmektedir. Bu şekilde habitus, makro (toplumsal) yapı ve değerleri mikro (daha özgür) düzeyde sürdürülmesi beklenen bireysel faaliyetlerle bütünleştirmektedir. Habitus, sosyalleşmeyi de beraberinde getirdiğinden, toplumsal düzeyde bir biliş yapısının oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Makro (toplum) düzeydeki kural ve normların mikro (bireysel) düzeyde benimsenmesi için mezo (kurumsal) düzeyde eyleyicilere ihtiyaç duyulmaktadır.

İnsanların belirli bir şekilde düşünmesini ve davranmasını etkileme potansiyeline sahip olan habitusun dönüşümsel boyutunu da göz önünde bulundurmak gerekir (Bourdieu, 1993). Başka bir deyişle, habitus, insan davranışları üzerinde kısıtlayıcı bir etkiye sahip olduğu gibi değişim ve dönüşümler yaratacak kadar yenilikçi bir yapıya da sahiptir (Bourdieu, 2000; 2010). Belirli bir toplum ya da topluluk içinde farklı bireylerin benzer habitus özellikleri sergilediği görülebilir. Bu tür habitus yapıları kolektif habitus olarak adlandırılmaktadır (Burke, Emmerich ve Ingram, 2013). Bu nedenle, kurumsal habitusun kolektif boyutu özel bir önem taşımaktadır.

İlk olarak Reay (1998) tarafından ortaya atılan kurumsal habitus kavramı, "kültürel bir grubun ya da toplumsal bir sınıfın, bir kurum gibi hareket ederek bireysel davranışlar üzerindeki etkisini" ifade etmektedir (Reay, David ve Ball, 2001, s. 14). Kurumsal habitus; kurumsal söylem, pratikler, kurallar ve ideolojiler ile harmanlanarak toplumda kökleşmiş normlar ve kabul edilebilir davranış kalıpları ile uyum içindeki davranış ve hareketlerin geliştirilmesi ve kabul görmesinde önemli bir rol oynar (Cornbleth, 2010). Belirli dil, bilgi ve söylem şekillerini meşrulaştıran kurumsal habitus, toplumda "egemen [olan] habitusu" da belirler ve pekiştirir (Thomas, 2002, s. 434). Kurumsal habitus, ayrıca, kabul gören çocuk ve yetişkin özelliklerini de kurumsal beklentilere uygun hale getirir (Tarabini, Curran ve Fontdevila, 2017). Yapılan bu tanımlardan hareketle, ÇEK'in değer yargıları, inançları ve kurumsal çeviri pratiklerine bakarak çevirmenlerin kurumsal habitusu ne derecede benimsedikleri ve çocuk okurların birincil habituslarını nasıl etkiledikleri görülebilir.

Kurumsal habitustan birincil habitusa geçiş, bireylerin ilk davranış eğilimlerinin kurumsal etkilerle şekillenmesi ve normların içselleştirilmesiyle gerçekleşir. Birincil

habitusu, özellikle meslek yaşamında edinilen ikincil habitus izler (Tredinnick-Rowe, 2023). Kurumlarda yaşanan her türlü deneyim; algı, fikir ve davranış kalıplarına dönüşmektedir. Bu davranış kalıpları zaman içinde davranışların doğruluğuna ve uygunluğuna dair değer yargıları oluşturmaktadır. Söz konusu değer yargıları ise çeviri faaliyetleri de dahil olmak üzere bireylerin ve toplumun ileriki faaliyetlerini etkilemektedir.

3.3. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Simgesel Sermayesi ve Alanda Mücadele Kapasitesi

Çocuk Esirgeme Kurumu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün doğrudan onayını almış; devlet kurumu olmadığı hâlde, bazı milletvekillerinin himayesinde kurulduğu için devlet desteğini sağlamış ve eğitime katkıları nedeniyle Milli Eğitim Bakanlığı ile güçlü ilişkiler kurmuştur (Malaymar Buts, 2025, s. 43). Bu nedenle, çok yüksek bir simgesel sermayeye sahiptir (Malaymar Buts 2025, s. 142). Sermaye ekonomik (örn. alım gücü), kültürel (örn. eğitim düzeyi/diplomalar) ve sosyal (örn. kurumsal ilişkiler ve önemli kişilerle tanışıklık) özellikler taşımakla birlikte, simgesel bir güce de sahiptir (Bourdieu, 1990). Sermayenin en çarpıcı yanı, bir sermaye türünün diğer sermaye türüne dönüştürülebilir olmasıdır (Bourdieu, 1986). Örneğin, ÇEK'in kurduğu ilişkiler ağı nedeniyle devletin üst düzey yetkilileri ile ortaklaşa hareket etmesi ile edindiği sosyal sermaye, bu kurumun önemli sayıda dergi yayımlayabilecek bir ekonomik sermayeye sahip olması ile sonuçlanmıştır. Kurumun bu şekilde kazanmış olduğu sosyal ve ekonomik sermaye, eğitim alanını (örn. eğitim materyallerini) etkileyebilecek nitelikte bir simgesel sermaye dönüştürülmüştür. Kurumların toplumsal alanda etki gösterebilmesi, sahip oldukları simgesel sermaye ile mümkün olduğundan, ÇEK'in simgesel sermayesi Türk yazını ve eğitim alanlarında alınan kararları etkileyebilecek kadar büyük bir önem taşımaktadır.

Toplum, birbiriyle mücadele içinde olan ve hiyerarşik düzende öne çıkmayı hedefleyen alanlardan oluşmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 1992, s. 97). Ancak bu mücadele, alanlar arası bir çatışmadan ziyade, toplumsal düzeyde etkili olma ve toplumu şekillendirme gücünü elde etme çabası olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, erken Cumhuriyet döneminde yüksek düzeyde simgesel sermayeye sahip olan Millî Eğitim Bakanlığı'nın (Maarif Vekâleti) faaliyetleri sonucunda eğitim alanının toplumsal alanda belirleyici bir konum kazandığı görülmektedir. Bu çerçevede, Hasan Ali Yücel önderliğindeki kültür planlaması projesine özel bir kurum olarak katkıda bulunan ÇEK, bir kültür planlayıcısı olarak değerlendirilebilir.

Kültür planlaması, toplumda tahakküm gücünü elinde bulunduran kişi ve/veya kurumların toplumu etkileyecek bir repertuvar oluşturmaya dayanır (Even-Zohar, 2002, s. 45). Bir alandaki eyleyicilerin konumu, sahip oldukları sermayenin türüne ve büyüklüğüne göre değişiklik gösterir (Bourdieu, 1986; 2010). Bu nedenle, ÇEK eğitim ve yazın alanlarında önemli bir kültür repertuarı oluşturacak ve devletin yürüttüğü kültür planlaması faaliyetlerine katkıda bulunacak büyüklükte bir kapasiteye sahip olmuştur.

ÇEK, bu faaliyetlerini özgün metinler üzerinden olduğu kadar çeviri metinler üzerinden de sürdürmüştür.

Yazın çevirisinin bir toplumu etkileyen en önemli unsurlardan biri olan yazın dizgesi içinde birincil konuma yerleşmesi, toplumda belirli koşulların oluşmasına dayanmaktadır (Even-Zohar, 1990, s. 46). Yazın dizgesi henüz gelişmemiş ve oluşum aşamasında ise, yazın dizgesi güç kaybına uğramış ve ikincil bir konuma düşmüşse, ya da yazın alanında belirli dönemeçlerden geçilmesi nedeniyle boşluklar meydana gelmişse, yazın çevirisi önemli bir konuma sahip olur (Even-Zohar, 1990, s. 47). Cumhuriyet'in ilk döneminde özgün eser sayısı ve eğitim materyali kısıtlı olan Türk yazın dizgesinde çeviri bu şekilde birincil bir konuma gelmiştir (Tahir-Gürçağlar, 2008). Böyle bir ortamda, ÇEK'in çeviri faaliyetleri, Lefevere'in (1992, s. 14) "patronaj" kavramı ışığında düşünülebilir (Malaymar Buts, 2025, s. 8) çünkü ÇEK'in kurumsal çeviri faaliyetleri çerçevesinde hem çocuk okurlar için kaynak metin seçimleri yapmış hem de çeviri sürecine ilişkin önemli kararlar almıştır. Kurum bünyesinde alınan her karar, Berk'in (2004, s. 140) de belirttiği üzere, modern ve Batılı bir Türk kimliği oluşturma yolunda atılan bir adım niteliği taşımıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus inşası ve Batılılaşma projesi için eğitim ve yayıncılık faaliyetlerine verilen bu önem (Tahir-Gürçağlar, 2008, s. 68), ÇEK'in çeviri faaliyetlerinin de değerini artırmıştır. Bu bilgilerin ışığında, ÇEK'in ulusal kimlik inşası ve Batılılaşma çabalarının 'kültür muhafızlığı' misyonu ile örtüştüğünü söylemek mümkündür.

Diğer yandan, çok önemli bir nokta göz ardı edilmemelidir: ÇEK, her ne kadar ideolojik olarak devletin kültür planlaması politikalarına uyum göstermiş olsa da izlediği bazı politikalar Millî Eğitim Bakanlığı himayesinde açılan Tercüme Bürosu (1940-1966) tarafından onaylanan çeviri politikalarından daha farklı bir hâl almıştır. ÇEK, sahip olduğu simgesel sermaye doğrultusunda kurumsal çeviri normlarını özerk bir şekilde belirleyebilmiştir. ÇEK'in hedef kitlesinin ağırlıklı olarak çocuk okurlar olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuk yazını çevirisi, kendisine has normlardan oluşmaktadır. Çevrilen metnin çocuklar tarafından anlaşılmasını sağlamak için özel isimlerin çevirisi, uzun cümlelerin bölünmesi, sözcüklerin sadeleştirilmesi, kelime oyunlarının çevirisi ve ahlaki değerlerin erek kültüre uygun olarak verilmesi gibi konularda farklı çeviri normlarının gözetilmesi kaçınılmazdır. Başka bir ifadeyle, ÇEK'in kurumsal çeviri habitusu doğrultusunda şekillenen normlar Tercüme Bürosu'nunkinden farklıdır. Bu noktada, çıkarılabilecek en temel sonuç, iki kurumun kimlik inşası politikaları doğrultusunda okurlarında aynı habitusu oluşturma amacı gütmesine rağmen farklı kurumsal çeviri habitusuna sahip olmasıdır.

4. İnceleme

İncelemede görüleceği üzere, bazı söylemler ÇEK çevirilerinden tamamen çıkarılmakta, bazıları ise metne eklenmektedir. Bu noktada, çocuk yazını çevirisinin kendisine özgü bir doğasının olduğunu ve çevirmenin gözündeki "çocuk imgesi"nin çeviri tercihlerinde önemli bir rol oynadığını kabul etmek gerekir (Oittinen, 2000, s. 69). Çocuk yazını çevirmeni metin üzerinde birçok değişiklik yaparak kaynak metni değiştirebilir ve yaptığı ekleme ve çıkartmalarla metnin yoğunluğunu azaltıp çoğaltabilir (Shavit, 1986, s. 112).

Tüm bu değişikliklerin altında yatan temel amaç, “metni çocuğa uyumlu ve yararlı hale getirmek” ve çevirinin yapıldığı dönemde toplumun “çocuk yararına olduğunu” düşündüğü gereksinimleri yerine getirmektir (Shavit, 1986, s. 113). Bu nedenle, çevirmen erek kültürde yaşayan çocuk için alışılmamış ya da tuhaf gelebilecek birtakım ifadeleri erek metinden çıkararak bunları erek kültürün kabul edilebilirlik kriterleri ile uyumlu hale getirebilir (Puurtinen, 1994, s. 84).

ÇEK tarafından erken Cumhuriyet döneminde çocuklar için yapılan çevirilerde görülen bir takım ekleme ve çıkarmaların çocuk yazını doğası gereği olduğu iddia edilebilir. Bu noktada, akılda bulundurulması gereken diğer bir önemli nokta ise şudur: Çocuk yazını çevirisi bağlamında yapılan müdahalelerin, zaten çocuk yazını çevirisinin gereksinimleri doğrultusunda yapıldığı düşüncesi, bu müdahalelerin bireysel seçimlerden çok çocuk yazınında yerleşik hale gelen normlara paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kanıksanmış hâle gelen bu normlar, ÇEK’in kurumsal habitusu çerçevesinde yeniden üretilmektedir. Yeniden üretim kavramı Bourdieu’nun (1977) sosyolojik bakış açısı için büyük bir önem arz etmektedir, çünkü Bourdieu (1977, s. 167) çocuk ve dış dünya arasında köprü konumundaki birçok eyleyicinin çocukta belirli bir habitusu yerleştirebilmek için çocuğun maruz kaldığı söylemlere, atasözlerine ve deyimlere müdahale ederek belirli davranışların yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, müdahalelerin zaten çocuk yazını doğası gereği yapıldığını kabul etmek, bu müdahalelerin habitus kavramı ile açıklanmasını mümkün kılar.

Çevirilerdeki ekleme ve çıkarmalar kurumsal habitusun bir göstergesi olarak, zaman içinde yerleşik hale gelen kültürel habitusun yeniden üretilmesi şeklinde değerlendirilebilir. Bu nedenle, çevrilen metinlere yapılan müdahaleler yalnızca çocuk yazını çevirisinin bir gereği olarak görülmemeli; ideal Türk çocuk imgesinin oluşturulmasına doğrudan katkıda bulunan bir yeniden üretim aracı olarak düşünülmelidir. Çocuk yazını çevirisinde normlar, toplumsal ve kurumsal bağlamdan bağımsız bir şekilde uygulanamaz. ÇEK, yalnızca çocuk yazını normlarını uygulayan değil, aynı zamanda bu normları yeniden üreten, kendi amaçları doğrultusunda yorumlayan ve normların kökleşmesine katkıda bulunan bir kurum olarak düşünülmelidir.

5. Yöntem

Çeviribilimin penceresinden bakıldığında, çocuk yazınına yapılan müdahaleler toplumsal bir filtre işlevi görmektedir. Bu işleve mercek tutmamızı sağlayan en önemli araç, eleştirel söylem çözümlemesidir. Bu çalışmada örneklerin çözümlemesi için van Dijk’in yaklaşımı temel alınmaktadır. Bu seçimin nedeni; Ruth Wodak’ın (2001) söylem için geliştirdiği tarihsel çerçeveden ve Norman Fairclough’ın (1995) benimsediği kültürel yaklaşımdan farklı olarak, van Dijk’in söylemin insan bilişi ve dolayısıyla davranışları üzerindeki etkilerini ön plana çıkartmış olmasıdır. Van Dijk’in (1993b) “ideolojik kare” yaklaşımına göre, söylemin üretilmesi doğrudan toplumsal biliş ile ilişkilendirilmiştir. Van Dijk’in (1993a; 2001; 2005) eleştirel söylem çözümlemesi toplum, biliş ve söylem boyutlarından oluşmaktadır. Toplumsal düzeyde kazanılan güç, insanların söylemlerinin denetlenmesi ile başlayan ve davranışlarının kontrol altına alınması ile devam eden bir sürece dayanmaktadır (van Dijk, 1989, s. 20; 1993c, s. 255).

İnsanların söylemlerini denetim altında bulunduran bir kurum, toplumdaki bilişsel düzeyi de etkileme fırsatını elinde bulundurur (van Dijk, 1993c, s. 255). Çeviri, bu bağlamda kullanılan en önemli araçlardan biridir. Çeviri, van Dijk'ın (1993c, s. 254) “örtük ikna” olarak adlandırdığı bir denetim mekanizması olarak rol oynamaktadır; çünkü çevirmen ve editör gibi diğer çeviri eyleyicileri tarafından yapılan müdahaleler insanlar tarafından ya genellikle fark edilememekte ya da kanıksanır bir hal almaktadır. Söylem yoluyla ikna mekanizması “örtük, rutin, doğal ve kabul edilebilir gibi görünen günlük konuşmalar ve metinler” aracılığıyla hüküm sürmektedir (van Dijk 1993c, s. 254).

Toplumsal güç, “daha etkin bir denetim sağlamak ve gücün yeniden üretilmesi için rutin [denetim mekanizmaları]” oluşturmak amacıyla belirli kişiler tarafından kurumsallaştırılır (van Dijk 1993c, s. 255). Bu kurumsallaşma ise “ideolojik olarak medya ya da ders kitapları [gibi kültürel ürünler] yoluyla sürdürülür veya yeniden üretilir” (van Dijk 1993c, s. 255). Bu çerçevede, kurumlar “gücün hüküm sürmesi için [toplumsal] ilişkiler ve süreçler üzerinde planlama, karar alma ve denetim gibi konularda özel bir rol oynar” (van Dijk 1993c, s. 255). ÇEK'in kültürel bir repertuar oluşturmak ve devletin kültür planlamasına katkıda bulunmak için seçtiği kaynak metinlerle birlikte çeviriler üzerindeki müdahaleleri de bu bağlamda düşünülebilir.

Söylem çözümlemesinin en temel dayanaklarından biri biçemdir. Biçemin sözcük düzeyinde biçem ve bu sözcüklerin cümle içindeki konumunu belirleyen sözdizimsel biçem şeklinde iki düzeyde incelenebileceğini öne süren van Dijk (1991, s. 209), sözcük seçiminin ve sözdiziminin dilin toplumsal bağlamını yansıttığını belirtmektedir. Van Dijk (1993c, s. 277; 1991, s. 211) sözcük düzeyinde biçemin, belirli söylemleri sistematik olarak üreten eyleyicilerin elde ettiği gücün bir göstergesi olduğunu ve toplum içinde bilişsel denetimin de bu şekilde sağlanabileceğini belirtmektedir. Aşağıda verilen örneklerde, ÇEK çevirilerinin seçimleri göz önünde bulundurularak söylem çözümlemesi gerçekleştirilmektedir.

6. Analiz ve Tartışma

6.1. Örnekler

Bu çalışmada incelenecek örnekler, araştırmanın amaçları doğrultusunda amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Örneklem, ÇEK tarafından seçilen yabancı masal ve öykülerden yapılan alıntılardan oluşmaktadır. Örneklem seçiminde temel ölçüt, çeviri metinlerde kurumsal müdahaleyi görünür kılan ekleme, çıkarma ve yeniden yazım stratejilerinin izlenebilir olmasıdır. Bu nedenle, yalnızca kaynak metinle karşılaştırma yapmaya elverişli olan ve söylem düzeyinde belirgin farklılıklar içeren çeviriler tercih edilmiştir. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken nokta, masalların sözlü kültüre dayanması ve farklı versiyonlarının bulunması nedeniyle incelenen kaynak metinler için tek ve sabit bir kaynak versiyonunun her zaman var olmadığıdır. İncelemeye esas alınan masallar için ÇEK tarafından çevirinin yapıldığı yıllarda mevcut olan farklı kaynak metin versiyonları bu araştırma için tek tek incelenmiş olup, kurum tarafından yapılan çevirilere olay örgüsü, karakter işlevleri, olayların sırası ve akışı açısından her bir masal için Türkçe çeviriyle en yüksek örtüşmeyi gösteren versiyon referans alınmıştır. Başka bir deyişle, incelemeye dâhil edilecek olan kaynak metin versiyonunun belirlenmesinde

sözcük düzeyinde bire bir örtüşme değil, metinler arasında söylem düzeyinde benzerlik (örn. ironik, didaktik ya da uyarıcı ton) ve yapısal yakınlık (örn. olay örgüsü, akışı ve karakter işlevleri) esas alınmıştır. Çeviriler için Kurum tarafından hangi versiyondan çeviri yapıldığı belirtilmemiş olsa da, bu durum kurumsal çeviri habitusunun incelenmesine engel teşkil etmemektedir. Aksine, aynı kurum tarafından sistematik olarak söylem düzeyinde yapılan tercihlerin yeniden üretilen çeviri pratikleri olarak değerlendirilmesi bu şekilde mümkün kılınmaktadır.

İncelemede, çeviriye ekleme ya da çeviri metinden çıkarma olarak tespit edilen söylemler, kaynak metnin yılına göre değişiklik göstermiş olsa bile, kurumsal habitusun varlığını ortaya koymak için birebir sözcük eşdeğerliği yerine masalın farklı versiyonlarıyla karşılaştırıldığında, hangi söylemlerin çevirmenler tarafından sistematik düzeyde üretildiğine ve hangi söylemlerin ise istikrarlı bir şekilde çıkarıldığına bakılmaktadır. Başka bir ifadeyle, bir sözcüğün birebir eklenmesi ya da çıkarılmasına değil, hangi tür söylemlere düzenli olarak çeviride yer verildiğine bakılmaktadır. Örneğin, çalışmada, çeviriye ekleme olarak tespit edilen bir sözcüğün kaynak metin olarak seçilen versiyondan farklı bir versiyonda var olduğu ve bu nedenle farklı bir kaynak versiyonun bir parçası haline geldiği varsayılsa bile, burada asıl belirleyici olan tekil olarak hangi sözcüklerin metinlerde yer alıp almadığı değil, çeviri sürecinde hangi söylemlerin sistematik olarak seçildiğidir. Bu bağlamda, inceleme, kaynak dil sözcüklerinin birebir erek dil karşılıklarına bakılarak çözümlenmesine dayanmamakta; bunun yerine, hangi söylemlerin çeviriye dahil edildiği, hangilerinin ise çeviriden çıkarıldığı incelenmektedir.

6.2 Ulusal Değerleri Koruyan Ahlaki Bir Habitus Oluşturmak

Erken Cumhuriyet dönemi, ulus-devletin temel söylem ve ilkeleri doğrultusunda millî kimlik inşasının hayata geçirildiği ve “yeni insan”ın ahlaki değerler çerçevesinde biçimlendirilmeye çalışıldığı bir toplumsal dönüşüm sürecini kapsamaktaydı (Başboğa Özen, 2023, s. 20). Bu süreçte çocuklara yönelik süreli yayınlar, ulus-devletin inşa etmeyi hedeflediği millî kimlik ve buna bağlı ahlaki değerlerin aktarımında önemli bir rol oynamış; Cumhuriyetin sürekliliğinin bu değerlerle yetiştirilecek yeni nesillere bağlı olduğu düşüncesi doğrultusunda devlet tarafından desteklenmiştir (Başboğa Özen, 2023, s. 20). Bu ideolojik çerçevenin, dönemin eğitim politikalarında da somut karşılığını bulduğu görülmektedir. Nitekim 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı’nda, Musahabat-ı Ahlakîyye ve Malumat-ı Vataniyye dersleri kapsamında ahlak, çevre ve toplumsal değerlere güçlü vurgular yapıldığı; öğrencilerin bu değerleri benimsemelerinin hedeflendiği görülmektedir (Ozan ve Kuş, 2011, s. 244). Benzer şekilde, 1938 Yurt Bilgisi programında da ahlak, aile, özgürlük ve toplumsal değerlerin ön plana çıkarıldığı belirtilmektedir (Ozan ve Kuş, 2011, s. 245).

Çocuklara sunulan öykü ve masallar, onların farkında olmadan davranış, alışkanlık ve yatkınlıklar geliştirmesine katkıda bulunarak birincil habitusun oluşumunda etkili olur. Böylece insanlar, daha çocukluk yaşlarından itibaren belirli bir toplumsal alan içinde davranışlarını otomatik olarak gerçekleştirmeye başlar. Bu süreçte, sosyal ve kültürel çevre tarafından şekillenen bu söylemler, çocukların bilişsel ve ahlaki gelişimini de yönlendirmektedir. Bu noktada gerek özgün gerek çeviri masallardan ve hikayelerden faydalandığını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Çocuk dergisinin yazarları arasında olan Tarcan, dergide kaleme aldığı bir yazısında Cumhuriyetin idealize ettiği çocuğu “sağlam vücut, işlek zekâ ve temiz yürek” üçlüsüyle tanımlamaktadır (1936, s. 3). Tarcan, ayrıca “adam olmanın” üçüncü ve önemli koşul olan “temiz yürekli” olmak koşulunu şu sözlerle ifade etmektedir:

Temiz yürek, doğruluğu seven iyilik yapmaktan hoşlanan fenalıktan kaçınan, yalandan nefret eden, insanlara temiz yürekli denir. Temiz yürekli olanlar daima başkalarının iyiliğini düşünürler. Zayıfa düşküne yardım ellerini uzatırlar. Temiz yürekli olanların vicdanı da rahattır. Yürek de zekâ gibi işleyerek günden güne temizleşir. Nasıl yalana alışanlar adam aldatmadan duramazlarsa, iyilik yapmağa alışanlar da başkalarının yardımına koşmadan duramazlar. Temiz yürekli olanlar yalan söylemezler, kimseye fenalık etmezler, kalp kırmazlar; onların özü ve sözü doğrudur. (1936, s. 4)

Bu bağlamda, ideal çocuğun yalnızca bedensel ve zihinsel açıdan değil, aynı zamanda güçlü bir ahlaki karaktere sahip bir birey olarak kurgulandığı görülmektedir. Aşağıda yer alan ilk üç örnek, Oscar Wilde’ın *Happy Prince* (1891) adlı öyküsüne dayanmaktadır. Öykünün *Bahtiyar Prens* (1937) başlığıyla yapılan ÇEK çevirisinde kaynak metinde bir doğa betimlemesi olarak sunulan olayın erek metinde açık bir ahlaki değerlendirme ile yeniden çerçevelendiği görülmektedir:

Örnek 1

Kaynak Metin (KM): “and I am afraid that she is a coquette, for she is always flirting with the wind.” And certainly, whenever the wind blew, the Reed made the most graceful curtseys. (Wilde, 1920, s. 18)

Erek Metin (EM): Zaten, rüzgârlar çoğaldığından beri, kamışın ahlâkı bozulmuş, pek de hoppalaşmıştı. Durmadan rüzgârla şakalaşıyor, en güzel danslarını, en ahenkli hareketlerini, rüzgâr estiği zaman yapıyordu. (Wilde, 1937, s. 11)

“Coquette” (cilveli) sözcüğü ile ifade edilen durum, Türkçe çeviride “ahlaki bozuk[luk]” ve “hoppalaşmak” olarak nitelendirilmiş ve “flirting with the wind” (rüzgarla flört etmek) ifadesi ise “şakalaşmak” olarak çevrilmiştir. Bu dönüşüm, ÇEK’in kurumsal çeviri habitusu doğrultusunda, çocuk okura sunulan metinlerde ahlaki belirsizliğin azaltılması ve davranışların açık normatif ölçütlerle sınıflandırılması yönündeki eğilimi yansıtmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde kültür ve eğitim alanında planlayıcı rol üstlenen devlet destekli kurum, söylemi ahlaki ölçütler doğrultusunda yeniden düzenleyerek doğa betimlemesini dâhi ahlaki bir alana taşımaktadır. Davranışın “ahlâk bozukluğu” ile eşleştirilmesi, çocuk okurun birincil habitusunda kabul edilebilir ve edilemez davranış kalıplarının erken yaşta netleştirilmesine hizmet etmektedir. Bu müdahale, okurun bilişsel yapısını şekillendirerek bu doğrultuda değer yargı oluşturmaya katkı sağlar. Devlet destekli bir kurumun çeviri faaliyetleri içinde bu tür müdahaleler, yalnızca bireysel ahlaki değil toplumsal normlara uyumlu bir öznenin inşasını da hedeflemektedir. İkinci örnekte ise ilk örneğe benzer şekilde çeviride söylem düzeyinde bir ahlaki dönüşüm söz konusudur:

Örnek 2

KM:

He kissed the Happy Prince on the lips. (Wilde, 1920, s. 35)

EM:

Kuş, Bahtiyar prensin yüzünden öptü. (Wilde, 1937, s.11)

Kaynak metindeki “kissed [...] on the lips” ifadesi, bedensel temasın belirli bir bölgesini vurgulayarak duygusal ve sembolik bir yakınlık kurarken, erek metinde bu vurgu “yüzünden” ifadesiyle yumuşatılmıştır. Bu değişiklik, ÇEK’in çocuk okura sunulan metinlerde bedensel yakınlığın sınırlandırıldığını ve potansiyel olarak rahatsız edici görülebilecek temas şeklinin yeniden çerçeveselendirildiğini göstermektedir. Kurum, çeviri yoluyla duygusal ve bedensel ifadeleri ahlaki ve pedagojik açıdan uygun görülen bir çerçeveye çekmektedir. Böylece, bedensel yakınlığı toplumsal olarak kabul edilebilir sınırlar içinde tanımlayan zihinsel modeller inşa ederek okurun sınırlara ilişkin algısını biçimlendirir. Bu çeviri tercihi sayesinde okur, bedensel yakınlığın daha kontrollü ve toplumsal olarak kabul edilebilir biçimlerde ifade edilmesi gerektiği yönündeki normları birincil habitusunda içselleştirmektedir. Dudaktan öpme gibi daha yoğun bir temas biçiminin yüz ile nötrleştirilmesi, çocukluk alanında fiziksel yakınlığın hangi sınırlar içinde meşru sayılabileceğine dair bir rehber görevi görmektedir.

Üçüncü örnekte ise kaynak metinde hiç yer almayan ahlaki bir yargının çeviriye eklendiği görülmektedir:

Örnek 3

KM:

---³

EM:

Sen bir iyilik yapmak istersen, benim belimdeki şu yakutu çıkarır; fakir terzi kadına verirsin. Ayaklarım buraya mıhlı olmasa bu insanca ödevi ben yapardım. İyilik yapmak insana can verir, haz verir, sağlık verir. (Wilde, 1937, s.11).

Bu örnekte görülen müdahale, Çocuk okura sunulan çeviri metinde bireysel davranışların ahlaki değerlere dönüştürülmesi yönündeki kurum ideolojisini yansıtmaktadır. İyilik, belirli bir bağlamda yapılan bir eylem olmaktan çıkarılarak insanı hem fiziksel hem duygusal olarak iyileştiren bir değer olarak sunulmaktadır. Bu çeviri tercihi sayesinde çocuk okur, iyiliği yalnızca başkalarına yönelik bir sorumluluk olarak değil aynı zamanda insanı mutlu eden ve sağlıklı kılan bir davranış biçimi olarak içselleştirmektedir. “İyilik” eyleminin “haz” ve “sağlıkla” ilişkilendirilmesi, ahlaki davranışı ödüllendirici bir çerçeveye yerleştirerek çocuğun birincil habitusunda iyi olmanın doğal ve arzu edilir bir yaşam şekli olduğu fikrini pekiştirmektedir. Böylece, iyiliği

³ Bu çalışmada kullanılan “---” işareti, bağlama bağlı olarak ya kaynak metinde yer alıp erek metinde çıkarılan bölümleri ya da yalnızca erek metinde ortaya çıkan ve kaynak metinde karşılığı bulunmayan ifadeleri işaret etmektedir.

haz ve sağlıkla ilişkilendiren bir zihinsel model inşa ederek istenilen ahlaki normların içselleştirilmesini sağlamaktadır.

Aşağıdaki örnekte ise ÇEK tarafından Türkçeye “Karçiçeği ile Cüceler” (1937) başlığıyla çevrilen Grimm Kardeşler “Little Snow White” (1922) masalında vahşet söyleminin erek metinden çıkarıldığını görmekteyiz:

Örnek 4

KM: At last she sent for a huntsman and said: She demanded that the huntsman return with Snow White's heart as proof... Just at that moment a young wild boar came running by, so he caught and killed it, and taking out its heart, he brought it to the Queen for a token. (Grimm Kardeşler, 1922, s. 9)

EM:

Fakat, sarayın bütün halkı Karçiçeği'ni çok seviyorlardı. Öldürmek şöyle dursun hizmetçilerden birisi onu alarak bir ormana götürdü. Bu şefkatli hizmetçi, sarayın duyup bilemeyeceği iyi kalpli bir insan nasılsa ona yardım eder diye düşünerek Karçiçeği'ni orada bıraktı. (Grimm Kardeşler, 1937, s.10)

Kaynak metinde açık bir biçimde yer alan bedensel şiddet, kanıt olarak kanlı organ getirme ve kandırma olaylarının erek metinden tamamen çıkarılması ile son bulmuştur. Kaynak metinde avcı, kraliçenin talebi doğrultusunda Karçiçeği'nin kalbini getirmekle görevlendirilmiş; ancak bu talebi vahşi bir hayvanın kalbiyle değiştirerek şiddeti dolaylı bir biçimde sürdürmüştür. Erek metinde ise bu eylem bütünüyle dönüştürülmüş, şiddet içeren söylemler çeviriden çıkarılmıştır. Kalp gibi iyiliği anımsatan hayati bir organın şiddet ile ilişkilendirilmesi, pedagojik açıdan sakıncalı görülmüş ve metinden çıkarılmıştır. Bu çeviri tercihi sayesinde çocuk okur, sert ve travmatik bir olayla karşılaşmamaktadır. Çeviri, çocuğun karşılaşabileceği rahatsız edici imgeleri azaltırken ahlaki düzeni daha denetlenebilir ve güvenli bir söylem alanı içinde yeniden üretmiştir. Böylece, pedagojik filtreleme yoluyla şiddeti dışlayan bir zihinsel çerçeve çizerek okurun kabul edilebilir davranış sınırlarını bu doğrultuda içselleştirmesi sağlar.

Bu bölümün son örneği ise Edward Everett Hale tarafından yazılan “The Man Without a Country” (1863) başlıklı öykünün ÇEK bünyesinde yapılan çevirisidir. Öykü, vatana ihanet suçlamasıyla yargılanırken ülkesinden nefret ettiğini söyleyen ve bir daha ülkesi ile ilgili tek bir haber bile duymayı istemeyen genç bir Amerikalı subayın hikâyesidir. Ömrünün geri kalanını denizde geçirme cezası alan subayın başına gelenleri konu alan öykü için Türkçe önsöz niteliğinde yazılan ve ulusal davayı güçlendiren ahlaki değerleri ön plana çıkaran yan metinle ilgili olarak, Genette'in (1997) ana metni çevreleyen unsurları kavramsallaştırmak için geliştirdiği “yan metin (paratext)” kavramı, önsözlerin metinle kurduğu söylem ilişkisini incelemede analitik bir zemin sağlar. Nitekim, Tahir-Gürçağlar'ın (2011, s. 115) da ifade ettiği gibi, başlık, önsöz ve çevirmen notları gibi yan metinlerin incelenmesi, çeviri stratejileri ve belirli bir eserde işleyen çeviri anlayışı hakkında önemli ipuçları sunar. Bu bağlamda söz konusu yan metin aşağıda verilmektedir:

Örnek 5

Bu küçük romanın aslı Amerika’da yazılmıştır. Bir Amerikalı subayın vatanından sürülerek yurdunun adını bile ağzına almadan senelerce denizler ortasında kalmasını, denizlerde yaptığı savaşları, duyduğu vatan hasretini ve ölümünü anlatır. Vatan sevgisinin ne kadar kuvvetli ve kıymetli olduğunu anlatan bu küçük romanı, Türk yavrularına da okutmak istedik. Onu daha anlaşılır ve merakla okunur bir hale koymak için aslından uzaklaşarak birçok eklemeler ve çıkarmalar yaptık. Bu suretle okuyucularımızın takip edebilecekleri bir şekil verdik. Vatan sevgisi, ondan uzak düşüldüğü zaman çok üstün olarak anlaşılır. Bunun için bu romanı bütün okuyucularımızın takip etmesini isteriz. Biz bu sayfalarda Çocuk okuyucularına dünyanın meşhur Çocuk romanlarını bazan ilâveler, bazan kısaltmalar yaparak vereceğiz. Bu suretle (Çocuk) koleksiyonunu alan okuyucularımız, en güzel çocuk romanlarını süslü mecmua ciltlerine sahip olacaklardır. (Bek-Tan, 1938, s. 4)

Yukarıdaki örnekte, çeviride erek okur odaklı bir strateji izlendiğini görülmektedir. Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde çocuk yazını henüz gelişme aşamasında olduğundan ve ideolojik bir kültür planlaması yürürlükte olduğundan, çocuklara yönelik çeviri eserler önemli bir rol oynamıştır. “Vatan Sürgünü” gibi öyküler, o dönemde Türkiye’de çocuk yazını dizgesindeki boşlukları doldurmak ve istenen değerleri aşlamak için kullanılmış ve kültür planlamasının bir parçası haline getirilmiştir. ÇEK çevirmeni, kaynak metne sadık kalmaktan ziyade metni ulusal ve ahlaki değerlerle bezenmiş hâle getirmeye odaklandığını belirtmiştir. Yani, kurum çevirmeninin kurumun habitusuna göre çeviri anlayışını benimsediği de yukarıdaki örnek bağlamında görülmektedir.

Çevirmen, önsözde de belirttiği üzere, genç okurun vatan sevgisinin kutsallığını kavrayabilmesi için metinde gerekli gördüğü yerlere vurgu eklemiştir. Örneğin, çocuk okurun vatan sevgisini daha güçlü kavrayabilmesi için, karşıtlık üzerinden duygusal etkiyi artırmak amacıyla Türkçe çeviride hainlik vurgusu daha belirgin ve daha geniş kapsamlı bir şekilde işlenmiştir (Hale, 1938, ss. 4-5). Ayrıca, Türkçe çeviride askerlik ve kahramanlık kavramları, çocuğun zihin dünyasında milli duygular uyandıracak şekilde verilmiştir (Hale, 1938, s. 4). Bu anlamda, metin evrensel vatan sevgisi temasını işlerken dönemin Türkiye’sindeki vatan-millet söylemiyle örtüşen bir söylem üretmektedir. Böylece söylem, vatan sevgisini temel bir değer olarak kodlayan zihinsel bir model oluşturarak bu değerın benimsenmesini sağlar.

6.3. Seküler Bir Habitus Oluşturmak

Erken Cumhuriyet döneminde, Cumhuriyet’in idealize ettiği çocukların yalnızca bedensel sağlıkları değil, aynı zamanda içinde yaşadıkları çağın koşulları ve gerekleri doğrultusunda şekillendirilmeleri gerektiği düşüncesi öne çıkmıştır. Çocukların geçmiş dönemlere özgü geleneksel terbiye ve din merkezli ahlâk anlayışları yerine, modern ulus-devlet paradigmasıyla uyumlu seküler bir ahlâk anlayışı çerçevesinde yetiştirilmeleri amaçlanmıştır. Nitekim Cumhuriyeti kuran kadrolar, yeni bir insan inşa etme projelerinde seküler ahlâkın temel referanslarına dayanan değer ve söylemleri merkeze almışlardır. Çünkü “milli servet” olarak nitelendirilen çocuğun, toplumun içtimai

yapısının ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilmesi ise ancak çocuğun yetişme sürecinde ahlak ve terbiyesine verilecek değer ve gösterilecek hassasiyetle mümkün olabildi (Nihat, 1930, s. 111).

ÇEK de dergide yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin laik yapısını vurgulayan ve yücelten metinlere yermiştir. Örneğin H. İ. Akçam'ın yazdığı "Türk Devrimi" başlıklı şiirde şu dizeler karşımıza çıkmaktadır:

Cahillerin elinde din vasıta olurdu,
Zavallı Türk!
Bu yüzden gerilirdi, dururdu.
Dinle devlet ayrıldı; bir layık devlet oldu.
Cumhuriyet bununla köklendi, kuvvet buldu. (Akçam, 1938, s. 85)

Bu satırlarla yazar yeni yönetim sisteminin ve ilerleme sürecinin önündeki engellerden biri olarak görülen din faktörünün ortadan kaldırılmasının önemine dikkat çekmek istemiştir. Buna karşılık, Tuzcuoğlu'nun kaleme aldığı yazıda halkın kendi kendini yönettiği yeni Cumhuriyet rejimi yüceltilmiş ve Cumhuriyet, "taht ve tacın kara bulutlarından sıyrılarak, Türk'ün ruhunda doğan bir güneş" olarak tasvir edilmiştir (1945, s. 2). Benzer söylemi çeviri metinlerde de görmek mümkündür.

Örnek 6:

KM: And the people were able to be very happy by setting up a republic (Hugo, 1906, s. 189).

EM: Bu zalim hükümdarın elinden kurtulan halk da hemen Cumhuriyet ilân etmişler, kendi kendilerini idare edip çok bahtiyar yaşamışlar (Hugo, 1937, s. 15).

Bu örnekte, çeviride "zalim hükümdardan kurtuluş", "hemen Cumhuriyet ilanı", "kendi kendini idare etme" ve "çok bahtiyar yaşama" gibi ifadelerin vurgulanarak Cumhuriyet'in ödüllendirilen bir siyasal düzen olarak çocuklara sunulduğu görülmektedir. Yapılan eklemeler, dönemin ideolojisiyle uyumlu bir söylem üretme amacıyla ilişkilendirilebilir. Çeviride Cumhuriyet yalnızca bir yönetim biçimi değil, doğrudan mutluluk ve özgürlükle sonuçlanan bir düzen olarak sunulmaktadır. Böylece, kurumsal çeviri habitusunun siyasal idealleri pedagojik araçlarla pekiştirme eğilimi göze çarpmaktadır. Türk çocuğu, mutluluk ile belirli bir yönetim biçimi arasında doğrudan ve nedensel bir bağ kurmaya yönlendirilmektedir. Ayrıca bu söylem, Cumhuriyet'i mutlulukla ilişkilendirerek çocuk okurun birincil habitusunda ideal ve arzu edilir bir düzen olarak yerleşmesine katkı sağlamaktadır.

Örnek 7:

KM: She had studied dark magic and owned a magic mirror, of which she would daily ask, Mirror, mirror on the wall, who's the fairest of them all? (Grimm Kardeşler, 1922, s. 9).

EM: Bu kadın çok güzel, ama çok gururlu ve şefkatsizdi (Grimm Kardeşler, 1937, s.10).

Bu örnekte, “Pamuk Prenses” masalında geçen kara büyü ve sihirli ayna öğelerinin ÇEK çevirisinden tamamen çıkarıldığı görülmektedir. Böylelikle, çeviride, karakterin kötülüğü yalnızca kişilik özellikleri olan gurur ve şefkatsizlikle açıklanmıştır. Kara büyü ve sihirli nesneler gibi potansiyel olarak merak uyandırıcı unsurlar çeviri metinden çıkarılarak kötülüğün denetlenmesi mümkün olan ahlaki bir kategoriye dönüştürülmüştür. Böylece kötülüğü doğaüstü unsurlardan arındırarak bireysel ahlaki özelliklerle açıklayan seküler bir anlamlandırma çerçevesini öne çıkarır. Büyü ve sihir temalarının çeviriden çıkarılması, Türk çocuğunun birincil habitusu için gerekli sayılan sekülerlik özelliğine katkıda bulunmaktadır.

Örnek 8

KM: And when the old woman sat at the cottage door on Sunday, and read her hymn-book, the wind would flutter the leaves, and say to the book, “Who can be more pious than you?” and then the hymn-book would answer “Eliza.” And the roses and the hymn-book told the real truth (Andersen, 1934, s.239)

EM: --- (Andersen, 1937, s.7)

Yukarıdaki örnek ışığında, ÇEK, “Wild Swans” başlıklı Andersen masalının “Yaban Kuğuları” başlıklı çevirisinde pazar günü ilahi kitabı okuma ve dindar bir insan olma gibi dini söylemlere yer verilmediğini görmekteyiz. Bu strateji, erken Cumhuriyet döneminde çocuklara yönelik çeviri metinlerde dinsel ritüellerin, kutsal metinlerin ve dindarlık vurgusunun bilinçli biçimde sınırlandırılması yönündeki kurumsal çeviri ideolojisiyle de uyumludur. Çocuk okurlar, çeviride dini söylemden arındırılmış bir ahlak anlayışına yönlendirilmiştir. Yani, Eliza’nın erdemi çeviride kutsal bir makam tarafından onaylanan bir özellik olmaktan çıkarılarak, dünyevi ve seküler bir ahlaki nitelik hâline getirilmiştir. Bu müdahale, ahlaki değerleri dinsel referanslardan bağımsız bir zemine taşıyarak bu seküler çerçevenin okur tarafından benimsenmesini sağlar. Bu durum, çocuk okurun birincil habitusunda ahlaki değerlerin kaynağının din değil, bireysel davranışlar ve toplumsal normlar olduğu yönünde bir algının yerleşmesine hizmet etmektedir.

Örnek 9

KM: “Heaven grant that I may dream how to save you,” she replied. And this thought took such hold upon her mind that she prayed earnestly to God for help, and even in her sleep she continued to pray (Andersen, 1934, s. 240).

EM: --- (Andersen, 1937, s.7)

Yukarıdaki örnek, Tanrı’dan yardım dileme ve ilahi rehberlik söylemlerine erek metinde yer verilmediğini göstermektedir. Kaynak metinde Eliza’nın kurtuluş umudu doğrudan Tanrı’nın makamına yönelirken, çeviride bu tür bir dini söylem yer almamaktadır. Bu çeviri tercihi sayesinde Türk çocuğu, zor durumlar karşısında çözümünü sadece Tanrı’dan beklenmesi gerektiği yönünde bir söylem ile karşılaşmamaktadır. Çeviride, Eliza’nın kurtuluş arayışı, ilahi yardıma yönelen bir teslimiyet yerine, dünyevi çaba üzerinden anlamlandırılmaya açık hâle getirilmiştir. Çevirmenin bu tercihi, çocuk okurun birincil habitusunda sorun çözme için dini değil, bireysel bir çaba üzerinden anlamlandırarak seküler bir söylem ile içselleştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Erken Cumhuriyet döneminde, Cumhuriyet'in idealize ettiği değerler çerçevesinde yeni bir ulus inşa etmek ve bu ulusun değerleri ile gereksinimlerine uygun yeni bireyler yetiştirmek hedeflenmiştir. Bu durum öğretim programlarında somut bir şekilde görülmektedir. Ozan ve Kuş (2021, s. 254) tarafından incelenen Cumhuriyet dönemi öğretim programlarında “dini kimlik”e ilişkin herhangi bir vurguya yer verilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca Aslan (2011), Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk programı olan “1924 İlk Mektepler Müfredat Programı”nın, amaç ve içerik bakımından önceki programlardan belirgin biçimde ayrıştığını ve ulusal, laik ve demokratik bir toplumsal yapı oluşturmayı hedefleyen ilk program olma niteliği taşıdığını belirtmektedir. Ersanlı (2018) ise Batı'ya yönelen Erken Cumhuriyet dönemi siyasal iktidarın, laikleşme olmadan çağdaşlaşmanın mümkün olmayacağına inandığından, eğitim alanında seküler, laik ve pozitivist ideolojiyi hâkim kıldığını ifade etmiştir. Söz konusu ideolojik yönelim, yalnızca eğitim politikalarını değil, ÇEK gibi kurumların kurumsal habitusunu ve bu doğrultuda şekillenen çeviri pratiklerini de etkilemiştir.

Bu çerçevede, incelemenin son iki örneği ise “The Snail and the Rose-tree” başlıklı Andersen masalının “Gül ile Sümüklü Böcek” başlıklı Türkçe çevirisinden alıntılan iki örneği temel almaktadır:

Örnek 10

KM: Yet, I saw one of the roses laid in the hymn-book of the mother of the family; one of my roses was placed upon the breast of a charming young girl, and one was kissed with joy by a child's mouth. This did me so much good, it was a real blessing! That is my recollection, my life (Andersen, 1863, s.188)

EM: Bir gün, yaşlı bir bayan, bir gülümü elindeki (altın kitabın) yaprakları arasında saklamıştı. Başka bir gün, güllerimden bir tanesi genç kızın göğsüne takıldı. Bir defa da küçük bir çocuk yumuşak, pembe dudakları ile guncelerimden birini öpmüştü. Sadece bunları hatırlamak bile beni mutlu eder. Demek ki başkalarını sevindirmiş, bahtiyar edebilmişim (Andersen, 1937, s.5)

Örnek 11

KM: The snail became earth to earth and the rose-tree became earth to earth; the remembrances in the hymn-book were also blown away— but new rose-trees bloomed in the garden, they crept in their houses and houses and spat. (Andersen, 1863, ss. 188-189)

EM: Bizim arkadaş Gül ağacı da Sümüklüböcek de toprak oldular. Bahçede yeni Gül ağaçları belirdi. Gölgelelerinde yeni Sümüklüböcekler yattı. Bunlar birdüzüye tükürüyor ve kabuklarının içinde kendileri için yaşıyorlardı. (Andersen, 1937, s.5)

Yukarıda yer alan Türkçe çevirilerde, “hymn-book” (ilahi kitap) sözcüğünün çıkarılmasıyla dinsel çağrışımından arındırılarak “altın kitap” ifadesine dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu türden müdahaleler, dergide 1930'lu yıllarda yapılan çeviri metinlerde görülen dinsel sembollerini geri plana alma ve seküler değerleri öne çıkarma yönündeki kurumsal çeviri habitusuyla örtüşmektedir. Bu çeviri tercihleri sayesinde çocuk okur, mutluluğun ve anlamlı bir yaşamın dinsel nesnelerle ya da kutsal metinlerle

değil; sevindirme, hatırlanma ve başkalarına mutluluk verme gibi duygusal deneyimlerle ilişkilendirildiği bir değerler dünyasıyla karşılaşmaktadır. Ayrıca, çeviride “blessing” söylemi örtük bir biçimde korunmuş olsa da dini bir referanstan koparılıp yeniden anlamlandırılmıştır. Bu söylem değişimi, mutluluk ve anlamı dinsel referanslardan bağımsız olarak tanımlayan zihinsel bir model oluşturarak seküler değerler sisteminin okurun zihninde yerleşmesini sağlar. Bu durum, çocuk okurun birincil habitusunda ahlaki tatmini din dışı bir çerçevede içselleştirmesine hizmet etmektedir. Böylece çeviri, çocuk okurun mutluluk, anlam ve değer kavramlarını seküler bir zeminde düşünmesini sağlayan düzenleyici bir işlev üstlenmektedir.

Bu durumda, Bourdieu’nün (1990) sosyoloji ve van Dijk’in (1993b) söylem düzeyindeki yaklaşımları çevirilerin incelemesinde birbirini tamamlayan bir nitelik kazanmaktadır çünkü ÇEK’in çocuklar tarafından içselleştirilmesini ve otomatik hale gelmiş birer alışkanlık haline getirilmesini istediği ideolojik inanç ve davranışların söylem düzeyinde kurumsal çeviri yoluyla nasıl zihinsel modeller haline getirildiği ve bilinçli birer söylem şekli olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bourdieu’nün (1990) habitus ve van Dijk’in (1993b) toplumsal biliş kavramlarının tamamlayıcı etkisi sayesinde, yukarıda gerçekleştirilen incelemede toplumsal yapıların nasıl içselleştirildiğini görmekle birlikte, bilişsel olarak nasıl düzenlendiğini ve söylem yoluyla nasıl inşa edildiğini de görmekteyiz. Bu durum, toplum, biliş, dil ve çevirinin birbirini tamamlar bir şekilde güçlü bir analitik model çerçevesinde incelenebileceğini göstermektedir. Van Dijk’in (1993b) toplumsal-biliş modelinin; ÇEK’in çocuklarda yaratmak istediği ve yapısı itibarıyla çoğu zaman bilinçdışı oluşturulan alışkanlıklar olarak seyreden habitusun bilinçli bir şekilde üretilen ve aktarılan söylemler haline dönüşmesinde en büyük rollerden birini çeviri ve çevirmenler oynamaktadır.

7. Sonuç

Çalışma, erken Cumhuriyet döneminde Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yayımlanan *Çocuk* (1936–1948) dergisinde yer alan çeviri öykü ve masalları yalnızca pedagojik bir araç olarak değil, aynı zamanda ulus inşasında devletin ideolojik bir söylem aracı olarak ele almıştır. Bulgular, dergide yayımlanan çeviri masal ve hikâyelerin kültürlerarası aktarım örnekleri olmasından ziyade yeni devletin ideolojik hedefleri doğrultusunda yeniden işlevlendirilen metinler olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda çeviri, norm üreten ve kimlik inşasına katkı sağlayan bir pratik hâline gelmiştir.

Dergide yer alan çeviri metinler, yabancı kültürel bağlamlara ait olmalarına rağmen, metin seçimi ile yapılan ekleme ve çıkarmalar yoluyla ideolojik vurgu kaydırmalarıyla Cumhuriyet’in ahlaklı ve seküler yurttaşlık idealleriyle uyumlu hâle getirilmiştir. Çeviri aracılığıyla dolaşıma sokulan bu tür söylemler, çocukların birincil habitusunun oluşum sürecinde içselleştirilen değer kalıplarına dönüşmüş olup, kurumsal habitus bireysel davranış eğilimleri ve ahlaki yönelimler üzerinden yeniden üretilmiştir.

Çocuk Esirgeme Kurumu’nun devletle kurduğu organik bağ sayesinde sahip olduğu simgesel, sosyal ve ekonomik sermaye, çeviri faaliyetlerinin yalnızca edebî bir tercih değil, kurumsal ve ideolojik bir strateji olarak yürütülmesini mümkün kılmıştır. Bu süreçte çeviri metinler ulusal değerleri koruyan ahlaklı ve seküler bir habitusun

oluşumuna katkı sağlayan bir çocuk imgesi üretmiş ve çocukluk alanı Cumhuriyet'in makbul yurttaş tasavvuruna uygun biçimde yeniden yapılandırılmıştır.

Çalışmada ortaya çıkan diğer bir sonuç ise van Dijk'ın (1993b) ideolojik kare yaklaşımının, ideolojik amaçlarla çocuklar için yapılan çevirilerin incelenmesinde kullanılmasının araştırmalara çevirinin sosyolojik boyutunu derinlemesine irdeleme imkânı tanınmasıdır. Başka bir ifadeyle, ideolojik kare modeli sayesinde araştırmacı çevirilere hükmeden belirli söylemlerin izini sürebilmekte ve bu sayede çocuk yayınları gibi ideoloji temelli yeniden üretim alanlarında farklı söylemler üzerinden oluşturulan birincil habitusun işlevsel etkisini görebilmektedir. Ayrıca, van Dijk'ın (1993b) toplumsal-biliş kavramının Bourdieu'nün (1990) habitus kavramı ile birbirini tamamlayıcı ilişkisini de irdeleyen bu çalışmada, kurumsal habitus bireylerin bilişsel yapı ve şemalarını besleyen ve şekillendiren yapılar olarak ortaya çıkmakla birlikte, bireylerin bilişsel yapılarından da etkilendiği görülmüştür. İçselleştirilmiş ve bireysel davranışlara hükmeden yatkınlıklar olarak tanımlanan habitusun söylem yoluyla bilişsel düzeyde nasıl ifade edildiği sorusu van Dijk'ın (1993b) ideolojik kare modeliyle anlatılmaktadır. Bu durum, özellikle de çocuk yazını çevirisi için büyük bir önem taşımaktadır çünkü çocukların habitusu, aile ve eğitim gibi etkenlerin yanı sıra, kendileri için çevrilen masal ve hikâyeler sayesinde şekillenip içselleştirilmiş yatkınlıklara dönüşür. Toplumsal biliş yaklaşımı, belirli şekillerde yapılandırılmış bilişsel modellere ışık tutarak birincil habitusun söylem aracılığıyla nasıl şekillendiğini ortaya koyar. Bu durumda, çevirmenlere ve kurumlara düşen rol, yalnızca metinler arası aktarımı sağlamakla sınırlı kalmaz, aynı zamanda belirli ideolojik ve kültürel anlamların hangi söylem stratejileri aracılığıyla üretilceğini ve yeniden dolaşıma sokulacağını belirlemektir. Bu bağlamda çevirmen ve kurum, toplumsal biliş şekillendiren zihinsel modellerin oluşumunda etkin birer aracı konumuna gelmekte ve özellikle çocuk yazını çevirilerinde, okurun dünyayı algılama biçimini, değer yargılarını ve davranış kalıplarını yönlendiren aktörler olarak işlev görmektedir.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Ahsen Ay %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya üretken yapay zekâ sistemi kullanılmamıştır.

Author Contributions

First Author: Ahsen Ay 100%

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Financial Support: The author declares that she received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence (AI)-based or generative AI tools were used in the preparation of this manuscript.

Kaynakça

- Akın, V. (2000). *Bir devrin cemiyet adamı Doktor Fuad Umay*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akçam, H. Ğ. (1938). Erdemin manzumelerinden: Türk Devrimi. *Çocuk*, 2(85), 10.
- Aslan, A. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkokullarda izlediği ilköğretim programı: 1924 ilk mektepler müfredat programı. *İlköğretim Online*, 10(2), 717–734. <https://doi.org/10.17152/gefad.1494941>
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İthaki Yayınları.
- Andersen, H. C. (1863). *The Ice-maiden: Other tales* (Çev. F. Fuller, ss. 183–189). King & Baird.
- Andersen, H. C. (1934). The wild swans. K. D. Wiggin & N. A. Smith (Ed.), *The fairy ring* içinde (ss. 238–295). Doubleday, Doran & Company.
- Başboğa Özen, S. (2023). Erken Cumhuriyet dönemi süreli çocuk yayınlarında idealize edilen ahlaki erdemler: Dayanışma-yardımlaşma, tutumlu ve tasarruflu olmak. *Atatürk Yolu Dergisi*, (72), 18–45. <https://doi.org/10.46955/ankuayd.1219735>.
- Berk, Ö. (2004). *Translation and westernisation in Turkey from the 1840s to the 1980s*. Ege Yayınları.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812507>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. G. Richardson (Ed.) *Handbook of theory and research for the sociology of education* içinde (ss. 241–258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice* (Çev. M. Adamson). Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1993). *Sociology in question*. Sage.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian meditations*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (2010). *Distinction: A social critique of the judgement of taste* (Çev. R. Nice) Routledge.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. Sage.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Polity Press.
- Burke, C. T., Emmerich, N., & Ingram, N. (2013). Well-founded social fictions: A defence of the concepts of institutional and familial habitus. *British Journal of Sociology of Education*, 34(2), 165–182. <https://doi.org/10.1080/01425692.2012.746263>
- Cornbleth, C. (2010). Institutional habitus as the de facto diversity curriculum of teacher education. *Anthropology & Education Quarterly*, 41(3), 280–297. <https://www.jstor.org/stable/40890870>
- Çavuşoğlu, T. (2005). *Sosyal hizmetlerin yakın tarihinden sayfalar*. SABEV Yayınları.
- Çocuk. (1938). Kapak sayfası. *Çocuk*, 2(86), 11.

Çocuk Esirgeme Kurumu. (1930). *Gürbüz Türk Çocuğu*, (45), 2–3.

Dean, M. (1999). *Governmentality: Power and rule in modern society*. Sage Publications.

Even-Zohar, I. (1990). The position of translated literature within the literary polysystem. *Poetics Today*, 11(1), 45–51. <https://doi.org/10.2307/1772668>

Even-Zohar, I. (2002). Culture planning and cultural resistance in the making and maintaining of entities. *Sun Yat-Sen Journal of Humanities*, (14), 45–52.

Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Longman. <https://doi.org/10.4324/9781315834368>

Foucault, M. (1982). The subject and power. H. L. Dreyfus & P. Rabinow (Ed.), *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics* içinde (pp. 208–226). The Harvester Press.

Foucault, M. (2007). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France 1977–1978* (Çev. G. Burchell.). Palgrave Macmillan.

Genette, G. (1997). *Paratexts: thresholds of interpretation*. J. E. Lewin (Çev.). Cambridge University Press.

Grimm, J., & Grimm, W. (1922). *Snow-White and other stories* (Çev. E. Taylor & M. Edwardes). T. C. & E. C. Jack.

Grimm, J., & Grimm, W. (1937). *Karçiçeği ve Cüceler* (Çev. S. N. Meriçelli). *Çocuk*, 1(27), 11.

Gouadec, D. (2010). *Translation as a profession*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.73>

Gürbüz Türk Çocuğu. (1930). *Gürbüz Türk Çocuğu*, (45), 2–3.

Hale, E. E. (1938) Vatan sürgünü (Çev. H. Bek-Tan). *Çocuk*, 3(107), 4–5.

Hale, E. E. (1910). *The man without a country*. Charles E. Merrill Company.

Hugo, V. (1906). The good flea and the wicked king. *World's wit and humor* (Vol. 10). Funk & Wagnalls.

Hugo, V. (1937). İyi pire ile kötü hükümdar. (Çev. S. N. Meriçelli). *Çocuk*, 1(27), 15

Kaya, A. (2025). A social aid institution in Izmir in the early years of the Republic. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21(43), 1179–1210. https://ctad.hacettepe.edu.tr/21_43/17.pdf

Koskinen, K. (2014). Institutional translation: The art of government by translation. *Perspectives*, 22(4), 479–492. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2014.948887>

Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315458496>

Libal, K. (2000). The Children's Protection Society: Nationalizing Child Welfare in Early Republican Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 23, 53–78. <https://doi.org/10.1017/S0896634600003381>

Malaymar- Buts, D. (2025). *Institutional patronage in the translation of children's literature in the Young Turkish Republic (1939–1945)* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

- Meyer, J., & Rowan, B. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology*, 83, 340-363. <http://dx.doi.org/10.1086/226550>
- Monzó-Nebot, E. (2024). Challenging epistemologies in institutional translation and interpreting studies. E. Monzó-Nebot & M. Lomeña-Galiano (Ed.), *Critical approaches to institutional translation and interpreting* içinde (ss. 3–26). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003350163>
- Mossop, B. (1988). Translating institutions: a missing factor in translation theory. *TTR: traduction, terminologie, rédaction*, 1(2), 65-71. <https://doi.org/10.7202/037019ar>
- Nihat, A. (1930). *İstikbalde halk ve ahlak*. Resimli Ay Matbaası.
- Oittinen, R. (2000). *Translating for children*. Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203902004>
- Okay, C. (1999). *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti (1917–1923)*. Şule Yayınları.
- Ozan, H., & Kuş, Z. (2021). Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e vatandaşlık öğretim programlarında kimlik inşası. *Journal of Research in Education and Society (JRES)*, 8(2), 237–257. <https://doi.org/10.51725/etad.954628>
- Puurtinen, T. (1994). Dynamic style as a parameter of acceptability in translated children’s books. M. Snell-Hornby, F. Pöchhacker, & K. Kaindl (Ed.), *Translation studies: An interdisciplinary* içinde (ss. 83–90). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.2>
- Reay, D. (1998). Always knowing and never being sure: Familial and institutional habituses and higher education choice. *Journal of Education Policy*, 13(4), 519–529. <https://doi.org/10.1080/0268093980130405>
- Reay, D., David, M., & Ball, S. (2001). Making a difference? Institutional habituses and higher education choice. *Sociological Research Online*, 5(4), 14–25. <https://doi.org/10.5153/sro.548>
- Reçberoğulları, A. N. (2021). *Atatürk dönemi çocuk politikası* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkaya, M. (2005). *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921–1935* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Sarıkaya, M. (2007). Cumhuriyetin ilk yıllarında bir sosyal hizmet kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (34) 321-338.
- Seçkin, S. (2021). The constraints in the field of institutional translation in Turkey. *Babel*, 67(6), 758–790.
- Sertel, S. Z. (1930). Yatı mektebinin gayesi. *Gürbüz Türk Çocuğu*, (45), 16–17.
- Tanör, B. (2003). *Kurtuluş, kuruluş* (5. bs.). Cumhuriyet Kitapları.
- Tarcan, S. S. (1936). Türk çocuklarına öğütlerim: Sağlam vücut–işlek zekâ, temiz yürek. *Çocuk*, (9), 3.
- Shavit, Z. (1986). *Poetics of children’s literature*. University of Georgia Press.

- Social institutions. (t.y.). *Sociology Guide* içinde, 12 Mart 2026, <https://www.sociologyguide.com/basic-concepts/Social-Institutions.php> adresinden edinilmiştir.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2003). The translation bureau revisited: Translation as symbol. In M. Calzada Pérez (Ed.), *Apropos of ideology: Translation studies on ideology – Ideologies in translation studies* içinde (ss. 113–129). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315759937>
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). *The politics and poetics of translation in Turkey, 1923-1960*. Rodopi.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2011). Paratexts. Y. Gambier & L. van Doorslaer (Ed.), *Handbook of translation studies* içinde (cilt. 2, ss. 113–116). John Benjamins.
- Tarabini, A., Curran, M., & Fontdevila, C. (2017). Institutional habitus in context: Implementation, development and impacts in two compulsory secondary schools in Barcelona. *British Journal of Sociology of Education*, 38(3), 1–15. <https://doi.org/10.1080/01425692.2016.1251306>
- Tredinnick-Rowe, J. (2023). *Bourdieu's theory of economic practice and organisational modelling*. Cambridge Scholars Publishing. <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.65325/EB10750/bourdieu-theory-economic-practice-organisational-modelling-john-tredinnick-rowe>
- Thomas, L. (2002). Student retention in higher education: the role of institutional habitus. *Journal of Education Policy*, 17(4), 423–442. <https://doi.org/10.1080/02680930210140257>
- Tuzcuoğlu, D. (1945). Okuyucuların güzel yazıları – Cumhuriyet. *Çocuk*, 9(13), 2.
- Üstel, F. (2019). *Makbul vatandaş'ın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İletişim Yayınları.
- van Dijk, T. A. (1989). Structures of discourse and structures of power. J. A. Anderson (Ed.), *Communication yearbook* içinde (Cilt 12, ss. 18–59). Sage.
- van Dijk, T. A. (1991). *Racism and the press*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315682662>
- van Dijk, T.A. (1993a). *Elite discourse and racism*. Sage. <https://doi.org/10.1075/ct.4.07dij>
- van Dijk, T. A. (1993b). Discourse and cognition in society. D. Crowley & D. Mitchell (Ed.), *Communication theory today* içinde (ss. 107–126). Pergamon Press.
- van Dijk, T. A. (1993c). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249–283. <https://doi.org/10.1177/09579265930040020>
- van Dijk, T. A. (2001). Critical discourse analysis. In D. Tannen et al. (Ed.), *Handbook of discourse analysis* içinde (ss. 352–371). Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118584194>
- van Dijk, T. A. (2005). Politics, ideology and discourse. R. Wodak (Ed.), *Encyclopedia of language and linguistics* içinde (Cilt. Politics and language, ss. 728–740). Elsevier.
- Wilde, O. (1920). *The happy prince* (Special edition; illus. C. Robinson). Duckworth & Co.
- Wilde, O. (1937). *Bahtiyar Prens* (Çev. İ. S. Tanar). *Çocuk*, 1(19), 11.
- Wodak, R. (2001). The discourse-historical approach. R. Wodak & M. Meyer (Ed.), *Methods of critical discourse analysis* içinde (ss. 63–94). Sage. <https://doi.org/10.4135/9780857028020>

Görsel-İşitsel Çeviride Çok Dillilik: *Emily in Paris*¹

Multilingualism in Audiovisual Translation: *Emily in Paris*

Araştırma/Research

Cihan Deniz AYTAŞ*, Ayşen Zeynep ORAL**

*Bağımsız araştırmacı, c.deniz_aytas@hotmail.com, ORCID ID: orcid.org/0009-0002-9080-3984-

**Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransızca Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, a.zeynep.alp@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6378-5464

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Netflix’de yayımlanan *Emily in Paris* dizisinin ilk üç sezonunun İngilizce, Fransızca ve Türkçe sürümlerindeki dublaj ve altyazı çevirilerini çok dillilik bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmada, dizinin ilk üç sezonundaki bölümlerde çok dilliliğin anlatıdaki işlevleri, ilgili sahnelerdeki bağlam çerçevesinde analiz edilmiş; Díaz Cintas’ın (2011) çok dilli görsel-ışitsel ürünlerin çevirisine ilişkin geliştirdiği stratejiler ile Díaz Cintas ve Remael’in (2007, 2021) altyazı çevirisi stratejilerinden yararlanılmıştır. Analizler, çok dilliliğin Amerikan ve Fransız kültürleri arasındaki dilsel ve kültürel farklılıkları görünür kıldığını, dil oyunları, mizah, kültürel çatışma ve gerilim unsurlarını öne çıkardığını göstermektedir. Ayrıca karakterlerin dil tercihleri ve kod değiştirme pratikleri kimlik, sosyal statü ve kişilik özelliklerine ilişkin önemli göstergeler sunmaktadır. Bulgular, İngilizce sürümde çok dilli yapının büyük ölçüde korunduğunu, Fransızca sürümde ise sahne ve repliklerin yeniden kurgulandığını ortaya koymaktadır. Fransızca dublajda çok dillilik korunurken, altyazıda dilsel çeşitliliğin büyük ölçüde homojenleştirildiği; Türkçe sürümde altyazıda çok dilliliğin kısmen korunduğu, dublajda ise kısmen homojenleştirme stratejisine başvurulduğu saptanmıştır. Bu durum erek kitlenin alımlamasını kolaylaştırmakla birlikte dilsel farklılıkların, kültürel referansların zayıflamasına ve silinmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, çeviri stratejilerinin karşıt değil, tamamlayıcı yaklaşımlar olarak çok modlu unsurlarla birlikte değerlendirilmesinin belirleyici olduğu;

¹ Bu makale, Hacettepe Üniversitesi Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, Fransızca Mütercim ve Tercümanlık Tezli Yüksek Lisans programı kapsamında Cihan Deniz Aytaş’ın Doç. Dr. Zeynep Oral danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden özgün makale olarak üretilmiştir.

çevirmenlerin ürünün türü, içeriği ve işlevi doğrultusunda dinamik ve yaratıcı stratejilere başvurmasının çok dilliliğin aktarımında kritik bir rol oynadığı ortaya konmaktadır. Görsel-ışitsel ürünlerde çok dilliliğin kullanımının giderek yaygınlaşması görüşünden hareketle, bu çalışmanın alanda yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Sözcükler: çok dillilik, görsel-ışitsel çeviri, altyazı, dublaj, çok kültürlülük

ABSTRACT

The aim of this study is to conduct a comparative analysis of the dubbing and subtitling translations of the English, French, and Turkish versions of the first three seasons of the Netflix series *Emily in Paris* within the context of multilingualism. The study draws on the strategies proposed by Díaz Cintas (2011) for the translation of multilingual audiovisual products, as well as the subtitling strategies developed by Díaz Cintas and Remael (2007, 2021). The contexts in which multilingualism is employed throughout the first three seasons of the series are examined together with their narrative functions. The analyses demonstrate that multilingualism makes linguistic and cultural differences between American and French cultures visible while foregrounding language play, humor, cultural conflict, and tension. In addition, the characters' language choices and code-switching practices provide significant insights into identity construction, social status, and personality traits. The findings reveal that the multilingual structure is largely preserved in the English version, whereas scenes and dialogues in the French version are reconstructed. While multilingualism is maintained in French dubbing, linguistic diversity is largely homogenized in the subtitles. In the Turkish version, multilingualism is partially preserved in the subtitles, whereas a partial homogenization strategy is adopted in dubbing. Although this facilitates target audience reception, it also leads to the weakening and erasure of linguistic differences and cultural references. In this respect, the study demonstrates that translation strategies should be evaluated not as opposing but as complementary approaches in interaction with multimodal elements and that translators' use of dynamic and creative strategies in line with the type, content, and function of the audiovisual product plays a critical role in the transfer of multilingualism. Given the increasing presence of multilingual elements in audiovisual products, it is anticipated that this study will contribute to future research in the field.

Keywords: multilingualism, audiovisual translation, subtitling, dubbing, multiculturalism

1. Giriş

Küreselleşme, göçler, postkoloniyel akımlarla ortaya çıkan edebi ürünler, iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi, 21. yüzyılın sosyal ve kültürel dinamiklerini şekillendiren başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Bu olgu, görsel-ışitsel çeviri alanında köklü dönüşümlere yol açarak diller ve kültürler arasındaki etkileşimi yoğunlaştırmış; çok kültürlülük ve çok dillilik toplumsal bir gerçeklik kazanmıştır.

Avrupa Konseyi'ne (2017) göre çok dillilik, belirli bir coğrafi bağlamda birden fazla dilsel çeşitliliğin bir arada bulunmasını ifade etmektedir. Bu tanıma göre çok dillilik, yalnızca dilsel bir olgu değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal etkileşimler sonucunda ortaya çıkan bir çeşitlilik ve zenginlik olarak ele alınmaktadır. Delabastia ve Grutman'a (2005) göre çok dilli bir metin, birden fazla dilin bir araya geldiği ve farklı

dilsel değişkenlerin kesiştiği bir metin olarak tanımlanmaktadır. Delabastia (2009), toplumdilbilimsel bir bakış açısından hareketle çok dilliliğin, resmi dilleri, lehçeleri, sosyolektleri, argoyu ve pidgin dilini içeren metinleri tanımlamak için kullanılabileceğini dile getirir. Görsel-işitsel ürünlerde çok dillilik, farklı dil ve kültürlerin bir arada temsil edildiği anlatılarda önemli bir işlev üstlenmektedir. Birden fazla dilin kullanımı, karakterlerin kimliklerini, sosyal statülerini ve kültürel aidiyetlerini yansıtırken aynı zamanda anlatıda gerçekçilik, mizah, çatışma ve gerilim gibi unsurların oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle çok dillilik iletişimsel işlevinin yanı sıra anlatısal işleviyle de öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, çok dilliliğin görsel-işitsel çeviri yoluyla aktarımı çevirmen açısından önemli zorluklar barındırmaktadır. Kod değiştirme, aksan, tonlama, dilsel değişkenler ile kültürel göndermelerin hedef dile aktarımı teknik kısıtlar, izleyici beklentileri ve kültürel dinamikler doğrultusunda farklı çeviri stratejilerinin kullanılmasını gerektirmektedir. Çeviri sürecinde, özellikle altyazı çevirisinde, teknik kısıtlarla birlikte çok dillilik kimi zaman korunmakta, kimi zaman kısmen aktarılmakta, silinmekte ya da homojenleştirilmektedir. Alanyazında yapılan çalışmalar söz konusu ürünlerin çevirisinde dilsel çeşitliliğin çoğu zaman sadeleştirildiğini veya silindiğini ortaya koymaktadır (bkz. Dwyer, 2005; O'Sullivan, 2011; Mamula & Patti, 2016). Bu durum, özellikle ana akım yapımlarda çok dilliliğin tek dilli bir yapıya indirgenmesine yol açabilmekte ve izleyici alımlamasını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda çok dilliliğe yönelik ilginin arttığı ve bu yapının anlatısal işlevine odaklanan çalışmaların çoğaldığı görülmektedir (Minutella, 2020, s. 49). Alanda yapılan çalışmalar bu yapının çeviri sürecinde nasıl aktarılacağı sorusunu da beraberinde getirmiş, birçok araştırmacı dilsel çeşitliliğin görsel-işitsel çevirmenler için zorlu bir edim olduğunu vurgulamıştır (bkz. Díaz Cintas, 2011; O'Sullivan, 2011; De Bonis, 2015; Beseghi, 2017; Okyayuz 2022).

Bu bağlamda, Netflix'te yayımlanan *Emily in Paris* dizisi, çok dilliliğin anlatı içinde belirgin biçimde kullanıldığı ve kültürlerarası etkileşimi, dil, kimlik ve aidiyet temalarını görünür kıldığı bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, söz konusu dizinin ilk üç sezonunun İngilizce, Fransızca ve Türkçe sürümlerdeki altyazı ve dublaj çevirilerinde çok dilliliğin aktarımında uygulanan çeviri stratejilerini ve bu yapının anlatıdaki işlevlerini karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Analiz bölümünde kullanılan çeviri stratejileri incelenerek, çok dilliliğin anlatıdaki işlevleri doğrultusunda ne derece aktarıldığı, korunduğu, silindiği ya da homojenleştirildiği kuramsal çerçeveye ilişkilendirilmektedir.

Bu çalışma giriş bölümüyle birlikte altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde görsel-işitsel ürünlerde çok dillilik kavramı kuramsal çerçeve doğrultusunda ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, çalışmanın amacı ve yöntemi açıklanmakta, *Emily in Paris* dizisinin konusu ve ana karakterleri hakkında genel bilgiler sunulmaktadır. Dördüncü bölümde, çok dilli görsel-işitsel ürünlerin çevirisine ilişkin alanyazın incelenmektedir. Beşinci bölümde, seçilen örneklerden hareketle her üç sürümde dublaj ve altyazı çevirilerinde bu yapının aktarımında kullanılan stratejiler ile anlatıdaki işlevleri analiz edilmektedir. Altıncı ve son bölümde ise elde edilen bulgular tartışılarak, çok dilli görsel-işitsel ürünlerin çevirisinde ürünün türü, içeriği ve anlatıdaki işlevlerine bağlı olarak çevirmenlerin standart yaklaşımların dışında dinamik ve yaratıcı

stratejilere başvurmasının önemi vurgulanmakta; söz konusu çalışmanın, çok dillilik ve görsel-ışitsel çeviri alanında yapılacak yeni araştırmalar için hem uygulama hem de kuramsal açıdan yeni çalışmalara katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

2. Görsel-İşitsel Ürünlerde Çok Dillilik

Ülkelerin dil ve kültürlerinin birbirine yaklaştığı günümüz dünyasında çok dilliliğin iletişime engel teşkil eden bir unsur olarak değil, kültürel bir zenginlik kaynağı olduğu söylenebilir. Croxton (2015, s. 34) çok dillilik olgusuyla birlikte farklı kültürler ve bu kültürlerin birbirleriyle olan ilişkilerine dair daha kapsamlı, gelişmiş ve küresel bir bakış açısına sahip olunması gerektiğini belirtmektedir. Görsel-ışitsel ürünlerde çok dillilik en az iki farklı dilin kullanıldığı ve kültürlerarası etkileşimlerin temsil edildiği ürünleri ifade etmektedir. Günümüzde bu ürünlerde giderek yaygınlaşan çok dilliliğin kullanımının yeni bir olgu olmadığı ve erken dönem filmlerinde bu yapının izlerine rastlandığı görülmektedir. Nitekim Gambier (2012, s. 46) 1932 yılı Fransa-Almanya ortak yapımı *Allô Berlin?* adlı filmin *Ici Paris!*, *Hallo Berlin?*, ve *Hier Spricht Berlin* olmak üzere üç farklı dilde gösterime sunulduğunu belirtmektedir. Heiss (2004) çok dilli görsel-ışitsel ürünlerin özellikle 1980'ler ve 1990'lı yıllarda belirgin bir ivme kazandığını belirtir. Günümüzde çok dillilik olgusu, toplumsal değişimler ve beraberinde ortaya çıkan sorunları ele alan filmlerin yanı sıra dijital platformlarda yayımlanan dizilerde de oldukça yaygınlaşmıştır. Díaz-Cintas'a (2015, s. 138) göre çok dilli görsel-ışitsel ürünler göç, diaspora, etnik azınlıklar, kültürlerarası karşılaşmalar ve seyahat gibi temaları içeren anlatılarda birden fazla dil konuşan karakterleri daha gerçekçi ve özgün biçimde temsil etmek amacıyla kurgulanmaktadır. Bu çerçevede görsel-ışitsel ürünlerde çok dillilik, anlatı ve söylem düzeyinde işlevsel bir rol üstlenmektedir (De Bonis, 2015, s. 52). De Bonis (2014, s. 170), çok dilliliğin gerçekliğin yansıtılması, çatışma ve dilsel ile kültürel farklılığın etkileşiminden ortaya çıkan karışıklık olmak üzere üç temel işlev olduğunu ifade eder. Ayrıca çok dillilik karakter yapılandırması ve mekânsal karşıtlığın yaratılmasında da belirleyici olmaktadır (Delabastita & Grutman 2005, s. 18). Gerçekliğin yansıtılması O'Sullivan (2007, 2011) ve Sternberg'in (1981) "araçsal uyum" (*vehicular matching*) olarak adlandırdığı yaklaşımla ilişkilendirilebilir. Söz konusu yaklaşıma göre, kurmaca karakterlerin gerçek yaşamda kullandıkları dili olduğu gibi konuşmaları hedeflenmektedir. Dolayısıyla bu durum, izleyicilerin anlatıyı daha kolay takip etmesini ve üründen keyif almasını sağlayacaktır. Diğer taraftan çok dillilik, özellikle dramatik anlatılarda çatışmanın ve gerilimin görünür kılınmasında etkili bir rol oynamaktadır. Dilsel ve kültürel kimliklerin belirgin biçimde temsil edilmesi ve korunması, karakterler arasında çözülmesi güç iletişim sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. İletişim problemlerinin neden olduğu karışıklık komedi türünde sıklıkla görülmekte ve Emily in Paris örneğinde olduğu gibi çoğu zaman mizahi bir etki üretmektedir (De Bonis, 2014, s. 170; Dore, 2019).

Çok dillilik, özellikle karakterlerin bir dilden diğerine geçiş yaptığı durumlarda, 'ötekinin' temsiline hizmet eden bir anlatı aracı olarak kabul edilmektedir (Milroy & Muysken, 1995, Kıran, 2020). Dolayısıyla dilin anlatı içindeki ifade gücü vurgulanırken, dil-kimlik ve dil-kültür ilişkisini de ön plana çıkarmaktadır. Görsel-ışitsel ürünlerde yalnızca diller arası geçişler değil, aynı zamanda ağızların, ses vurgularının, yerel

şivelerin ve farklı dilsel değişkenlerin de karakterlerin kimliğini, sosyal statüsünü ve ruh hâlini yansıtmaktadır. Diğer taraftan, Gambier (2012), karakterlerin fiziksel görünüşleri, kıyafetleri ve beden dili ile görsel, işitsel ve mekânsal unsurlar gibi multimodal göstergelerin, çok dilli görsel-işitsel ürünlerde anlamsal yapının oluşumuna katkı sağladığını belirtmektedir.

Çok dilliliğin anlatı içindeki kullanımı, ürünün işlevsel ve anlatısal özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla çok dilliliğin görsel-işitsel ürünün üretim amacı, türü, hedef kitlenin normları ve edimsel işlevi gibi etkenlere bağlı olarak çok bileşenli ve çok işlevli bir yapı sergilediği söylenebilir. Bununla birlikte, Díaz Cintas (2011, ss. 216-217) bazı durumlarda ulusal dil politikaları doğrultusunda çok dilli filmlerin gerçeği tam olarak yansıtamadığını dile getirmektedir. Nitekim İspanya yapımı filmlerde, diktatörlük rejimi yüzünden yabancı dillerin, hatta yerel dillerin sistematik bir biçimde kullanılmadığının; lehçelerin ve şivelerin aktarımının gerçeklikle bağdaşmadığının altını çizer. Öte yandan, çok dilli uluslararası ortak yapımlar ticari açıdan değerlendirildiğinde, küresel ölçekte daha geniş bir kitleye erişimi mümkün kılmaktadır. Bu erişim, görsel-işitsel çeviri yöntemleri aracılığıyla sağlanırken, ürünün işlevsel değeri çok dilli bir yapının hangi çeviri türüyle aktarılacağını ve çeviri sürecinde çok dilliliğin korunup korunmayacağını belirleyen temel unsurlardan biri hâline gelmektedir (Okuyuz, 2022, s. 1308). Alanyazında yer alan çalışmalar çok dilli ürünlerin çevirisinin dilleri büyük ölçüde homojenleştirdiğini, dolayısıyla özellikle ana akım Amerikan sinemasında ve diğer film geleneklerinde çok dilliliğin tek dilli bir yapıya dönüştüğünü ortaya koymuş, çeviride çok dillilik özelliğinin kaybolduğu için erek kitlede yanıltıcı bir algı yaratabileceğini tartışmaya açmıştır (bkz. Dwyer, 2005; O'Sullivan, 2011; Mamula & Patti, 2016). Bununla birlikte, son yıllarda dünyadaki toplumsal olaylara paralel olarak sinema endüstrisinde çok dilliliğe yönelik ilginin artışı “dilsel dönemeç” (Dwyer, 2005) ya da “çok dilli dönemeç” (O'Sullivan, 2007) olarak adlandırılmaktadır. Sinema filmlerinin yanı sıra geniş bir izleyici kitlesine ulaşan çok dilli ve çok kültürlü dizilerin çevirisi de çeşitli zorlukları beraberinde getirmektedir. Nitekim diziler, süre ve anlatı yapısı bakımından filmlerden farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, bölümler arasında terimsel tutarlılığın sağlanması, hikâye örgüsünün izlenebilirliğinin korunması, karakterlerin dilsel ve kültürel özelliklerine sadık kalınması ve her bölüme özgü kültürel göndermelerin uyarlanması çeviri sürecinde dikkat edilmesi gereken temel unsurlar arasında yer almaktadır (Pettit, 2008, s. 104). Bu unsurlar, hedef kitlenin anlatıya yönelik ilgisinin sürdürülebilmesi ve anlatısal bütünlüğün korunabilmesi açısından bilinçli ve işlev odaklı bir çeviri yaklaşımını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, *Emily in Paris* adlı Amerikan romantik komedi dizisinin görsel-işitsel çeviri açısından incelenmesi bu makalenin bütüncesini oluşturmaktadır. Oral (2024), dizinin birinci sezonunun ilk iki bölümünde bu yapının yer aldığı bağlamları ele alarak çeviri sorunsallarını incelemiş ve çevirmenin bu bağlamlarda başvurduğu strateji ve seçimleri genel bir çerçevede değerlendirmiştir. Bu çalışma ise Oral'ın (2024) bulgularından hareketle inceleme kapsamını genişleterek dizinin ilk üç sezonunu ele almakta, İngilizce, Fransızca ve Türkçe sürümlerdeki altyazı ve dublaj çevirilerini çok dillilik odağında ve farklı bir kuramsal çerçeve doğrultusunda karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

3. Amaç ve Yöntem

Makalenin amacı ve yöntemine değinmeden önce bütüncüye oluşturan *Emily in Paris* dizisinin kısa bir özetine yer vermek uygun olacaktır.

3.1. *Emily In Paris* Özeti

Netflix platformunda yayımlanan *Emily in Paris*, temel olarak Fransız ve Amerikan kültürleri arasındaki çatışmayı konu alan bir Amerikan romantik komedi dizisidir. Dizi, Gilbert Group adlı Amerikan şirketinin Paris merkezli Fransız pazarlama ajansı Savoir'ı satın almasıyla, yirmili yaşlarında genç bir iş kadını olan Emily Cooper'ın sosyal medya odaklı pazarlama faaliyetlerini yürütmek üzere Paris'e gönderilmesiyle başlar. Dizide Emily'nin Paris'teki yeni işine başlamasıyla birlikte hem profesyonel hem de kişisel yaşamında deneyimmediği çeşitli durumları, yaşadığı maceraları ve karşılaştığı zorlukları ironik ve eğlenceli bir anlatıyla ele alınır. Emily, Fransızca bilmeyen bir Amerikalı olması nedeniyle özellikle patronu Sylvie ve Fransız meslektaşları tarafından mesafeli, eleştirel ve zaman zaman önyargılı bir tutumla karşılaşır. Ofis ortamında büyük ölçüde Fransızca konuşulduğundan, Emily hem dili anlamakta hem de iletişim kurmakta zorluk çeker. Bu bağlamda dizide çok dillilik, Fransızca ve İngilizce arasında gerçekleşen sürekli kod değiştirmeler (code-switching) aracılığıyla temsil edilmektedir. Fransız karakterler, Emily ile iletişim kurarken sıklıkla Fransız aksanlı İngilizce kullanırlar. Emily ise iletişim kurabilmek adına Fransızca öğrenmeye çaba gösterir, dil kurslarına yazılır ve gündelik pratiklerle kendini geliştirmeye çalışır. Bununla birlikte, sınırlı dil yeterliliği nedeniyle konuşmalarında İngilizce ve Fransızca'yı bir arada kullanarak kod değiştirme stratejisine başvurur. Dizinin genelinde dil, yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda kültürel farklılıkların, kimlik inşasının ve sosyal ilişkilerin belirleyici bir unsuru olarak da işlev görmektedir. Amerikan ve Fransız kültürleri arasındaki değerler, çalışma anlayışları ve sosyal normlar arasındaki gerilim, özellikle dil kullanımı üzerinden görünür kılınmaktadır. Bu doğrultuda, karakterlerin dil tercihleri ve söylem biçimleri onların kimliklerini, sosyal statülerini ve kültürel aidiyetlerini yansıtan önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, Emily'nin Amerikalı kimliği ve bakış açısı; kültürel farklılıkların yanlış anlaşılmasıyla ortaya çıkan çatışma, gerilim ve çoğu zaman mizahi unsurları beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle dizi çok dilliliği, kültürel etkileşimi ve dil-kimlik ilişkisini çok katmanlı bir yapıda temsil etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, *Emily in Paris* dizisinin ilk üç sezonunun İngilizce, Fransızca ve Türkçe sürümlerinde çok dilliliğin anlam yaratımındaki işlevlerini belirlemek; altyazı ve dublaj çevirilerinde çok dilliliğin anlatsal işlevleri ile bu yapının aktarımında benimsenen strateji ve yöntemleri karşılaştırmalı olarak incelemek ve çok dilliliğin her üç sürümde nasıl ve ne ölçüde aktarıldığını ortaya koymaktır. Çalışmada Díaz Cintas'ın (2011) çok dilli görsel-ışitsel ürünlerin çevirisine yönelik yaklaşımları ile Díaz Cintas ve Remael'in (2007, 2021) altyazı çevirisi stratejilerinden yararlanılmıştır. Dizide İngilizce (L1) ve Fransızca (L2) olmak üzere iki kaynak dil söz konusudur. Fransız karakterlerin kendi aralarındaki iletişimde Fransızca'yı tercih etmeleri nedeniyle bu dil, ikinci kaynak dil olarak kabul edilmiştir. Bu dillerin çevrildiği dil ise incelenen sürümle bağlı olarak erek dile dönüşmektedir. Buna göre, İngilizceden Fransızcaya çeviri yapılan sürümde

erek dil Fransızca, Fransızcadan İngilizceye çeviri yapılan sürümde ise erek dil İngilizcedir. Çok dillilik bağlamında değerlendirildiğinde, Türkçe (L3) sürüm üçüncü erek dil olarak ele alınmıştır. Yöntem bölümünde, belirtilen kuramsal çerçeve doğrultusunda dizinin ilk üç sezonunda çok dilliliğin kullanıldığı bağlamlardan seçilen sahnelerin altyazı ve dublaj çevirileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Söz konusu sahneler tablolar hâlinde sunularak anlatıdaki işlevleri açısından değerlendirilmiştir. İncelemede kullanılan dil ve çeviri modlarına ilişkin kısaltmalar aşağıda yer almaktadır:

Tablo 1

Üründe kullanılan diller ve çeviri modlarının kısaltmaları

Kaynak Dil: Ürünün birinci ana dili ve çeviri dili	Kaynak Dil: Ürünün ikinci anadili ve çeviri dili: Fransızca	Erek Dil: Ürünün çevrildiği dil: Türkçe
L1: İngilizce	L2: Fransızca	L3: Türkçe
L1D: İngilizce dublaj	L2D: Fransızca dublaj	L3D: Türkçe dublaj
L1A: İngilizce altyazı	L2A: Fransızca altyazı	L3A: Türkçe altyazı

Analizler sonucunda, Emily in Paris dizisinde çok dilliliğin, özellikle Amerikan ve Fransız toplumları arasındaki dilsel ve kültürel çatışmayı, bu çatışmadan doğan gerilim ve mizahi unsurları, kültürel referansları, kimlik ve aidiyet ilişkilerini, sosyal statü ve hiyerarşiyi, dil oyunlarını, kısaltmaları, hızlı diyalogları, duygusal tonları ve kod değiştirme pratiklerini yansıtmak amacıyla yaygın biçimde kullanıldığı saptanmıştır. Ayrıca işitsel, görsel, mekânsal ve jestsel gibi çok modlu unsurların da dizide anlamın inşasına katkı sağlayan tamamlayıcı işlevler üstlendiği ortaya konmuştur. Bu doğrultuda, altyazı ve dublaj çevirilerinde çok dilli yapının aktarımında benimsenen yaklaşım ve stratejiler karşılaştırmalı olarak incelenmiş; elde edilen bulgular kuramsal çerçeveye ilişkilendirilmiştir.

4. Çok Dilli Görsel-İşitsel Ürünlerin Çevirisi

Görsel-ışitsel çeviri, görsel ve işitsel metinlerin dilsel ve kültürel unsurlarını eş zamanlı olarak aktarmayı amaçlayan bir çeviri türüdür. Bu metinler, kaynak iletinin anlamını tamamlayan dil dışı, müzikal, ikonografik ve fotoğrafik öğelerin de eş zamanlı aktarımını içermektedir (bkz. Martínez Sierra, 2012; Chaume, 2004; Chaume & Pappens, 2021; Boillat & Cordonier, 2013). Görsel-ışitsel çeviri türleri, ülkelerin norm ve geleneklerine göre farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, erek kitlenin ihtiyaçları, yaş grubu, kültürel ve geleneksel yapısı, sosyoekonomik düzeyi, resmî dil politikaları ve okuryazarlık oranları da tercih edilen görsel-ışitsel çeviri türünün belirlenmesinde etkili olmaktadır (Okyayuz & Kaya, 2017, s. 39). Görsel-ışitsel çeviri alanında en yaygın kullanılan türler altyazı ve dublaj çevirisidir. Bunun dışında alanda farklı çeviri türleri de bulunmaktadır (bkz. Okyayuz & Kaya, 2017). Bu çalışmada ise altyazı ve dublaj çevirileri ele alınmaktadır.

Dublaj, görsel-ışitsel metinlerdeki sözlü iletinin hedef dilde yeniden üretilerek konuşmacının dudak hareketleriyle senkronize biçimde aktarılmasıdır. Çevirmen

tarafından dublaja uygun şekilde çevrilen metin, dublaj sanatçıları tarafından seslendirilmekte, daha sonra kaynak görselle eşleştirilerek doğal ve akıcı bir söylem oluşturulmaktadır. Dublajın teknik boyutlarını ayrıntılı biçimde ele alan Díaz Cintas ve Remael (2007) senkronizasyonun (dudak uyumu ve ritim) ve doğallığın belirleyici unsurlar olduğunu vurgulamaktadır. Çok dilli görsel-ışitsel ürünlerde birden fazla dilin doğallığını ve işlevini eş zamanlı olarak aktarabilmek bu süreci daha da karmaşık hâle getirmektedir. Bununla birlikte, bu yaklaşım dublajın ağırlıklı olarak teknik boyutuna odaklandığından, kültürel ve ideolojik boyutlar görece arka planda kalmaktadır.

Altyazı, filmlerdeki sözlü iletilerin orijinal mesajla eş zamanlı olarak ekranda bir veya iki satırlık yazılı metin biçiminde farklı bir dilde sunulmasıdır (Gottlieb, 2001, s. 250). Altyazılar, izleyicinin film akışı boyunca hem görsel unsurları hem de yazılı metni eş zamanlı olarak takip edebilmesini sağlamak amacıyla kaynak diyalogunu önemli ölçüde sadeleştirir ve kısaltır. Bu sayede izleyicilerin altyazıları rahatlıkla okuyabilmeleri, zorlanmamaları ve görsel-ışitsel üründen keyif alabilmeleri amaçlanmaktadır. Altyazılar, ekranda çoğunlukla 30–40 karakteri aşmayan ve genellikle iki, nadiren üç satırdan oluşacak şekilde düzenlenmektedir. Bu sınırlı çerçevede yer alacak metnin uzunluğu yalnızca teknik ölçütlere değil, aynı zamanda konuşma temposu ile izleyicinin okuma hızının dengelenmesine de bağlıdır (Díaz Cintas & Remael, 2014, s. 145). Bununla birlikte, altyazılar görsel düzgü, jest, mimik, müzik ve diğer multimodal unsurlarla birlikte anlam oluşturmaktadır. Bu nedenle sözlü içeriğin bütünüyle altyazıya aktarılması çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla altyazı çevirmeni, müşteri tarafından önceden belirlenmiş bir çeviri yönergesi bulunmadığı sürece, hangi unsurların altyazıya aktarılacağına ya da aktarılmayacağına kendisi karar verir (Díaz Cintas & Remael, 2007, s. 58). Çok dilli görsel-ışitsel ürünlerde ise söz konusu diller, anlatıda yalnızca çok dilli ortamın bir parçasını oluşturuyor ve belirgin bir anlatısal işlev taşımıyorsa, genellikle altyazıya yansıtılmamaktadır. Díaz Cintas ve Remael (2007, ss. 202–203), okuma hızı, satır uzunluğu ve ekran süresi gibi teknik kısıtlamaların yanı sıra, çok dilli görsel-ışitsel ürünlerin altyazı çevirisinde ödünçleme, öyküntü, açıklama, uyarılma, değiştirme, sözcük yaratımı, telafi, çıkarma ve ekleme olmak üzere dokuz temel strateji önermektedir.

Dublajlı bir sürümde izleyici orijinal görüntüyü izlerken, karakterler erek dilde konuşmaktadır. Bununla birlikte, görsel unsurlar, müzik ve sahne düzeni gibi öğeler ürünün ait olduğu kültürel bağlama işaret etmeyi sürdürmektedir. Başka bir ifadeyle, görsel yolla aktarılan kültürel referanslar kaynak metindeki sözlü alt metni tamamlayan bir anlam katmanı oluşturmaktadır. Bu durum hem altyazılı hem de dublajlı sürümler için geçerli olmakla birlikte, söz konusu etkileşimin gerçekleşme biçimi farklılık göstermektedir. Altyazılı sürümlerde izleyici, diyalogları kaynak dilde işitirken eş zamanlı olarak altyazıyı okumakta ve görüntüyü takip etmektedir; dublajlı sürümlerde ise görüntüye eşlik eden çeviri, işitsel kanal aracılığıyla aktarılmaktadır. Bu nedenle görsel-ışitsel ürünlerin çevirisinde çevirmenlerin çok yönlü yetkinliklere sahip olması gerekmektedir. Öte yandan, çeviri kararları ve kullanılan stratejiler ürünün türüne, konusuna, işlevine ve sahne bağlamına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Görsel-işitsel çeviride çok dillilik olgusu hem altyazı hem de dublaj çevirilerinde kendini göstermektedir. Bu nedenle altyazı ve dublaj çevirilerinin anlamın oluşumuna katkı sağlayan diğer multimodal bileşenlerle birlikte ele alınması daha kapsamlı ve bütüncül bir analiz imkânı sunmaktadır. Çok dilli filmlerde, özellikle dublaj söz konusu olduğunda, yabancı dil unsurlarının çevrilmeden korunmasını önermektedir. Bunun temel nedeni, bu tür filmlerin dilsel çeşitliliği görünür kılmayı amaçlamasıdır. Díaz Cintas'a (2015, s. 138) göre, farklı dilleri konuşan karakterler, hem aynı dil topluluğuna ait olma duygusunu hem de dil farklılıklarından kaynaklanan karışıklık, anlaşılmazlık ve yabancılaşma durumlarını temsil etmektedir. Bu bağlamda çok dillilik, dilsel ve kültürel farklılıkları görünür kılarak farklı dil sistemlerini karşı karşıya getirmekte, özellikle yanlış anlamalara dayalı mizahi ya da sıra dışı durumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Díaz Cintas (2011, s. 220), çok dilli görsel-işitsel ürünlerin çevirisinde dört temel stratejinin öne çıktığını belirtmektedir:

1. Çok dilliğin korunması: Anlatı, bağlam ve sahnede yer alan yabancı dildeki görsel ve işitsel unsurların izleyici tarafından anlaşılabilirdiği durumlarda çevirinin yapılmaması.
2. Homojenleştirme stratejisi: Özellikle dublaj çevirisinde çok dilliliğin ortadan kaldırılarak metnin yerel ve standart dile indirgenmesi.
3. Tek dilde altyazı stratejisi: Altyazı çevirisinde tüm diyalogların tek bir dilde aktarılması; buna karşın çok dilliliğin, italik, koyu yazı gibi biçimsel göstergeler aracılığıyla işaretlenmesi.
4. Hibrit strateji: Birincil dil için dublaj, diğer diller için altyazı kullanımının tercih edilmesi.

De Higes-Andino, Prats-Rodríguez, Martínez-Sierra ve Chaume'a (2013) göre, çevirmenler çok dilli görsel-işitsel ürünlerin çevirisinde iki temel stratejiye başvurmaktadır. Bunlardan ilki, kaynak üründeki dilsel çeşitliliğin çeviride korunması (*marking multilingualism*); ikincisi ise kaynak üründeki dilsel çeşitliliğin erek üründe homojenleştirilmesi ya da silinmesidir (*not marking multilingualism*). Dilsel çeşitliliğin korunması dil-kültür, dil-kimlik ve dil-sosyal statü ilişkilerinin yanı sıra kültürel referansların, farklı kültürlerin etkileşiminden doğan çatışma ve gerilimin, ayrıca mizahi unsurların aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Buna karşılık dilsel çeşitliliğin homojenleştirildiği durumlarda söz konusu unsurların önemli ölçüde zayıfladığı ya da tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Dolayısıyla çok dillilik anlatıda yalnızca dilsel değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir kod oluşturmaktadır. Bu nedenle çevirmenlerin öncelikle çok dilliliğin anlatıdaki işlevlerini analiz ederek, bu unsurların nasıl ve ne ölçüde aktarılacağına ilişkin kararlarını söz konusu işlevler doğrultusunda vermesi önem taşımaktadır.

Çok dilli görsel-işitsel ürünlerin çevirisinde kullanılan dil, kimliğin önemli bir göstergesi ve kültürün ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. *Emily in Paris* dizisinde de dil kullanımı anlatının merkezinde yer almaktadır. Örneğin göçmenlik temasını ele alan yapımlarda, farklı bir dil konuşan karakterlerin söylemlerinin tamamen çevrilmesi, göçmen kimliği ve kültürel aidiyetin görünmez hâle gelmesine

neden olabilmektedir. Buna karşılık bazı durumlarda göçmen karakterin kendi kimliğini ve dilini yoksayarak göç ettiği ülkenin ulusal dilini benimsemesi de mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda dil önemli bir aidiyet göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Díaz Cintas'a (2015, s. 138) göre farklı dillerin kullanımı karakterlerin dilsel aidiyetlerini görünür kılmaktadır. Nitekim dördüncü bölümde yer alan örnek ve analizlerde de görüleceği üzere, Emily'nin Paris'te bir Amerikalı olarak Fransız kültürüne uyum sağlamaya çalışması; buna karşılık Fransız meslektaşlarının İngilizce bilmelerine rağmen Fransızca konuşmakta ısrar etmeleri, Fransızcanın İngilizceye göre daha üstün ve sofistike bir dil olduğunu ima etmeleri ve kendi aralarında konuşarak Emily'yi dışlamaları, bu duruma örnek gösterilebilir.

Corrius ve Zabalbeascoa (2011), çok dilli görsel-ışitsel ürünlerin incelenmesinde kaynak dili "L1", erek dili "L2" ve anlamlı bir dilsel çeşitliliği temsil eden üçüncü dili ise "L3" olarak tanımlamaktadır. L3, hem kaynak metnin dili olan L1'den hem de erek metnin dili olan L2'den farklı bir dil çeşitliliği, başka bir ifadeyle çok dilliliği temsil etmektedir. Bu üçüncü dil; karakter inşası, gerçekçilik etkisi yaratma (Bleichenbacher, 2008; Díaz Cintas, 2021; De Bonis, 2015), çatışmayı görünür kılma (De Bonis, 2015), mizahi unsur oluşturma (Bleichenbacher, 2008) ya da bir ulusa veya topluluğa aidiyeti yansıtmaya (Wahl, 2005'den aktaran Kıran, 2020) gibi farklı işlevler üstlenebilmektedir. Bu bağlamda L3'ün kullanımı çok yönlüdür ve söz konusu dilsel çeşitliliğin aktarımı, özellikle dublaj çevirisinde önemli güçlükler barındırmaktadır (Beseghi, 2019, s. 146). Díaz-Cintas'a (2015, s. 142) göre ise kaynak dilden (L1) farklı olan ve erek metnin diliyle (L2) örtüşebilen ya da örtüşmeyebilen üçüncü dilin (L3) korunup korunmayacağına ilişkin karar, çok dilliliğin anlatıdaki işlevine bağlıdır. Başka bir ifadeyle, çok dilliliğin anlatıda belirleyici bir rol üstlenip üstlenmediği, mizah ya da karışıklık yaratıp yaratmadığı ve bağlamdaki diğer multimodal göstergeler aracılığıyla yorumlanıp yorumlanamayacağı gibi unsurların dikkate alınması gerekmektedir. Makalede Emily'nin L1 ve L2 arasında sürekli kod değiştirdiği görülmektedir. Karakterin dil kullanımı aracılığıyla inşa etmeye çalıştığı kimlik, ne tamamen Amerikan ne de bütünüyle Fransız kimliğini yansıtmaktadır. Emily'nin iki kültür arasında konumlandığı bu kimlik, üçüncü bir alanı (L3) temsil etmekte; bu durum hem mizahi unsurların hem de kültürel çatışmanın görünür hâle gelmesini sağlamaktadır. Bu nedenle dizide çok dilliliğin mümkün olduğunca korunması önem taşımaktadır.

Çok dilli görsel-ışitsel ürünlerde sıklıkla başvuru yapılarından biri de kod değiştirmedir (*code-switching*). Kod değiştirme, iki ya da çok dilli konuşucuların aynı söylem ya da diyalog içerisinde birden fazla dil arasında geçiş yapması olarak tanımlanmaktadır (Gardner-Chloros, 2009, s. 21). *Emily in Paris* dizisinde Emily ve diğer karakterlerin bu stratejiye sıkça başvurduğu görülmektedir. Kod değiştirme, yalnızca sözcük düzeyinde değil, aynı zamanda sözdizimsel düzeyde ve aynı dil içinde dilsel değişiklikler arasında da kullanılmaktadır (Gardner-Chloros, 2009, s. 25). Bu bağlamda karakterler, farklı dilsel tercihler aracılığıyla belirli bir etnik ya da kültürel gruba aidiyetlerini vurgulayabilir ya da kimi durumlarda sessiz kalarak varlıklarını dolaylı biçimde hissettirebilirler (Berque, 1979, aktaran Faraj, 2007). Myers-Scotton (1993) kod değişiminin konuşmacıların sosyal ilişkilerini ve kimliklerini müzakere ettikleri bir strateji olduğunu ifade eder. Dizide kod değiştirme, yalnızca dilsel bir tercih olmanın

ötesinde, kültürel kimliğin ve sosyal statünün belirlenmesinde işlevsel bir rol üstlenmektedir. Nitekim analiz bölümünde ayrıntılı biçimde ele alınacağı üzere, dil kullanımı hem bir çatışma hem de bir hiyerarşi aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan kod değiştirme içeren sahnelerin dublaj sürecinde yeniden üretilmesi, özellikle oyuncuların kendi sesleri yerine seslendirme sanatçılarının kullanıldığı durumlarda, çok dilliliğin doğallığını zayıflatılabilmekte; bu durum ise izleyicinin gerçek atmosferi hissetmesini ve anlatının inandırıcılığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (bkz. Romero-Fresco, 2006).

Dore (2019), görsel-işitsel ürünlerde çok dillilik çoğu zaman çeviriden ziyade işlevsel ve edimsel bir çerçevede ele alınmaktadır. Buna karşılık, Meylaerts ve Şerban (2014, s. 1) çevirinin çok dilliliğin ayrılmaz bir bileşeni olduğunu vurgulamaktadır. Bir film ya da dizide birden fazla dilin kullanımı, iki dilli ve çok dilli toplumların sosyal dinamiklerini gerçekçi bir biçimde yansıtmanın yanı sıra anlatının kurucu unsurlarından biri olarak da işlev görebilmektedir. Bu doğrultuda, Díaz Cintas (2011, s. 220) bir yapımda yer alan farklı dillerin anlatısal öneminin çeviri sürecinde mutlaka dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Nitekim aksan, lehçe, ağız, sosyolekt ve idiolekt gibi dilsel çeşitlilikler, karakterlerin kimlik inşasında ve anlatının anlamlandırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle görsel-işitsel çeviri kapsamında gerçekleştirilen altyazı ve dublaj uygulamalarında, söz konusu dilsel özelliklerin mümkün olduğunca korunması önem taşımaktadır. Günümüzde çok dilli görsel-işitsel ürünlerin çevirisi, artık daha zengin bakış açılarıyla yaklaşımları gerektirmekte, teknolojinin ilerlemesi ile görsele müdahale etmekten, eğik yazı veya farklı renklerle altyazı yazılmasına kadar birçok farklı strateji kullanılabilenmekte; bu da çok dilliliğin daha görünür kılınmasına olanak tanımaktadır. İlgili literatür incelendiğinde, çok dilli ürünlerin çevirisine ilişkin çalışmaların farklı kuramsal çerçeveler doğrultusunda ele alındığı görülmektedir. Her ne kadar bu yaklaşımlar çevirmenlere yol gösterici nitelikte olsa da, uygulamada teknik kısıtlar, bütçe, zaman ve dil politikaları gibi etmenler çeviri sürecini doğrudan etkilemektedir. Bunun yanı sıra, kaynak ürünün türü, amacı ve işlevi ile erek kitle beklentileri de çeviri kararlarında belirleyici olmakta, kimi durumlarda yaratıcı ve dinamik çözümleri gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, Emily in Paris dizisinde çok dillilik, Amerikan ve Fransız kültürleri arasındaki çatışma, uyumsuzluk, değerler sistemi, mizah ve yanlış anlamalar gibi unsurları dil üzerinden kültürel bir boyutta görünür kılmaktadır. Dolayısıyla altyazı ve dublaj çevirisinde çok dillilik, yalnızca dilsel bir unsur değil; aynı zamanda çok kültürlülüğün aktarımında ve karakterlerin kültürel aidiyetlerinin belirlenmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir.

5. Örnekler ve Analiz

Aşağıdaki örneklerde her üç sürümde ilk olarak çok dilli yapıların kullanıldığı bağlamlardan hareketle çok dilliliğin anlatıdaki işlev(işlevleri) saptanmıştır. İkinci aşamada dizinin iki kaynak dili olan İngilizce (L1) ve Fransızca (L2) sürümlerinin dublaj ve altyazı çevirileri (Türkçe L3) tablolar halinde belirtilmiş ve geri çevirileri yapılmıştır. Analiz kısmında da çevirmenlerin yaklaşımları ve tercihleri irdelenerek kuramsal çerçeveye ilişkilendirilmiştir.

Sezon 1, Bölüm 3, *Sexy or Sexist*,

Sahne: Emily, çalıştığı Savoir ajansının bir reklam kampanyasını yönetmektedir. Sylvie ile birlikte, reklam filminin çekileceği Seine Nehri üzerindeki Pont Alexandre III Köprüsü’nde ekiple bir araya gelir. Emily, ajansın en önemli müşterilerinden biri olan ve genellikle kendisiyle Fransızca konuşan Antoine Lambert ile yeniden karşılaştığı için heyecanlıdır.

Tablo 2*Sezon 1 – bölüm 3, 7:0*

Çok dilliğin anlatıdaki işlevi			
Bilinçsiz olarak yanlış kod kaydırma			
Kültürel uyum sağlama çabası			
Kültürel hiyerarşi			
Yabancı kimliğinin vurgulanması			
Kültürel çatışmanın mizah unsuru yaratması			
Doğal atmosferin yansıtılması			
	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
DUBLAJ	Emily: I am très excitée to be hear.	Emily: Je suis excitée d'être ici:	Emily: Burada olmaktan très excitée'yim.
	Antoine: Exctiée? really?	Atoine: Mmm... Exctiée?	Antoine: Excitée?
	Julien: um... "exctiée" does not mean excited. It means horny.	Vraiment?	Gerçekten mi?
	Emily: Oh well, not that then.	Julien: Excitée ça ne veut pas dire "excited" ça veut dire "horny"	Julien: Ee... "Excitée" "heyecanlıyım" anlamına gelmez.
		Emily: Oh, okay. Grosse erreur	"Azgınım demek"
			Emily: Aa! Peki. O değil o zaman
Kullanılan Diller	L1 ve L2	L2 ve L1	L3 ve L1
	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
ALTYAZI	Emily: I am très excitée to be her.	Emily: Je suis excitée d'être ici:	Emily: Burada olmaktan très excitée'yim.
	Antoine: Exictée? really?	Atoine: Mmm... Exictée?	Antoine: Excitée?
	Julien: um... "exictée" does not mean excited. It means horny.	Vraiment?	Gerçekten mi?
	Emily: Oh well, not that then.	Julien: Excitée ça veut dire "horny"	Julien: Ee... "Excitée" "heyecanlıyım" anlamına gelmez.
		Emily: Oh, okay. Grosse erreur	"Azgınım demek"
			Emily: Aa! Peki. O değil o zaman
Kullanılan Diller	L1 ve L2	L1 ve L2	L2 ve L3

Dizide Emily sık sık kod değiştirme stratejisine başvurarak öğrendiği Fransızca sözcükleri ve yapıları kullanmaya, aynı zamanda Fransız kültürüne uyum sağlamaya

çalışmaktadır. Ancak kod değiştirme sırasında dili hatalı kullanması, iletişimde yanlış anlaşılmalara ve çoğu zaman rahatsız edici ya da mizahi durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Söz konusu sahnede Emily, Antoine ile yeniden karşılaşmasının kendisini heyecanlandığını ifade etmek amacıyla İngilizce “excited” sözcüğüne karşılık geldiğini düşünerek Fransızca “excitée” sıfatını kullanmaktadır. Antoine ise Emily’nin bu sözcüğü yanlış kullandığını üstü örtük biçimde, alaycı bir tavır ve ironik bir gülümsemeyle ima etmektedir. Nitekim Fransızcada “excitée” sıfatı bağlama göre “coşkulu” ya da “heyecanlı” anlamında kullanılabildiği gibi, cinsel çağrışımlar da taşıyabilmektedir. Emily’nin bu dilsel gafı üzerine ajanstaki meslektaşı Julien de Antoine’a benzer biçimde alaycı bir tavırla gülererek Emily’nin sözcüğü yanlış kullandığını ve “excité” sözcüğünün İngilizcede “horny” ifadesine karşılık geldiğini belirtmektedir. Hatasını fark eden Emily ise mahcup olur. Antoine ve Julien’in Emily’yi düzeltmesi, dil ve kültür çatışmasına örnek gösterilebilir. Emily hata yaptığını fark ederek kendi prestijini düşürdüğü ve alay konusu olduğu hissine kapılırken, Fransız meslektaşları dili hatalı kullanmasından dolayı ona Amerikalı olduğunu tekrar hatırlatarak Fransız kimliklerini vurgularlar. Fransızca ve Türkçe sürümde altyazı ve dublaj çevirisinde yanlış kod değiştirme sonucu ortaya çıkan çatışma, yanlış anlaşılma ve mizahi öge çok dillilik korunarak aktarılmıştır. Fransızca altyazıda Julien’in repliği yer kısıtı nedeniyle kısaltılmış, ancak anlam korunmuştur. Dublajda cümle tam olarak verilmektedir.

Çok dilli yapı karakterlerin, alaycı gülüşleri ve tavırları beden hareketleri ve mimiklerle desteklenmiştir. Dublajda doğal ve akıcı dil kullanımı açısından değerlendirildiğinde, Emily’nin son repliği “Oh well, not that then” Fransızca dublajda teknik kısıt nedeniyle altyazıda “Grosse erreur” (büyük hata) şeklinde yeniden ifade edilmiştir. Bu tercih, yalnızca anlam aktarımıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Fransızların yabancıların kendi dillerini doğru kullanmalarına yönelik hassasiyetini de vurgulayan bir yeniden yapılandırma olarak değerlendirilebilir. Nitekim diğer çeviri seçeneklerinde yer alan “o değil o zaman” gibi ifadeler daha yumuşak bir ton taşımaktadır.

Türkçe dublaj ve altyazı sürümlerinde ise söz konusu repliğin çevirmenler tarafından İngilizce orijinal sürümden hareketle “Aa! Peki! O değil o zaman” biçiminde çevrildiği görülmektedir. Ancak Türkçede “Yanlış kullandım o zaman!”, “Hata yaptım o zaman!” ya da “Tüh, hata yaptım!” gibi ifadelerin tercih edilmesinin, Emily’nin yüz ifadeleri ve göz mimikleriyle birleşerek daha doğal ve akıcı bir etki yaratacağı; ayrıca Fransızların dil kullanımına yönelik hassasiyetini daha belirgin biçimde yansıtacağı düşünülmektedir. Çevirmenlerin kod değiştirmeyi her üç sürümde de koruma yönündeki tercihleri, özellikle dublajda aksanlı Fransızca kullanımının sürdürülmesiyle sahnenin gerçeklik etkisini güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra çok dilli yapının korunması, erek kitlenin karakterlerin kültürel ve dilsel kimliklerini, kültürel hiyerarşiyi ve çatışmayı, mizahi unsurların yarattığı gerilimi ve Fransızların kendi dillerini doğru kullanmaya verdikleri önemi daha iyi kavrayabilmesine olanak sağlamaktadır.

Sezon 2, Bölüm 7 *The Cook, The Thief, Her Gost and His Lover*

Sahne: Emily, Fransızca öğrenmek amacıyla düzenli olarak bir dil kursuna devam etmektedir. Bu kursta, Paris’e kısa süreli bir iş seyahati için gelen İngiliz bankacı Alfie ile

tanışır ve arasına görüşmeye başlar. Ancak Alfie, Emily'nin aksine Fransızca öğrenmeye yönelik herhangi bir çaba göstermez; kültürel uyum sağlamayı reddeder ve İngiliz kimliğini ve aidiyetini açık biçimde vurgular.

Sınıf ortamında Fransızca öğretmeni Alfie ile Fransızca iletişim kurmaya çalışsa da, Alfie ısrarla İngilizce yanıt vermeye devam eder. Öğretmen, Alfie'yi tahtaya kaldırarak "J' imagine que je suis en vacances" (tatilde olduğumu hayal ediyorum) cümlesini yazmasını ister. Ancak Alfie, cümleyi anlamadığı için duyduğunu fonetik olarak "Jean Magine" şeklinde yazar. Bunun üzerine sınıfta herkes gülmeye başlar. Öğretmen Fransızca konuşarak hatayı düzeltmeye çalışsa da, Alfie'nin İngilizce konuşma konusundaki ısrarı devam eder.

Tablo 3

Sezon 2, bölüm 7, 7:45

Çok dilliğin anlatıdaki işlevi			
Gerçek atmosferin yaratılmasında dil kullanımı			
Bilinçli olarak kod kaydırma			
Kimlik ve kültürel aidiyet			
Kültürel uyuma direniş			
Mizahi öğenin yaratılması			
Dilin Sosyal statü belirleyici rolü			
DUBLAJ	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
	Fransızca Öğretmeni: Alfie pourriez-vous écrire de votre plus belle écriture: "J' imagine que je suis en vacances."	Fransızca Öğretmeni: Alfie pourriez-vous écrire de votre plus belle écriture: "J' imagine que je suis en vacances."	Fransızca Öğretmeni: Alfie, tahtaya söyleceğimi yaz lütfen. "J' imagine que je suis en vacances."
	Alfie: What is the rest?	Alfie: Who is the rest?	Alfie: Şey... Gerisi neydi?
	Fransızca Öğretmeni: Non, pas Jean Magine, j' imagine	Fransızca Öğretmeni: Non, pas Jean Magine. j' imagine	Fransızca Öğretmeni: Hayır, Jean Magine değil, j' imagine.
	Alfie: That is what I wrote?	Alfie: That is what I wrote.	Alfie: Öyle yazdım işte.
	Fransızca Öğretmeni: Non.	Fransızca Öğretmeni: Non.	Fransızca Öğretmeni: Hayır.
	Alfie: Who the hell's Jean Magine, anyway?	Alfie: Who the hell's Jean Magine, anyway?	Alfie: Jean Magine kimin nesiki zaten?
	Fransızca Öğretmeni: En Français s'il vous plaît	Fransızca Öğretmeni: En français s'il vous plaît	Fransızca Öğretmeni: En Français s'il vous plaît.
		Alfie: Qui est Jean Magine?	Alfie: Qui est Jean Magie?
		(İngiliz aksanlı bir Fransızcayla)	(İngilizce aksanlı Fransızca)

Kullanılan Diller	L1 ve L2	L2 ve L1	L3 ve L1
ALTYAZI	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
	Fransızca Öğretmeni: Alfie can you write on the board please, "J'imagine que je suis en vacances". Alfie: What is the rest? Fransızca Öğretmeni: Non, not Jean Magine, j'imagine. Alfie: That is what I wrote? Fransızca Öğretmeni: No. Alfie: Who the hell's Jean Magine, anyway? Fransızca Öğretmeni: In French please. Alfie: Qui est Jean Magine? (İngiliz aksanlı Fransızca)	Fransızca Öğretmeni: Alfie pourriez-vous écrire de votre plus belle écriture: "J'imagine que je suis en vacances." Alfie: C'est quoi le reste? Fransızca Öğretmeni: En Français s'il vous plaît. Alfie: C'est ce que j'ai écrits. Alfie: Et c'est qui Jean Magine? Alfie: Qui est Jean Magine? (İngiliz aksanlı Fransızca)	Fransızca Öğretmeni: Alfie, tahtaya söyleceğimi yaz lütfen. "J'imagine que je suis en vacances." Alfie: Şey... Gerisi neydi? Fransızca Öğretmeni: Hayır, Jean Magine değil, J'imagine. Alfie: Öyle yazdım iste. Alfie: Jean Magine kimin nesiki zaten? Fransızca Öğretmeni: Fransızca lütfen. Alfie: Qui est Jean Magine? (İngiliz aksanlı Fransızca)
Kullanılan Diller	L1 ve L2	L1 ve L2	L2 ve L3

Çok dilliliğin gerçek atmosferin yansıtılmasında önemli bir rol oynadığı bu sahnede Emily'nin aksine Alfie'nin Fransızca öğrenme konusunda isteksiz olduğu ve bir çaba göstermediği gözlemlenmektedir. Bu sahnenin dışında dizi boyunca Alfie Emily'nin Fransızca konuşma ve Fransız kültürüne uyum sağlama isteğini eleştirmektedir. Emily ve Alfie dizide kültürel uyum ve dil üzerinden kimlik çatışmasını iki zıt kutup olarak temsil etmektedir. Bu özellik dizinin kültürlerarası anlatısında çok dillilik bağlamında önemli bir dinamik oluşturmaktadır. Alfie, mono kültürcü bir yaklaşım sergileyerek bilinçli olarak kod değiştirmekte, öğretmenin sorduğu Fransızca sorulara özellikle İngilizce cevap vererek İngiliz kimliğini ortaya koymaktadır. Bu arada Fransızca ifadeleri hatalı kullanması, sınıfta öğrencilerin alaycı bakışları, gülme sesleri, öğretmenin tavrı ve ses tonu hem kültürel çatışmayı hem de mizahi unsuru pekiştirmektedir.

Diğer taraftan dizide adıl kullanımı da kültürel bir göstergedir. Fransız öğretmenin Fransızca sürümde (L2) Alfie'ye "vous" (siz) olarak hitap etmesi Fransız kültüründe toplumsal mesafe, hiyerarşi ve resmiyet göstergesidir. Fransızca öğretmeni Alfie'nin Fransızca öğrenme konusunda isteksiz olduğunun farkında olmasına rağmen onu teşvik etmek için nezaket stratejileri kullanarak tahtaya yazmasını rica eder. "En güzel

yazınızla tahtaya yazabilir misiniz?” ifadesi öğretmen-öğrenci arasındaki kurumsal mesafeyi ve Fransız eğitim bağlamındaki iletişim normlarını ortaya koymaktadır.

Orijinal İngilizce sürümde (L1) kullanılan “you” Türkçe’de hem “siz” hem de “sen” karşılıklarına gelmektedir. Türkçe (L3) sürümünde ise “sen” kullanımının tercih edildiği görülmektedir. Türkçe “sen” ve “siz” adlarının kullanımı Brown ve Gilman’ın (1960) Güç ve Dayanışma Modeli çerçevesinde değerlendirildiğinde “sen” yakınlık, resmi olmama ve samimiyete, “siz” ise güç, resmiyet ve sosyal mesafeye işaret etmektedir (Özer & İbe Akçan, 2022, s. 388). Bu bağlamda Türkçede öğretmen-öğrenci ilişkisinde “sen” kullanımının toplumsal normlara daha uygun olduğu söylenebilir. Dolayısıyla çevirmenin, erek kültür normlarını dikkate alarak öğretmen-öğrenci arasındaki hiyerarşik ilişkiyi “sen” adlı ve emir kipi kullanarak “yaz lütfen” gibi daha doğrudan bir ifade ile aktarmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Türkçe sürümde dublajda ve altyazıda çok dillilik korunmuş, Fransızca dublajda Alfie’nin replikleri İngilizce olarak bırakılırken, altyazıda Fransızcaya çevrilmiş, altyazıda çok dillik kaybolurken dublajda korunarak bir denge sağlanmıştır. Bu durum, görsel-ışitsel çeviride farklı modlar arasında çok dilliliğin eşit düzeyde aktarılabileceğini göstermektedir. Her üç sürümde de çevirmenlerin tercihlerini karakterlerin kültürel kimliklerini görünür kılma yönünde yaptıkları gözlemlenmektedir. Özellikle Türkçe ve İngilizce altyazılarda, teknik kısıtlar nedeniyle sadeleştirme stratejisine başvurulmuş; bununla birlikte anlam korunmuştur. İngilizce altyazıda “Alfie pourriez-vous écrire de votre plus belle écriture” repliğindeki (Alfie en güzel yazınızla yazabilir misiniz”) ifadesi altyazıda yer kısıtı ve anlam aktarımında bir değişiklik yapmaması ve görsel unsurun anlamı tamamlaması nedeniyle “Alfie can you write on the board please” şeklinde kısaltılarak sadeleştirilmiştir.

Bu bağlamda altyazı çevirisi, anlamı yoğunlaştıran ve gereksiz dilsel unsurları eleyen bir yeniden yapılandırma süreci olarak işlemektedir. Nitekim sınıf ortamı, tahta ve öğretmenin yüz mimikleri gibi dil dışı göstergeler anlamı tamamlamaktadır. Her üç sürümde de işlevsel denge korunmuş, mizahi öğe, dil çatışması, sosyal statü unsuru aktarılmıştır.

Sezon 1 –Emily in Paris

Sahne: Paris’e yeni gelen Emily şehrin atmosferini hissetmek için bir kafede oturmaktadır. Çantasını yanındaki sandalyeye koyar. O sırada Fransız genç bir adam sandalyeyi göstererek boş olup olmadığını sorar. Emily İngilizce ve Fransızca bilmediğini söyler. Bunun üzerine adam, aksanlı bir İngilizceyle Emily’ye, eğer birini beklemiyorsa sandalyeyi alıp alamayacağını sorar. Emily adamın yanına oturacağını düşünerek çantasını kaldırır. Ancak genç adam boş sandalyeyi alır ve uzaklaşır. Emily’nin yüz ifadesinden bu harekete biraz bozulduğu ve şaşırdığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4

Sezon 1, bölüm1, 8:10

Çok dilliliğin anlatıdaki işlevi			
Kültürel çatışma			
Kültürel çatışmanın gerilim yaratması ve yanlış yorumlanması			
DUBLAJ	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
	Erkek: Bonjour. Vous attendez quelqu'un? Emily: Sorry, I don't speak French. Erkek: Oh, I'm sorry. Um, is the seat free? Emily: Uh, yes... yes, please. Yeah. Erkek: Yeah? Okay. Thank you.	Erkek: Bonjour. Ça vous embête de... Emily: Désolée, ça m'embête de quoi? Erkek: Oh, de bouger votre sac à main? Emily: Oh, mon sac? Erkek: Oui, super. Emily: Voilà. Erkek: Ah, merci beaucoup.	Erkek: Bonjour. Vous attendez quelqu'un? Emily: Üzgünüm, ben Fransızca bilmiyorum. Erkek: Ah. Öbür dilerim. Burası boş mu acaba? Emily: Ah, evet, evet, lütfen. Boş. Erkek: Boş mu? Tamam Emily: Boş. Erkek: Teşekkür ederim.
Kullanılan Diller	L1 ve L2	L2	L3 ve L1
ALTYAZI	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
	Erkek: Bonjour. Vous attendez quelqu'un? Emily: Sorry, I don't speak French. Erkek: Oh, I'm sorry. Um, is the seat free? Emily: Uh, yes... yes, please. Yeah. Erkek: Yeah? Okay. Thank you.	Erkek: Bonjour. Ça vous embête de... Emily: Désolée, ça m'embête de quoi? Erkek: Oh, de bouger votre sac à main? Emily: Oh, mon sac? Erkek: Oui, super. Emily: Voilà.	Erkek: Bonjour. Vous attendez quelqu'un? Emily: Üzgünüm, ben Fransızca bilmiyorum. Erkek: Öbür dilerim. Burası boş mu acaba? Emily: Evet, lütfen. Boş. Erkek: Boş mu? Tamam Teşekkür ederim.
Kullanılan Diller	L1 ve L2	L2 altyazılar dublajla aynı	L2 ve L3 altyazılar dublajla aynı

Bu sahne, iki kültür arasındaki farklı sosyal beklentiler ve davranış kalıplarını ortaya koymaktadır. Emily çantasını sandalyeye doğal bir şekilde koyar. Ancak görselden de anlaşıldığı üzere Fransa'da özellikle sokak arasındaki kafeler dar, masalar küçük ve yuvarlaktır; sandalyeler sokağa dönüktür. Fransızlar için kafeler sosyalleşme, okuma, keyifli vakit geçirme, yani yaşam alanlarıdır. Buna karşılık, Amerikan kültüründe kafeler genellikle daha geniş mekânlardır. İnsanlar oturmak yerine çoğunlukla kahvelerini alıp gitmeyi tercih ederler. Emily çantasını sandalyeye koyarak bir

sandalyeyi işgal etmiştir ve Fransız adam onun birini beklediğini düşünür. Emily'nin beklentisiyle genç adamın davranışı bir kültürel çatışma oluşturmaktadır.

Türkçe sürümünde altyazı ve dublajda çok dillilik korunmuştur. Kaynak metin İngilizce sürümde Fransız adam İngilizceyi Fransız aksanıyla, Türkçe sürümünde, Fransız adam Fransızca'yı Türk aksanı ile konuşmaktadır. Diller arası farklılık aksanlar üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Fransızca sürümünde genç adam Emily'e çantasını koyduğu sandalyeyi göstererek sakıncası var mı diye sorar. Emily neyin sakıncası olduğunu anlamaz ve adam bu sefer açıklama getirir. Repliklerden de anlaşılacağı üzere, Fransızca sürümünde doğallık ve akıcılığı sağlamak amacıyla replikler homojenleştirilmiş, sahne yeniden kurgulanmıştır. Ancak dilde çok dillilik silinmiş olsa da görselde Emily'nin şaşkınlığı ve yüz ifadesi, müzik gibi dil dışı göstergeler kültürel çatışmayı yansıtmaktadır.

Sezon 3, Bölüm 2, *What's it all About*

Sahne: Dizide Chikago merkezli Amerikan şirketi Savoir'ın yöneticisi Amerikalı Madeline Wheler ile Paris'te moda ve lüks iletişim uzmanı Fransız Sylvie Grateau kültürel, dilsel ve profesyonel çatışmayı vurgulayan iki kadın karakterdir. Syvie ve Madeline arasındaki profesyonel ilişki kopmak üzeredir. Emily ise bu iki ajans arasında kalır ve ilişkilerini düzeltmek ister. Bunun için Sylvie ile çalışan ve onu çok iyi tanıyan iş arkadaşı Luc'ten Madeline'i ikna etmesini ister. Luc arabuluculuk yapar ve Madeline'e Sylvie ile tekrar iş birliği yapması için Fransızlarla ne şekilde konuşulması gerektiğini anlatır.

Tablo 5

Sezon, 3, Bölüm 2, 15:15

Çok dilliliğin anlatıdaki işlevi			
Kültürel çatışma			
Sosyal Statü			
Kültürel ve dilsel hiyerarşi			
DUBLAJ	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
	Luc: You have to talk to french people in a certain way. They like to hear sweet things Bonjour, bonsoir, après vous, merci. Remember French is the language of diplomacy.	Luc: Si vous savez leur parler, vous obtiendrez ce que vous voulez. Ils adorent qu'on leur dise des choses gentilles. Bonjour, bonsoir, après vous, merci. Rappelez-vous que le français est la langue internationale de la diplomatie.	Luc: Fransızlarla konuşmanın belli bir yöntemi vardır. Onlar nazik sözler duymayı sever. Bonjour, bonsoir, après vous, merci... Unutma Fransızca diplomasinin lisanıdır
Kullanılan Diller	L1 ve L2	L2	L3 ve L1
ALTIAZI	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)

	Luc: You have to talk to french people in a certain way. They like to hear sweet things “Bonjour, bonsoir, après vous, merci.” Remember French is the language of diplomacy.	Luc: Si vous savez leur parler, vous obtiendrez ce que vous voulez. Ils adorent qu’on leur dise des choses gentilles. “Bonjour, bonsoir, après vous, merci.” Le français est la langue internationale de la diplomatie.	Luc: Fransızlarla belli bir şekilde konuşmalısın. Tatlı şeyler dumayı severler. <i>Bonjour, bonsoir, après vous, merci.</i> Unutma Fransızca diplomasinin lisanıdır.
Kullanılan Diller	L1 ve L2 altyazı ve dublaj aynı	L2 altyazı ve dublaj aynı	L3 ve L1

Luc Emily ve Madeline’e Fransızlar ve dil kullanımları hakkında tavsiye verir. Fransızların nazik kelimelerden hoşlandığını, zarafete önem verdiklerini vurgularken, Sylvie ile iletişimde bu özelliğe dikkat etmelerinin onun üzerinde etkili olacağını belirtir. Fransızcanın diplomatik bir dil olduğunu hatırlatır. Luc Amerikalılar ve Fransızların profesyonel ortamda kullandıkları dile ve tavıra da dikkat çekmektedir. Emily dizi boyunca müşterileri ve melektaşlarıyla açık, net ve pazarlama odaklı bir söylem kullanır; bunu davranışlarına ve ses tonuna da yansıtır. Sylvie ise Fransız nezaketiyle dolaylı ve imalı konuşur; Emily’nin bu tarzından hiç hoşlanmaz. Madeline de Emily gibi davranmaktadır.

İngilizce sürümde altyazıda yer alan “You have to talk to French people in a certain way” (“Fransızlarla belli bir şekilde konuşmalısınız”) repliği, Fransızca sürümde “Si vous savez leur parler, vous obtiendrez ce que vous voulez” (“Onlarla nasıl konuşacağınızı bilerseniz, istediğinizi elde edersiniz”) biçiminde yeniden yapılandırılmıştır. İngilizce sürümde yer alan ifade, bir gereklilik ve öğretici bir tavsiye niteliği taşıırken, Fransızca sürümde bu ifade şart cümlesine dönüşerek dolaylı bir tavsiye niteliğindedir. Bu sahnede Luc’un söylemi, ulusal karaktere ilişkin genelleyici bir bakış açısını yansıtırken, Amerikalı kimliği temsil eden Emily ve Madeline’e kültürel bir iletişim biçimini öğrenmeleri gerektiğine yönelik örtük bir yönlendirme içermektedir. Bu durum, Stuart Hall’un (1990) düşük bağlamlı ve yüksek bağlamlı iletişim ayrımıyla ilişkilendirilebilir. Düşük bağlamlı iletişimde iletiler açık, doğrudan ve net bir biçimde aktarılırken, yüksek bağlamlı iletişimde anlam, örtük göstergeler, bağlam, tonlama ve sözsüz unsurlar aracılığıyla inşa edilmektedir (Göktaş & Çarıkçı, 2016, s. 13). Bu çerçevede, dizide Amerikalı karakterlerin düşük bağlamlı iletişimi, Fransız karakterlerin ise yüksek bağlamlı iletişimi temsil ettiği söylenebilir. Bu sahnede Luc, Fransızcanın nazik ve sofistike bir dil olduğunu belirterek kendi dilinin üstünlüğünü vurgular.

Sahnede dikkat çeken bir diğer unsur, İngilizce sürümde kullanılan “sweet” sıfatıdır. Fransızca sürümde bu sıfat “gentil” (nazik) olarak çevrilmiştir. Bu sahnede Luc

Fransızca'nın nazik, sofistike bir dil olduğunu belirterek kendi dilinin üstünlüğünü vurgular. “Nazik” sıfatı, Fransız dilinin özelliklerine daha uygun bir anlam alanı sunmaktadır. Türkçe sürümde ise dublajda “nazik”, altyazıda ise “tatlı” karşılığı kullanılmıştır. Bu durum, çevirmenin İngilizce kaynak metinden hareket etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ancak “tatlı” bir şekilde konuşmak ve “nazik” bir şekilde konuşmak aynı anlama gelmemektedir. Fransız kültürüne özgü iletişim biçimine ilişkin nüansın Türkçe altyazıda tam olarak yansıtılamadığı söylenebilir. Türkçe sürümde altyazıda Fransızca repliklerin italik yazılması, konuşma sırasında dilin değiştiğine de işaret etmektedir. Alan yazınında da belirtildiği üzere çok dillilik bazı durumlarda yazı karakterlerindeki değişikliklerle aktarılabilir.

Adıl kullanımı da sahnede öne çıkan başka bir unsurdur. İngilizce özgün metinde kullanılan “you” adılı, Fransızcada “tu” ya da “vous”, Türkçede ise “sen” ya da “siz” biçiminde çevrilmek durumundadır. Adıl seçimi, bağlam, sosyal mesafe, statü ve kişiler arası ilişki gibi değişkenlere bağlı olarak belirlenmektedir. Türkçe sürümde hem altyazıda hem de dublajda “sen” adılının tercih edildiği görülmektedir. Ancak sahnede Luc'un Emily ve Madeline ile konuştuğu dikkate alındığında, bu tercih tartışmaya açıktır. Her ne kadar Luc ile Emily arasında dizinin önceki bölümlerinde gelişen bir samimiyet söz konusu olsa da aynı sahnede Madeline'in de bulunması ve profesyonel bağlamın devam ediyor olması, “siz” zamirinin kullanımını daha uygun kılacaktır bir bağlamsal çerçeve sunmaktadır.

Sezon 1 – bölüm 4, *A Kiss Is Just A Kiss*

Sahne: Emily bir çiçekçiye pembe güller görür ve Amerikan aksanı Fransızcayla çiçekçi kadına çiçekleri almak istediğini söyler. Ancak Fransızcada doğru sözcüğü bulmakta zorlandığından, kod değiştirerek İngilizce açık pembe güller istediğini ifade eder. Çiçekçi kadın ise pek aldırılmaz bir tavırla Fransızca konuşarak Emily'nin ne söylediğini anlamadığını dile getirir ve konuşma devam eder. Emily hata yapmakta, bununla birlikte Fransızca konuşmak için çaba harcamaktadır.

Tablo 6

Sezon 1, Bölüm 4, 28:22

Çok dilliliğin anlatıdaki işlevi			
Gerçek atmosferin yansıtılmasında dil kullanımı			
Dil kullanımının karakterin kimliği hakkında bilgi vermesi			
Dil kullanımının ‘ben ve öteki’ karşıtlığını ortaya koymas			
Kültürel çatışma			
DUBLAJ	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)

	Emily: Je peux le fleur. The pink roses? Claudette: Je comprends pas. Emily: Uh, the rosé rose. The... The rosé roses.	Emily: Elles sont belles, vos fleurs. Je peux avoir des roses? Claudette: Je comprends pas. Emily: Les roses rosées... Les... Les roses clear. Celles-là.	Emily: Je peux le fleur? Pembe gülleri. Claudette: Je comprends pas. Emily: Ee... Şeyleri, rosé gülleri. Şunlar. Rosé güller.
Kullanılan Diller	L1 ve L2	L2	L3 ve L2
ALTYAZI	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
	Emily: I can the flowers? The... The pink roses? Claudette: Je comprends pas. Emily: Uh, the rosé rose. The... The rosé roses.	Emily: Elles sont belles, vos fleurs. Je peux avoir des roses? Claudette: Je comprends pas. Emily: Les roses rosées... Les...	Emily: Ben çiçek almak? Pembe gülleri. Claudette: Je comprends pas. Emily: Ee... Şeyleri, rosé gülleri. Şunlar. Rosé güller.
Kullanılan Diller	L1 ve L2	L1 ve L2	L2 ve L3

Fransız çiçekçi kadının repliğinin üç sürümde de aynen korunması çok dilli yapının yansıtılmasına yönelik bir yaklaşımdır. Bu tercihle izleyici kitlesine gerçekçi ve inandırıcı bir sahne sunma kaygısı güdülmüştür. Aynı zamanda çiçekçinin yüz ifadesi ve iletişim kurma biçimi, kendi dilini kullanmakta ısrar ettiğini ve yabancı olduğu için Emily’le iletişim kurmak istemediğini göstermektedir. Ayrıca Emily’nin kullandığı dil, Fransızca’yı öğrenme konusundaki motivasyonu ve çabasıyla Fransız kültürüne uyum sağlama isteğini de ortaya koymaktadır. Fransızca sürümde, dublaj ve altyazı düzeyinde repliklerin, aynı anlamı koruyacak ve görsel unsurları destekleyecek biçimde yeniden kurgulandığı görülmektedir. Bu yeniden yapılandırma, sahnedeki gerçekçi atmosferin korunmasına yönelik işlevsel bir çeviri stratejisi olarak değerlendirilebilir.

İngilizce sürümünde ise Emily’nin “le fleur” örneğinde olduğu gibi, Fransızcada sözcüklerin eril ya da dişil olduğunu belirten tanımlıkları hatalı kullanılmaktadır. Fransızca sürümünde Emily’nin Amerikan aksanı ve Fransızca’yı hatalı kullanımı dublajda “roses” ve “clear” sözcüklerinin telaffuzuna yansıtılmıştır. Böylece Emily’nin Fransada bir Amerikalı olarak ‘öteki’ kimliği öne çıkmıştır.

Türkçe sürümünde altyazıda konuşulan dilin Fransızca olduğunu belirtmek için köşeli parantez kullanılmıştır. Emily’nin hatalı Fransızca kullanımı ise altyazıda benzer şekilde hatalı Türkçe kullanımıyla yansıtılmıştır. Dublajda, İngilizce ve Fransızca sürümlerinde görülen Emily’nin Amerikan aksanlı Fransızcası Türkçe sürümde yansıtılmamakta; Emily standart ve akıcı bir Türkçe konuşmaktadır. Dublajda çok dillilik silinmekle birlikte, altyazıda Emily’nin yabancı kimliği dil kullanımı üzerinden gösterilmektedir.

Sezon 2 –Bölüm 5, *An Englishman in Paris*

Sahne: Savoir şirketi, Chopard markasına ait bir bilekliğin tanıtımını yapmakla görevlendirilmiştir. Dosyadan sorumlu olan Luc, toplantı salonunda ürününün pazarlanması için yapılacak organizasyonu açıklarken, konukların karşılanmasıyla ilgili programı açıklar.

Tablo 7*Sezon 2, Bölüm 5, 27:04*

Çok dilliliğin anlatıdaki işlevi			
Kültürel referansların aktarımı			
DUBLAJ	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
	Luc: Guests will arrive for cocktail hour before the bateau-mouche departs.	Luc: Les invités arriveront pour l'heure de l'apéritif juste avant que le bateau mouche quitte le quai	Luc: Konuklar bateau-mouche'un kalkışından önce kokteyle gelecek.
Kullanılan Diller	L1 ve L2	L2	L3 ve L2
ALTYAZI	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
	Luc: Guests will arrive for cocktail hour before the bateau-mouche departs	Luc: Les invités arriveront pour l'apéritif juste avant que le bateau mouche quitte le quai.	Konuklar bateau-mouche'un kalkışından önce kokteyle gelecek.
Kullanılan Diller	L1 ve L2	L2	L2 ve L3

Analiz: “Bateau-mouche,” Seine Nehri üzerinde turistik gezi amacıyla kullanılan teknelere verilen addır. İngilizce ve Türkçe sürümlerde bu ifade ödünçleme yoluyla korunmuştur. Paris ile özdeşleşmiş önemli bir kültürel simge olan bu unsurun sahnede görsel olarak desteklenmemesi, erek izleyici açısından anlamlandırmayı güçleştirebilmektedir. Buna rağmen çevirmenlerin, Paris’e özgü bu kültürel referansı her üç sürümde de aynen aktardıkları görülmektedir. Orijinal sürümde teknenin kalkışı için “to depart” fiili kullanılırken, Türkçe sürümde bu anlam “kalkmak” fiiliyle karşılanmıştır. Fransızca sürümde ise çevirmenler, rıhtımdan ayrılmak anlamına gelen “quitter le quai” ifadesini tercih ederek fiili açılmışlardır. Bu kullanım, dolaylı olarak Seine Nehri’ne gönderme yapmakta ve “bateau-mouche” tekneleriyle gerçekleştirilen turistik geziler aracılığıyla Paris’in keşfedilebileceği bağlamını güçlendirmektedir. Bu yönüyle, söz konusu çeviri tercihi Paris’e özgü kültürel referansın aktarımını desteklemektedir.

Sezon 2 – Bölüm 5, *An Englishman in Paris*

Sahne: Savoir Ajansı Chopard markasının düzenleyeceği etkinlik için bir müzik grubu arayışındadır. Emily Julien’i sokakta performans sergileyen Mindy ve grubunu

dinlemeye götürür. Julien, grubun performansını beğenir ve özellikle gitariste ilgi duyar; bu ilgisini zaman zaman imalı ifadelerle dile getirir. Bunun üzerine Emily, gruba Chopard etkinliğinde sahne almaları için bir iş teklifinde bulunur.

Tablo 8

Sezon 2, bölüm 5

Çok dilliliğin anlatıdaki işlevi			
Kültüre özgü ifadelerin aktarımı			
DUBLAJ	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca (L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
	Julien: Yeah, well, I've got a heart-on right now.	Julien : Oh, oui. Et je suis prêt à lui servir de guitare quand il veut.	Julien: Olabilir, hatta benim her yerim mutlu şu anda.
Kullanılan Diller	L1	L2	L3
ALTYAZI	Kaynak Metin İngilizce (L1)	Erek Metin Fransızca(L2)	Erek Metin Türkçe (L3)
	Julien: Yeah, well, I've got a heart-on right now.	Julien : Oh, oui. Et je suis prêt à lui servir de guitare quand il veut.	Julien: Olabilir, hatta benim her yerim mutlu şu anda.
Kullanılan Diller	L1	L2	L3

Analiz: Bu örnekte, “I’ve got a heart-on right now” ifadesi, İngilizce dizilerde genellikle komik ya da erotik çağrışımlar içeren sahnelerde kullanılan ve çoğunlukla erkek konuşuculara özgü argo bir söylemdir. Bu ifadenin birebir çevirisi hedef dilde anlamlı bir karşılık oluşturmayaacağından, çevirmenlerin Fransızca ve Türkçe sürümlerde erek izleyicide benzer bir etki yaratmak amacıyla uyarlama stratejisine başvurdıkları gözlemlenmektedir.

Fransızca sürümde kullanılan “être prêt à servir de guitare” ifadesi, düz anlamıyla “onun gitarı olmaya hazır olmak” biçiminde çevrilebilse de bağlam içinde biriyle yakınlaşma veya flört etme isteğini mecazi olarak yansıtmaktadır. Türkçe sürümde ise bu söz oyunu korunmamış; Julien’in gitaristi gördüğü anda ondan etkilendiği, görsel göstergelerle de desteklenen “Her yerim mutlu şu an” ifadesiyle yeniden aktarılmıştır. Böylece kaynak metindeki gitar imgesine dayalı mecazi anlatımın yerine, karakterin fiziksel ve duygusal çekimini daha açık biçimde dile getiren bir ifade kullanılmıştır. Bu tercih, anlamın hedef izleyici açısından anlaşılır kılınmasını sağlarken kaynak metindeki sözcük oyununun ve mizahi etkinin kısmen kaybolmasına yol açmıştır.

Örneklerden hareketle yapılan çözümlemeler, görsel-işitsel çeviride çok dilliliğin farklı dil sürümlerinde dublaj ve altyazı çevirisinde değişken biçimlerde temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, İngilizce sürümde hem dublaj hem de altyazı çevirisinde

çokdilliliğin büyük ölçüde korunduğunu göstermektedir. Bu bulgu Díaz Cintas'ın (2011), çok dilli biçimsel özelliklerin anlatısal işlevlerinin ve dilsel farklılıkların mümkün olduğunca korunmasının önemini vurgulamaktadır. Buna karşılık, Fransızca sürümde, kaynak dilin Fransızca olduğu durumlarda erek kitlenin akıcılık ve anlaşılabilirlik beklentisi doğrultusunda altyazıda çok dilli yapının önemli ölçüde azaltıldığı; sahnelerin yeniden kurgulandığı, bir nevi uyarlandığı görülmüştür. Türkçe sürümde ise çok dillilik, köşeli parantez, italik kullanım ve dilbilgisel sapmalar gibi yabancı dil kullanımını işaret eden unsurlarla vurgulanmaya çalışılmıştır. Dublajda Fransız karakterlerin replikleri çoğunlukla aynen aktarılırken, Emily'nin Türk aksanıyla konuşması, gerçek atmosferin yansıtılması ve karakterin kimliği hakkında bilgi verme gibi çokdilliliğin işlevlerinin kaybolmasına neden olmaktadır. Bu durum, görsel-ışitsel çeviride dublajın doğası gereği akıcılık ve izlenebilirlik önceliklerinin dilsel çeşitliliğin temsiliyi sınırlayabildiğini ortaya koymaktadır.

Sahnelerde öne çıkan kültürel referanslar söz konusu olduğunda, çevirmenlerin izleyiciyi bilgilendirmek ve bu referansı öne çıkarmak için görselin ya da başka göstergesel unsurların olmadığı durumlarda Díaz Cintas ve Remael'in (2007) tanımladığı açıklama, ödüncleme ve uyarlama stratejilerine başvurdıkları görülmektedir. Analizler sonucunda dizide çok dilliliğin aktarımında ödüncleme, yeniden ifade etme, uyarlama, sahneyi yeniden kurgulama, sadeleştirme, çok dilliliği koruma, homojenleştirme, dilbilgisel sapma, çok dilli yapının geçtiği bağlamlarda farklı yazı karakterlerinin ve noktalama işaretlerinin kullanımı ve kod değiştirme olmak üzere on strateji saptanmıştır. Diğer taraftan anlatısal işlevler bağlamında çok dilli yapının anlatıda karakterin etnik kimliğini ve aidiyetini belirtme, kültürel çatışma, gerilim ve mizahi unsur yaratma, kültürel farklılığı vurgulama ve gerçek atmosferi yansıtmak olmak üzere altı işlevi bulunduğu ortaya konmuştur.

6. Sonuç

Elde edilen bulgular, çok dilli görsel-ışitsel ürünlerin çevirisinin yalnızca dilsel değil, aynı zamanda kültürel ve pragmatik farkındalık gerektiren çok katmanlı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Çok dilli ürünlerin çevirisinde, dublaj ve altyazı gibi teknik unsurların yanı sıra çok dilliliğin anlatı içindeki işlevi, multimodal göstergeler ile erek kitlenin beklentileri ve alışkanlıkları da çeviri kararlarını belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. *Emily in Paris* örneğinde görüldüğü üzere, karakterlerin kullandıkları diller onların sosyal konumlarını, kimliklerini ve kültürel aidiyetlerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla söz konusu dilsel özelliklerin çeviri sürecinde aktarılması ya da kısmen aktarılması, alımlama sürecinde anlatının inandırıcılığını ve izleyicinin karakterlerle kurduğu ilişkiyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çok dilli ürünlerin çevirisinde özellikle kod değiştirme, aksan, dilsel değişkenler ve sözdizimsel bozuklukların aktarımı ile kültürel göndermelerin yorumlanması, çevirmeni zorlayan ve bağlama bağlı dinamik çözümler gerektiren başlıca sorunlar arasında yer almaktadır.

Çok dilli ürünlerin çevirisinde çok dilliliği koruma, homojenleştirme, kısmen aktarma ya da silme stratejileri birbirine karşıt yaklaşımlar olarak değerlendirilmemelidir. Bu nedenle çevirmenlerin, sahne, bağlam, anlatısal işlev,

multimodal göstergeler ile erek kitlenin alımlama biçimi ve kültürel özelliklerini dikkate alarak bu stratejiler arasında işlevsel bir denge kurabilme yetkinliğine sahip olmaları önem taşımaktadır. Bu doğrultuda kaynak ürünün dilsel, iletişimsel, anlatısal ve estetik işlevlerinin bir bütün olarak analiz edilmesinin, çeviri sürecinde alınacak kararlarda çevirmene yol göstereceği düşünülmektedir. Bu nedenle çevirmenlerin ilgili toplumların kültürleri, yaşam biçimleri, değer sistemleri ve alışkanlıkları hakkında bilgi sahibi olmaları büyük önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, çok dilli ürünün çevirisinde belirlenen stratejiler ürünün türüne göre de farklılık göstermektedir. Örneğin, çok dilli bir dram, gerilim ya da polisiye yapımın çevirisinde kullanılan strateji ve yaklaşımlar birbirinden farklıdır. Bu durum, çok dilli görsel-ışitsel ürünlerin çevirisinde standart bir yaklaşım belirlemenin yetersizliği ve güçlüğüne ortaya koymakta; çevirmenlerin karşılaştıkları yeni sorunlara bağlama, anlatısal işlevlere ve erek kitlenin alımlamasına göre dinamik, yaratıcı çözümler geliştirmelerinin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

Son olarak, sürekli yeni açılımlarla gelişen ve toplumsal olayları yakından takip eden çok dilli görsel-ışitsel ürünlerin çevirisine ilişkin çalışmaların yalnızca televizyon ve dijital platform dizileriyle sınırlı tutulmayıp tiyatro ve sahne sanatları gibi farklı türleri de kapsayacak biçimde genişletilmesinin alanın gelişimine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Türlere özgü anlatı yapıları ve işlevlerinin belirlenmesiyle birlikte, erek kitlenin beklenti, alışkanlık ve kültürel özellikleri doğrultusunda çeviri stratejilerinin incelenmesinin, görsel-ışitsel çeviride çok dillilik alanında yapılacak yeni araştırma ve projeler için verimli bir zemin oluşturabileceği öngörülmektedir.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Cihan Deniz AYTAŞ %50 (literatür taraması, veri toplama ve analizi, kuramsal çerçeve, tartışma)

İkinci Yazar: Ayşen Zeynep ORAL %50 (literatür taraması, veri toplama ve analizi, kuramsal çerçeve, tartışma)

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde dilsel düzenleme ve yazım denetimimacılığı yapay zekâ tabanlı araçlardan yararlanılmıştır. Makalenin bilimsel içeriği, analizleri, yorumları, sonuçları ve etik sorumluluğu tamamen yazara/yazarlara aittir.

Author Contributions

First Author: Cihan Deniz AYTAŞ 50 % (literature review, data collection and analysis, theoretical framework, discussion)

Second Author: Ayşen Zeynep ORAL 50 % (literature review, data collection and analysis, theoretical framework, discussion)

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Financial Support: The authors declare that they received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: AI-based or generative AI tools were used during the preparation of this manuscript for language editing and proofreading. The authors take full responsibility for the scientific content, analyses, interpretations, conclusions, and ethical integrity of the manuscript.

Kaynakça

- Aytaş, C. D. (2025). Approches et méthodes des traducteurs dans la traduction de produits audiovisuels multilingues à travers l'exemple d'*Emily in Paris* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Beseghi, M. (2017). Multilingual films in translation. *inTRAlinea*, 19,1–15. [https://www.intralinea.org/archive/article/Multilingual films in translation](https://www.intralinea.org/archive/article/Multilingual%20films%20in%20translation)
- Beseghi, M. (2019) The representation and translation of identities in multilingual TV series: Jane The Virgin, a case in point. *MonTI Special Issue* (4), 145-172. <http://dx.doi.org/10.6035/MonTI.2019.ne4.5>
- Bleichenbacher, L. (2008). Linguistic replacement in the movies. *Poznań Studies in Contemporary Linguistics* 44(2), pp. 179–196. <https://doi.org/10.2478/v1001010081000819>
- Boillat, A., & Cordonier, L. (2013). La traduction audiovisuelle: Contraintes (et) pratiques - Entretien avec Isabelle Audinot et Sylvestre Meininger. *Décadrages*, 23-24, 9-27. <https://doi.org/10.4000/decadrages.695>
- Brown, R., & Gilman, A. (1960). The pronouns of power and solidarity. T. A. Sebeoki (Ed.), *Style in Language* içinde (ss. 253-276). MIT Press.
- Chaume, F. (2004). Film studies and translation studies: Two disciplines at stake in audiovisual translation. *Meta: Journal des traducteurs*, 49(1), 12–24. <https://doi.org/10.7202/009016ar>
- Chaume, F., & Pappens, M. (2021). *Audiovisual translation: dubbing*. Routledge.
- Conseil de l'Europe. (2017). *De la diversité linguistique à l'éducation plurilingue : Guide pour l'élaboration des politiques linguistiques éducatives en Europe*. Conseil de l'Europe. <https://rm.coe.int/16806a892d>
- Corrius, M., & Zabalbeascoa, P. (2011). Language variation in source texts and their translations: The case of L3 in film translation. *Target*, 23(1), 113–130.
- Croxton, A. S. (2015). *C'est la Tour de Babel – le film multilingue: un défi de la traduction audiovisuelle du 21e siècle* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. University of Connecticut.
- De Bonis, G. (2014). Alfred Hitchcock presents: Multilingualism as a vehicle for... suspense. The Italian dubbing of Hitchcock's multilingual films. *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*, 13, 169–192. <https://doi.org/10.52034/lanstts.v13i.46>
- De Bonis, G. (2015). Translating multilingualism in film: A case study on *Le Concert*, *New Voices in Translation Studies*, 12, 50–71.
- De Higes-Andino, I. (2014). The translation of multilingual films: Modes, strategies, constraint and manipulation in the Spanish translations of *It's a Free World*, *Linguistica Antverpiensia, New Series. Themes in Translation Studies*, 13, 211–231.
- De Higes-Andino, I., Prats-Rodríguez, A. M., Martínez-Sierra, J. J., & Chaume, F. (2013). Subtitling language diversity in Spanish immigration films. *Meta*, 58(1), 134-145. <https://doi.org/10.7202/1023813ar>
- Delabastita, D. (2009). Fictional representations. M. Baker & G. Saldanha (Ed.), *Routledge encyclopedia of translation studies 2nd ed.* içinde (ss. 109–112). Routledge.

- Delabastita, D., & Grutman, R. (2005). Fictional representations of multilingualism and translation. *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*, 4, 11–34. <https://doi.org/10.52034/lanstts.v4i.124>
- Díaz Cintas, J. (2011). Dealing with multilingual films in audiovisual translation. W. Pöckl, I. Ohnheiser, & P. Sandrini (Ed.), *Translation – Sprachvariation – Mehrsprachigkeit: Festschrift für Lew Zybatow zum 60. Geburtstag* içinde (pp. 215–233). Peter Lang.
- Díaz Cintas, J. (2015). *Multilingualism and audiovisual translation*. R. Baños Piñero & J. Díaz-Cintas (Ed.), *Audiovisual translation in a global context: Mapping an ever-changing landscape* içinde (ss. 129–142). Palgrave Macmillan.
- Díaz Cintas, J., & Remael, A. (2007). *Audiovisual translation: Subtitling*. St. Jerome Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781315759678>
- Díaz Cintas, J., & Remael, A. (2014). *Audiovisual translation subtitling*. Routledge.
- Díaz-Cintas, J. & Remael, A. (2021). *Subtitling: concepts and practices*. Routledge
- Dore, M. (2019). Editorial: Multilingual humour in translation. *The European Journal of Humour Research* 7 (1): 1-6. <https://doi.org/10.7592/EJHR2019.7.1.dore1>.
- Dwyer, T. (2005). *Universally speaking: Lost in Translation and polyglot cinema*. J. Díaz Cintas & A. Remael (Ed.), *Audiovisual translation: subtitling* içinde (ss. 295–30). Routledge.
- Faraj, S. F. L’alternance codique ou le code switching dans l’échange verbal. (2007). *Journal of the College of Languages (JCL)*, 17, 178-191. <https://jcolang.uobaghdad.edu.iq/index.php/JCL/article/view/477>
- Gambier, Y. (2012). *Audiovisual translation: Research and use*. Y. Gambier & L. van Doorslaer (Ed.), *Handbook of Translation Studies 3* içinde (ss. 43–48). John Benjamins Publishing Company.
- Gardner-Chloros, P. *Code-switching* (2009). Cambridge University Press.
- Gottlieb, H. (2001). Anglicisms and TV subtitles in an anglicized world. Y. Gambier & H. Gottlieb (Eds.), *(Multi) media translation: Concepts, practices, and research* içinde (pp. 249–258). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.34.29got>
- Göktaş, P., & Çarıkçı, İ. H. (2016). Siyasi liderlerden beklenen liderlik ve iletişim tarzları: Y Kuşağı üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(3), 855-888. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002414
- Grutman, R. (2009). Multilingualism. In M. Baker & G. Saldanha (Ed.), *Routledge encyclopedia of translation studies*. Routledge.
- Hall, S. (1990). The emergence of cultural studies and the crisis of the humanities. *The Humanities as Social Technology*. (53), 11-23.
- Heiss, C. (2004). Dubbing multilingual films: A new challenge? *Meta*, 49(1), 208–220. <https://doi.org/10.7202/009035ar>
- Kıran, A. (2020). Speaking the enemy’s language: representations of multilingualism and translation in *Crimean*. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (28), 110-125.
- Mamula, T., & Patti, L. (Ed.). (2016). *The multilingual screen: New reflections on cinema and linguistic difference*. Bloomsbury Academic.

- Martínez Sierra, J. J. (2012). *La traducción audiovisual: El subtitulado*. Cátedra.
- Meylaerts, R., & Şerban, A. (2014). Introduction: Multilingualism at the cinema and on stage: A translation perspective. *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies*, 13(1), 1–13.
- Milroy, L., & Muysken P. (Ed.). (1995). *One speakers, two languages*. Cambridge University Press.
- Minutella, V. (2020). Translating foreign languages and non-native varieties of English in animated films: Dubbing strategies in Italy and the case of Despicable Me 2. *Journal of Audiovisual Translation*, 3(2), 49–70.
- Myers-Scotton, C. (1993). *Social motivations for code-switching: Evidence from Africa*. Clarendon Press.
- O'Sullivan, C. (2007). *Multilingualism at the multiplex: A new audience for screen translation?* J. D. Cintas (Ed.), *Media for All: Subtitling for the Deaf, Audio Description, and Sign Language* içinde (ss. 81-95.) Rodopi.
- O'Sullivan, C. (2011). *Translating popular film*. Palgrave Macmillan.
- Okyayuz, A. Ş. (2022). Çok dillilik ve çeviri: Görsel-ışitsel ürünlerin kültürlerarası çevirisi odağında bir araştırma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 1304-1320. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1192530>
- Okyayuz, A.Ş., & Kaya, M. (2017). *Görsel-ışitsel çeviri eğitimi*. Siyasal Kitapevi.
- Oral, A. Z. (2024). Çok dilli görsel-ışitsel ürünlerin çevirisinde çevirmen yaklaşım ve yöntemleri üzerine bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 38, 1564-1583. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1439979>
- Özer, N., & İbe Akcan, P. (2022). Türkçede hitap ifadeleri: anlam ve sözcük türü temelinde bir ulamlama. *Çukurova Üniversitesi Türkojji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 382-407. <https://doi.org/10.32321/cutad.1000242>
- Pettit, Z. (2008). Le sous-titrage: Le rôle de l'image dans la traduction d'un texte multimodal. J.-M. Lavour & A. Serban (Ed.), *La traduction audiovisuelle : Approche interdisciplinaire du sous-titrage* içinde (ss. 101–111). De Boeck.
- Romero-Fresco, P. (2006). The Spanish dubbing of multilingual films: A case study of *Babel*. *Perspectives: Studies in Translatology*, 14(3), 225–238.
- Sternberg, M. (1981). Polylingualism as reality and translation as mimesis, *Poetics Today*, 2(4), 221–239.

Step Forward or Stumbling Block? Learner Opinions on Metaverse in Simultaneous Interpreter Training

İlerleme mi, Engel mi? Öğrenenlerin Simultane Çeviri Eğitiminde Metaverse'e Yönelik Görüşleri

Research/Araştırma

Ferdi ÇELİK

Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İngiliz Dili Eğitimi, ferdicelik99@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8272-4720>

ABSTRACT

This mixed-methods research investigates the beliefs of first-year trainees in translation and interpreting who participated in a metaverse-based platform for simultaneous interpreting practice. 26 students interpreted a short, 4-minute English video into Turkish in the virtual environment. Belief changes were measured using a pretest-posttest design, including the 'meta-education belief scale', whereas qualitative data were gathered by means of open-ended questions. The results showed a statistically significant decline in opinion scores after the activity. Initially, students appreciated the anonymity that the avatars offered, thereby reducing anxiety, and the option to work from home. However, technical problems, including connectivity and instability of the platform, crippled their enthusiasm. The added challenge of continuous translation along with navigating an unfamiliar digital space added to their cognitive load. Nonetheless, students saw that learning could occur in the metaverse if technical restraints were lifted. The study indicates that while immersive environments are believed to enhance translation teaching, they are underdeveloped and need careful design. Future initiatives toward better real-time translation training must seek to limit platform instability and complexity for the highest level of student benefit. All in all, findings indicate that learners believed metaverse-based translation training might work, provided that further improvements are made. Based on the findings, a 'pedagogical optimization framework' is developed that specifies when and how metaverse-based simultaneous interpreting can complement traditional labs, providing interpreter trainers with actionable design criteria.

Keywords: Metaverse, simultaneous interpreting, translation and interpreter training, virtual learning, digital environments

ÖZET

Bu karma yöntemli araştırma, çeviri ve tercümanlık alanında eğitim gören birinci sınıf öğrencilerinin eşzamanlı sözlü çeviri pratiği için metaverse tabanlı bir platforma katılım deneyimlerini incelemektedir. Yirmi altı öğrenci sanal ortamda 4 dakikalık kısa bir İngilizce videoyu Türkçeye çevirmiştir. Tutum değişiklikleri, 'meta-eğitim inanç ölçeği' kullanılarak yapılan ön test-son test tasarımıyla ölçülmüş; nitel veriler ise açık uçlu sorular aracılığıyla toplanmıştır. Sonuçlar, etkinlik sonrasında inanç puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir düşüş olduğunu göstermiştir. Başlangıçta öğrenciler, avatların sağladığı anonimliğin kaygıyı azaltmasını ve evden çalışma seçeneğini olumlu bulmuşlardır. Ancak bağlantı sorunları ve platformun kararsızlığı gibi teknik problemler motivasyonlarını olumsuz etkilemiştir. Sürekli çeviri yapmanın getirdiği ek zorluk, bilinmeyen bir dijital ortamda gezinme gerekliliğiyle birleşerek bilişsel yükü artırmıştır. Bununla birlikte, öğrenciler teknik engellerin ortadan kaldırılması durumunda metaverse ortamında öğrenmenin mümkün olduğunu görmüşlerdir. Çalışma, sürükleyici ortamların çeviri öğretimini geliştirebileceğini, ancak henüz yeterince gelişmiş olmadığını ve tasarımlarının dikkatlice ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelecekte, gerçek zamanlı çeviri eğitiminin daha etkili olabilmesi için platform istikrarsızlığını ve karmaşıklığını en aza indirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Genel olarak, bulgular metaverse tabanlı çeviri eğitiminin belirgin eksikliklerine rağmen, gerekli iyileştirmeler yapıldığında işe yarayabileceğini göstermektedir. Çalışma, potansiyel ile gerçek uygulama arasındaki farkı kapatmak için daha fazla araştırma ve geliştirme yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, metaverse tabanlı eşzamanlı tercüme pratiğinin geleneksel laboratuvarları ne zaman ve nasıl tamamlayabileceğini belirten ve çevirmen öğretmenlerine eyleme geçirilebilir tasarım kriterleri sağlayan bir 'pedagojik optimizasyon çerçevesi' sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Metaverse, simultane çeviri, yazılı ve sözlü çevirmen eğitimi, sanal öğrenme, dijital ortamlar

1. Introduction

When Stephenson (1992, p. 23) published a science-fiction novel titled "Snow Crash" in which the term "metaverse" was first used to reflect an immersive and alternative universe, he probably did not guess the enormous popularity the metaverse would reach today. Being proposed as a platform that integrates both virtuality and reality simultaneously (Shen et al., 2023, p. 4), the metaverse provides individuals with a sense of presence (Çelik & Baturay, 2024) and reality through avatars (Riva et al., 2024b, p. 1), which may be either their real or virtual selves (Kye et al., 2021). The metaverse is an outcome of rapid technological advancements (Hwang & Chien, 2022, p. 3) because these advancements, especially in mobile devices, computers, and virtual reality technologies, have made it possible and popular. Currently, the metaverse provides opportunities for various sectors, particularly education.

The metaverse now challenges longstanding notions of social interaction (Riva et al., 2024b, p. 1), as seen during the recent global pandemic, when students switched from physically showing up at school to logging in via online platforms. This is due to the fact that the body and emotions influence each other (Stangl et al., 2023; Shamay-Tsoory & Mendelsohn, 2019); and bodily experiences lie at the very heart of human cognition (Ferreira, 2021). Learning, therefore, unfolds within a complex, dynamic, and

often chaotic interplay of bodily, cognitive, and emotional factors (Larsen-Freeman, 2023). In the present study, these perspectives justify investigating how anonymity, avatar-mediated interaction, and the absence of physical presence influence novice interpreters' beliefs and experiences during metaverse-based simultaneous interpreting.

In response to this informatization and digital transformation, educators are urged to reshape their pedagogies and integrate and innovate using emerging technologies to better help today's "digital natives" (Zhong & Zheng, 2023, p. 2) who enjoy digital technologies but at the same time need to improve their digital competencies (Kye et al., 2021). Therefore, the question is this: can the metaverse as an emerging technology offer a supplementary or alternative educational model for learners by providing an immersive learning environment? In fact, several studies have explored the use of the metaverse for various educational purposes, such as teaching second language vocabulary (Çelik, 2026; Çelik & Baturay, 2024), medical education (Chen et al., 2023), science education (Chen et al., 2023), social studies (Fan et al., 2024), architecture and design (Jagatheesaperumal et al., 2022), teaching abstract concepts in mathematics (Beck et al., 2024), and finance (Jin, 2024). However, although the possible inclusion of the metaverse in education has been relatively explored, its specific role in translation education still remains underdeveloped (Guo & Gao, 2022).

While the metaverse supports technologies such as virtual reality (Foster & Shah, 2021), augmented reality (Avila, 2017), artificial intelligence (Herrera-Pavo, 2021), and extended reality (Di Natale et al., 2020), it can also be accessed within an internet browser or a mobile app thanks to its scalability, which makes it more feasible and cost-effective despite reducing its immersive capabilities. Therefore, in this study, aligning with the United Nations' goals of reduced inequalities and quality education for sustainable development, we innovate on traditional simultaneous interpreting labs, which demand high-cost tools, translation booths, and dedicated spaces. We create and incorporate an online world in the metaverse into a university where the Translation and Interpreting department does not have an interpreting laboratory.

Simultaneous interpreting is one of the challenging skills for translation and interpreting students to acquire. Interpreters are required to listen, understand, and translate speech in real time while maintaining coherence and accuracy (Babcock & Vallesi, 2015). The field has been redefined by progress in machine translation and artificial intelligence. Traditional training of interpreters is often based on classroom-based tasks and role-playing simulations that do not expose them to the stressful conditions of the real world of interpreting (Nguyen, 2023, p. 204). Similar to the previous example, simultaneous machine interpreting attempts to balance quality and speed by implementing new read/write policies that determine when to wait until additional source text is received before translating (Zhao & Zeng, 2025, p. 1). However, with the further development of machine translation tools, they also create new traps. Qin and Wang (2020, p. 236) caution against covert errors creeping into live interpreting, particularly when the control over quality is compromised by excessive dependence on machine outputs. The use of human interpreters in collaboration with artificial

intelligence has also become popular (Iranzo-Sánchez et al., 2022) including speech recognition, simultaneous machine interpreting, and text-to-speech technologies. In foreign language education, the metaverse has been heralded as a breakthrough for immersive learning (Aydın, 2022). It can simulate genuine communication contexts, tapping into the constructivist principle that social interaction drives language acquisition (Wu et al., 2024). Artificial intelligence-assisted assessments and interactive simulations further support differentiated learning styles, although concerns remain about data privacy and over-reliance on artificial intelligence-generated content (Hwang & Chien, 2022; Shadiev et al., 2023).

Translation training in the metaverse sits at the intersection of these innovations. Thus, it duly recreates conference halls, diplomatic meetings, and other professional settings to afford trainees actual practice in cognitive processing and situational adaptability (Suh & Ahn, 2022). Still, barriers such as high-tech hardware requirements, network latencies, and inequitable access to cutting-edge virtual-reality tools question the equitable implementation of such a training system (Taşdan Doğan, 2023). Other related concerns include pedagogical and ethical ones, such as the possibility of increasing cognitive load during highly immersive simulations and the question of data confidentiality in real-time translation (Shu & Gu, 2023).

Although VR/metaverse concepts and pilots exist in interpreter training, empirical work on simultaneous interpreting in browser-based metaverse environments remains limited. Prior studies typically examine group/dialogue interpreting (Huh, 2022), business or specialized contexts in desktop 3D VR or head-mounted VR with different measures (Hu, 2023). A 2024 scoping review further characterizes interpreter-training VR applications as nascent and calls for empirical designs that connect learner beliefs with lived experience and concrete design criteria (Hu et al., 2025, p. 361). In contrast, our study integrates pre-post MEBS belief scores, phenomenological coding, and an ‘optimization framework’ that links platform stability and cognitive-task scaffolding to practical outcomes, thereby moving beyond general feasibility claims toward actionable design thresholds for when and how metaverse-based SI can complement physical labs. To fill the identified gaps, the following research questions are formulated to guide our study:

1. How do novice interpreters describe their perceived cognitive demands, affective states (e.g., anxiety, comfort), and engagement during a browser-based metaverse simultaneous interpreting session? This question links embodiment and cognitive load theory (Sweller, 2011, p. 1; Stangl et al., 2023, p. 1).
2. To what extent does participation in metaverse-based simultaneous interpreting affect students’ educational beliefs about metaverse learning, as measured by the Meta Education Belief Scale (MEBS)? This question connects metaverse adoption to attitudinal change and belief scales (Lee & Ko, 2025, p. 8240; Hwang & Chien, 2022, p. 3).

3. How can students' phenomenological accounts help interpret the observed pattern of change in metaverse-related educational beliefs (MEBS)? This question links constructivist and complexity-informed design to mixed-methods convergence (Larsen-Freeman, 2023, p. 403 ; Wu et al., 2024, p. 49).

The research questions aim to make sense of the metaverse-based SI experience under three main axes: (1) cognitive-affective load, (2) change in learner beliefs, and (3) the relationship between qualitative experience and quantitative change. In the present study, each theoretical concept is operationalized to directly support the research design. Embodiment is reflected in students' cognitive load and emotional responses during metaverse-based simultaneous interpreting, acknowledging evidence that bodily context and naturalistic presence influence cognition and emotion (Stangl et al., 2023; Shamay-Tsoory & Mendelsohn, 2019, p. 842). Digital natives and constructivist learning principles informed our expectation that first-year students would respond more effectively to socially interactive, scaffolded virtual learning spaces, which we assessed through qualitative data and pre-post MEBS scores (Lee & Ko, 2025; Wu et al., 2024). The reference to complexity aligns with the multi-channel, dynamic nature of simultaneous interpreting, where learners manage listening, comprehension, and production in real time—consistent with complex dynamic systems perspectives in language learning (Larsen-Freeman, 2023) and cognitive load theory (Sweller, 2011). Finally, integrating AI and machine translation situates metaverse interpreting within a technological ecosystem in which hybrid human-AI approaches are increasingly present in translator training (Rico & González Pastor, 2022; Hwang & Chien, 2022). By linking these constructs to measurable outcomes, this study positions them as operational variables informing the research questions.

2. Method

2.1. Research Design

This study explored how students in Translation and Interpreting programs perceive and engage with a metaverse-based simultaneous interpreting activity. This study adopted an exploratory mixed-methods design to capture both measurable changes in beliefs and rich experiential data (Creswell, 2021). A phenomenological approach guided the qualitative strand, where thematic analysis was used to distil the essence of students' experiences (Braun & Clarke, 2006). Integration occurred at the interpretation stage, where themes of cognitive load, technical barriers, and engagement were juxtaposed with pre-post belief changes.

2.2. Participants

This study involved 26 first-year Translation and Interpreting students, aged 18–20, who volunteered to participate. Among them, 61.5% were female, and 38.5% were male. Prior to the study, 46.2% had never used a metaverse platform, while 42.3% had some

experience with VRChat or similar virtual spaces. Digital literacy levels varied, with 53.8% identifying as intermediate users and 26.9% as advanced. English proficiency ranged from B1 to C2, with nearly half (46.2%) identifying as C1. Notably, 92.3% had no prior experience with simultaneous interpreting. After engaging with the Spatial.io platform, 42.3% moderately enjoyed the immersive translation process, while 15.4% found it unappealing.

2.3. Instruments

The MEBS (Meta-Education Belief Scale), which was used in this study, was developed and validated by Erol et al. (2023) and served as the main quantitative instrument in this research because it measures learner perceptions of metaverse-enabled education. Although not originally validated in interpreter education, a Cronbach's alpha of 0.87 in our sample indicates high internal consistency. The MEBS is a one-dimensional, 5-point Likert scale (1-Strongly Disagree, 5-Strongly Agree) with 22 items (e.g. 'Students can quickly adapt to the metaverse'), and it assesses individuals' beliefs about the role of metaverse-like digital environments in education. While belief change is captured quantitatively using MEBS and integrated at the interpretive level, the cognitive load, affect, and engagement are examined qualitatively. To collect this qualitative data, semi-structured interviews with 15 open-ended questions were conducted to allow participants to share examples of personal experiences related to translation within the metaverse. This combination of numerical analysis and personal perceptions was designed to highlight both quantifiable changes in student opinions on the technology and the subtler influences shaping their experiences with this new technology.

2.4. Procedure

The purpose, scope, and schedule of the research were communicated to participants through emails and university bulletin boards. A metaverse space was designed by the researcher on the Spatial.io platform (Figure 1).

Figure 1

Metaverse Space

Prior to performing the metaverse interpreting task, the participants filled in the MEBS. Following this, they joined the Spatial.io platform on their mobile phones or computers from home to simultaneously interpret the first 4 minutes of the video with an American accent, “Simone Giertz: Why you should make useless things | TED Talk”, from English into Turkish. Afterwards, they responded to the MEBS again to assess how their belief systems had changed. They were then presented with an open-ended questionnaire, where they were encouraged to describe their experiences in more detail, focusing on technology, emotions, and perspectives on simultaneous interpretation. The overall duration of the study was two weeks, and the researcher kept the participants’ information private at all times.

2.5. Data Analysis

For the quantitative component, the pretest-posttest MEBS scores were entered into SPSS, where a Wilcoxon signed-ranks test (due to non-normality of the data) was performed to detect any statistically significant differences in participants’ attitudes resulting from the metaverse-based interpretation. To complement these findings, qualitative data from open-ended responses were analysed using phenomenologically informed thematic analysis in MAXQDA. The first author conducted initial open coding, treating each meaning unit as analytically and iteratively grouped codes into higher-order categories through constant comparison. Emerging themes were discussed with a faculty member in interpreter education, who acted as an external reviewer to refine theme boundaries. Because coding resources were limited, we used a reflexive approach rather than formal intercoder reliability and saturation was judged pragmatically when no substantively new codes emerged in successive cases.

2.6. Ethical Considerations

This study adhered to the ethical principles outlined in the Declaration of Helsinki. The research protocol was approved by the Ondokuz Mayıs University Social Sciences and Humanities Research Ethics Committee with decision number 2025-175. The participants were fully informed about the study and provided their written informed consent.

2.7. Limitations

While the study provided valuable exploratory insights into metaverse-based simultaneous interpreting, its sample size ($n = 26$) and homogeneity (first-year, novice interpreters) impose clear limitations on generalizability. Findings should be interpreted as indicative rather than representative, in line with the phenomenological and convergent mixed-methods design that prioritized depth of experiential insight over breadth (Creswell & Plano Clark, 2023; Moustakas, 1994). Given the limited power typical of small samples and the proximity of the p -value to the conventional .05 threshold, we emphasise that the quantitative data are best viewed as exploratory evidence that motivates replication with larger, more diverse cohorts and richer

reliability evidence (e.g., test–retest, multi-item subscales if available). Another limitation is that while all 26 enrolled participants eventually provided pre- and post-MEBS data, we observed that technical instability, such as connection failures, lag, and difficulty accessing Spatial.io, likely influenced both the qualitative experience and the quantitative scores. Students who struggled most with access may have experienced higher frustration and cognitive load, which could contribute to the overall decline in belief scores (Shu & Gu, 2023; Dahan et al., 2022, p. 10).

3. Findings

3.1. Quantitative Data

A Shapiro-Wilk test of normality was conducted to assess the distribution of pretest and posttest scores (Table 1). The results indicated that the pretest scores significantly deviated from normality, $W(26) = 0.911$, $p = .028$, while the posttest scores did not, $W(26) = 0.955$, $p = .308$. Given this violation of normality, a nonparametric test was used for further analysis.

Table 1

Normality Test

Variable	Statistic	df	Sig. (p-value)
Pretest	0.911	26	0.028
Posttest	0.955	26	0.308

Descriptive statistics for the pretest and posttest scores are presented in Table 2. On average, participants scored higher on the pretest ($M = 3.46$, $SD = 0.56$) than on the posttest ($M = 3.26$, $SD = 0.63$). The pretest scores ranged from 1.62 to 4.33, while posttest scores ranged from 1.77 to 4.18.

Table 2

Descriptive Statistics for Pretest and Posttest Scores

Variable	N	M	SD	Minimum	Maximum
Pretest	26	3.46	0.56	1.62	4.33
Posttest	26	3.26	0.63	1.77	4.18

Because the assumption of normality was violated, a Wilcoxon signed-ranks test was conducted to compare pretest and posttest scores (Table 3). The results revealed a statistically significant decrease in scores from pretest to posttest, $Z = -2.01$, $p = .045$.

Table 3

Wilcoxon Signed-Ranks Test Comparing Pretest and Posttest Scores

	N	Mean Rank	Sum of Ranks	of Z	Asymp. Sig. (2-tailed)	r
Negative Ranks ¹	9	9.78	88.00	-2.01	.045	.394

Positive	16	14.81	237.00
Ranks ²			
Ties ³	1		
Total	26		

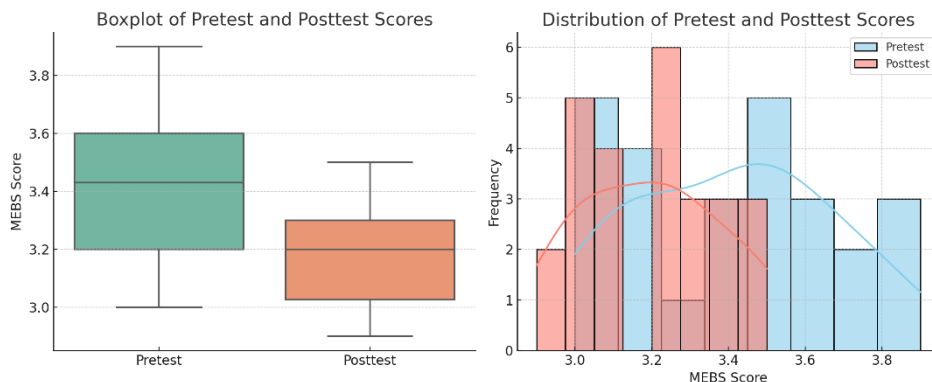
¹ Pretest > Posttest; ² Pretest < Posttest; ³ Pretest = Posttest.

Note. Z statistic based on negative ranks.

As shown in Table 3, 16 participants had higher pretest scores than posttest scores (negative ranks), nine had higher posttest scores than pretest scores (positive ranks), and one participant had the same score on both tests (ties). The findings indicate that posttest scores were significantly lower than pretest scores with a medium effect size ($r = .394$) computed as $|Z|/\sqrt{N}$ (Cohen, 1988). Furthermore, we have used AI-assisted Python within GPT 4.0 to create visualizations (boxplots and histograms) for the pre- and post-test MEBS scores to depict distribution, variance, and skewness, which is given in Figure 2:

Figure 2

Integrated figure of boxplot and histogram for pretest and posttest scores

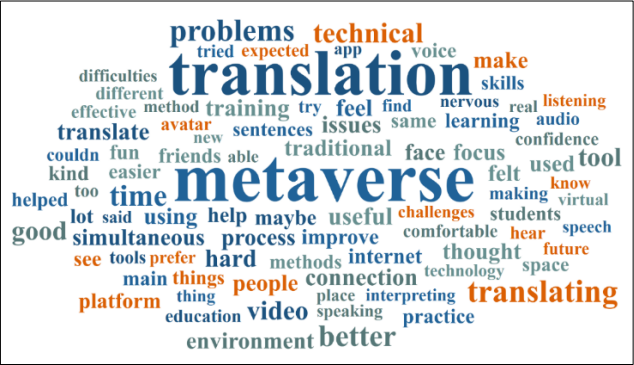

The boxplots show a downward shift in central tendency from pretest to posttest MEBS scores, with the posttest median slightly lower and the interquartile ranges (IQRs) largely overlapping. This indicates that while the group trend is negative, individual variability remains substantial. The histograms likewise reveal considerable distributional overlap and only a modest leftward shift in the posttest density, consistent with the small mean change reported in Table 2 ($\Delta M \approx 0.20$). There are no extreme outliers visually apparent, and dispersion appears similar across occasions, suggesting that the observed decline is not driven by a few atypical values.

3.2. Qualitative Data

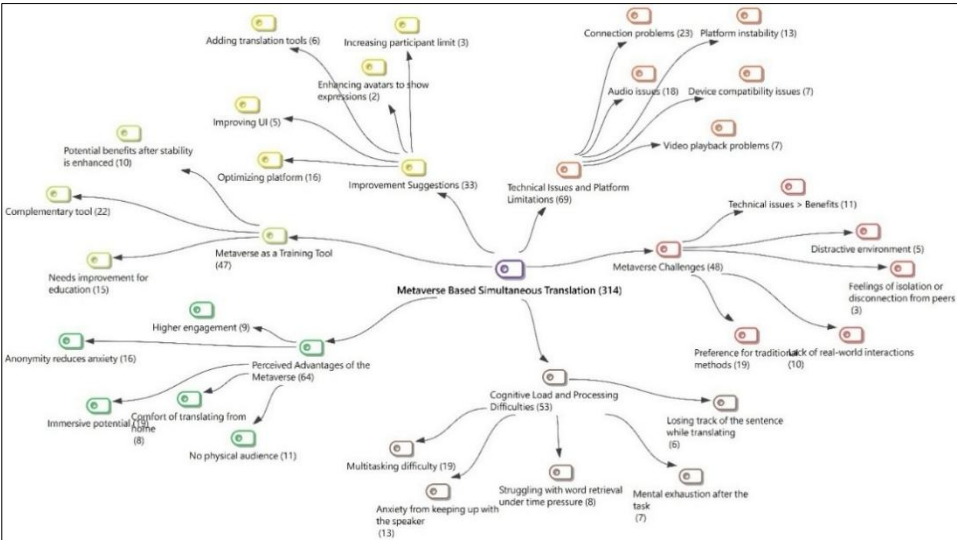
To illustrate the perceived benefits of metaverse-based translation, Figure 3 presents a word cloud generated from participant responses. The most prominent terms, such as metaverse, translation, time, simultaneous, platform, and immersive, highlight key themes in participants' reflections. The frequent mention of anonymity, comfort,

Word Cloud Representation of Codes

To better understand students' experiences with simultaneous interpreting in the metaverse, qualitative responses were systematically coded and organized into a hierarchical model. This structure categorizes participants' perceptions into four main themes: (1) Perceived Advantages of the Metaverse, (2) Metaverse Challenges, (3) Cognitive Load and Processing Difficulties, and (4) Technical Issues and Platform Limitations. Each theme is further divided into subcategories representing specific aspects of students' experiences (Figure 4).

Hierarchical Code-Subcode Model of Metaverse-Based Simultaneous Interpreting

3.2.1. Perceived Advantages of the Metaverse

Table 4 highlights the benefits students associated with metaverse-based translation. Immersive potential was the most frequently cited advantage ($f = 19$), followed by anonymity reducing anxiety ($f = 16$) and the absence of a physical audience ($f = 11$).

Table 4

Perceived Advantages of the Metaverse by the Participants

Code	<i>f</i>
Immersive Potential	19
Anonymity Reduces Anxiety	16
No Physical Audience	11
Higher Engagement	9
Comfort of Translating from Home	8

3.2.1.1. Anonymity Reduces Anxiety

Among the key benefits of metaverse-based simultaneous interpreting observed by students, the possibility to stay anonymous, which led to a decrease in anxiety, can be highlighted. Most of the participants also reported that being physically invisible made them feel more comfortable during translation because they were no longer worried about being judged by their peers or instructors. The virtual environment gave them a feeling of psychological security, and students were able to concentrate on the task instead of their performance anxiety. Nevertheless, other students reported that although anonymity was advantageous, they were able to identify the voices of their peers, which neutralized the effect to some extent. Some of the examples are as follows: "The anonymity is pretty comfortable, sure, but tech always has space for development. And definitely needs it too" (Participant 1). "At the beginning, I was concerned because talking to a large number of people is hard for me, but during the translating process, I figured it was way better than in-person translating in front of a bunch of people" (Participant 6).

3.2.1.2. Comfort of Translating from Home

Students highlighted the convenience and comfort of translating from home as a significant benefit of using the metaverse for simultaneous interpreting. Being in a familiar and relaxed environment allowed them to concentrate better and perform with less stress. Some participants noted that physical comfort positively impacted their mental engagement, making the translation process smoother. Some of the examples are as follows: "It helped with comfort as I was in the boundaries of my own home. Physical comfort gives you the opportunity to put out your best effort mentally" (Participant 4). "Metaverse is a really good technological environment for gaining experience in translation. The main benefit is being able to translate in a comfortable

and peaceful environment while lying in bed in your pajamas instead of being in the same room with people who have their eyes on you" (Participant 4).

3.2.1.3. No Physical Audience

Many students reported that the absence of a physical audience in the metaverse reduced performance pressure and made the translation process less stressful. Without the immediate presence of listeners, students felt more at ease, which allowed them to focus on their translation tasks with greater confidence. Some participants mentioned that the relaxed environment helped them 'freestyle' their way through the process without feeling judged. Some examples are as follows: "I didn't feel much pressure as there was no physical audience, and also because everyone seemed relaxed. Thus, I could just freestyle my way through and not be as nervous" (Participant 4). "It was better in that there was no pressure or anxiety because it was a virtual space and that there weren't many people" (Participant 2).

3.2.1.4. Higher Engagement

Students found the metaverse to be a more engaging platform for translation practice compared to traditional methods. The interactive and immersive nature of the virtual environment made the experience feel dynamic and enjoyable. Some participants described it as feeling more like an experiment or a game rather than a high-pressure academic task, which contributed to their motivation and focus. Some examples are as follows: "If you enjoy multicultural online interactions, it could definitely be a fun means to practice" (Participant 10). "The interactive experience in the metaverse was more engaging than traditional methods. The level of engagement made the translation process feel more like an experiment, not like a high-pressure event" (Participant 7). "It was super fun and non-stressful, a perfect way to experience something new and different aspects of translation. It should be given a chance" (Participant 15).

3.2.1.5. Immersive Potential

The immersive aspect of the metaverse was identified by students as an important strength of translation training. The metaverse was a 3D environment, as opposed to traditional methods, enabling students to interact more directly with content. Other respondents observed that the immersive learning experience may improve learning and make the process of practising translation more realistic and practical. They, however, also recognized that it had to be improved technically to realize its full potential. Some examples are as follows: "For now, it's definitely a complementary method, but it could absolutely be a main tool upon perfection. It would save time and effort for educational purposes and allow space for much more practice" (Participant 11). "Using the metaverse for translation was more immersive than traditional methods. Instead of just text or audio, I was in a 3D environment, interpreting real-time conversations with context and body language" (Participant 13).

3.2.2. Perceived Challenges of Metaverse

3.2.2.1. Cognitive Load and Processing Difficulties

Table 5 displays the cognitive challenges students faced while translating in the metaverse. Multitasking difficulty was the most frequently mentioned challenge ($f = 19$), followed by anxiety from keeping up with the speaker ($f = 13$) and mental exhaustion after the task ($f = 7$).

Table 5

Cognitive Load and Processing Difficulties in Metaverse-Based Simultaneous Interpreting

Code	<i>f</i>
Multitasking Difficulty	19
Anxiety from Keeping Up with the Speaker	13
Struggling with Word Retrieval Under Time Pressure	8
Mental Exhaustion After the Task	7
Losing Track of the Sentence While Translating	6

3.2.2.2. Task-switching Difficulty

Many students found simultaneous interpreting in the metaverse cognitively demanding due to the need to listen, process, and translate speech in real time while navigating the virtual environment. Some reported feeling overwhelmed by the task, struggling to balance comprehension and speech production simultaneously. This difficulty was often exacerbated by technical issues such as lag or audio disruptions. Some examples are as follows: "It was quite difficult to speak and listen at the same time while translating the original audio in my head, but I anticipate that with time and experience, simultaneous interpreting will become easier for me" (Participant 4). "Listening, understanding, forming a translation in my mind, and saying it out loud while the video keeps playing made me uncomfortable because I lost track of what I had put together in my head as new sentences came in" (Participant 8).

3.2.2.3. Struggling with Word Retrieval Under Time Pressure

Students frequently reported difficulty retrieving the correct words under the pressure of real-time translation. Despite knowing the meanings of words, they sometimes found themselves unable to recall the exact term quickly enough, leading to frustration and increased anxiety. This challenge was compounded by the continuous flow of speech, which left little time for hesitation or correction. Some examples are as follows: "You know, it was my first time, and mostly I couldn't find the proper words or connect the sentences" (Participant 5). "There was a moment I forgot the Turkish meaning of 'dentist,' and I panicked because I wanted to complete the sentence. But as I tried to remember the word, the video kept going, and I panicked even more, so I just had to let go of that sentence and keep going with the others" (Participant 14).

3.2.2.4. Anxiety from Keeping Up with the Speaker

Many students experienced anxiety due to the fast-paced nature of simultaneous interpreting in the metaverse. The continuous flow of speech left little time for processing, leading to feelings of stress and self-doubt. Some students reported that their anxiety intensified when they saw their peers struggling, while others mentioned feeling relief once their turn was over. Some examples are as follows: "I was nervous

and knew I would screw up, but just suppressed my emotions and went for it. I thought after it ended, 'Whatever, it's over anyway' (Participant 2). "I was feeling fine at the beginning, but seeing my friends struggle made me feel anxious. When it was my turn, I struggled a lot too and felt really small. Afterwards, I couldn't stop thinking about how bad I did and how embarrassed I felt" (Participant 14).

3.2.2.5. Mental Exhaustion After the Task

Many students reported feeling mentally exhausted after performing simultaneous interpreting in the metaverse. The combination of multitasking, time pressure, and technical challenges made the experience cognitively draining. Some students noted that the exhaustion made it difficult to reflect on their performance, while others felt overwhelmed by the demands of the task. Some examples are as follows: "As it always happens to me, I got overloaded and failed a bit on some parts. All I can do to get better is to get experience by doing it over and over" (Participant 7). "I did get cognitive overload because we were doing simultaneous interpreting, and I had to keep track of the video and translate what I heard at the same time. It was a very unwelcome process" (Participant 8).

3.2.3.1. Technical Issues and Platform Limitations

Table 6 presents the frequency of technical difficulties experienced by students while using the metaverse for simultaneous interpreting. Connection problems were the most frequently reported issue ($f = 23$), followed by audio issues ($f = 18$) and platform instability ($f = 13$).

Table 6

Technical Issues and Platform Limitations in Metaverse-Based Simultaneous Interpreting

Code	f
Connection Problems	23
Audio Issues	18
Platform Instability	13
Device Compatibility Issues	7
Video Playback Problems	7

3.2.3.2. Connection Problems

Students frequently encountered connection problems while using the metaverse for simultaneous interpreting. Poor internet stability led to issues such as lag, being unable to access the platform, and frequent disconnections. These problems disrupted the translation process, making it difficult for students to focus and perform effectively. Many participants expressed frustration over the impact of connection issues on their experience. Some examples are as follows: "To be honest, there were a lot of problems originating from the internet connection and other things. Actually, I didn't expect to experience such technical problems, but except for these difficulties, I haven't faced any major problems" (Participant 5). "I had quite a hard time trying to enter. I don't know if

it was because of my internet or something. I also did not like the experience. Doing simultaneous interpreting is really hard" (Participant 18).

3.2.3.3. Audio Issues

Many students experienced audio-related problems while using the metaverse for simultaneous interpreting. Issues such as poor sound quality, lag, and audio desynchronization disrupted their ability to hear the speaker clearly. Some reported that these technical difficulties made it harder to keep up with the translation process, increasing their cognitive load and frustration. Some examples are as follows: "The sound system made absolutely zero sense as per the distance/sound ratio" (Participant 5). "There were a lot of technical difficulties—there was a lot of delay for some of our friends, the overall sound quality was all over the place, and the site we used was so laggy that there were times I couldn't even walk to the place I wanted" (Participant 6). "During my translation, I could see the video, but I couldn't hear the audio at first. On the second attempt, the audio was chopped and kind of glitchy" (Participant 21).

3.2.3.4. Platform Instability

Students encountered frequent platform instability while using the metaverse for simultaneous interpreting. Many reported issues such as lag, crashes, and difficulties accessing or navigating the platform. These disruptions made it challenging to concentrate on the translation task and, in some cases, prevented students from fully participating in the activity. Some examples are as follows: "A better hosting platform and a better server could do wonders. They had a bunch of malfunctions going on" (Participant 7). "It was my first time using a metaverse platform, so it did not go as I planned. My phone lagged a lot, there were connection problems, etc." (Participant 15).

3.2.4. Pedagogical Challenges

Table 7 summarizes students' concerns about using the metaverse for translation training. Preference for traditional methods was the most commonly reported challenge ($f = 19$), along with a lack of real-world interactions ($f = 10$) and perceived distractions within the virtual environment ($f = 5$).

Table 7

Challenges of Using the Metaverse for Simultaneous Interpreting

Code	<i>f</i>
Preference for Traditional Methods	19
Technical Issues > Benefits	11
Lack of Real-World Interactions	10
Distractive Environment	5
Feelings of Isolation or Disconnection from Peers	3

3.2.4.1. Preference for Traditional Methods

Many students expressed a preference for traditional translation methods over metaverse-based simultaneous interpreting. They felt that traditional approaches provided a more reliable and effective learning experience, particularly due to fewer technical issues and the presence of real-world interactions. Some participants stated that the metaverse lacked essential elements for professional translation training and should not replace conventional methods. Some examples are as follows: "It is definitely useful, but it shouldn't be the mainstream means for translation until perfected a bit more at least. At this moment, the traditional methods would be far more effective" (Participant 9). "Traditional translation training is more reliable. In the metaverse, technical issues made it hard to keep up" (Participant 22).

3.2.4.2. Lack of Real-World Interactions

Students noted that one of the major drawbacks of metaverse-based translation was the lack of real-world interactions. Unlike traditional settings, where facial expressions, gestures, and body language play a crucial role in communication, the metaverse environment felt artificial and disconnected. Some participants worried that over-reliance on virtual translation practice might hinder their ability to perform in real-life interpreting scenarios. Some examples are as follows: "Honestly, I don't see how the metaverse would change anything about the training process except for basic practicality" (Participant 5). "Because in the metaverse, you can create an anonymous account and go through with it however you want, without needing to use gestures or general communication. This could result in students being more reluctant to perform in real-life translation situations" (Participant 21).

3.2.4.3. Distractive Environment

Some students found the metaverse environment to be more distracting than helpful for simultaneous interpreting. The presence of avatars, visual elements, and technical glitches often disrupted their concentration, making it harder to focus on the translation task. Unlike traditional settings, where students can rely on direct human interactions and structured environments, the metaverse's digital distractions added an extra layer of difficulty to the process. "First of all, the people limits in servers—I think this is one of the biggest problems. And maybe it's just me, but I do not like environments in such artificial worlds. I prefer a more realistic setting rather than a cartoon-like one" (Participant 7). "One moment that shaped my opinion was when I got distracted by something happening in the metaverse and missed part of what was being said. This made me realize how important it is to stay focused, even in a distracting setting" (Participant 23).

3.2.4.4. Feelings of Isolation or Disconnection from Peers

While the metaverse offered a unique translation experience, some students reported feeling isolated or disconnected from their peers during the activity. Unlike in traditional classroom settings, where they could interact face-to-face, the virtual environment limited spontaneous social interactions. Some students felt that this lack of real-time engagement made the experience less effective and even contributed to feelings of

loneliness. Some examples are as follows: "Since the meeting was held virtually, it was hard to engage in conversation with my friends and teacher" (Participant 12). "Because in the metaverse, you can create an anonymous account and go through with it however you want without needing to use gestures or general communication, this could lead to students being more reluctant to perform in real-life translation situations" (Participant 21).

3.2.4.5. Technical Issues as a Barrier to Learning

While some students acknowledged the potential benefits of the metaverse for translation training, many found that persistent technical issues (such as lag, disconnections, and poor audio/video quality) hindered their ability to learn effectively. These disruptions made it difficult to focus on the translation process and, in some cases, prevented students from fully participating. Some students expressed frustration that these barriers overshadowed the potential advantages of the platform. Some examples are as follows: "Translating in the metaverse was not what I expected. The setup was unfamiliar, and the tools were not always easy to use. The platform had delays and distractions that made translation more difficult. I expected a smoother process, but it often felt slow" (Participant 22). "Technical problems really affected my experience. I didn't find it effective because of them. Sound problems, space attendance issues, and connection problems must be fixed" (Participant 26).

3.2.5. Metaverse as a Training Tool

Table 8 presents student perspectives on the metaverse as a training tool. While many students acknowledged its potential as a complementary tool ($f = 22$), others emphasized the need for improvements before it could be effectively integrated into education ($f = 15$).

Table 8

The Metaverse as a Training Tool for Translation

Code	<i>f</i>
Complementary Tool	22
Needs Improvement for Education	15
Potential Benefits After Stability Is Enhanced	10

3.2.5.1. Complementary Tool

Students generally agreed that while the metaverse has potential as a training tool for simultaneous interpreting, it should not replace traditional methods. Many saw it as a useful supplementary resource that could provide additional practice opportunities, especially once technical issues are resolved. However, they emphasized that real-world experience and human interaction remain essential for effective translator training. "For now, it's definitely a complementary method, but it could absolutely be a main tool upon perfection. It would save time and effort for educational purposes and allow space for much more practice" (Participant 11). "The metaverse could complement translation education by simulating real-time scenarios like business meetings or emergency situations. It would enhance practical skills, like quick thinking and cultural awareness,

alongside traditional methods for a more immersive learning experience" (Participant 13).

3.2.5.2. Needs Improvement for Education

While students acknowledged the potential of the metaverse as a tool for translation training, many felt that it still required significant improvements before it could be widely adopted for educational purposes. Issues such as technical instability, lack of essential translation tools, and difficulties in maintaining engagement hindered its effectiveness as a learning platform. Some participants stated that, in its current state, it does not provide enough benefits to replace traditional training methods. Some examples are as follows: "I did not really like the metaverse. I was expecting much more. I do not see the metaverse as a useful tool for training. There might be students who couldn't even enter at all due to connection issues or other problems" (Participant 18). "I was kind of hopeful about it at first. But now, I completely dislike the idea of using the metaverse in translation training because the cons are greater than the pros. The technical conditions make it hard to navigate a pleasing experience through it" (Participant 21).

3.2.5.3. Potential Benefits After Stability Is Enhanced

Despite its current technical limitations, some students recognized the metaverse's potential as a valuable training tool once key issues such as platform instability and connectivity problems are resolved. They acknowledged that with improvements, the metaverse could offer an engaging and immersive environment for practising translation in real-time scenarios. However, they emphasized that these benefits would only be realized if the platform becomes more reliable and user-friendly. Some examples are as follows: "Until there can be better hosting servers at least, maybe it's not too bad for solo practice" (Participant 9). "It is a useful tool when certain conditions are met, like a stable internet connection and a good platform. But when these conditions aren't met, it can be draining to try and interact with other participants. Still, it's tolerable in the end" (Participant 6).

3.2.6. Improvement Suggestions

Table 9 outlines suggestions made by students to enhance the metaverse for translation training. The most frequently recommended improvement was platform optimization ($f = 16$), followed by adding translation tools ($f = 6$) and improving the user interface ($f = 5$).

Table 9

Student Recommendations for Improving Metaverse-Based Translation Training

Code	f
Optimizing Platform	16
Adding Translation Tools	6
Improving UI	5
Increasing Participant Limit	3

3.2.6.1. Optimizing the Platform

Students suggested that optimizing the metaverse platform would significantly improve the translation experience. Many recommended resolving technical issues such as lag, connection problems, and platform instability. Others proposed adding features that would enhance usability, such as better hosting servers, smoother audio and video playback, and a more intuitive user interface. These improvements were seen as essential for making the metaverse a more practical tool for translation training. Some examples are as follows: "A better hosting platform and a better server could do wonders. They had a bunch of malfunctions going on" (Participant 7). "To improve metaverse-based training, the system needs to be more stable. Clearer audio and better timing would help. Fewer distractions would make it easier to focus. Right now, the extra difficulties do not add value" (Participant 22).

3.2.6.2. Adding Translation Tools

Students suggested that the metaverse could be more effective for translation training if it incorporated built-in translation tools. Features such as integrated dictionaries, live captions, note-taking options, and real-time feedback mechanisms were recommended to enhance the learning experience. Some students also proposed interactive elements, such as AI-driven avatars or translation scenarios, to make the training process more engaging and practical. Some examples are as follows: "I think they can make a special section for translation and add special features such as dictionaries that help people translate. If they improve the metaverse enough, it could even be used as a main tool for translation" (Participant 10). "Adding live captions, better avatar expressions, and note-taking tools would improve the experience. Right now, the metaverse doesn't offer much support for translation. If future versions included built-in interpreting tools or clearer audio, it would be more useful for training" (Participant 23).

3.2.6.3. Enhancing Avatars to Show Expressions

Some students felt that the metaverse lacked the ability to convey real-world human expressions, which are essential for effective communication and interpretation. They suggested improving avatar animations to better reflect emotions, gestures, and facial expressions. This would help create a more immersive and realistic environment for translation practice, making interactions feel more natural. Some examples are as follows: "The expressions and animations in the metaverse were insufficient for me" (Participant 7). "To improve metaverse translation training, I'd recommend adjustable difficulty settings, real-time feedback, and diverse scenarios with cultural nuances. Enhanced avatar interactions, like facial expressions, would improve context and make learning more engaging and realistic" (Participant 13).

3.2.6.4. Increasing Participant Limit

Some students found the current participant limit in the free version of metaverse translation spaces restrictive. They suggested that increasing the number of participants allowed in a session would enhance the learning experience by enabling more

collaboration, peer interaction, and group practice. Expanding the capacity of virtual rooms was seen as a necessary improvement to make the platform more inclusive and accessible. Some examples are as follows: "The only limitation I faced, other than connection and technical problems, was the room capacity. There could only be 12 people in the room at the same time" (Participant 14). "Metaverse has good and bad aspects. One bad thing is that I guess it only allows 15 people? That number should be increased" (Participant 17).

3.2.6.5. Improving User Interface

Students suggested that enhancing the metaverse's user interface could make the platform more accessible and user-friendly. Many participants found certain features difficult to navigate, while others felt that the visual design could be improved for better engagement. Specific recommendations included clearer controls, better avatar customization, and a more intuitive layout to streamline the translation process. Some examples are as follows: "They need more creativity to make the app better. The only benefit is it being in a virtual space" (Participant 2). "Maybe make the avatar-making process easier on the phone. They should definitely fix the bugs in the mobile version and make it less difficult to understand for students" (Participant 20).

3.3. Mixed-Methods Integration with a One-Dimensional Belief Scale

The MEBS yields a single composite score, so our integration focused on how the overall 0.20-point decline ($Z = -2.01$, $p = .045$, $r = .39$) converged with—or was nuanced by—the qualitative themes. The visualisations in Figure 2 clarify *how* the quantitative finding should be read: most students move slightly downward, some remain stable or improve, and the group-level decrease is real but modest. This pattern aligns with the qualitative themes: technical friction (e.g., connectivity, instability) plausibly eroded perceived usefulness, even as some affective benefits (e.g., anonymity, comfort at home) persisted. The limited decrease in MEBS scores, especially when combined with participant comments about technical barriers and cognitive load being felt intensely, suggests that quantitative and qualitative data point in the same direction: acknowledge the potential of the metaverse, but experiential challenges cautiously lower their pedagogical beliefs.

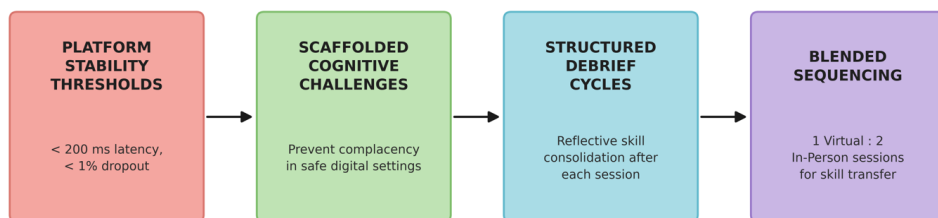
Technical Viability (Confirmation): Students overwhelmingly blamed the drop in belief on ongoing technical friction. Connection issues (23 counts) and platform instability (13 counts) were the most frequent references, as well as the remarks like I could not even enter after four attempts (P21) or the lag made it unusable to practice in real (P18). These testimonies confirm that the quantitative decrease primarily indicates doubt about the platform as a reliable source for high-stakes interpreting.

Affective Safety (Expansion): Although the general decrease was observed, a significant number of learners said that they felt less anxious in the metaverse: sixteen were pleased with anonymity in avatars, and eight found it comfortable to be at home. There was technical doubt and lessened performance pressure.

Immersive Engagement: 19 students mentioned that the metaverse can be immersive, and nine students said it was more engaging than classroom activities, but five students said it became distracting when glitches occurred. The resulting effect of this ambivalence is a half-divergence: the same virtual characteristics that generate interest may destroy attention if the platform is unsteady. The points mentioned above can be summarized as follows:

Figure 5

Pedagogical Optimization Framework for Metaverse-based Interpreting

These three qualitative areas combined triangulate the single-dimensional MEBS outcome. The quantitative decrease is a warning, and the interviews explain the reasons behind it: the technical obstacles were more pronounced than the affective and engagement benefits. These can form the basis of the 'pedagogical optimisation framework' that suggests increasing platform stability initially so that the reported anxiety alleviation and immersion can be converted into long-term learning benefits.

4. Conclusion

This paper examined how the metaverse can be integrated into simultaneous interpreting training and identified its potential and challenges. Students valued the anonymity and flexibility of the metaverse, which they thought alleviated their anxiety and increased their confidence, which is consistent with findings that lower stress levels improve language learning (Lee & Ko, 2025). Although the students said that affective barriers were reduced by avatars and remote access, they also recounted that this comfort was achieved at the expense of greater cognitive involvement. The majority of participants said that the same attributes that made the platform feel safe (anonymity, home environment) also made them complacent in an attitude of lower stakes, an attitude where they felt less compelled to challenge their limits in terms of proficiency, which creates a conflict: the very features that made the platform feel safe also made them complacent in their attitude, which is less conducive to deliberate practice in interpreter training.

The freedom to work in a low-pressure setting and remotely facilitated risk-taking, which is a major contributor to enhancing translation skills. Nevertheless, they changed their beliefs about the metaverse once they trained because reflective

feedback revealed that they were uncomfortable moving out of familiar classrooms into the digital environment, particularly when engaging in unfamiliar tasks. It is confirmed that although virtual environments are engaging to learners, they may overwhelm learners who are getting acquainted with new technology (Riva et al., 2024a; Shu & Gu, 2023). Connection problems, glitches in sound and unstable platforms, which served only to distract attention and reduce motivation, were technical problems that were further worsened in simultaneous interpreting, where time is of the essence (Dahan et al., 2022; Hwang & Chien, 2022). In addition, cognitive overload was noted to play a role which is understandable considering cognitive load theory (Sweller, 2011) and the literature on unstructured virtual collaboration (Nah et al., 2025). A lot of people favored traditional training because it was consistent, had human interaction, and was not affected by technological problems, and expressed worries that the absence of nonverbal communication methods such as facial expression and body language in the metaverse would isolate learners and take them out of the real world (Guo & Gao, 2022). Although these shortcomings were observed, the first performance declines seemed short-term, implying that a learning curve that would improve with practice (Sweller, 2011; Chen et al., 2023). The metaverse was viewed as a complementary tool by students, suggesting more stable platforms and easier-to-use interfaces, inbuilt translation tools, more robust servers, enhanced avatars, and a more seamless audiovisual integration to overcome its weaknesses.

Embodiment and cognitive load theories explain why technical barriers may affect overall learning experience. The emotional relief (embodiment/affective grounding) participants reported experiencing through avatar-based anonymity, combined with technical interruptions, may have made increased cognitive load (Sweller, 2011) more visible. Thus, affective states, technical instability, and task demands emerged as mutually reinforcing elements within the same ecological system. To address these issues and based on our discussion, we may position the metaverse as a complementary, not primary, training modality in simultaneous interpreting, one whose maximum pedagogical value emerges only when technical stability and cognitive load concerns are systematically addressed. The statistically significant drop in Meta-Education Belief Scale scores should not be read as a definitive rejection of virtual interpreting, but rather as a clear signal of a learning curve: students need structured orientation to both the interpreting task and the digital space in which it occurs. By acknowledging this transition, educator-developers can turn initial discomfort into deliberate adaptation, guiding trainees from “surface comfort” to “deep engagement” in virtual simultaneous interpreting practice.

According to our research, we suggest a tentative ‘pedagogical optimisation framework’ of metaverse-based interpreting that connects metaverse results to express instructional parameters as shown in Figure 5. On the basis of our suggested framework, there are four basic conditions that virtual interpreting should fulfil so that it can optimally complement face-to-face practice: (1) Platform Stability Threshold: Latency should not exceed 200 ms and drop-out rates should not exceed 1 to ensure that technical disturbances do not overwhelm the working memory of learners. (2)

Scaffolded Cognitive Challenges: Integrate intentional challenge points (timed recall, peer-feedback prompts) at frequently scheduled moments. This maintains the psychological security of anonymity and maintains cognitive interest. (3) Structured Debrief Cycles: After each interpreting session, the trainees should be guided to a structured (5-10 min) reflection to discuss their mistakes and strategies and re-align their beliefs - bridging the gap between practice and metacognitive adjustment. (4) Blended Sequencing: Switch in-person interpreting exercises and virtual lab sessions at a 1:2 ratio. It is a sequencing that controls the two-way movement, both towards the digital and towards the physical lab, minimizes isolation and strengthens skills transfer. Using these four conditions, interpreter educators can shift towards tech novelty to a data-oriented design that can potentially maximize learner confidence and comprehensive acquisition of deep skills in metaverse-based interpreting. However, as the framework is provisional, it should be shaped and reshaped using the actual experiences during the employment of metaverse. This tentative framework can be beneficial in that it supports the studies in the literature that discuss the general feasibility of VR/3D environments (e.g., Hu et al., 2025) and offers practical, task-specific design criteria for metaverse-based simultaneous interpreting.

While existing studies and models are typically in the context of language learning or VR simulations, this study fills a gap in the field by integrating cognitive load, technical stability, and task difficulty, which are the critical factors in simultaneous interpreting pedagogy, into a single pedagogical design logic. Our study not only confirms that the participants believed the metaverse can serve as a complementary interpreting tool but also provides a 'pedagogical optimization framework' that may enhance its utilization in education. By considering the thresholds of platform stability, embedding scaffolded challenges, integrating debrief cycles, and sequencing virtual with face-to-face sessions, interpreter trainers can transform the novelty into sustained learning. This framework answers the 'so what?' question by equipping educators with clear, actionable criteria—ensuring that immersive technologies do more than promise; they deliver measurable improvements in simultaneous interpreting training.

Author Contributions

First Author: Ferdi Çelik 100%

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Financial Support: The author declares that she received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: AI-based or generative AI tools were used during the preparation of this manuscript for language improvement. The author takes full responsibility for the scientific content, analyses, interpretations, conclusions, and ethical integrity of the manuscript.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Ferdi Çelik %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması dilsel düzenleme amacıyla yapay zekâ tabanlı araçlardan yararlanılmıştır. Makalenin bilimsel içeriği, analizleri, yorumları, sonuçları ve etik sorumluluğu tamamen yazara aittir.

References

- Avila, S. (2017). Implementing augmented reality in academic libraries. *Public Services Quarterly*, 13(3), 190–199. <https://doi.org/10.1080/15228959.2017.1338541>
- Aydin, S. (2022). The metaverse in foreign language learning: A theoretical framework. *Innovational Research in ELT*, 3(2), 12–29. <https://doi.org/10.29329/irelt.2022.505.2>
- Babcock, L., & Vallesi, A. (2015). Language control is not a one-size-fits-all languages process: Evidence from simultaneous interpretation students and the n-2 repetition cost. *Frontiers in Psychology*, 6, Article 1622. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01622>
- Beck, D., Morgado, L., & O'Shea, P. M. (2024). Educational practices and strategies with immersive learning environments: Mapping of reviews for using the metaverse. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 17, 319–341. <https://doi.org/10.1109/TLT.2023.3243946>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Chen, X., Zou, D., Xie, H., & Wang, F. L. (2023). Metaverse in education: Contributors, cooperations, and research themes. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 16, 1111–1129. <https://doi.org/10.1109/TLT.2023.3277952>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.
- Creswell, J. W. (2021). *A concise introduction to mixed methods research*. Sage.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2023). Revisiting mixed methods research designs twenty years later. In C. Poth (Ed.), *The Sage handbook of mixed methods research design* (pp. 21–36). Sage. <https://doi.org/10.4135/9781529682663.n6>
- Çelik, F. (2026). The impact of game-based metaverse on language learning motivation, anxiety, and vocabulary. *International Journal of Applied Linguistics*, 36(2), 1305–1322. <https://doi.org/10.1111/ijal.12858>
- Çelik, F., & Baturay, M. H. (2024). The effect of metaverse on L2 vocabulary learning, retention, student engagement, presence, and community feeling. *BMC Psychology*, 12(1), 58. <https://doi.org/10.1186/s40359-024-01549-4>
- Dahan, N. A., Al-Razgan, M., Al-Laith, A., Alsoufi, M. A., Al-Asaly, M. S., & Alfakih, T. (2022). Metaverse framework: A case study on e-learning environment (ELEM). *Electronics*, 11(1616). <https://doi.org/10.3390/electronics11101616>
- Di Natale, A. F., Repetto, C., Riva, G., & Villani, D. (2020). Immersive virtual reality in K-12 and higher education: A 10-year systematic review of empirical research. *British Journal of Educational Technology*, 51(6), 2006–2033. <https://doi.org/10.1111/bjet.13030>
- Erol, A., Yurdakal, H. İ. & Tekin Karagöz, C. (2023). Metaverse/Metaeducation belief scale. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, 11(2), 94–107. <http://dx.doi.org/10.52380/mojet.2023.11.2.461>
- Fan, S., Yecies, B., Zhou, Z., & Shen, J. (2024). Challenges and opportunities for the web 3.0 metaverse turn in education. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 17, 1989–2004. <https://doi.org/10.1109/TLT.2024.3385505>

- Ferreira, J. M. (2021). What if we look at the body? An embodied perspective of collaborative learning. *Educational Psychology Review*, 33, 1455–1473. <https://doi.org/10.1007/s10648-021-09607-8>
- Foster, A., & Shah, M. (2021). Framing and studying learning and identity in virtual learning environments: Introduction to the special issue. *The Journal of Experimental Education*, 89(3), 445–449. <https://doi.org/10.1080/00220973.2021.1873092>
- Guo, M., & Gao, H. (2022). Metaverse-powered experiential situational English-teaching design: An emotion-based analysis method. *Frontiers in Psychology*, 13, 1–9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.859159>
- Herrera-Pavo, M. Á. (2021). Collaborative learning for virtual higher education. *Learning, Culture and Social Interaction*, 28, 100437. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2020.100437>
- Hu, P. (2023). Business interpreter training in the 3D virtual reality environment: A pilot study in China. *Scholars International Journal of Linguistics and Literature*, 6(03), 169–176. <https://doi.org/10.36348/sijll.2023.v06i03.001>
- Hu, P., Gao, B., & Li, K. (2025). Learning interpreting in virtual reality: A scoping review. *Interactive Learning Environments*, 33(1), 347–366. <https://doi.org/10.1080/10494820.2024.2347304>
- Huh, J. (2022). Educational application of metaverse: A study of group interpreting practice sessions. *The Journal of Translation Studies*, 23(1), 225–257. <https://doi.org/10.15749/JTS.2022.23.1.008>
- Hwang, G.-J., & Chien, S.-Y. (2022). Definition, roles, and potential research issues of the metaverse in education: An artificial-intelligence perspective. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 3, 100082. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100082>
- Iranzo-Sánchez, J., Jorge Cano, J., Pérez-González-de-Martos, A., Giménez Pastor, A., Garcés Díaz-Munío, G., Baquero-Arnal, P., Silvestre-Cerdà, J. A., Civera Saiz, J., Sanchis, A., & Juan, A. (2022). MLLP-VRain UPV systems for the IWSLT 2022 simultaneous speech translation and speech-to-speech translation tasks. *Proceedings of the 19th International Conference on Spoken Language Translation (IWSLT 2022)*, 255–264. <https://doi.org/10.18653/v1/2022.iwslt-1.22>
- Jagatheesaperumal, S., Ahmad, K., Al-Fuqaha, A. I., & Qadir, J. (2022). Advancing education through extended reality and internet of everything enabled metaverses: Applications, challenges, and open issues. *ArXiv*, abs/2207.01512. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2207.01512>
- Jin, S. V. (2024). "In the metaverse we (Mis)trust? " Third-level digital(In) equality, social phobia, neo-luddism, and blockchain/cryptocurrency transparency in the artificial intelligence-powered metaverse. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 27 1, 64–75. <https://doi.org/10.1089/cyber.2022.0376>
- Kye, B., Han, N., Kim, E., Park, Y., & Jo, S. (2021). Educational applications of metaverse: Possibilities and limitations. *Journal of Educational Evaluation for Health Professions*, 18. <https://doi.org/10.3352/jeehp.2021.18.32>
- Larsen-Freeman, D. (2023). Complex dynamic systems theory: A webinar with Diane Larsen-Freeman. *Language Teaching*, 56(3), 402–419. <https://doi.org/10.1017/S0261444822000362>

- Lee, J., & Ko, Y. (2025). Comparing metaverse and face-to-face instruction for enhancing English skills and attitudes among EFL adolescents. *Education and Information Technologies*, 30(6), 8215–8244. <https://doi.org/10.1007/s10639-024-13162-4>
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage.
- Nah, F. F.-H., Eschenbrenner, B., & Chen, L. (2025). Flowing together or alone: Impact of collaboration in the metaverse. *Decision Support Systems*, 188, 114346. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2024.114346>
- Nguyen, H. (2023). The application of consciousness-raising in teaching translation in a Vietnamese tertiary English language program. *Translation & Interpreting*, 15(1), 200–218. <https://doi.org/10.12807/ti.115201.2023.a10>
- Qin, Y., & Wang, C. (2020). Can machine translation assist to prepare for simultaneous interpretation? *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*, 15(16), 230. <https://doi.org/10.3991/ijet.v15i16.14935>
- Rico, C., & González Pastor, D. (2022). The role of machine translation in translation education: A thematic analysis of translator educators' beliefs. *Translation & Interpreting*, 14(1), 177–198. <https://doi.org/10.12807/ti.114201.2022.a010>
- Riva, G., Wiederhold, B. K., & Mantovani, F. (2024a). The disembodied disconnect hypothesis: How online interactions undermine neurobiological foundations of social cohesion. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 27(10), 680–682. <https://doi.org/10.1089/cyber.2024.0334>
- Riva, G., Wiederhold, B. K., & Villani, D. (2024b). Toward a humane metaverse: Challenges and opportunities. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 27(1), 3–8. <https://doi.org/10.1089/cyber.2023.29303.editorial>
- Shadiev, R., Wen, Y., Uosaki, N., & Song, Y. (2023). Future language learning with emerging technologies. *Journal of Computers in Education*, 10(2), 1–25. <https://doi.org/10.1007/s40692-023-00285-9>
- Shamay-Tsoory, S. G., & Mendelsohn, A. (2019). Real-life neuroscience: An ecological approach to brain and behavior research. *Perspectives on Psychological Science*, 14(5), 841–859. <https://doi.org/10.1177/1745691619856350>
- Shen, J., Zhou, X., Wu, W., Wang, L., & Chen, Z. (2023). Worldwide overview and country differences in metaverse research: A bibliometric analysis. *Sustainability*, 15(4), 3541. <https://doi.org/10.3390/su15043541>
- Shu, X., & Gu, X. (2023). An empirical study of a smart education model enabled by the Edu-Metaverse to enhance better learning outcomes for students. *Systems*, 11(75). <https://doi.org/10.3390/systems11020075>
- Stangl, M., Maoz, S. L., & Suthana, N. (2023). Mobile cognition: Imaging the human brain in the 'real world.' *Nature Reviews Neuroscience*, 24(6), 347–362. <https://doi.org/10.1038/s41583-023-00692-y>
- Stephenson, N. (1992). *Snow Crash*. Bantam Spectra.

- Suh, W., & Ahn, S. (2022). Utilizing the metaverse for learner-centered constructivist education in the post-pandemic era: An analysis of elementary school students. *Journal of Intelligence*, 10(1), 17. <https://doi.org/10.3390/jintelligence10010017>
- Sweller, J. (2011). Cognitive load theory. In J. P. Mestre & B. H. Ross (Eds.), *Psychology of learning and motivation* (Vol. 55, pp. 37-76). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-387691-1.00002-8>
- Taşdan Doğan, T.E (2023). Translating and interpreting in the metaverse: Potential opportunities and challenges. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, 35, 1589–1604. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1346642>
- Wu, J. G., Zhang, D., & Lee, S. M. (2024). Into the brave new metaverse: Envisaging future language teaching and learning. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 17, 44–62. <https://doi.org/10.1109/TLT.2023.3259470>
- Zhao, L., & Zeng, Z. (2025). Dap-SiMT: Divergence-based adaptive policy for simultaneous machine translation. *International Journal of Machine Learning and Cybernetics*, 16(2), 1091–1110. <https://doi.org/10.1007/s13042-024-02323-z>
- Zhong, J., & Zheng, Y. (2023). “What It Means to be a Digital Citizen”: Using concept mapping and an educational game to explore children’s conceptualization of digital citizenship. *Heliyon*, 9(9), e19291. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e19291>

Incorporating the Concept of Emotional Literacy into Translator Education Research and Practice: A Preliminary Study¹

Duygusal Okuryazarlık Kavramının Çevirmen Eğitimi Araştırmalarına ve Uygulamalarına Dahil Edilmesi: Bir Ön Çalışma

Research/Araştırma

Yasemin ÇETİN UYSAL*, Senem ÖNER BULUT**

*PhD Student, Yasemin ÇETİN UYSAL, Yıldız Technical University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Translation and Interpreting, İstanbul, Türkiye, yasemin.cetin.uyasal@hotmail.com, ORCID iD: orcid.org/0000-0003-2712-839X

**Assoc. Prof. Dr., Senem ÖNER BULUT, Yıldız Technical University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Translation and Interpreting, İstanbul, Türkiye, sbulut@yildiz.edu.tr, ORCID iD: orcid.org/0000-0002-6186-4924

ABSTRACT

The field of translator education has undergone a marked shift toward emotion-centered approaches, driven by the growing emphasis on emotions. It has become crucial to understand the emotional states of human translators especially in the face of increasing technologization and automation of translation in today's AI age and to arrange educational environments accordingly. Thus, translator education research has embraced several psychological concepts, with the broader concept of "emotional intelligence" (Goleman, 1995) assuming a dominant role, whereas another overarching concept, "emotional literacy" (Steiner, 1979) remains notably absent in the literature according to the literature review conducted for the purpose of the present study. Building on the distinction established in the educational sciences literature between the two concepts, we argue that 'emotional literacy' can be a more preferable concept for translator education research and practice on the grounds that the term 'literacy' implies teachability as opposed to inheritance, and sociability as opposed to individuality, which is particularly critical in educating human translators as cultural mediators, communicators, and social agents. With the broader aim of incorporating 'emotional literacy' into translator education research and practice,

¹ This study is based on the first author's doctoral dissertation which is being written under the supervision of the second author.

this study presents the results of the pilot study conducted to assess the reliability and validity of the preliminary 'Emotional Literacy Scale for Translation Students' (ELSTS), which has been developed to measure the emotional literacy levels of translation students, providing initial evidence regarding the psychometric properties of the ELSTS. The findings indicated that the ELSTS is a valid and reliable instrument for assessing emotional literacy of translation students. Based on the psychometric analyses, face validity was established. In addition, following item reduction, the 26-item scale demonstrated strong content validity and high internal consistency. The results indicated that ELSTS is a valid and reliable instrument for assessing the emotional literacy of translation students, providing a robust foundation for future research with larger, more diverse samples.

Keywords: translator education, emotional literacy, emotional intelligence, scale development

ÖZET

Çevirmen eğitimi araştırmaları, duygulara verilen önemin artmasıyla birlikte duygu-odaklı yaklaşımlara doğru belirgin bir paradigma değişimi geçirmektedir. Özellikle içinde bulunduğumuz, çevirinin teknolojikleştiği ve otomatize edildiği Yapay Zekâ çağında insan çevirmenlerin duygu durumlarını anlamak ve eğitim ortamlarını buna göre düzenlemek giderek daha büyük önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda çeşitli psikoloji kavramlarının kullanıldığı çevirmen eğitimi araştırmalarında “duygusal zekâ” kavramı (Goleman, 1995) öne çıkmış; çalışma kapsamında yürütülen literatür taramasına göre, başka bir kapsayıcı kavram olan “duygusal okuryazarlık” (Steiner, 1979) kavramı ise hiç ele alınmamıştır. Eğitim bilimleri literatüründe, söz konusu iki kavram arasında yapılan ayırım ve ‘zekâ’ teriminin olumsuz çağrışımları temelinde bu çalışma, “okuryazarlık” teriminin, kalıtsal özellikler yerine öğretilebilirliği ve özellikle bireysellik yerine, insan çevirmenlerin kültür araçları, iletişim uzmanları ve sosyal failer olarak yetiştirilmesi bağlamında kritik önem taşıyan sosyalliği çağrıştırması nedeniyle, ‘duygusal okuryazarlık’ kavramının çeviri eğitimi araştırmaları ve uygulamaları bağlamında daha tercih edilebilir bir kavram olduğunu ileri sürmektedir. ‘Duygusal okuryazarlık’ kavramının, çevirmen eğitimi araştırma ve uygulamalarına dahil edilmesi çerçevesinde, bu çalışmada, çeviri öğrencilerinin duygusal okuryazarlık düzeylerinin ölçülebilmesi amacıyla geliştirilen ön ‘Çeviri Öğrencileri İçin Duygusal Okuryazarlık Ölçeği’nin geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmesine yönelik yürütülen pilot çalışmanın sonuçları ve ölçeğin psikometrik özelliklerine ilişkin olarak elde edilen ilk bulgular sunulmaktadır. Bulgular, ölçeğin öğrencilerin duygusal okuryazarlık düzeylerini değerlendirmede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan psikometrik analizler sonucunda, ölçeğin görünüş geçerliliğe sahip olduğu saptanmıştır. Ayrıca, madde azaltma sürecinin ardından nihai hâlini alan 26 maddelik ön ölçek, yüksek düzeyde içerik geçerliği ve iç tutarlılık göstermiştir. Bu bulgular, gelecekte daha geniş ve heterojen örneklemelerle gerçekleştirilecek çalışmalara sağlam bir kuramsal zemin oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: çevirmen eğitimi, duygusal okuryazarlık, duygusal zekâ, ölçek geliştirme

1. Introduction

Emotions have increasingly been recognized as an important part of education. The value of emotions, along with their critical roles in shaping educational objectives, content, and environments have been highlighted in the field of education (e.g. Griffiths, 1984; Schutz & Lanehart, 2002; Nemec & Roffey, 2005; Cooper & Cefai, 2009; Pekrun & Linnenbrink-Garcia, 2014). This growing recognition of emotions has sparked interest

across various disciplines, including Translation Studies (TS). As stated by Hubscher-Davidson (2021), TS has increasingly embraced an affective turn, influenced by the increasing focus on emotions in psychology, thereby broadening the research agenda on the role of emotions in translation (p. 53).

In this respect, translator education has utilized several psychological concepts² including “self-concept” (Kiraly, 1995), “creativity” (Kusmaul, 1995), “self-awareness and self-confidence” (Hönig 1991; Kusmaul 1995) as well as “self-efficacy” (Bolaños-Medina & Núñez, 2018; Haro-Soler & Kiraly, 2019), “self-esteem” (Cifuentes-Férez & Fenollar-Cortés, 2017), “self-reflection” (Pietrzak, 2019; Veiga-Díaz, 2023), “self-regulation” (Hashempour et al., 2015; Pietrzak, 2021), “motivation” (Núñez & Bolaños-Medina, 2018; Enríquez Raído, 2018), “empathy” (Hague, 2015; Sultanić, 2024), “social skills” (Gavrilenko, 2016; Madkour, 2018) and “personality traits” (Hubscher-Davidson 2009; Lehka-Paul & Whyatt, 2016). Yet, as the broader concept that encompasses these rather specific concepts, “emotional intelligence” (Goleman, 1995) has been the primary focus of research (e.g. Shangarffam & Abolsaba, 2009; Hubscher-Davidson, 2013; Çoban & Albiz Telci, 2016; Çoban, 2017; Badarun et al., 2020; Taneja et al., 2020; Rajabi & Yousefi, 2022; Penet & Fernandez-Parra, 2023; Qiu, 2023) in the context of translator education, while “emotional literacy” (Steiner, 1979), another well-established concept of educational psychology, has remained absent.

Building on the distinction established in the related educational sciences literature between the two concepts, this study argues that “emotional literacy” can be a more preferable term in translator education research and practice on the grounds that the term “literacy” implies teachability as opposed to inheritance, and sociability as opposed to individuality, which is particularly critical in educating human translators as cultural mediators, communicators, and social agents. With the broader aim of incorporating “emotional literacy” into translator education research and practice, this study presents the results of the pilot study conducted to assess the reliability and validity of the preliminary “Emotional Literacy Scale for Translation Students” (ELSTS), which has been developed to measure the emotional literacy levels of translation students, providing initial evidence regarding the psychometric properties of the ELSTS.

The study is structured as follows: The first section conducts a comparative literature review based on the concepts of “emotional literacy” and “emotional intelligence” through NVivo to verify the literature gap regarding “emotional literacy” in the field of translator education. The second section presents the definition and

² This study does not aim to provide a comprehensive review of all psychological concepts utilized in translator education research. These concepts are only addressed in a limited and contextual manner to highlight the existing theoretical gap in the field with regard to the concept of “emotional literacy.”

components of the concept of emotional literacy and analyzes the distinction between emotional literacy and emotional intelligence. The third section presents the preliminary scale development process along with the results of the pilot study conducted to assess the validity and reliability of the preliminary scale. The last section discusses the main conclusions and future work.

2. Exploring Emotional Literacy in Translator Education: A Literature Review

This study adopted a qualitative data analysis method to verify the literature gap regarding emotional literacy and to explore the relevance of emotional intelligence to translator education. The literature review, which was carried out through qualitative data software program NVivo 15, consists of three steps: sampling, analysis, and findings. In line with the aim of the present study, we constructed the literature review based on the concepts “emotional literacy” [duygusal okuryazarlık] and “emotional intelligence” [duygusal zekâ], thus compiling a corpus of relevant studies consisting of journal articles, master’s theses, doctoral dissertations, and e-books through online databases³. Subsequently, we implemented the search string on keywords, titles, and abstracts and provided a Comma-Separated Values (CSV) file that involves the title, authors, abstracts, date, and publication for export. We applied eight exclusion criteria: (1) Only academic studies were analyzed. (2) Studies with permission to access were reviewed. (3) Doctoral dissertations, master’s theses and articles written in Turkish and English were included. (4) Conference proceedings were excluded. (5) Irrelevant studies were excluded. (6) Only English and Turkish studies were included. (7) For Turkish studies, the keywords “duygusal okuryazarlık,” “çeviri,” and “çevirmen” were used, while for English studies, the keywords “emotional literacy,” “translation,” and “translator” were employed. (8) Studies with permission to access were reviewed.

Following these criteria, we initiated a thematic analysis to establish the themes that are associated with emotional literacy⁴ and emotional intelligence in the context of translator education. We classified the files according to the main fields of application (AFC) and encoded the most frequently used words into the Frequent Word Code (FWC). We also excluded unrelated words (for example, one, also, or may) and the main themes of the analysis, emotional literacy and emotional intelligence. Table 1 below illustrates the thematic analyses of emotional literacy and emotional intelligence.

Table 1

Thematic analyses of emotional literacy and emotional intelligence

AFC*	**FWC	Frequency (f)	%	Number of Studies
Emotional literacy	Education	293	0.34	352

³ Multiple national (e.g., Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi (Yöktez), TR Dizin, Dergipark, Sobiad) and international online databases (e.g., ProQuest, Web of Science, Scopus, EBSCOhost, ERIC) were used for the literature review. An initial literature review was conducted in 2025, and later updated in April 2026 to ensure the inclusion of recent studies.

⁴ Due to the gap in the field of translator education, a general literature review on emotional literacy was conducted.

Incorporating the Concept of Emotional Literacy into Translator Education Research and Practice: A Preliminary Study¹

	Social	229	0.18	
	School	202	0.20	
	Student	189	0.16	
	Skill	174	0.14	
Emotional intelligence	Translation	395	0.51	257
	Student	192	0.18	
	Çeviri	178	0.13	
	Education	119	0.13	
	Skill	55	0.04	
	Translator	50	0.07	

*AFC (Application Field Code); **FWC (Frequent Word Code)

As seen in Table 1, emotional literacy is mostly associated with the words education, social, school, student, and skill. This result demonstrates that emotional literacy emerges as a significant theme that has been examined primarily within the field of education. This finding also confirms that emotional literacy is recognized as an “educational term” (Spendlove, 2009), identified as a skill, and embraced in social contexts following its application in education. This finding is unsurprising, as one component of emotional literacy is social skills, which is fundamental in educational settings. These findings further indicate that emotional literacy has not been utilized in translator education context, as no translation-related frequent word has been identified. On the contrary, the results regarding emotional intelligence reveals that it is a prominent construct associated with translation, suggesting its central role in both national and international translator education contexts.

After conducting thematic analyses, we performed a matrix coding query to explore the relationships between themes and codes. Table 2 below presents matrix coding results.

Table 2

Matrix coding query results for emotional literacy and emotional intelligence

Themes	Codes	Coding References	%	Number of Studies
Emotional literacy (Duygusal okuryazarlık)	Translation	0	0	352
	Translator	1	0	
	Çeviri	1	0	
	Çevirmen	0	0	
Total		2	0.57	
Emotional intelligence (Duygusal zekâ)	Translation	222	51.03	257

Translator	20	4.60
Çeviri	178	40.92
Çevirmen	15	3.45
Total	435	100

As presented in Table 2, the results of the matrix coding query demonstrate that there is a notable association between emotional intelligence and translation in both the national and international translator education literature, as evidenced by the high number of references coded at their intersection. In contrast, only 2 references⁵ (translator 1, çeviri 1) were observed in the literature on emotional literacy, highlighting a significant gap that requires closer examination of the concept before proceeding with the analysis of the distinction between emotional literacy and emotional intelligence.

3. The Core Components of Emotional Literacy

Steiner defines emotional literacy⁶ (2003), as “to be able to handle emotions in a way that improves your personal power and improves the quality of life for you and -most importantly- the quality of life of the people around you” (p. 23). According to Steiner (2003), “being emotionally literate means that you know what emotions you and others have, how strong they are, and what causes them” (p. 23). Steiner and Perry (1997) state that emotional literacy comprises three abilities: “the ability to understand your emotions, the ability to listen to others and empathize with their emotions, and the ability to express emotions productively” (p. 11). Park and Tew (2007) point out that emotional literacy is often described as both a set of skills and a set of practices⁷ (p. 5). While Pearson and Wilson (2008) define emotional literacy as “the skills of self-knowledge, understanding the emotions, self-expression and communication” (p. 8), Antidote (2003) defines it as “the practice of thinking individually and collectively about how emotions shape our actions, and of using emotional understanding to enrich our thinking” (p. v). The literature focuses on three prominent emotional literacy models⁸

⁵ The two references were identified in Koçak’s (2018) thesis study titled “Ankara İlindeki Üniversitelere Bağlı Anaokullarında Bulunan 2005-2017 Yılları Arasında Basılmış Resimli Öykü Kitaplarının Duygusal Okuryazarlık Açısından İncelenmesi.” Although this study is not related to translator education, it was included solely for general reference.

⁶ Weare and Gray (2003) state that the concept of emotional literacy is widely attributed to Claude Steiner, who introduced the concept in 1979, and that the concept achieved significant recognition in the 1990s, especially among influential scholars involved in psychotherapy (Weare & Gray, 2003, p. 16).

⁷ Haddon et al. (2005) also argue that emotional literacy may be considered as more of a practice than a mere skill, referring to the concept as “the process of interacting with others in a way that builds understanding of our own and others’ emotions, and then using their information to inform our actions” (p. 6).

⁸ Of the three prominent emotional literacy models, Steiner’s (2003) model also refers to five fundamental skills: 1. Knowing your own feelings 2. Having a heartfelt sense of empathy 3. Learning to manage our emotions 4. Repairing emotional damage 5. Putting it all together (Steiner, 2003, pp. 33-34). The model proposed by Faupel (2003) focuses on personal and social competences: while personal competence includes self-awareness, self-regulation, and motivation, social competence comprises empathy and social skills. In Weare’s (2004) model, emotional literacy competence comprises a set of social and emotional competences, which are “self-understanding,” “understanding and managing emotions,” and “understanding social situations and forming relationships,” along with their various sub-competences (pp. 3-4).

including components. Of the five key components⁹ of emotional literacy, “emotional awareness¹⁰,” defined as “knowing what we feel, knowing what others feel, finding out the cause of these feelings, knowing the likely effect of our feeling on others” (Steiner & Perry, 1997, p. 30) is posited to be the first step toward becoming an emotionally literate individual. Within the context of education, Knoetze (2012) argues that “emotional awareness is an easily comprehensible term which can be *easily educated* but presents vast benefits” (p. v, our emphasis) and that learners’ emotional awareness “could contribute to a more positive classroom atmosphere which is especially important in the promotion of a learning state (p. 10).

The second component of emotional literacy is self-regulation, the increased attention to which stems from “evidence that self-regulation plays a foundational role in life-long functioning across domains, from mental health and social-emotional wellbeing to physical health, academic achievement, and socio-economic success” (Murray et al., 2019, p. 368). Self-regulatory ability, which was initially introduced by Bandura (1991), emphasizes the significance of introspectively considering one’s own aptitudes and capabilities in relation to the behaviors that are to be performed (p. 287). According to the author, self-regulation also includes the self-efficacy mechanism, which has a significant influence on cognition, emotions, motivation, and behavior, and plays a crucial part in the exercise of *human agency* (Bandura, 1991, p. 248, our emphasis). Zimmerman (2000), who defines self-regulation as a *learned* behavior, also argues that “perhaps our most important *quality as humans* is our *capability to self regulate*” (p. 13, our emphasis). Although self-efficacy (beliefs) has/have been more widely embraced than self-regulation, it can be noted that there has also been a recognition of the significance of self-regulation (e.g. Pietrzak, 2021; Hu et al., 2021; Hashempour et al., 2015) in translator education research. Yet, we believe, self-regulation should be emphasized more on the grounds that it plays a crucial role in educating translation students as life-long learners who are empowered to exercise their human agency while adapting to new tasks that emerge with technology.

Another component of emotional literacy is motivation, which has long been a central subject in psychology research due to its fundamental role in influencing social,

⁹ The related literature lacks a single, universally accepted terminology for the sub-domains of emotional literacy. Different terminologies, such as competence (Weare, 2004) and skills (Steiner, 2003), have been employed to address each of these sub-domains. Following the conceptualization of emotional literacy adopted by Alemdar and Anılan (2020), which closely aligns with the purpose of the present study, these sub-domains are addressed as components of emotional literacy throughout the study.

¹⁰ Steiner and Perry (1997) argued that the level of emotional awareness can be determined and provided an emotional awareness scale, which indicates the various levels of emotional awareness: “*Numbness*: You haven’t any awareness of your feelings. *Physical sensations*: Your emotions register physically (for instance, as headaches or dizziness) but you still aren’t aware of the emotions themselves. *Primal experience*: You’re conscious of emotions but you don’t know what they are. You can’t discuss them or understand them. *Differentiation*: By crossing the verbal barrier and talking about your feeling you learn to differentiate between anger, shame, joy, or hatred. *Causality*: You can not only tell emotions apart, you can also see what causes them. *Empathy*: You are aware of other people’s emotions. *Interactivity*: You are sensitive to the ebb and flow of emotions around you and how they interact” (p. 53, original emphasis).

biological and cognitive, and social processes (Ryan & Deci, 2000, p. 69). Schunk and DiBenedetto (2021) refer to motivation as a dynamic process and define motivation as “the internal cognitive and affective processes that instigate and sustain goal-directed actions and outcomes” (2021, p. 154). Schunk et al. (2014) also underline that motivation is not immediately observable as a process and that its existence is deduced from behaviors, such as the selection of activities, level of effort, and perseverance, as well as vocal expressions, such as saying “I really want to work on this” (p. 5).

Within the context of learning, Ryan and Deci (2000) differentiate between “intrinsic motivation” and extrinsic motivation,” stating that “the term *extrinsic motivation* refers to the performance of an activity in order to attain some separable outcome and, thus, contrasts with *intrinsic motivation*, which refers to doing an activity for the inherent satisfaction of the activity itself” (p. 71). They further add that “perhaps no single phenomenon reflects the *positive potential of human nature* as much as intrinsic motivation” (70, our emphasis). Gopalan et al. (2017) further address the “deep connection” between learning and motivation, which they refer to as the “core for human being’s aspirations and achievements” (p. 1). Motivation has been incorporated into translation research among the attitudinal aspects of the psycho-physiological components (e.g. PACTE, 2003, p. 98), and the effects of motivation on translation quality, academic performance, and problem-solving skills have been focused on (e.g. Núñez & Bolaños-Medina, 2018). Yet, incorporation of motivation into translator education research needs to be further extended in order to identify the emerging needs of translation students who face the demotivating effects of the pervasive technologization of translation.

The fourth key component of emotional literacy is empathy, which is regarded as “the building block for all social competences” (Weare, 2004, p. 44), and which include cognitive, affective and behavioral components (e.g. Bouton, 2016; Westman, 2021; Fatima & Babu, 2024). Håkansson Eklund and Summer Meranius (2021) argue that although various definitions exist, there is a consensus in the literature that empathy “involves understanding, feeling, sharing, and maintaining self-other differentiation” (p. 306). As for the relationship between empathy and learning, it is further claimed that “[h]aving the ability to understand emotionally how other people feel and see things is an essential fabric for building and sustaining functional interpersonal relationships. Without such an ability, social interaction crumbles, engagement fails, and learning is eroded” (Tikkanen et al., 2022, p. 1).

Social skills, the fifth and last component of emotional literacy, are conceptualized as a cluster of skills that include “Influence, Communication, Conflict Management, Leadership, Change Catalyst, Building Bonds, Collaboration and Cooperation, and Team Capabilities” (Boyatzis et al., 2000, p. 355). According to Baligar (2016), social skills are “teachable behaviors” that “serve as ‘building blocks’ for the establishment of interpersonal relations, effective social participation, and cooperation or affiliation with peers and others” (p. 78). Social skills have been also recognized in translator education research, which are incorporated into translation competence models as “interpersonal competence” (e.g. Kelly, 2005) and remain as a significant

focus considering that “the task of mediation between cultures, which entails negotiating comprehension between global and local systems, still requires human agency” (Bassnett, 2011, p. 8).

Indeed, the above-sketched five interconnected components of emotional literacy are also regarded to be the components comprising emotional intelligence¹¹ and scholars have divergent views on whether “emotional literacy” (Steiner, 1979) and “emotional intelligence” (Goleman, 1995) are synonymous or distinct concepts.

4. The Distinction between Emotional Literacy and Emotional Intelligence

While certain researchers claim that the distinction between emotional intelligence and emotional literacy is minimal and that the concepts are used interchangeably (e.g. Wigelsworth et al., 2010; Humphrey et al., 2007), others highlight the difference by addressing the implications of the terms “literacy” and “intelligence.” Bocchino (1999) argues that “intelligence is the potential or predisposition” while “literacy is the constellation of skills, strategies, maps, and tools that we learn in order to become truly emotionally fluent” (1999, p. xii). Addressing the connotative difference between the two concepts, Flynn (2010) underlines that “[t]he difference between intelligence and literacy lies in the former having connotations of being *inherited*, *predestined* and *stable* whereas literacy has connotations of being *malleable*. The same connotative difference exists between emotional intelligence and emotional literacy” (p. 142, our emphasis). In a similar vein, Rae (2012) highlights the distinction between “literacy” and “intelligence” in her comparison of emotional literacy and emotional intelligence as follows:

The use of the word ‘literacy’ as opposed to ‘intelligence’ is significant here. It does not seem to be useful to refer to these skills as something ‘fixed’ or stable over time such as ‘intelligence.’ It is more appropriate and optimistic to refer to ‘emotional literacy’ since this suggests that these are skills that can be learnt and developed over time. (p. 4)

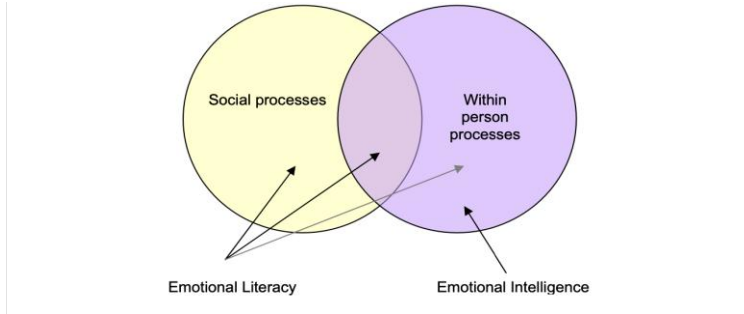
In this statement, Rae (2012) explicitly demonstrates her preference for emotional literacy over emotional intelligence. Parallel to this viewpoint, Sharp (2014) expresses his preference for the term emotional literacy over emotional intelligence due to two specific reasons: Firstly, intelligence has acquired a negative or “pejorative connotation.” Secondly, intelligence has often been perceived as relatively “fixed” or “stable” despite the fact that people might undergo significant changes in their emotional state and stability (p. 2).

¹¹ Emotional intelligence (EI) was first introduced by Peter Salovey and John Mayer in 1990 and gained widespread recognition through psychologist Daniel Goleman in 1995. Its definition has undergone changes and varied based on different EI models: The Mayer and Salovey’s EI model, the Bar-On model of EI, and the Goleman-Boyatzis model of EI (Quinn Griffin & Spano-Szekely, 2022, p. 100) are the three main models. According to Fiori and Vesely-Maillefer (2018), the current study of EI mainly focuses on two distinct approaches: “the trait approach” and “the ability approach” (p. 24). The trait approach defines emotional intelligence (EI) as inherent tendencies, and the ability approach as a cognitive skill that includes processing emotional information (p. 24).

Gillum (2010) asserts that many scholars and professionals emphasize the individual's characteristics when defining emotional intelligence, whereas definitions of emotional literacy are related to social and personal processes, and the interactions between the two. In this regard, Gillum (2010) illustrates the distinction as follows:

Figure 1

Differences between definitions of emotional intelligence and emotional literacy

Note. Reprinted from Gillum (2010, p. 16).

This illustration specifies the distinction between emotional literacy and emotional intelligence, demonstrating that emotional literacy comprises both internal and societal processes, as well as their connections, whereas emotional intelligence primarily focuses on individual processes. According to Park (1999) emotional intelligence is primarily an individual trait, although it can be influenced through training, rather than a characteristic shaped by both social and personal factors and institutional context in which an individual functions. This may result in the term “intelligence” being associated with limited meanings, making emotional literacy a more “preferable term” (p. 20). Matthews (2006) also claims that emotional intelligence is an “individual concept and that the definitions by Mayer and Salovey “are basically individualistic in that the words used can be read as if they apply just to the individual. There are no direct references to social interactions with others- this is only implied” (p. 37). Likewise, Roffey (2008) refers to the definition by Mayer and Salovey of emotional intelligence and states that “[a]lthough this is helpful in terms of the individual it says little about community wellbeing” (p. 30). Camilleri et al. (2012) also underline that emotional intelligence focuses on “individual aspects of emotional development,” while emotional literacy takes into consideration both the social and individual aspects of human social interaction (p. 21). In a similar manner, Haddon et al. (2005) state that emotional literacy is not regarded as a binary trait in individuals, but rather as a latent ability that exists in everyone (p. 5). According to Aktepe and Gündüz (2022), emotional literacy is the collection of competences associated with “affective processes.” The authors further argue that “the potential of individuals to empathize is acquired at birth and can be associated with emotional intelligence. However, developing some strategies for individuals to use empathy skills in their interpersonal relationships over time can be associated with emotional literacy” (p. 815).

With regard to education, it has been further argued that the concept of “intelligence” often emphasizes the act of measurement rather than the process of education and acquiring knowledge (Weare & Gray, 2003, p. 16). Meekums (2008) states that emotional literacy could potentially be more related to education than the more frequently employed term “emotional intelligence” since it suggests a quality that is harder to acquire through learning than literacy (p. 96). Moreover, Spendlove (2009) highlights that “generally emotional literacy is an educational term, as opposed to emotional intelligence, which tends to be used by industry and business” (p. 4). Coşkun and Öksüz (2019) also point out that emotional intelligence describes the skills required for “social-emotional adjustment,” but does not offer guidance on teaching and developing these skills, while emotional literacy does. In the United Kingdom and the United States, “the SEAL,” “CASEL,” and “PATHS” are emotional literacy programs that build emotional intelligence skills in schools from primary schools to high schools (p. 38). The teachability of emotional literacy is further highlighted by Killick (2006), according to whom, emotional literacy is becoming a global educational movement, the goal of which is to develop a “language” for discussing emotions in the classroom (p. 13). For Mohorić et al. (2021), “similar to emotional competence and in opposition to emotional intelligence, the term emotional literacy indicates that emotionally intelligent behavior can be taught” (p. 1) Bruce (2010) believes that “there is an innate element to emotion which through careful nurturing can be developed and refined, and then further skills taught develop into what may be known as Emotional Literacy” (p. 18).

While delineating the distinction between the two concepts, researchers also point out that emotional literacy encompasses a wider scope than emotional intelligence. According to Mader (2005), emotional intelligence addresses specific abilities, skills, or aptitudes related to one’s emotions. On the other hand, emotional literacy encompasses a broader concept, including knowledge, abilities, and strategies that an individual can develop and improve (p. 22). Like Mader, Burman states that emotional literacy encapsulates emotional intelligence by asserting that emotional literacy involves the application of strategies that foster emotional intelligence (2009, p. 141)

In agreement with the above-presented perspectives, we suggest the adoption of emotional literacy as the preferable term in translator education research and practice on the grounds that while emotional intelligence implies inheritance and individuality, emotional literacy implies teachability and sociability, which is particularly critical in educating human translators as cultural mediators, communicators, and social agents. Thus, we adopt “emotional literacy” as a core concept to investigate the emotional factors in translator education and introduce in what follows the preliminary emotional literacy scale we have developed to measure the emotional literacy levels of translator students in order to identify their emotional needs as human agents, specifically those brought about by the increasing technologization and AI-assisted translation in the age of AI, and to find ways of enhancing their emotional well-being.

5. Introducing a Preliminary Emotional Literacy Scale for Translation Students: Results of the Pilot Study

5.1. Participants

The sample size of the pilot study was determined considering that pilot studies generally require between 50 and 100 participants (Carpenter, 2018) and that a minimum of 30 respondents is sufficient for reliability assessment (Bujang et al., 2024). A total of 80 undergraduate translation students studying in the Department of English Translation and Interpreting at Marmara University, İstanbul, Türkiye, participated in the pilot study. Demographic information, including gender, grade level, GPA from the previous term was collected to describe the sample. The demographic profile of the participants in the pilot study revealed that 66.3% were female and 33.7% were male. Regarding grade distribution, 36.2% of participants were in 1st grade, 16.3% in 2nd grade, 28.7% in 3rd grade, and 18.8% in 4th grade.

5.2. Development and Preliminary Validation of the Emotional Literacy Scale for Translation Students (ELSTS)

Following the guidelines proposed by DeVellis (2017), we first initiated a multi-staged scale development process by identifying the construct domains¹² as emotional awareness, self-regulation, motivation, empathy, and social skills (Steiner, 2003; Weare, 2004), verifying coverage of all relevant dimensions of emotional literacy and laying the groundwork for the initial item pool. During the item generation process, we carefully designed the scale items to ensure that the wording was suitable, clear, concise, and comprehensible. This process resulted in 48 items and five constructs. Table 3 presents the construct domains, number of items, and sample items.

Table 3

Item construction of the scale with domains and sample items

Construct Domain	Number of Items	Sample Items
Self-regulation	11	Makine çevirisi ve yapay zekâ alanındaki gelişmelere uyum sağlamak, gelecekteki işsiz kalma kaygımı azaltır.
Emotional awareness	11	Duyguları yorumlama becerisine sahip olmam kendimi yapay zekâ karşısında güçlü hissettirir.

¹² Item generation for the scale was carried out by integrating all identified components, with careful consideration of the impact of AI on translation, and with the aim of addressing the emotional challenges associated with technologization. A detailed account of this process, including more extensive validity and reliability analyses along with a comprehensive discussion of the main scale development study, will be presented in a separate study.

Incorporating the Concept of Emotional Literacy into Translator Education Research and Practice: A Preliminary Study¹

Motivation	8	Makine çevirisi ya da yapay zekâ ne kadar gelişirse gelişsin insan çevirmene her zaman ihtiyaç duyulacağını düşünmek motivasyonumu artırır.
Empathy	8	Çeviri kararlarımı alırken hem kaynak hem de erek kültüre ait değerlere saygı duyarım.
Social skills	10	Çeviri sürecinde yaşadığım zorlukları ve bulduğum çözümleri arkadaşlarımla paylaşıyorum.

After constructing the initial item pool, we determined the response format as a 5-point Likert-type scale, which is a predominant scale type employed in the literature (e.g. Neuman, 2014; DeVellis, 2017). We established the rating options for items of the scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). We then proceeded with expert review, which serves as an early review of the quality of the initial items. According to Hinkin (2005), “[o]nce the items have been developed, they must be tested to assure that they adequately represent the domain of interest” (p. 167). To test the initial item pool consisting of 48 items in terms of conceptual relevance, clarity, and conciseness, we invited ten experts representing different disciplines: translation studies, ($n=5$), educational sciences ($n=2$), psychology ($n=2$) and Turkish language and literature. ($n=1$). Table 4 shows the demographic and academic information of the experts:

Table 4

Demographic and academic information of the experts

Gender	Degree	Areas of Core Expertise
Female	Professor	Translation Studies
Female	Professor	Translation Studies
Male	Professor	Psychology
Female	Associate Professor	Translation Studies
Female	Assistant Professor	Translation Studies
Male	Assistant Professor	Translation Studies
Male	Assistant Professor	Educational Sciences
Female	Assistant Professor	Educational Sciences
Male	Assistant Professor	Turkish Language and Literature
Male	Research Assistant	Psychology

Based on the feedback from the experts, we removed one item and revised nineteen items to clarify their meaning. Then, we resubmitted the revised items to the experts for face and content validity assessment.

5.3. Data Collection and Data Analysis

We administered the preliminary scale to the pilot study sample to evaluate its clarity, feasibility, and preliminary reliability. In line with ethical¹³ guidance, we informed the participants about the purpose of the study, assured them of confidentiality, and obtained written consent form before participation. We collected data in person using the online survey platform Google Forms to gather feedback from translation students and determine the average completion time.

We analyzed the data to examine the preliminary psychometric properties of the scale. We calculated the content validity ratio (CVR) using Lawshe's (1975) formula for each item. We considered CVR values and item-level content validity index (I-CVI) values of .80 or above acceptable (Polit & Beck, 2006; Ayre & Scally, 2014). We also calculated Scale-level Content Validity Index (S-CVI) based on the recommended threshold of .80 (Polit & Beck, 2006). Subsequently, we proceeded with reliability analyses. In this respect, we evaluated internal consistency using Cronbach's alpha, with coefficients above .70 considered satisfactory (Boateng et al., 2018; Hair et al., 2019). We also examined item-total correlation coefficients to assess the contribution of each item to the overall scale reliability and employed item-total correlation coefficients of .30 and above as evidence of adequate item consistency (Boateng et al., 2018; Larsson et al., 2021).

5.4. Results

5.4.1. Content Validity and Reliability of the Preliminary ELSTS

We first established the face validity of the preliminary scale through expert review and feedback from translation students during the pilot study. Expert review confirmed that the revised items were clear, accurate, and aligned with the construct.

We then assessed the content validity. The content validity analysis showed that the CVR values of the 47 items ranged from .80 to 1.00, exceeding the minimum critical value of .80 for a panel of 10 experts (Ayre & Scally, 2014). Additionally, the Item-level Content Validity Index (I-CVI) values ranged from .80 to 1.00 for 47 items. We excluded one item with a CVR of .60 from the scale, as it did not meet the minimum threshold (Polit & Beck, 2006; Ayre & Scally, 2014). Lastly, we calculated the Scale-level Content Validity Index (S-CVI) as .93, surpassing the .90 threshold (Polit & Beck, 2006) for excellent content validity. These results indicated that the remaining 46 items were deemed both relevant and appropriate by the expert panel. The results also revealed

¹³ Ethical approval for this study was obtained from the Social Sciences and Humanities Research Ethics Committee of Yıldız Technical University, Türkiye (Decision No: 20240502919, Date: 02.05.2024).

that the experts exhibited substantial consensus, signifying that the remaining items were both relevant and appropriate, indicating satisfactory content validity for the scale.

After evaluating content validity, we conducted pilot study to examine the clarity and feasibility of the preliminary scale. The average completion time was 15-20 minutes, which participants deemed adequate. Upon participants' feedback, we corrected two minor punctuation errors. With no further structural issues identified, the pilot study primarily indicated that terminology was relevant and the scale was suitable for translation students, further supporting the face validity of the scale.

Following the pilot study, we proceeded with the reliability analysis. According to the results, the Cronbach's alpha coefficient for the overall scale was .84, indicating satisfactory internal consistency by exceeding the recommended minimum of .70 (Boateng et al., 2018; Hair et al., 2019). Based on item-total correlation coefficients, we removed 20 items as their corrected item-total correlations were below the .30 threshold (Boateng et al., 2018; Larsson et al., 2021). After item reduction, corrected item-total correlations of the 26-item scale ranged from .31 to .67, exceeding the minimum criterion of .30. This process resulted in a more robust item structure with a higher S-CVI (.96) and internal consistency (.87) values, indicating higher reliability. As a result, we obtained a more precise preliminary scale for measuring emotional literacy among translation students. Table 5 provides a summary of the validity and reliability analysis for the preliminary scale.

Table 5

Summary of content validity and reliability analysis of ELSTS

Analysis	Threshold	Results
Content Validity (CVR)	≥ 0.80	0.80
Item-level CVI (I-CVI)	≥ 0.80	0.80 – 1.00
Scale-level CVI (S-CVI/Ave)	≥ 0.90	0.93
Internal Consistency (Cronbach's α)	> 0.70	0.87
Item-Total Correlation	> 0.30	0.31 – 0.67

6. Conclusion

Motivated by the lack of studies on the concept of “emotional literacy” within the framework of translator education literature, the aim of this article has been to provide a rationale for the incorporation of emotional literacy into translator education research and practice on the grounds that while “emotional intelligence” (Goleman, 1995) has been dominantly embraced in translator education research, “emotional literacy” (Steiner, 1979), another overarching concept, remains absent in the literature. To this end, first, a literature review was conducted through NVivo 15, which revealed the gap regarding emotional literacy in the translator education literature.

Based on the analysis of the distinction established in the educational science literature between emotional intelligence and emotional literacy, the study has then

suggested the adoption of the latter as a more preferable concept in educational contexts.

Against this backdrop, to lay the groundwork for subsequent research into the emotional dimension of translator education and practice through the utilization of the concept of emotional literacy, the study has presented the results of the pilot implementation of the preliminary “Emotional Literacy Scale for Translation Students” (ELSTS), which has been conducted to assess the reliability and validity of the scale and provide initial evidence regarding its psychometric properties.

The findings suggest that the 26 item scale demonstrated strong content validity (CVR, I-CVI, S-CVI) and satisfactory internal consistency (Cronbach’s alpha = .87). Moreover, corrected item-total correlations ranging from .31 to .67 indicated that each item contributed adequately to the overall scale. Thus, the results indicated that the preliminary Emotional Literacy Scale for Translation Students (ELSTS) is a valid and reliable instrument for assessing emotional literacy of translation students.

We believe, these results provide a robust conceptual foundation for future studies on the incorporation of emotional literacy into translator education research and practice. Nevertheless, a limitation should be acknowledged. The sample size of the pilot study was limited to one state university and translation students studying at English Department of Translation and Interpreting in İstanbul, which may restrict generalizability. Even so, despite being limited to a single cohort, this study marks a strong and timely point of departure as the first field-specific scale development effort, paving the way for future research with larger and more diverse samples and for the systematic incorporation of emotional literacy into translator education.

Author Contributions

First Author: Yasemin Çetin Uysal 50% (literature review, method, theoretical framework, discussion)

Second Author: Senem Öner Bulut 50% (literature review, method, theoretical framework, discussion)

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Financial Support: The authors declare that they received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: AI-based or generative AI tools were used during the preparation of this manuscript strictly for the limited purpose of improving the readability of selected sentences. The author(s) take full responsibility for the scientific content, analyses, interpretations, conclusions, and ethical integrity of the manuscript.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Yasemin Çetin Uysal %50 (literatür taraması, yöntem, kuramsal çerçeve, tartışma)

İkinci Yazar: Senem Öner Bulut %50 (literatür taraması, yöntem, kuramsal çerçeve, tartışma)

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ tabanlı veya üretken yapay zekâ araçları, yalnızca seçilen cümlelerin okunabilirliğini artırmak amacıyla sınırlı bir şekilde kullanılmıştır. Makalenin bilimsel içeriği, analizleri, yorumları, sonuçları ve etik bütünlüğü konusunda tüm sorumluluk yazar(lar)a aittir.

References

- Aktepe, V., & Gündüz, M. (2022). Emotional literacy skills and educational activities in affective education process. *Erciyes Akademi*, 36(2), 810–827. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1106916>
- Alemdar, M., & Anılan, H. (2020). The development and validation of the emotional literacy skills scale. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 7(2), 258–270. <https://doi.org/10.33200/ijcer.757853>
- Antidote. (2003). *The emotional literacy handbook: Promoting whole-school strategies*. David Fulton Publishers.
- Ayre, C., & Scally, A. J. (2014). Critical values for Lawshe's content validity ratio. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47(1), 79–86. <https://doi.org/10.1177/0748175613513808>
- Badarun, N., Rohmana, R., & Alberth, A. (2020). Emotional intelligence and students' translation ability at English Department of Halu Oleo University. *Journal of Teaching English*, 5(4), 318–331. <https://doi.org/10.36709/jte.v5i4.14056>
- Baligar, M. P. (2016). Concept of social skills and factors affecting social skills acquisition and performance. *International Journal of Research in Engineering, IT and Social Sciences*, 6(12), 78–82.
- Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 248–287. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90022-L](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90022-L)
- Bassnett, S. (2011). The translator as cross-cultural mediator. In K. Malmkjær & K. Windle (Eds.), *The Oxford handbook of translation studies*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199239306.013.0008>
- Boateng, G. O., Neilands, T. B., Frongillo, E. A., Melgar-Quiñonez, H. R., & Young, S. L. (2018). Best practices for developing and validating scales for health, social, and behavioral research: A primer. *Frontiers in Public Health*, 6, Article 149. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2018.00149>
- Bocchino, R. (1999). *Emotional literacy: To be a different kind of smart*. Corwin Press.
- Bolaños-Medina, A., & Núñez, J. L. (2018). A preliminary scale for assessing translators' self-efficacy. *Across Languages and Cultures*, 19(1), 53–78. <https://doi.org/10.1556/084.2018.19.1.3>
- Bouton, B. (2016). Empathy research and teacher preparation: Benefits and obstacles. *SRATE Journal*, 25(2), 16–25.
- Boyatzis, R. E., Goleman, D., & Rhee, K. (2000). Clustering competence in emotional intelligence: Insights from the Emotional Competence Inventory (ECI). In R. Bar-On & J. D. A. Parker (Eds.), *The handbook of emotional intelligence* (pp. 343–362). Jossey-Bass.
- Bruce, C. (2010). *Emotional literacy in the early years*. SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446269305>

- Bujang, M. A., Omar, E. D., Foo, D. H. P., & Hon, Y. K. (2024). Sample size determination for conducting a pilot study to assess reliability of a questionnaire. *Restorative Dentistry & Endodontics*, 49(1), Article e3. <https://doi.org/10.5395/rde.2024.49.e3>
- Burman, E. (2009). Beyond 'emotional literacy' in feminist and educational research. *British Educational Research Journal*, 35(1), 137–155. <https://doi.org/10.1080/01411920802041848>
- Camilleri, S., Caruana, A., Falzon, R., & Muscat, M. (2012). The promotion of emotional literacy through Personal and Social Development: the Maltese experience. *Pastoral Care in Education*, 30(1), 19–37. <https://doi.org/10.1080/02643944.2011.651223>
- Carpenter, S. (2018). Ten steps in scale development and reporting: A guide for researchers. *Communication Methods and Measures*, 12(1), 25–44. <https://doi.org/10.1080/19312458.2017.1396583>
- Cifuentes-Férez, P., & Fenollar-Cortés, J. (2017). On the impact of self-esteem, emotion regulation and emotional expressivity on student translators' performance. *Vigo International Journal of Applied Linguistics*, 14, 71–97.
- Çoban, F. (2017). *Profesyonel çevirmenlerin duygusal zekâları ile çevirmen tatminleri arasındaki ilişki* [Unpublished doctoral dissertation]. Sakarya Üniversitesi.
- Çoban, F., & Albiz Telci, Ü. (2016). The role and importance of emotional intelligence in the acquisition of translation skills and translator training: Does a translator or interpreter need emotional intelligence? *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 2(2), 118–125.
- Cooper, P., & Cefai, C. (2009). Introducing emotional education [Editorial]. *International Journal of Emotional Education*, 1(1), 1–7.
- Coşkun, K., & Öksüz, Y. (2019). Impact of emotional literacy training on students' emotional intelligence performance in primary schools. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 6(1), 36–47. <https://doi.org/10.21449/ijate.503393>
- DeVellis, R. F. (2017). *Scale development: Theory and applications* (4th ed.). Sage.
- Enríquez Raído, V. (2018). Teacher motivation and emotions vis-à-vis students' positive perceptions of effective teaching and learning. *Translation, Cognition and Behavior*, 1(2), 361–390. <https://doi.org/10.1075/tcb.00016.enr>
- Fatima, M., & Babu, N. (2024). Cognitive and affective empathy in autism spectrum disorders: A meta-analysis. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 11(4), 756–775. <https://doi.org/10.1007/s40489-023-00364-8>
- Faupel, A. (2003). *Emotional literacy assessment and intervention: Ages 11–16*. NFER-Nelson.
- Fiori, M., & Vesely-Maillefer, A. K. (2018). Emotional intelligence as an ability: Theory, challenges, and new directions. In C. Ivcevic, J. D. Hoffmann, & M. A. Brackett (Eds.), *Emotional intelligence in education* (pp. 23–47). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-90633-1_2
- Flynn, S. J. (2010). *A comparative and exploratory study of the NFER-Nelson emotional literacy scale in an Irish context* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Exeter.

Incorporating the Concept of Emotional Literacy into Translator Education Research and Practice: A Preliminary Study¹

- Gavrilenko, N. N. (2016). Methods to realize competence-building approach while teaching translation. *International Electronic Journal of Mathematics Education*, 11(7), 2151–2161.
- Gillum, J. (2010). *Using emotional literacy to facilitate organisational change in a primary school: A case study* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Birmingham Research Archive.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ for character, health and lifelong achievement*. Bantam Books.
- Gopalan, V., Bakar, J. A. A., Zulkifli, A. N., Alwi, A., & Mat, R. C. (2017). A review of the motivation theories in learning. *AIP Conference Proceedings*, 1891(1), Article 020043. <https://doi.org/10.1063/1.5005376>
- Griffiths, M. (1984). Emotions and education. *Journal of Philosophy of Education*, 18(2), 223–231. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9752.1984.tb00063.x>
- Haddon, A., Goodman, H., Park, J., & Crick, R. D. (2005). Evaluating emotional literacy in schools: The development of the School Emotional Environment for Learning survey. *Pastoral Care in Education*, 23(4), 5–16. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0122.2005.00346.x>
- Hague, D. R. (2015). Empathic accuracy and translator training: Helping students imagine other minds. *The Interpreter and Translator Trainer*, 9(1), 20–29. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2015.1010359>
- Hair, J. F., Jr., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis* (8th ed.). Cengage.
- Håkansson Eklund, J., & Summer Meranius, M. (2021). Toward a consensus on the nature of empathy: A review of reviews. *Patient Education and Counseling*, 104(2), 300–307. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2020.08.022>
- Haro-Soler, M. del M., & Kiraly, D. (2019). Exploring self-efficacy beliefs in symbiotic collaboration with students: An action research project. *The Interpreter and Translator Trainer*, 13(3), 255–270. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2019.1656405>
- Hashempour, M., Ghonsooly, B., & Ghanizadeh, A. (2015). A study of translation students' self-regulation and metacognitive awareness in association with their gender and educational level. *International Journal of Comparative Literature and Translation Studies*, 3(3), 60–69. <https://doi.org/10.7575/aiac.ijclts.v.3n.3p.60>
- Hinkin, T. R. (2005). Scale development principles and practices. In R. A. Swanson & E. F. Holton III (Eds.), *Research in organizations: Foundations and methods of inquiry* (pp. 161–179). Berrett-Koehler.
- Hönig, H. G. (1991). Holmes' "Mapping Theory" and the landscape of mental translation processes. In K. van Leuven-Zwart & T. Naaijken (Eds.), *Translation studies: The state of the art* (pp. 77–89). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004488106_010
- Hu, Z., Zheng, B., & Wang, X. (2021). The impact of a metacognitive self-regulation inventory in translator self-training: A pre-post study with English-Chinese translation students. *The Interpreter and Translator Trainer*, 15(4), 438–455. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2021.1901783>

- Hubscher-Davidson, S. (2009). Personal diversity and diverse personalities in translation: A study of individual differences. *Perspectives*, 17(3), 175–192. <https://doi.org/10.1080/09076760903249380>
- Hubscher-Davidson, S. (2013). Emotional Intelligence and Translation Studies: A New Bridge. *Meta*, 58(2), 324–346. <https://doi.org/10.7202/1024177ar>
- Hubscher-Davidson, S. (2021). Emotions and translation. In Y. Gambier & L. van Doorslaer (Eds.), *Handbook of translation studies* (Vol. 5, pp. 53–58). John Benjamins.
- Humphrey, N., Curran, A., Morris, E., Farrell, P., & Woods, K. (2007). Emotional intelligence and education: A critical review. *Educational Psychology*, 27(2), 235–254. <https://doi.org/10.1080/01443410601066735>
- Kelly, D. (2005). *A handbook for translator trainers*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315760292>
- Killick, S. (2006). *Emotional literacy: At the heart of the school ethos*. Paul Chapman.
- Kiraly, D. (1995). *Pathways to translation: Pedagogy and process*. Kent State University Press.
- Knoetze, J. S. (2012). *An emotional awareness program for children in middle childhood, for utilization in the educational system* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Pretoria, UPSpace Institutional Repository.
- Koçak, D. C. (2018). *Ankara ilindeki üniversitelere bağlı anaokullarında bulunan 2005-2017 yılları arasında basılmış resimli öykü kitaplarının duygusal okuryazarlık açısından incelenmesi* [Unpublished master's thesis]. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kussmaul, P. (1995). *Training the translator*. John Benjamins.
- Larsson, F., Engström, Å., Strömbäck, U., & Gustafsson, S. (2021). Development and psychometric evaluation of the feeling safe during surgery scale. *Nursing Open*, 8(5), 2452–2460. <https://doi.org/10.1002/nop2.1003>
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563–575. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x>
- Lehka-Paul, O., & Whyatt, B. (2016). Does personality matter in translation? Interdisciplinary research into the translation process and product. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*, 52(2), 317–349. <https://doi.org/10.1515/psicl-2016-0012>
- Mader, L. (2005). *Men who abuse: Examining emotional literacy in men's stories* [Unpublished master's thesis]. Acadia University]. Open Archive Acadia.
- Madkour, M. (2018). The impact of culture and intercultural competence on the performance of students in translation. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3303360>
- Matthews, B. (2006). *Engaging education: Developing emotional literacy, equity and coeducation*. McGraw-Hill Education.
- Meekums, B. (2008). Developing emotional literacy through individual dance movement therapy: A pilot study. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 13(2), 95–110. <https://doi.org/10.1080/13632750802027614>

Incorporating the Concept of Emotional Literacy into Translator Education Research and Practice: A Preliminary Study¹

- Mohorić, T., Takšić, V., & Ćosić Pilepić, A. (2021). Validation of the Emotional Literacy Program in Croatian Elementary Schools. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12), 6279. <https://doi.org/10.3390/ijerph18126279>
- Murray, D. W., Rosanbalm, K., Christopoulos, C., & Meyer, A. L. (2019). An applied contextual model for promoting self-regulation enactment across development: Implications for prevention, public health and future research. *The Journal of Primary Prevention*, 40(4), 367–403. <https://doi.org/10.1007/s10935-019-00556-1>
- Nemec, M., & Roffey, S. (2005, November 27–December 1). *Emotional literacy and the case for a whole-school approach to promote sustainable educational change* [Paper presentation]. Australian Association for Research in Education (AARE) Conference, Parramatta, Australia.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7th ed.). Pearson.
- Núñez, J. L., & Bolaños-Medina, A. (2018). Predictors of problem-solving in translation: Implications for translator training. *The Interpreter and Translator Trainer*, 12(3), 282–298. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2017.1359762>
- PACTE. (2003). Building a translation competence model. In F. Alves (Ed.), *Triangulating translation: Perspectives in process-oriented research* (pp. 43–66). John Benjamins.
- Park, J. (1999). Emotional literacy: Education for meaning. *International Journal of Children's Spirituality*, 4(1), 19–28. <https://doi.org/10.1080/1364436990040103>
- Park, J., & Tew, M. (2007). *Emotional literacy pocketbook*. Pocketbooks.
- Pearson, M. R., & Wilson, H. (2008). Using expressive counselling tools to enhance emotional literacy, emotional wellbeing and resilience: Improving therapeutic outcomes with expressive therapies. *Counselling, Psychotherapy, and Health*, 4(1), 1–19.
- Pekrun, R., & Linnenbrink-Garcia, L. (2014). Introduction to emotions in education. In R. Pekrun & L. Linnenbrink-Garcia (Eds.), *International handbook of emotions in education* (pp. 1–10). Routledge.
- Penet, J., & Fernandez-Parra, M. (2023). Dealing with students' emotions: Exploring trait EI theory in translator education. *The Interpreter and Translator Trainer*, 17(3), 332–352. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2023.2237327>
- Pietrzak, P. (2019). Scaffolding student self-reflection in translator training. *Translation and Interpreting Studies*, 14(3), 416–436. <https://doi.org/10.1075/tis.18029.pie>
- Pietrzak, P. (2021). Metacognitive translator competence: From other-regulation to self-regulation. *Konińskie Studia Językowe*, 9(2), 229–247.
- Polit, D. F., & Beck, C. T. (2006). The content validity index: Are you sure you know what's being reported? critique and recommendations. *Research in Nursing & Health*, 29(5), 489–497. <https://doi.org/10.1002/nur.20147>
- Qiu, G. (2023). Towards the effects of translators' emotional intelligence and anxiety on their translation quality. *Heliyon*, 9(9), Article e19276. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e19276>

- Quinn Griffin, M. T., & Spano-Szekely, L. (2022). Emotional intelligence. In J. J. Fitzpatrick & K. R. Alfes (Eds.), *Nurse leadership and management* (pp. 65–84). Springer Publishing Company. <https://doi.org/10.1891/9780826177957.0005>
- Rae, T. (2012). Developing emotional literacy – Approaches for staff and students developing an approach in the SEBD school. *Transforming Troubled Lives: Strategies and Interventions for Children with Social, Emotional and Behavioural Difficulties*, 1–18. [https://doi.org/10.1108/S1479-3636\(2012\)0000002004](https://doi.org/10.1108/S1479-3636(2012)0000002004)
- Rajabi, S., & Yousefi, K. (2022). The interrelationship between Iranian translation students' classroom anxiety, emotional intelligence, and the quality of their consecutive interpreting performance. *Journal of Research in Techno-based Language Education*, 2(2), 24–36.
- Roffey, S. (2008). Emotional literacy and the ecology of school wellbeing. *Educational & Child Psychology*, 25(2), 29–39. <https://doi.org/10.53841/bpsecp.2008.25.2.29>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>
- Schunk, D. H., & DiBenedetto, M. K. (2021). Self-efficacy and human motivation. In A. J. Elliot (Ed.), *Advances in motivation science* (Vol. 8, pp. 153–179). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/bs.adms.2020.10.001>
- Schunk, D. H., Meece, J. L., & Pintrich, P. R. (2014). *Motivation in education: Theory, research, and applications* (4th ed.). Pearson.
- Schutz, P. A., & Lanehart, S. L. (2002). Introduction: Emotions in education. *Educational Psychologist*, 37(2), 67–68. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3702_1
- Shangarffam, N., & Abolsaba, A. (2009). The relationship between emotional intelligence and the quality of translation. *Journal of Teaching English as a Foreign Language and Literature*, 1(2), 103–114.
- Sharp, P. (2014). *Nurturing emotional literacy: A practical for teachers, parents and those in the caring professions*. Routledge.
- Spendlove, D. (2009). *Emotional literacy*. A&C Black.
- Steiner, C. (1979). *Healing alcoholism*. Grove Press.
- Steiner, C. (2003). *Emotional literacy: Intelligence with a heart*. Personhood Press.
- Steiner, C., & Perry, P. (1997). *Achieving emotional literacy: A personal program to increase your emotional intelligence*. Simon & Schuster.
- Sultanić, I. (2024). Teaching students to interpret (with) empathy during emotional interactions involving children. *FITISPos International Journal*, 11(1), 125–145. <https://doi.org/10.37536/fitispos-ij.2024.11.1.391>
- Taneja, N., Gupta, S., Chellaiyan, V. G., Awasthi, A. A., & Sachdeva, S. (2020). Personality traits as a predictor of emotional intelligence among medical students. *Journal of Education and Health Promotion*, 9(1), Article 143. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_678_19

Incorporating the Concept of Emotional Literacy into Translator Education Research and Practice: A Preliminary Study¹

-
- Tikkanen, L., Anttila, H., Pyhältö, K., Soini, T., & Pietarinen, J. (2022). The role of empathy between peers in upper secondary students' study engagement and burnout. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 978546. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.978546>
- Veiga Díaz, M. T. (2023). Self-efficacy and self-awareness in scientific translators' education: A preliminary study. *Cadernos de Tradução*, 43(1), 1–38. <https://doi.org/10.5007/2175-7968.2022.e92502>
- Weare, K. (2004). *Developing the emotionally literate school*. Paul Chapman Publishing.
- Weare, K., & Gray, G. (2003). *What works in developing children's emotional and social competence and wellbeing?* Department for Education and Skills.
- Westman, L. (2021). *Teaching with empathy: How to transform your practice by understanding your learners*. ASCD.
- Wigelsworth, M., Humphrey, N., Kalambouka, A., & Lendrum, A. (2010). A review of key issues in the measurement of children's social and emotional skills. *Educational Psychology in Practice*, 26(2), 173–186. <https://doi.org/10.1080/02667361003768526>
- Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 13–39). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50031-7>

Towards an Analytical Framework for Self-Translator's Social Identity: The Case of Margosyan*

Öz-Çevirmen Sosyal Kimliği İçin Bir Analitik Çerçeve Önerisi: Margosyan Örneği

Research/Araştırma

Ezginaz MİRKADI MUTLU, A. Şirin OKYAYUZ*****

**Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, emirkadiezgi@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6946-2938

***Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, sirinokayuz@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7512-2764

ABSTRACT

This study aims to examine the self-translation process based on the social identity of the translator. While self-translation is often associated with diaspora and transnational contexts in the translation studies literature, this study demonstrates that the practice of self-translation also exists within a national context. Accordingly, the study proposes an analytical framework for analysing the projections of the self-translator's social identity in the self-translation process. As the case study, the self-translation practices of Mıgırdıç Margosyan, a self-translator from the Armenian community, were chosen and analysed based on the Social Identity Approach and Social Identity Complexity Theory. The dataset consists of self-translation texts as well as paratexts that reveal the translator's identity. The analysis revealed that the strong identification of the self-translator with his ethnic membership and his low level of social identity complexity operate through the translation strategies adopted in self-translation. In this context, self-translation is considered an identity management practice, and the self-translation strategies applied are evaluated as micro-identity management strategies. Moreover, it has been shown that the

* This article is based on the doctoral dissertation of Ezginaz EMİRKADI MUTLU, supervised by Prof. Dr. Ayşe Şirin OKYAYUZ at Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences, Department of Translation and Interpreting in English.

relationship the self-translator establishes with the Turkish language used in the self-translated texts functions not as an indicator of assimilation, but rather as a space where ethnic identity is represented and made visible. These findings demonstrate that analysing self-translation through the lens of translator social identity, group belonging, and identity management processes offers an explanatory and expandable analytical basis for translator-centered approaches in the field of Translator Studies.

Keywords: Translator Studies, Translator Social Identity, Self-Translator, Self-translation, Social Identity Complexity

ÖZET

Bu çalışma, öz-çeviri sürecini çevirmenin sosyal kimliği temelinde incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle öz-çevirinin çeviribilim literatüründe çoğunlukla diaspora ve uluslararası bağlamlarla ilişkilendirilmesine karşın, bu çalışma öz-çeviri pratiğinin yalnızca bu bağlamlarla sınırlı olmadığını ve ulusal bir bağlamda da var olabileceğini göstermektedir. Buna göre, çalışma öz-çevirmen sosyal kimliğinin öz-çeviri sürecindeki izdüşümlerini analiz etmeye yönelik analitik bir çerçeve önermektedir. Çalışma kapsamında, Ermeni asıllı bir öz-çevirmen olan Mıgırdıç Margosyan'ın öz-çeviri pratikleri Sosyal Kimlik Yaklaşımı ve Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramı temel alınarak incelenmiştir. Veri seti, öz-çeviri metinlerinin yanı sıra çevirmenin kimliğini ortaya koyan yan metinsel üretimlerden oluşmaktadır. Bu veriler, öz-çeviri sürecinin yalnızca metinsel düzeyde değil, çevirmenin sosyal kimliği, kolektivite ve grup üyeliği bağlamında da değerlendirilmesine olanak tanır. Analiz sonucunda, öz-çevirmenin etnik grup üyeliğiyle kurduğu güçlü özdeşleşmenin ve düşük sosyal kimlik karmaşıklığı düzeyinin, öz-çeviride tercih edilen stratejiler aracılığıyla işlediği ve bu stratejilerin kimlik yönetimi işlevi gördüğü saptanmıştır. Bu bağlamda, Ermeni topluluğuna mensup bir öz-çevirmen için öz-çeviri, bir kimlik yönetimi pratiği olarak ele alınmış; uygulanan öz-çeviri stratejileri ise mikro kimlik yönetimi stratejileri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, öz-çevirmenin öz-çeviri metinlerinde kullandığı Türkçe dil ile kurduğu ilişkinin, asimilasyon göstergesi olmaktan ziyade, azınlık kimliğinin temsil edildiği ve görünür kılındığı bir alan işlevi gördüğü ortaya konmuştur. Bu bulgular, öz-çevirinin çevirmen sosyal kimliği, grup aidiyeti ve kimlik yönetimi süreçleri üzerinden incelenmesinin, Çevirmen Araştırmaları alanında çevirmeni merkeze alan yaklaşımlar için açıklayıcı ve genişletilebilir bir analitik zemin sunduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Çevirmen Araştırmaları, Çevirmen Sosyal Kimliği, Öz-Çevirmen, Öz-çeviri, Sosyal Kimlik Karmaşası

1. Introduction

This study examines the effect of social identity and the level of identity complexity on self-translation by introducing a translator-focused perspective. The study discusses how the social identities and levels of identity complexity of self-translators are reflected in the self-translation process. Self-translation is conceptualized here not only as a transnational or diasporic practice, as is often addressed in literature, but also as an intranational practice emerging in the context of historically established minority communities within national borders. Thus, self-translation is examined not only from an international perspective but also from a meso perspective within the context of minorities existing within a nation. This approach demonstrates that translation does not solely constitute a homogeneous field but allows for a discussion of the phenomenon of self-translation within the context of the ongoing relationships between minorities and the majority. This approach, which focuses on the identity of the self-translator, conceptualizes self-translation as identity management and the translation

strategies employed in self-translation as micro identity management strategies. The concept of identity management refers to the representation of the social identities of self-translators who are members of minorities vis-à-vis the majority.

In this context, the study presents an analytical framework focused on the social identity of the self-translator. The analytical framework, named as “Analytical Framework on Self-Translator Social Identity” and through which the self-translator's identity can be directly traced in the self-translation process, draws on the Social Identity Approach and Social Identity Conflict Theory. The framework was developed by integrating an identity approach not previously found in translation studies literature into the study of self-translation. In this way, the aim of this study is to fill the gap in literature and to achieve the following:

- To conceptualize self-translation not only as a transnational/diasporic phenomenon, but also as an intranational practice emerging in the context of minority communities settled within national borders.
- To develop an approach that examines self-translation through the translator's identity by integrating the concepts of social identity, group membership, and social identity complexity into the Translator Studies literature as analytical tools.
- To reinterpret self-translation strategies not as strategies of cultural transmission but as micro-level practices of identity management.

Therefore, this study assumes that self-translation can function as a form of identity management within national contexts, where translation strategies serve as micro-level identity management strategies. Methodologically, the study selected Mıgırdiç Margosyan, an Armenian-identified self-translator belonging to the Armenian community in Türkiye, a historically established group that has maintained its existence within Türkiye's national borders, and two self-translated texts as case studies. According to the “Analytical Framework on Self-Translator Social Identity”, the text analysis was conducted alongside biographical data, interviews, and paratextual materials; the translator's social identity categories were analyzed within the framework of the social identity approach and social identity complexity theory. The accorded identity model obtained was evaluated together with the translation strategies in the self-translated texts, revealing the projection of the self-translator's identity on self-translation strategies. In this way, the study proposes an analytical framework that integrates social identity approaches into self-translation research, contributing both theoretically and analytically to the literature on self-translation and Translator Studies (Chesterman, 2006, 2009; Kaindl & Evdokimov, 2024).

It should be noted that the primary aim of this study is not to provide an exhaustive analysis of a single case, but to introduce and demonstrate an analytical framework for examining self-translation through the lens of social identity. The case of Margosyan is employed as an illustrative example to operationalize the framework rather than as a basis for generalizable conclusions for every self-translator. Nevertheless, the framework proposed in this study is not restricted to this particular

case and can be applied to other self-translators by means of similar analyses of textual and paratextual materials, offering a transferable analytical tool for future research.

2. Analytical Framework on Self-Translator's Social Identity

"Analytical Framework on Self-Translator Social Identity" is developed to track translators' social identities and the complexity of these identities during the self-translation process. This framework's main theoretical grounding is based on the Social Identity Approach and the Social Identity Complexity Theory. It assumes that self-translation is not merely a textual practice; it is also a socio-psychologically structured activity. Accordingly, translation decisions made during the self-translation process are shaped by the self-translator's multiple social group memberships and the salience of these memberships in specific contexts. Developed from a meso-level perspective, this framework suggests that, like all socio-psychological beings, self-translators' social identities are constituted through multiple social categories (e.g., ethnicity, language, citizenship, gender, profession, ideological orientations, and religion). These categories are not fixed, static; rather, they gain varying degrees of salience depending on the social, political, and institutional context in which self-translation occurs.

Therefore, the framework does not treat self-translation as an entirely macro-level (sociological) or entirely micro-level (individual) phenomenon. Instead, it situates self-translation at the intersection of group-based affiliations and analyzes how the self-translators position themselves according to their social categories and how this positioning is projected in translation strategies and discursive choices. Under this approach, the self-translation process and the strategies used in this process can be explained not only through textual transformations, but also through which social identities the self-translators make visible, which ones they suppress or push into the background. Thus, the analytical framework moves self-translation studies beyond purely text-centered analyses and offers an identity-focused, translator-centered analytical model to the field of Translator Studies.

The steps of the "Analytical Framework on Self-Translator Social Identity" are as follows:

1. Identification of Social Categories (Translator-Centered Analysis)
2. Analysis of Category Saliency (Translator-Centered Analysis)
3. Analysis of Social Identity Complexity (Translator-Centered Analysis)
4. Identification of Self-translation Strategies (Text-Centered Analysis)
5. Describing the Relation Established with the Target Language (Both Translator and Text-Centered Analysis)

The first three steps of the analytical framework provide a translator-focused analysis aimed at explaining the self-translation process through the translator's social identity. These steps aim to identify which social categories the self-translator belongs to, which of these categories emerge in the self-translation process, and how this emergence produces an identity structure. The fourth and fifth steps then move the

analysis to the textual level by examining how this identified identity structure is reflected in the self-translation strategies used in the texts and in the relationship established with the target language. Therefore, the analytical framework consists of two complementary components: translator-focused and text-focused.

The first step involves identifying the social categories to which the self-translator belongs (e.g., ethnicity, language, citizenship, profession, gender, ideological orientations, etc.) within the framework of Social Identity Approach (Tajfel, 1979; Tajfel and Turner, 2004). This step conceptualizes the translator's identity not through individual characteristics but through group memberships and treats the translator as a socially positioned subject. Thus, the translator's identity is defined in the context of group membership. The second step examines which of these social categories become salient in the self-translation process within the framework of Self-Categorization Theory (Turner, 1999; Turner and Reynolds, 2012). This step analyzes which group(s) the translator identifies with, which norms, values, and prototypes he takes as reference, and which social identity comes to the fore in specific contexts. Thus, the context-sensitive, variable, and dynamic structure of identity is included in the analysis. The third step aims to determine the level of complexity in the translator's social identity. In this step, the extent to which the prototypes and category boundaries of the groups to which the self-translator belongs overlap or diverge is analyzed. As a result of this analysis, the self-translator's identity is classified as dominant, intersecting, compartmentalized, or merged identity structures within the framework of the identity models proposed by Roccas and Brewer (2002). This classification enables the detection of the degree of complexity of the self-translator's social identity. In this context, the most important steps for detecting the translator's level of identity complexity are the detection of the shared prototypes or category boundaries among the groups the translator is a member of.

Operating in a complementary manner, these three steps enable the systematic identification of the self-translator's social identity structure by linking category membership, saliency and the degree of overlap between categories, providing the basis for determining the social identity complexity of the self-translator. As a result, the analysis allows for describing the translation strategies that emerge in the self-translation process and the relationship established with the target language because of the translator's social identity. In this context, the data collected for the operationalization of these three steps aims to: (1) identify the social categories to which the translator belongs, (2) determine which of these categories become salient during the self-translation process, and (3) infer the resulting identity model and level of social identity complexity displayed in that process. The data required for these steps can be obtained through data gathering methods commonly used in Translator Studies, including the analysis of oral and written materials such as biographies, autobiographies, and paratexts, including oral or written interviews and questionnaires conducted with the self-translator.

Where these three steps can be concretely observed in self-translation are the translation strategies employed and the relationship the self-translator establishes with

the target language in which the self-translation is performed, encompassing the fourth and fifth steps.

The fourth step describes the self-translation strategies. The goal here is to trace how the translator's social identity complexity and identity management strategies manifest at the textual level through specific linguistic and stylistic translation choices. In this context, translation strategies are approached not merely as textual choices, but as micro-identity management strategies vis-a-vis the majority. The fifth step describes the position of the target language used in self-translation. This step reveals how language choice operates under salient social identity, reflecting the self-translator's negotiation between his multiple group memberships. At this step, the target language is conceptualized as a symbolic field that reveals which group the self-translators address, which group they align with, and which identity they bring to the fore or keep in the background. Therefore, the relationship established with the target language is interpreted within the framework of the translator's social category memberships, the degree of compatibility between these categories, and the degree of identity complexity.

When these two steps are considered together, it becomes clear how identity management manifests itself at the textual level in the self-translation process. The translator-centered identity analysis developed in the first three steps is transferred to the text in these last two steps, systematically analyzing how the translator's social identity is concretized through translation strategies and language use. The sections below are structured in line with this analytical approach. The focus of the case study is the social identity of Mıgırdıç Margosyan as an intra-national self-translator and the reflections of this identity in his self-translated texts. Margosyan possesses a suitable social identity for studying self-translation at the national level as an in-group member belonging to a Armenian community in Türkiye. The main reason for choosing Margosyan as a case study is that he has a body of work in which the practice of self-translation can be clearly traced at both textual and discursive levels.

In this context, Margosyan's social identity has been examined through the social categories to which he belongs (e.g., ethnic, national, citizenship-based categories); and the relative saliency of these categories in the self-translation process. The data sets was constructed by examining biographical texts, prefaces, and interviews. Subsequently, an analysis made to decide the complexity of social identity of the self-translator based on the prototype and category overlaps or divergencies of the detected social categories. This analysis enables the interpretation of Margosyan's self-translation process as an identity management strategy. Each section below aims to systematically operationalize the analytical framework presented.

3. Operationalization of the Analytical Framework

3.1. Identification of Social Categories and Category Saliency (Step 1 & Step 2)

In the context of this study, the aim is to determine whether the social categories overlap for the relevant self-translator during self-translation and to examine the

reflections of the resulting social identity complexity in self-translation. Accordingly, a thematic analysis was conducted on paratextual and biographical materials such as interviews, prefaces, author statements, and autobiographical narratives to identify Margosyan's social category memberships (citizenship, ethnic, religious, and so on) and the saliency of these memberships. For this purpose, two main analytical codes were employed: Social Category Membership and Self-Categorization. The main codes were determined based on Social Identity Approach.

3.1.1. Identification of Social Categories

The Social Category Membership code is used to identify the social categories to which the self-translator structurally, historically, and biographically belongs, independent of discursively activated identities. This code focuses on revealing category membership rather than self and social identification processes. Within the framework of Social Identity Approach, social identity is understood as relational and multiple rather than singular or fixed. For this reason, Social Category Membership analysis provides the contextual grounding for examining self-identification processes.

These categories are sometimes more readily recognized in social interactions (e.g., ethnicity) and sometimes defined by ideological or institutional frameworks (e.g., profession, national identity, citizenship status). Accordingly, a thematic analysis was conducted on biographical texts to identify the social category memberships of Margosyan. This analysis revealed that Margosyan is structurally included in the Armenian ethnic community, the Armenian Apostolic religious community, the Armenian and Turkish language communities, and Turkish citizenship. Furthermore, the constant references to Diyarbakır in the narratives and the literary construction of Armenian life indicate a localized identity rather than a purely spatial affiliation. These social category memberships form the structural basis for analyzing self-categorization, identity saliency, and identity management processes that emerge in self-translation. In other words, the analysis of social category membership, which constitutes the first step in identifying social identity complexity, becomes meaningful with the second step, the examination of self-categorization.

3.1.2. Analysis of Category Saliency

The use of the 'self-categorization' code in the analysis of saliency is grounded in the theoretical relationship between these two concepts. Within the Social Identity Approach, saliency is not treated as an independent variable, but as an outcome of the self-categorization process. That is, in a given context, individuals categorize themselves in terms of a particular social identity, and this act of self-categorization renders that category salient while backgrounding others. Self-categorization, understood as the process through which the self-translator aligns with particular group memberships, was analyzed thematically based on the identified social categories. The dataset was constructed from two publicly available interviews with Margosyan and the prefaces of the two self-translated texts examined in this study, resulting in a total of 16 entries. The thematic analysis identified four social categories of self-categorization: ethnicity, minority, language, and citizenship. In this study, the social category of ethnicity is

addressed within the framework of religion, culture, ancestry, Armenian identity, and native language elements. In other words, the elements that would enable the self-translator to identify as Armenian were taken as the basis. For the purposes of this study, the social category of minority is conceptualized as an experiential dimension. The social category of language is addressed in the context of being a member of a specific linguistic community. In other words, self-categorization via language, particularly in the context of being a minority group has been evaluated as an in-group membership aimed at understanding how identity is effective in self-translation through language. The citizenship social category is defined as belonging to a state legally and politically. This is evident in the self-translator's statements such as "I am a citizen of the Republic of Türkiye" and "I pay taxes." To show the category memberships in the self-categorization, representative examples of each category membership are presented in the table.

Table 1**Table on Self-Categorization Code*

No	Data	Type of Self-Categorization
1	A: Ama sizin bir Türk isminiz yok, değil mi? M: -Hayır. Babam bu konuda çok hassastı. Biz yedi kardeşlik, hiçbirimize ikinci bir isim kullandırmadı. Burada halen bu var mı? Evet, halen var. A: Kendi adıyla var olma duygusu. M: Evet. İlla Mıgırdıç olsun (...) (Akman, 2010, para.8). (A: But you don't have a Turkish name, do you? M: No. My father was very sensitive about this. There were seven of us siblings, and he did not allow any of us to use a second name. Does this still exist here? Yes, it still does. A: A sense of existing through one's own name. M: Yes. It has to be Mıgırdıç (...)).	Self-categorization via ethnicity
2	G: Kendi kitabının adıyla soruyorum: Söyle Margos nirelisen? M: Ben nireliyem? Herhalde Diyarbakırlıyım, Amedliyim, Hançepekliyim, ama asıl Gavur Mahallesindenim (Gürses, 2018, para.3). (G: I am asking using the title of your own book: <i>Tell me, Margos, where are you from?</i> M: Where am I from? I suppose I am from Diyarbakır, from Amed, from Hançepék—but above all, I am from the <i>Gavur Mahallesi</i>).	Self-categorization via ethnicity
3	M: Benim ana dilim Ermenice olduğu halde 15 yaşına kadar Ermenice bilmiyordum. İstanbul'a geldiğimde başladım yeni yeni Ermenice öğrenmeye. İlk kitabım Ermenice. Mer Ayt Goğmeri. 'Bizim Oralar' diye çevrilen bu kitap daha sonra da 'Gavur Mahallesi' adıyla	Self-categorization via language

* English translations of the Turkish excerpts are provided solely for accessibility purposes.

	yayınlandı. Ben İstanbul'a geldiğim zaman, bilmediğim bu dili belki de bir kompleks gibi çok kısa süre içinde öğrendim. (Gürses, 2018, para. 12).	
	(M: Although my mother tongue is Armenian, I did not know Armenian until I was fifteen. When I came to Istanbul, I gradually began to learn Armenian. My first book was in Armenian, <i>Mer Ayt Goğmeri</i> . This book, translated as <i>Bizim Oralar</i> , was later published under the title <i>Gavur Mahallesi</i> . When I arrived in Istanbul, I learned this language—which I had not known—very quickly, perhaps almost as if it were a kind of complex)	
	M: 'Git oğlum, oku, büyük adam ol. Ana dilimizi öğren!' Ana dilini öğrenmek, büyük adam olmanın birinci kuralıydı ona göre... (Gürses, 2018, para. 15).	Self-categorization via language
4	(M: "Go, my son, study, become a great man. Learn our mother tongue!" Learning one's mother tongue was, in his view, the first rule of becoming a great man.)	
5	M: 50'li yıllarda Diyarbakir'de bir sürü etnik kökenden insanların beraber olduğu bir yerdi Gavur Mahallesi. (Gürses, 2018, para. 6). (In the 1950s, in Diyarbakir, <i>Gavur Mahallesi</i> was a neighborhood, where people from many different ethnic backgrounds lived together	Self-categorization via minority
6	M: Bana Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı diye bir pasaport, bir nüfus kâğıdı veriyor bu ülke. Vatandaş olarak belli haklarım ve tabii görevlerim var. Ben bu görevlerimi yerine getirebilmek için uğraşıyorum. Askere gidiyorum, vergi veriyorum (...) (Akman, 2010, para. 48). (The country gives me a passport, an identity card for Turkish citizenship. I surely have rights and responsibilities as a citizen. I try my best to fulfill these responsibilities. I do military service, pay taxes.	Self-categorization via citizenship

Accordingly, 8 out of the 15 data belong to the social category of ethnicity, 3 to the social category of minority, 2 to the social category of language, and 2 to the social category of citizenship. Therefore, Margosyan's strongest and most stable self-categorization is built around ethnic identity, whereas the minority category functions more as an experienced position, and the citizenship category as a normative and critical frame of reference. From these perspectives, it can be said that Margosyan developed a high self-categorization with the ethnic social category.

Assuming that self-translation can occur not only in transnational contexts but also within national borders, citizenship social category membership is analytically examined in terms of its effect on the translator's social identity and self-translation practice. Citizenship is conceptualized here as a legal and political form of membership in the context of the modern nation-state; it is evaluated as an institutional identity that does not necessarily overlap with cultural, ethnic, and historical forms of belonging. Therefore, citizenship is not a homogeneous identity category; it is approached as a form of belonging that can intersect, overlap, or diverge with other social category memberships. In the Turkish context, citizenship is conceptualized at the constitutional level as the fundamental category defining national identity. According to Örs and Komsuoğlu (2007), Article 66 of the Constitution of the Republic of Türkiye equates citizenship with 'Turkishness.' However, this definition may increase contextual salience of different social category memberships. In this study, minorities are approached, in line with Valentine's (2004) definition, as communities that are differentiated from the majority society based on characteristics such as language, religion, culture, and historical heritage, and that construct their self-identity around these characteristics. In this sense, Armenians in Türkiye are a historically settled, institutionally recognized, and culturally distinguishable community (Örs & Komsuoğlu, 2007). In Margosyan's example, citizenship as a social category membership does not necessarily coincide with ethnic minority membership; this difference becomes more noticeable in certain contexts and paves the way for the social categories constituting minority identity to become more salient.

3.2. Analysis of Social Identity Complexity (Step 3)

As a result of data analysis, we can clearly state that Margosyan has multiple group memberships, revealing the hybridity and ambivalence of identity, while also referring to the relationship between the relevant group memberships. The degree to which an individual perceives their group memberships to overlap or remain distinct reflects the complexity of their social identity. In this context, Social Identity Complexity (SIC) is interested in overlaps or divergencies between the multiple group memberships of an individual around four models that show how multiple group memberships are subjectively represented in an individual. When these four models are placed on the complexity scale, they range from least to most complex and include the intersection, dominance, compartmentalization, and merger models, respectively.

Intersection refers to the convergence of all group memberships into a single ingroup representation. Dominance involves adopting one primary group identity to which all other memberships are subordinated. Compartmentalization emphasizes the contextual salience of different group memberships, whereby distinct identities become salient in different situations. Finally, the merger model recognizes and embraces multiple non-convergent group memberships simultaneously, defining social identity as the sum of one's combined group identifications. Together, these models indicate varying levels of social identity complexity.

There are two important considerations in determining these models: prototype similarity between categories and category boundaries. In terms of prototypes, if

prototypes are very similar to each other (e.g., in terms of values, norms, and behavioral patterns), the individual perceives these identities as mentally close; if prototypes are different, the individual keeps the identities separate, and the likelihood of experiencing conflict between identities increases. Category boundary overlap, on the other hand, concerns the extent to which the same individuals are perceived as members of multiple in-groups. Rather than focusing on shared characteristics, this dimension addresses how group memberships intersect. When category boundaries overlap significantly, individuals tend to perceive their group memberships as interconnected; when boundaries are distinct, identities are compartmentalized. In short, the overlap between the prototypes and memberships of the social categories affects the complexity of identity. In the simplest terms, the greater the overlap, the lower the complexity, and social identity becomes integrated, whereas divergence between them leads to higher identity complexity.

3.2.1. Analysis of Self-Translator's Social Identity Model

When Margosyan's social categories outlined above are examined in terms of prototypes and membership representations, it is seen that the ethnicity social category is particularly salient, meaning that a high level of identification is developed with this category. The ethnicity category demonstrates a high degree of prototype and membership representation overlap with minority and language categories, while showing a comparatively lower degree of overlap with the citizenship category. This overlap assessment is based on the recurrence, consistency, and co-articulation of category references across interviews and paratextual elements in self-translated texts. However, this does not imply that ethnic identity is fragmented or contradictory within itself; on the contrary, it shows that the ethnicity category functions in high harmony with its subcomponents, such as language, culture, and historical experience. The analysis of interviews, along with paratextual elements in self-translated texts, reveals that Margosyan primarily positions himself through his Armenian identity. Therefore, Margosyan's social self-categorization is closer to a dominance model organized around ethnicity rather than a fragmented or co-centric structure. Moreover, this dominance is not limited to the field of literary production; it also functions as a recurring reference point in political, cultural, and everyday contexts. This suggests that self-translation is not merely an aesthetic choice for Margosyan, but rather an intrinsic form of positioning within his life practices.

Although the low overlap between the citizenship and ethnicity categories might suggest a higher level of social identity complexity, the data indicate that Margosyan seems to organize his identity primarily around ethnicity rather than citizenship. This pattern points to a dominance model, in which one category becomes central in structuring identity boundaries. Accordingly, despite the divergence between certain categories, Margosyan's overall level of social identity complexity remains low. This configuration is also reflected in his self-translation practices. Rather than functioning as a neutral transfer between languages or cultures, self-translation emerges as a form of identity management within national borders, aimed at maintaining and rearticulating a dominant ethnic identity.

Accordingly, self-translation is examined directly in terms of (social) identity. Margosyan's salience of Armenian/ethnic identity and possession of a dominant identity model, coupled with a low level of social identity complexity, make self-translation amenable to examination not only at the international level but also at the national/local level. Margosyan's situation represents an intranational minority identity rather than a transnational one. This identity is shaped not by migration or transnational affiliations, as in the cases of African, Latinx, or immigrant minorities, but by historically rooted sociocultural differences. Therefore, Margosyan's self-translation practice is a representation based on social identity rather than an act aimed at international cultural circulation.

On the other hand, considering that Margosyan has a multicultural, multi-ethnic, and multilingual identity, and that being a minority currently brings diversity, Margosyan may be expected to have a complex social identity. This perspective is surely based on framework of multiculturalism and multilingualism, which is also quite debated in translation studies. Again, a response based on SIC is required:

(S)imultaneous membership in groups that vary in their distinctiveness may result in a representation of the social identity that is dominated by the most distinctive group, and other self-categorizations may be subservient to it. Research on patterns of identities of immigrants supports this reasoning. (Roccas & Brewer, 2002, pp. 96-97)

Thus, in other contexts, merger identity model may occur among self-translators with other multiethnic identities. For example, in contexts where third spaces are created, hyphenated identities persist, and self-translation is discussed within the framework of third spaces, high social identity complexity and the merger model can be expected. It is precisely at this point that this identity-based approach to self-translation repositions self-translation not as a single and fixed form of identity negotiation, but as an identity management strategy that varies according to the level of identity complexity. In the context addressed in this study, self-translation becomes a practice of making visible the dominant identity (in this case, ethnic social identity) that causes self-translation, rather than creating a third space. Therefore, Margosyan's self-translation practice is an intranational identity management strategy rather than an international or diasporic 'third space' experience. In this context, self-translation does not signify an expression of identity convergence but rather the reproduction of the dominant identity.

4. Identification of Self-Translation Strategies (Step 4)

As is clear, this study approaches self-translation as an identity management strategy. In the first phase of the analysis, the salience level of social category memberships was examined; it was determined that Margosyan's ethnic identity, among different group affiliations, became dominant in the literary, political, and social spheres of his life, thus exhibiting a dominant identity model and a pattern of low social identity complexity. Within this framework, while self-translation is an identity management strategy, self-translation strategies are evaluated as micro-identity management strategies used to make the translator's ethnic identity visible and distinct.

When detecting relevant self-translation strategies, two self-translated texts titled *Söyle Margos Nerelisen?* (1995) and *Biletimiz İstanbul'a Kesildi* (1998) have been examined. The reason these two texts are considered self-translations is that the author has rewritten his experiences and daily life, blending Turkish, Armenian, Kurdish, and Arabic into Turkish, the target language. Furthermore, when examining the preface of the self-translated text titled *Biletimiz İstanbul'a Kesildi*, the fact that the three stories in the text were published in Armenian under the title *Mer Ayt Goğmeri* in the Marmara Newspaper and then translated into Turkish by the self-translator is entirely consistent with the classic definition of self-translation, as discussed by Popovic (1976). However, as stated in the preface, "this book should not be perceived as a translation. While remaining faithful to the originals, the author has rewritten the stories in Turkish for this edition, expanding and modifying them in places" (*Margosyan, 1998, p. 7*). For this reason, both texts here correspond to the first self-translation description.

In data gathering, purposive sampling is adopted, where only those textual segments containing interlingual translation (from Armenian to Turkish) or intralingual translation (from regional dialect of Turkish into standardized Turkish), all marked by italicization, quotation or glosses are selected, referring to elements such as religion, culture, and tradition. Textual analysis is employed as the data analysis method. As a result of textual analysis conducted on the data collected, self-translation strategies, as micro identity management strategies, have been determined as interlingual self-translation strategies and intralingual self-translation strategies.

4.1. Interlingual Self-Translation Strategies

Under interlingual translation strategies, it has been observed that Armenian words, expressions, and elements were provided with their Turkish translations. Purposive sampling was chosen as the data collection method, and italicized, quoted, glossed, or footnoted expressions were selected. When the 42 pieces of data collected were examined using textual analysis, three main translation strategies were identified as in-text translation and in-text contextualization, as outlined by Bandia (2008), and explanation via footnote. In-text translation is explicitly translating a foreign element within the text. It is reader-centered and makes the asymmetrical language relationship visible. In-text contextualization is establishing meaning through context rather than directly translating the foreign element. Explanation via footnote involves moving the explanation to the paratext.

Among these, 25 of the data were identified as in-text translation, 10 of the data as in-text contextualization, and 7 of the data as explanation via footnote translation strategies. Reviewing classical translation studies literature, it may be thought that the identified translation strategies are aimed at domestication. However, when these strategies are approached from an identity-based perspective, it becomes apparent that they are not aimed at domesticating representation but at highlighting differences. This stems from the low social identity confusion of the self-translator. In other words, the self-translator is aware of their difference and adopts these translation strategies not to eliminate their own difference, but to represent it, and especially to show that they have their own distinctiveness, even in a national context. How such a perspective is reached

is shown in the table below, based on the collected data. Due to space limitations, two representative examples are provided for each strategy from the interlingual self-translation data set.

Table 2

Table on Interlingual Self-Translation Strategy

No	Data	Interlingual Translation Strategy	Function
1	(...) her gün yediğimiz hatz/ekmek, banır/peynir, ve kilerimizden gizli gizli aşırıldığım çamiç /kuru üzüm, inguyz/ceviz, ayrıca dedrag/defter, madid/kalem, kahana/papaz sözcüklerini hem yazıyor hem de okuyabiliyordum (Margosyan, 1998, p. 27). (I could read and write the words that we used on daily basis such as the hatz/bread that we ate everyday, çamiç/raisin that I sneaked from the cellar, inguyz/walnut, as well as, dedrag/notebook, madid/pen, kahana/priest)	In-text translation	Construction of hierarchy between Armenian and Turkish.
2	Diyarbakır Ermenicesiyle söyledikleri bir de mani öğrenmiştim: Eğçig enunti Eğse Şibeken kızı disse Ego eğçig bek mi dur Eğnem bebuti pese. (...) Tabi ben bu maniyi söylerken sözlerinin aşağı yukarı şu manaya geldiğini nereden bilebilirdim: "Kız senin adın Anna Pencereye baksana Gel kız öpücük ver Damat olam babana" (Margosyan, 1998, p. 25). (I also had learned a poem that was sang in Armenian used in Diyarbakır: Eğçig enunti Eğse Şibeken kızı disse Ego eğçig bek mi dur Eğnem bebuti pese. (...). But how could I had known that these lines meant more or less that: "Girl, your name is Anna. Look at my window, Give me a kiss. Let me be son-in-law to your father.)	In-text translation	Construction of hierarchy between Armenian and Turkish.
3	(...) Onun Ermenice dualarla, "aleluya, aleluya" deyip vaftiz etmesi gerekirken, şimdi durup dururken Ebune Hore Keldanice dua edecek ve de "aleluya, aleluya" yerine "keddişe, keddışe"	In-text contextualization	Emphasizing differences.

	diyecek! Allahtan tek teselli, onun da Hristiyan olması!" (Margosyan, 1995, p. 27). (Although he should have said "aleluya, aleluya" during baptize, Ebune Hore will now pray in Chaldee as "keddişe keddişe"! At least thanks God he is a Christian!)		
4	Bozanların evi, Hañcepek'in, Gavur Mahallesinin sonunda, bizim Moşe, Kürtlerin Cehü, Türkçede Yahudi dediğimiz insanların yaşadığı mahallenin başındaydı. (Margosyan, 1995, p. 92). (The house of Bozans was at the end of Gavur Mahallesi and right next to the neighborhood of Jews, whom we called as Moşe, whom the Kurds called Cehü and Jews as we say in Turkish).	In-text contextualization	Emphasizing differences
5	Sahildeki balıkçı kahvesinden küfürle karışık, ihtiyar Zangoç'un Ermenice ve Türkçe karışımı sözleri sokağa döküldü: "Gela evladıs* gela... Gela mançıs* gela..." (Margosyan, 1998, p. 62). *-ıs: Ermenice birinci tekil şahıs iyelik eki; (evladıs: evladım). *mançıs: Ermenice uğuk(um)." (From the fishermen's coffeehouse by the shore, the curse-laden, mixed Armenian-Turkish words of old Zangoç spilled out into the street: "Gela evladıs* gela... Gela mançıs* gela..." *-ıs: first-person singular possessive suffix (evladıs: my child) in Armenian *mançıs: Armenian uğuk(um)	Explanation via footnote	Maintaining a symbolic boundary between the group the self-translator belongs to and the majority out group.
6	Mir meftunen bilğurov O yar dıle, yar dıle Meçn el suğh biğdınusov O yar dıle, yar dıle..."* * Diyarbakır kökenli Onning Dinkçiyan'ın Ermenice şarkısının ilk dördüğü: "Bizim meftunemiz, yanında bulgur içinde soğan ve de maydanoz..." Müzisyen ve şarkıcı olarak tanınmış olan Oning Dinkçiyan, günümüzde Diyarbakır Ermenicesini eşsiz güzellikte	Explanation via footnote	Maintaining a symbolic boundary between the group the self-translator belongs to and the majority out group.

konuşan ve bu ağzı duru bir biçimde
yaşatan ender insanlardan biridir"
(Margosyan, 1998, p. 99).

(Mir meftunen bılğurov
O yar dıle, yar dıle
Meçn el suğh bığdınusov
O yar dıle, yar dıle..."*

*The first quatrain of an Armenian song by Onning Dinkçiyan, originally from Diyarbakır: "Our beloved, accompanied by bulgur with onions and parsley..." Known as a musician and singer, Onning Dinkçiyan is today one of the rare individuals who speaks the Diyarbakır variety of Armenian with exceptional beauty and preserves this dialect in a clear and vivid manner.

Examining the in-text translation dataset, as illustrated in Examples 1 and 2, Margosyan's affiliation with the social category of ethnicity, together with his membership in the minority group, can be observed in his self-translation practices. These examples can be interpreted as suggesting that Armenian functions as the language through which the conceptual framework is initially constructed, while Turkish provides access to this conceptual framework by providing the equivalent of each Armenian lexical item. From this perspective, Turkish can be interpreted as functioning as a mediating language rather than the primary site of meaning construction. Accordingly, this translational practice can be interpreted as positioning Armenian as the primary conceptual frame and Turkish as the language that mediates access to it. Such a configuration may further be interpreted as contributing to the construction of a hierarchical relationship between the two languages.

Examining the in-text contextualization dataset, as can be seen in examples 3 and 4, this strategy does not eliminate, introduce, or provide information about the difference; rather, it serves to emphasize the difference. From the perspective of self-translator social identity, this translation strategy can be interpreted as being consistent with Margosyan's low identity complexity and dominant ethnic category. Accordingly, the practice of self-translation can be understood as being framed by ethnic group affiliation. Examining the dataset of explanation via footnote, as can be seen in examples 5 and 6, this translation strategy also serves to highlight the difference while maintaining distance from the target language and its receiver. Based on the social identity model of the self-translator, although the use of footnotes appears to serve an informative and introductory function on the surface, it essentially functions as a paratext that highlights difference. In this way, the receiver's rhythm is disrupted, and the information provided

does not become a natural component of the narrative. Thus, the symbolic boundary between identities is regulated and maintained. Overall, interlingual self-translation strategies function as micro identity management strategies and frame how the self-translator represents his identity in the target language. Such self-translation, as discussed, primarily concerns the self-translator's subjective representation of their own identity.

Moreover, as shown below, the textual analysis reveals that the relevant micro-identity management strategies place emphasis on “us” as a minority not only on the source language–target language axis but also on the target language–target language axis. The target language–target language axis refers to how the self-translator experiences his social identity as a member of the minority social category not through his mother tongue but through his primary language, Turkish. It means that, then, Turkish plays a dominant role alongside Armenian, where the social category membership of a minority group is emphasized. It has been detected that socio-cultural and ideological elements referring to ‘us as a minority’ have undergone intralingual translation.

4.2. Intralingual Self-Translation Strategies

The intralingual self-translation strategy employed by the self-translator transforms into an identity management strategy that centers the self-translator's ethno-cultural identity by creating a distance not between two linguistic systems but between different cultural positions within the same language community. In short, intralingual translation practice is not merely an intralingual translation act from Turkish to Turkish; it is a way of expressing the group-based concept of “us.” Although the elements translated intralingually are linguistically Turkish, they do not belong to the Turkish majority in terms of cultural ownership; their meaning are encoded within the memory of the minority group. Purposive sampling was chosen as the data collection method, and italicized, quoted, glossed expressions were selected. When the 14 of the data collected were examined through textual analysis, two main translation strategies were identified: In-text translation and in-text contextualization. Out of 14 data collected, 9 data are detected as in-text translation, and data are detected to be in-text contextualization. Due to space limitations, three representative examples are provided for each strategy from the intralingual self-translation data set.

Table 3

Table on Intralingual Self-Translation Strategy

No	Data	Intralingual Translation Strategy	Function
1	(...) kiminden de otlamaya bırakılan eşek, katır ve atların ayaklarına takılan köstek, bizim tabirimizle keyd yapmış, sonra da yorgun argın (...). (Margosyan, 1998, p. 28)	In-text translation	

	(He made tether, or <i>keyd</i> in our terms, for the grazing donkey, mule and horses (...).		
2	(...) hala küçük keklen oğullarıydım. Keklen, yani, henüz altını pislemekten kurtulamamış bir çare çocuk!" (Margosyan, 1998, p.30). (I was their little, <i>keklen</i> boy. Keklen, meaning that a miserable boy, who was still pissing himself).	In-text translation	
3	(...) avluyu sokağa bağlayan "zabok"u, yani dar ve loş koridoru, her zamanki gibi tam on bir adımda geçmişti (Margosyan, 1995, p. 31). (As always, in eleven steps, he paced the "zabok", narrow and lightly-dimmed hallway that intersects the yard to street.)	In-text translation	Construction of "we-ness" and emphasizing the in-group
4	Omzunda hep kocaman bir mendil, bir ""marhama"" taşırdı (Margosyan, 1995, p. 39). (He alwaysed carried a big handkerchief, "marhama" on his shoulder.)	In-text contextualization	
5	Benim gibi birkaç keklenle birlikte Diyarbakır'dan yola çıktığımızda, istasyona kadar bizi yolculamaya, uğurlamaya, gelenler mendil, marhama sallayıp evlerinin yolunu tuttuklarında (...) (Margosyan, 1998, p. 30). (When a few <i>keklen</i> like myself and I set out from Diyarbakır, those who came to see us off as far as the station waved handkerchiefs and <i>marhama</i> and then made their way back to their homes (...).	In-text contextualization	
6	Ağacan Dayı güleç bir adamdı. Çocuklarla şakalaşır, ""hanek"" eder, (...). (Margosyan, 1995, p. 40). (Uncle Ağacan was a cheerful man. He joked with the children, engaging in <i>hanek</i> , (...).	In-text contextualization	

In examples evaluated within the scope of intralingual self-translation strategy, it is observed that lexical elements specific to regional and local Turkish are provided alongside their standard Turkish equivalents. These examples can be interpreted as

suggesting that this practice functions not merely as an explanatory or informative intralingual transfer, but as an identity-driven act. In other words, what is at stake here is not just intralingual rewording; it is an identity performance through which the self-translator situates himself within a specific social, cultural, and geographical position.

Therefore, the transfer of a regional Turkish variant into standard Turkish does not fully correspond to the concept of intralingual translation (rewording) as defined by Jakobson (1959/2004). However, this study approaches translation not only in terms of linguistic distance, but also as the relocation of meaning across socially and normatively differentiated linguistic communities. Within this framework, the movement from regional dialect to standard Turkish, although occurring within the same language system, is conceptualized here as a type of intralingual self-translation practice because it involves a border crossing between two symbolically unequal linguistic domains.

When examining the in-text translation dataset, as shown in examples 1, 2, and 3, the intralingual translation strategy appears to serve a different function than the in-text translation strategy used in interlingual self-translation. While the function of the strategy used in interlingual translation can be interpreted as positioning Armenian as the primary conceptual frame and Turkish as a language that provides access to it, this strategy is deemed to ensure that the local discourse is preserved. Thus, the distinction between 'us' and 'them' is made visible; however, this distinction is not based on a hierarchy of superiority or inferiority, but on the coexistence of different worlds of experience. This structure is consistent with Margosyan's low identity complexity and dominant ethnic category membership, ensuring that the intralingual translation strategies he applies in his self-translation practice are understood through his identity. Examining the in-text contextualization data set, the function of this translation strategy bears similarities to in-text contextualization used in interlingual context. Here too, rather than localizing meaning for the target receiver to facilitate their understanding, differences are made visible, placing the receiver outside the group being described and producing an implicit us/them distinction. These usages, while deviating from standard Turkish, are not marked as deviations within the narrative; rather, they are presented as natural, ordinary, and spontaneous linguistic practices within the self-translator's world. This converges with the low social identity complexity of the self-translator. In this context, the function of both translation strategies has been determined as the 'construction of we-ness and emphasizing the in-group.'

Therefore, this data set provides a strong basis for the assumption that self-translation is practised not only in transnational contexts, where it is considered that "displacement, whether forced or not, acts as a catalyst for self-translation" (Grutman & Van Bolderen, 2014, p. 326), but also by minority groups that are historically settled within state borders and have social continuity. While interlingual self-translation strategies also support this assumption, intralingual self-translation strategies confirm it.

5. Describing the Relation Established with the Target Language (Step 5)

Focusing on social identity complexity in self-translation process brings not only interlingual translation practices but also intralingual translation practices to the fore. This requires examining the relationship the self-translator establishes with the dominant language, which is the target language in the translation. From these perspectives, it is suggested that the self-translator's level of social identity complexity affects how the primary language used as the target language is positioned and used in self-translation. Addressing this relationship constitutes the final step of the analysis. Although no direct translation strategies are analyzed in this step, it provides meaningful data for identity-based analysis.

Within the framework of the dominance identity model, Margosyan's use of Turkish as the target language in his self-translated texts can be examined in relation to his status as a member of the Armenian community. The fact that he writes in Turkish in his self-translations can be considered an identity management strategy to represent himself. Considering his status, the use of Turkish can be seen as a way of life for him. For this reason, the use of Turkish as the target language in self-translation becomes especially important from an identity-based self-translation perspective. During the data collection process, particular attention was paid to expressions that reflected a dialect different from standard Turkish and to expressions that create opposition. As a result of textual analysis, it was observed that the relationship established with Turkish, the target language in self-translation, operated on the following two themes:

- Style Transfer
- Pronoun Alignment

Due to space limitations, three representative examples are provided from the data set.

Table 4

Table on the Position of the Target Language Used in Self-Translation

No	Data	Strategy	Function
1	İki dağın arasında kalmışam Bülbül kimi daldan dala konmuşam Ne gün gördim ne de murad almışam Yazığ bahan, cahal ömrım çürüttım (Margosyan, 1998, p. 12). (I am left between two mountains, I have perched from branch to branch like a nightingale. I have seen no good days, nor have I attained my desire. Poor me—my youthful life has withered away)	Style Transfer	Preservation of differences
2	Zati götüreceğtim! Ne vurisan? Zati... (Margosyan, 1998, p. 33)."	Style Transfer	Preservation of differences

	(I was going to take it anyway! Why are you hitting me?)		
3	"Gözün kor olmiya, di hade!" Çocuk, "gözün kör olmasın, hadisene!" sözlerini duymuyor (...). (Margosyan, 1998, p. 32). (May your eyes not go blind—come on!" The child does not hear the words "may your eyes not go blind, (...)"	Style Transfer	Preservation of differences
4	Ben anadilimiz Ermenice'nin harflerini ilk kez hecelemeye çalıştığımda on üç yaşlarındaydım. (Margosyan, 1998, p. 10)." (I was around thirteen years old when I first tried to spell out the letters of our mother tongue, Armenian).	Pronoun Alignment	Reflection of "we-ness"
5	Ne ki, el ele, diz dize kavun karpuz tarlalarında gezinmelere, bizim oralarda, yani Diyarbakır'da, sadece rüyalarımızda ulaşabiliyorduk. (Margosyan, 1998, p. 46). (Yet hand in hand, knee to knee, wandering through melon and watermelon fields—in our homeland, that is, in Diyarbakır—was something we could reach only in our dreams.)	Pronoun Alignment	Reflection of "we-ness"
6	Bizim oralarda, bizim yörelerde, Diyarbakır'da, Dicle kıyılarında, ulu Tanrı'mızın güneşi, özellikle yaz aylarında güneş olmaktan çıkar (...). (Margosyan, 1995, p. 9) (In our homeland, in our region, in Diyarbakır, along the shores of the Tigris, our great God's sun ceases to be merely the sun, especially during the summer months (...).	Pronoun Alignment	Reflection of "we-ness"

Examining the style transfer dataset, as shown in examples 1, 2, and 3, it can be suggested that the self-translator does not construct a standard Turkish narrative voice. Instead, a regionally, verbally, and ethnically situated speech style is consciously

preserved. These examples can be interpreted to show that the self-translator views the target language not as a communication tool, but as a structure that plays a role in representing identity. Thus, the target language becomes a space where the self-translator maintains his own voice, rather than a structure to which he adapts.

As illustrated in examples 4, 5, and 6, pronoun alignment examples can be interpreted as suggesting that the self-translator's social identity is reflected in the relationship established with the target language during the self-translation process. The groups the self-translator self-categorizes as a member of are reflected in the target language using "we" rather than "I". In this way, the identified dominance identity model becomes visible through pronoun alignment. Expressions such as "our mother tongue," and "in our region" in the target language can be interpreted to shift the narrative from individual memory to collective identity; they remove the place and language from personal experience and turn them into the domain of group identity. From this perspective, the target language can be understood as functioning as a carrier of the self-translator's social identity. Thus, pronoun alignment is suggested to contribute to the construction of 'we-ness' and reinforce the in-group functions observed in self-translation strategies. In this sense, the self-translator's positioning of the target language parallels the translation strategies he employs. From these perspectives, the positioning of the target language, like the self-translation strategies applied, becomes a form of identity management for the self-translator.

6. Conclusion

The data analysis shows that Margosyan's identity is multiple, yet its level of complexity is low, as ethnic identity constitutes the dominant social category. Although he belongs to multiple, sometimes overlapping social categories, this configuration gives rise to self-translation and positions Turkish differently from Armenian. Margosyan's self-translation seems to indicate his social membership, whereby Turkish functions both as a language of citizenship and as a language of contact with the other. Writing in Turkish does not signal identification with a citizenship-based identity; rather, it reflects the continuity of minority identity as an everyday practice shaped by geographical and sociocultural positioning. At the same time, the frequent presence of Armenian words, expressions, and cultural references in self-translated texts indicates that ethnic identity remains dominant and is reproduced textually. Through these practices, Armenian ethnic identity group membership is made visible within the boundaries of the majority language, reflecting identity management associated with low social identity complexity, where the minority voice is preserved at the stylistic level rather than fully aligned with majority language norms, explaining why he does not write in Armenian but in Turkish. Therefore, identity (and its complexity) is one of the reasons to self-translate that is different from the ones suggested by Grutman and Van Bolderen (2014) that "this seems all the more unfortunate since gaining access to a new (and ideally larger) audience is probably the most commonly given reason for translating one's work" (p. 325) or "another motive for resisting self-translation would be the perception that a particular language is inherently suitable to a certain work, thereby rendering other languages unsuitable" and dissatisfaction with the existing translations (p. 325).

The analysis reveals that self-translation strategies serve the purpose of protecting, emphasizing, and making visible the self-translator's membership of an ethnic group. In this way, this study, which goes beyond simply examining self-translated texts, also allows for addressing translation strategies from a different perspective, referring to them as micro-identity management strategies in the self-translation process, based on group identity, group identification, and social identity complexity.

Therefore, the findings of the study present a different perspective on self-translation by transcending classical views in literature, and reframe it as a social-identity driven, meso-level translation practice. Hence, social identity in self-translation should be understood not as an individual or idiosyncratic construct, but as a collective identity shaped by group memberships. In this sense, group belonging plays a determining role in the formation of a 'we' perspective for the self-translator, which is then projected onto self-translation practices through translation strategies and the relationship established with the target language. Moreover, the observed low level of social identity complexity indicates that the use of the majority language cannot be explained simply by assimilation or a desire to identify with the majority. On the contrary, the majority language in self-translation functions as a linguistic space in which the minority sustains its everyday practices and rearticulates its identity vis-à-vis the majority. In this context, addressing self-translation as a social identity-driven act enables us to consider the self-translator not as a mere individual but as a group member, where the collectivity of his identity is traced in the practice. Hence, a different perspective on the representation of minority experience is provided.

This study contributes to Translator Studies by introducing an interdisciplinary, identity-centered analytical framework for examining self-translation. Moving beyond purely text-based approaches, the framework incorporates discursive and paratextual data to foreground the self-translator's social identity and its role in shaping self-translation practices. The findings demonstrate that self-translation cannot be reduced to neutral linguistic transfer but operates as a form of identity management shaped by the self-translator's social identity configuration and level of social identity complexity. In this respect, the study shows that different configurations of social identity may lead to different translation strategies and relations with the target language. Furthermore, by conceptualizing self-translation as an intranational practice, this study challenges the dominant view that associates self-translation primarily with transnational or diasporic contexts. It thus reveals that translation is not a homogeneous phenomenon even within a single national context, but rather a fragmented and multi-layered practice shaped by identity dynamics. Finally, the proposed analytical framework is not limited to this case study and can be applied to different self-translation contexts. Future research may further explore how varying degrees of social identity complexity influence self-translation practices across different linguistic and socio-cultural settings.

Author Contributions

First Author: Ezginaz Emirkadı 50% (literature review, method, theoretical framework, discussion)

Second Author: A. Şirin Okyayuz 50% (literature review, method, theoretical framework, discussion)

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Financial Support: The authors declare that they received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence (AI)-based or generative AI tools were used in the preparation of this manuscript.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Ezginaz Emirkadı 50% (literatür taraması, yöntem, kuramsal çerçeve, tartışma)

İkinci Yazar: A. Şirin Okyayuz 50% (literatür taraması, yöntem, kuramsal çerçeve, tartışma)

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya üretken yapay zekâ sistemi kullanılmamıştır.

References

- Akman, N (2010.04.2025). Kafes'i duyduğumda 6-7 Eylül'ü hatırladım. Aras Yayıncılık. <https://www.arasyayincilik.com/basindan/kafesi-duyugumda-6-7-eylulu-hatirladim/>
- Bandia, P. (2008). *Translation as Reparation: Writing and Translation in Postcolonial Africa*. Routledge.
- Chesterman, A. (2009). Questions in the sociology of translation. In J. Ferreira Duarte, A. Assis Rosa, & T. Seruva (Eds.), *Translation Studies at the Interface of Disciplines* (pp. 9-27). John Benjamins.
- Gürses, K. G. (2018.09.25). "Diyarbakırlıyım, Amedliyim, Hançepekliyım ama asıl Gavur Mahallesindenim" K24. <https://www.k24kitap.org/diyarbakirliyim-amedliyim-hancepekiyim-ama-asil-gavur-mahallesindenim-1863>
- Grutman, R. & Van Bolderen, T. (2014). Self-translation. In S. Bermann & C. Porter (Eds.). *A Companion to Translation Studies* (pp. 323-332). John Wiley and Sons.
- Jakobson, R. (1959/2014). On Linguistic Aspects of Translation. In L. Venuti (Ed.). *The Translation Studies Reader* (pp. 113-118). Routledge.
- Kaindl, K. & Evdokimov, M. (2024). Translator studies and translators as social actors. In S. Tyulenev & W. Luo (Eds.). *The Routledge Handbook of Translation and Sociology* (pp. 147-162). Routledge.
- Margosyan, M. (1995). *Söyle Margos Nerelisen?*. Aras Yayıncılık.
- Margosyan, M. (1998). *Biletimiz İstanbul'a Kesildi*. Aras Yayıncılık.
- Örs, B. & Komsuoğlu, A. (2007). Turkey's Armenians: A Research Note on Armenian Identity. *Nationalism and Ethnic Politics*, 13(3), 405-429.
- Popović, A. (1976). *Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. University of Alberta.
- Roccas, S. & Brewer, M.B. (2002). Social Identity Complexity. *Personality and Social Psychology Review*. 6(2), 88-106.
- Tajfel, H. (1979). Individuals and groups in social psychology. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18. 183-190.

- Tajfel, H. & Turner, J.C. (2004). The social identity theory of intergroup behavior. In J.T. Jost, & J. Sidanius (Eds.) *Political psychology: Key readings (276-293)*. Psychology Press.
- Turner, J.C. (1999). Some current issues in research on social identity and self-categorization theories. In N. Ellemers, R. Spears & B. Dossje (Eds.). *Social identity: Context, commitment, content* (pp.6-34). Blackwell.
- Turner, J.C. & Reynolds, K.J. (2012). Self-categorization theory. In P.A.M. Van Lange, A.W. Kruglanski & E.T. Higgins (Eds.). *Handbook of theories of social psychology* (pp. 399-417). Sage Publications.
- Valentine, J.R. (2004). Toward a definition of national minority. *Denver Journal of International Law & Policy*, 32(3), 445-473.

Tür Yazınından Kanonik Klasiğe: *Zaman Makinesi*'nin Türkçe Çoğuldizgesel Serüveni*

From Genre Fiction to Canonical Classic: The Polysystemic Journey of *The Time Machine* in Turkish

Araştırma/Research

Hanımnur MERCAN TOPÇUOĞLU*, Ayla AKIN**

*Araştırma Görevlisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, hanımnur.mercan@dpu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1652-8948

**Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, ayla.akin@ege.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9376-3386

ÖZET

Bu çalışma, H. G. Wells'in *Zaman Makinesi* adlı eserinin Türk yazın dizgesi içindeki konumlanmasını ve tarihsel seyrini, eserin Türkçede ulaşılabilen tüm çevirilerini göz önünde bulundurarak tespit etmeyi amaçlamaktadır. Metin içi özelliklere odaklanmak yerine, çalışma çoğuldizge kuramı doğrultusunda yayımlama pratiklerini, dolaşım göstergelerini ve bibliyografik verileri analiz etmektedir. Araştırmanın bibliyografik bütüncesi, eserin Türkçedeki ilk çevirisi ile yeniden çevirilerinden oluşmaktadır. Veriler öncelikle Millî Kütüphane Kataloğu'nda taranmıştır. Ardından Nadir Kitap platformunda bulunan tüm çeviriler listeye eklenmiş; bu çevirilerin Millî Kütüphane kataloğunda bulunup bulunmadığı tespit edilmiştir. Son olarak Millî Kütüphane'de bulunmayan çevirilerin mevcudiyet durumu KOHA Kütüphane Otomasyon Sistemi üzerinden de kontrol edilmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan tabloda; çevirilerin yayımlanma yılı, yayınevi, çevirmen bilgisi, sayfa sayısı, dizi/seri/kategori bilgisi, Milli Kütüphane kataloğunda yer alma durumu gibi göstergelere yer verilmiştir. Dönemsel konumlandırma arşiv araştırması yoluyla desteklenmiş, dizi veya kategori bilgilerindeki tutarsızlıklar ise ilgili baskıların kapak görselleri incelenerek giderilmiştir. Bu göstergeler aracılığıyla yayınevi tercihleri ve dizgesel konumlandırma pratikleri tespit edilmiştir. Bulgular, tek bir eser üzerinden yürütülen bu bibliyografik analizin sınırlılıkları

*Bu çalışma Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Yüksek Lisans Programında Dr. Öğr. Üyesi Ayla AKIN danışmanlığında Hanımnur MERCAN TOPÇUOĞLU tarafından hazırlanan "Türk Yazın Dizgesinde Yanmetin ve Okur Alımlaması: H. G. Wells'in The Time Machine Eserinin Yeniden Çevirileri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

dâhilinde değerlendirilmektedir. Buna rağmen, bulgular *Zaman Makinesi*'nin çeviri ve yeniden çeviri pratikleri aracılığıyla dizgesel konum değişimi yaşayabileceğini, bu yönüyle hem kurucu hem de dönüştürücü bir örnek olarak ele alınabileceğini düşündürmektedir. *Zaman Makinesi*'nin tarihsel seyri, bu örnek özelinde, bir çeviri metnin çoğuldizgesel yapı içinde sabit değil, hareketli ve yeniden tanımlanabilir bir konuma sahip olabileceğini somut bibliyografik verilerle desteklemektedir.

Anahtar Sözcükler: Çoğuldizge Kuramı, yeniden çeviri, *Zaman Makinesi*, bibliyografik analiz, Türk yazın dizgesi

ABSTRACT

This study aims to identify the positioning and historical trajectory of H. G. Wells's *The Time Machine* within the Turkish literary system by considering all accessible Turkish translations of the work. Rather than focusing on textual features, the study analyses publishing practices, circulation indicators, and bibliographical data in light of polysystem theory. The bibliographical corpus of the research consists of the first Turkish translation of the work and its retranslations. The data were primarily collected through the National Library Catalogue. Subsequently, all translations available on the Nadir Kitap platform were added to the list, and their presence or absence in the National Library Catalogue was identified. Translations not listed in the National Library were further checked through the KOHA Library Automation System to determine their availability. The table compiled within the scope of the study includes indicators such as the year of publication, publishing house, translator information, number of pages, series/category information, and whether the translation appears in the National Library Catalogue. Period-based positioning was supported by archival research, and discrepancies in series or category information were resolved by examining cover images of the relevant editions. These material indicators identified publishing strategies and systemic positioning practices. The findings are evaluated within the limitations of this bibliographic analysis conducted on a single work. Nevertheless, the findings suggest that *The Time Machine* underwent a shift in its systemic position through translation and retranslation practices, and in this respect, it may be considered both a constitutive and a transformative example. The historical trajectory of *The Time Machine* in this case supports, with concrete bibliographic evidence, the claim that a translated text may occupy not a fixed but a mobile and continuously redefinable position within the polysystemic structure.

Keywords: Polysystem Theory, retranslation, *The Time Machine*, bibliographic analysis, Turkish literary system

1. Giriş

Bilim kurgu türü, Türk yazın dizgesinde uzun süre çevresel bir konumda değerlendirilmiştir. Bu durumun tarihsel arka planı, Osmanlı dönemindeki fennî romanlara kadar uzanır. Batı'nın fen ve teknoloji anlayışının Osmanlı kültür dizgesine aktarılmasında aracı işlev gören bu metinler, bilim merkezli bir kültür repertuarının oluşumuna katkı sağlamıştır (Karadağ, 2012, s. 52). Bu türün öncül örneklerinden biri olan ve zamanda esaslı bir yolculuğun anlatıldığı ilk metin olarak kabul edilen *Zaman Makinesi*, 1900'lerin bilim kurgusundan yola çıkıp toplumsal romana taşınmıştır (Baudou, 2005, ss. 26–27). Eserin Türkçedeki çevirilerine ilişkin bu çalışma kapsamında oluşturulan bibliyografik veriler incelendiğinde de benzer bir konum değişimi gözlemlenmektedir. Nitekim eserin ilk çevirileri bilimkurgu ve çocuk edebiyatı kategorileri içinde dolaşıma girmiş, İthaki Yayınları'nın eseri "Bilimkurgu Klasikleri" dizisi içinde yayımlanmasıyla birlikte metin, tür içi kanon bağlamında yeniden

konumlandırılmıştır. 2017 yılında İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 'Modern Klasikler' dizisine dâhil edilmesi ise bu konumlandırmayı tür sınırlarını aşarak daha genel bir klasikleşme statüsüne taşımıştır. Bu tarihten sonra yayımlanan baskılarda da eserin 'Dünya Klasikleri' kategorisinde konumlandırıldığı görülmektedir.

Bu çalışma, söz konusu dönüşümü metin içi çözümlemelerden ziyade dolaşım göstergeleri ve bibliyografik veriler üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Böylece bir bilim kurgu çevirisi olarak *Zaman Makinesi*'nin Türk yazın dizgesindeki yerinin yeniden çeviri pratikleri aracılığıyla nasıl dinamik biçimde dönüştürülebildiği tartışılmakta, çeviri edebiyatın çoğuldizgesel yapı içerisindeki hareketliliği bibliyografik göstergeler temelinde görünür kılınmaktadır. Mevcut literatürde bilim kurgu türünün Türk yazın dizgesindeki tarihsel gelişimi üzerine çalışmalar bulunmakla birlikte (Uyanık, 2011; Karadağ, 2014; Işıklar Koçak & Aydın, 2017), bu türün dizgesel konum değişiminin yeniden çeviri pratikleri, yayınevi tercihleri ve bibliyografik dolaşım göstergeleri aracılığıyla incelendiği çalışma sayısı azdır. Bu doğrultuda çalışma, H. G. Wells'in *Zaman Makinesi* adlı eserinin Türkçedeki ilk çevirisi ve yeniden çevirilerinin, bibliyografik göstergeler aracılığıyla Türk yazın dizgesi içindeki konum değişimini incelemeyi amaçlamaktadır. *Zaman Makinesi* çevirilerinin Türk yazın dizgesindeki konum değişimi üzerinden yeniden çeviri pratiklerinin dizgesel işlevini tartışmayı ve yayınevi tercihleri, dizi/seri konumlandırmaları ile dolaşım dinamiklerinin bir çeviri metnin dizgesel konumunu hangi ölçüde dönüştürebildiğini analiz etmeyi hedeflemektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Itamar Even-Zohar tarafından 1979 yılında *Poetics Today* dergisinde 'Polysystem Theory' başlığıyla ilk kez ortaya atılan ve 1990 yılında *Polysystem Studies* adlı çalışmada kapsamlı biçimde geliştirilen Çoğuldizge kuramı, çeviri edebiyatının erek kültür içindeki konumunun sabit olmadığını; tarihsel, kurumsal ve türsel koşullara bağlı olarak merkez ile çevre arasında hareket edebildiğini ortaya koymaktadır. Çevirinin belirli dönemlerde merkezi bir konum kazanması ise metnin yeniden dolaşıma sokulması ve farklı normlar doğrultusunda yeniden çevrilmesi için elverişli bir zemin oluşturabilmektedir. Bu tarihsel hareketlilik, dilsel ve edebî çeviri normlarının zaman içinde değişmesiyle yakından ilişkilidir. Normlardaki dönüşüm, özellikle klasik eserlerin yeniden çeviriler aracılığıyla dolaşıma sokulmasını açıklayıcı bir zemin sunmaktadır (Vanderschelden, 2000 s. 13). Dolayısıyla yeniden çeviriler, söz konusu hareketliliğin somut olarak izlenebileceği alanlar olarak öne çıkmakta, değişen edebi normların, yayınevi tercihlerinin ve türsel statü dönüşümlerinin görünür hâle geldiği önemli göstergeler sunmaktadır.

Even-Zohar (1979) her ne kadar farklı dizgeler arasındaki hiyerarşinin nasıl kurulduğunu açıkça dile getirmediği yönünden eleştirilse de (Tahir Gürçağlar, 2018, s. 39), çeviri edebiyatın erek kültür içindeki konumunun zamanla nasıl değiştiğini incelemek açısından elverişli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Çoğuldizge, edebiyatı toplumsal yapıdan bağımsız, kapalı ve otonom bir alan olarak görmek yerine, diğer kültürel ve toplumsal faaliyetlerle sürekli etkileşim halinde işleyen bir dizge olarak ele alan bir yaklaşımdır (Even-Zohar, 1979). Bir dizge, üyelerinin değerlerini ikilikler yoluyla belirleyen kapalı bir ilişki ağını içerdiği gibi, aynı anda birden çok ilişki ağının birlikte

işlediği daha açık ve dinamik bir yapıyı da ifade eder. Bu iki boyutu kapsadığı süreç 'dizge' teriminin kullanımı yerindedir (Even-Zohar, 1990, s. 12). Ayrıca Even-Zohar (1990) edebiyatı dizgesel ilişkiler düzeyinde açıklanabilen çok katmanlı bir bütünlük olarak değerlendirir. Böylece edebiyat, toplumdan ayrı, kendine özgü yasaları olan bir alan olarak görülmez. Aksine, toplumsal yapının merkezi ve güçlü bir bileşeni olarak konumlandırılır. Çoğuldizge kuramında, edebiyatın kendi içinde birbirleriyle kesişen ve zaman içinde yer değiştiren çoklu dizgelerden oluştuğu vurgulanır. Bu nedenle herhangi bir edebiyat geleneği hem içerideki farklı dizgelerin hem de diğer kültürel alanlarla olan ilişkilerin biçimlendirdiği karmaşık bir yapılanma sergiler (Even-Zohar, 1990, s. 12).

Even-Zohar, dil ya da kültür ayrımı gözetmeksizin, ütopyik toplumlarda dahi hiçbir insan topluluğunun katmansız bir yapıya sahip olmadığını öne sürer (1990, s. 16). Bu gözlemden hareketle, saygın görülen/kanonik (*canonized*) ve saygın görülmeyen (*non-canonized*) kültür ile edebiyat ayrımının evrensel bir olgu olduğunu belirtir. Bu çerçevede Even-Zohar'a (1990, s. 15) göre saygın görülen öğeler, "bir kültürde egemen çevreler tarafından meşru kabul edilen edebi normlar ve eserler (hem modeller hem de metinler) ve topluluk tarafından korunarak tarihsel mirasın parçası hâline getirilen görünür ürünler" olarak tanımlanmaktadır. Saygın görülmeyen öğeler ise "bu çevreler tarafından gayrimeşru kabul edilen normlar ve metinler ile ürünleri uzun vadede topluluk tarafından çoğunlukla unutilan yapılar" olarak karşımıza çıkmaktadır (Even-Zohar, 1990, s. 15). Dolayısıyla, bir kültürde bazı metinler ve edebi modeller kültürel bellekte yaşatılırken, diğerleri zamanla unutulmaya terk edilir. Bununla birlikte, bir repertuvar yalnızca saygın ya da yalnızca saygın görülmeyen öğelerden oluşmamakta; her iki tür öğeyi de bir arada barındırabilmektedir. Öte yandan bu konumlar sabit değildir. Merkez veya çevre yerleşimi tarihsel koşullara bağlı olarak dönüşüm geçirebilir. Genel dizgesel işleyiş açısından bakıldığında, çoğuldizgenin merkezi, en yüksek kültürel sermayeyi taşıyan saygın repertuvarın alanıyla örtüşmektedir. Dizge üzerinde hegemonik konuma sahip olan grup, hangi repertuvarın saygın statüye ulaşip ulaşamayacağını belirleyen düzenleyici otorite işlevini üstlenmekte ve bu sayede kanonikleşme süreçleri üzerinde nihai denetimi elinde bulundurmaktadır (Even-Zohar, 1990, ss. 15-17).

Çoğuldizge kuramında merkez/çevre ikiliği, edebi dizgenin nasıl işlediğini ve hangi metinlerin/dizgelerin kültür içinde baskın veya ikincil konuma yerleştiğini açıklayan temel bir kavramsal çerçevedir. Merkez, edebi dizge içinde egemen repertuvarın bulunduğu konumu ifade eder. Çevre ise bu egemen repertuvarın dışında kalan, ikincil modellere başvuran ve dizge üzerinde belirleyici bir etki gücünden yoksun bir konumu ifade eder. Çevresel bir konumdaki dizge, merkezdeki normları yeniden üretmekle yetinir ve yenilik üretme kapasitesi sınırlı kalır. Bununla birlikte merkez ve çevre arasındaki sınır geçirgen ve tarihsel olarak değişken olup çevresel konumdaki bir dizge veya repertuvar, belirli koşullar altında merkeze doğru hareket edebilir (Even-Zohar, 1990, s. 14). Merkezdeki dizgeler, yeniliklerin ve dönüşümlerin kaynağı olmakla birlikte çoğuldizge içerisinde yönlendirici bir işlev görür ve edebiyatın gelişim yönünü şekillendirir. Çeviri edebiyat söz konusu olduğunda ise Even-Zohar (1990, s. 45), çevirileri yeniden konumlandıran bir sorunsala değinmektedir. Çeviri edebiyatın çoğu zaman bağımsız bir dizge olarak ele alınmadığını, yalnızca "çeviri" ya da tek tek ele alınan "çeviri

eserler” şeklinde bireysel düzlemde değerlendirildiğini belirterek çeviri yapıtların aslında erek edebiyat dizgesiyle sistematik bir ilişki içinde olduğuna açıklık getirmektedir. Çevrilecek kaynak metinlerin seçimi, erek dizgenin ihtiyaçlarıyla doğrudan bağlantılıdır ve çeviri dizgesi, kendi içinde belirli normlar, davranış kalıpları ve repertuvarlar geliştirir (Even-Zohar, 1990, s. 46). Çeviri merkezi konumda ise, dizgenin merkezini biçimlendiren güçlerden biri haline gelir. Zira yeni biçimsel/biçimsel yaklaşımlar ve yeni anlatım teknikleri edebiyata çeviri aracılığıyla taşınır. Çoğu zaman da edebiyat tarihindeki büyük kırılmaların yaşandığı dönemlerle doğrudan ilişkilendirilir (Even-Zohar, 1990, ss. 46-47). Çevirinin merkezi konuma geçmesine olanak sağlayan, temelde aynı ilkenin farklı tezahürleri sayılabilecek üç temel durumdan söz edilebilir:

“(a) çoğuldizge henüz oluşmamışken, ya da başka deyişle, edebiyat henüz “genç” ve yerleşme sürecinde iken;

(b) edebiyat ya “çevresel” ya “güçsüz” ya da her iki durumda iken;

(c) edebiyatta dönüm noktaları, bunalımlar ve yazınsal boşluklar yaşanırken. (Even-Zohar, 1990, çev. Paker, s. 47)

Tam tersine, çeviri dizge içinde çevresel bir konumdaysa, çevirmen çoğunlukla halihazırdaki kalıplara yönelir. Bu da daha az yenilikçi, ‘eşdeğerlik’ gözetse bile dizgesel açıdan yetersiz kabul edilen çevirilere yol açar (Even-Zohar, 1990, s. 51). Dolayısıyla çoğuldizge kuramı çerçevesinde çeviri yalnızca bireysel bir eylem değildir; erek edebiyatı şekillendiren, ona yön veren, yenilik getiren ya da normları yeniden üreten güçlü bir dizgesel aktördür. Bu durum, çeviri edebiyatın çoğuldizge içindeki konumunun sabit olmadığını, yalnızca belirli tarihsel anlarda ya da yerel repertuvarın yenilenmeye ihtiyaç duyduğu dönemlerde merkezi bir rol üstlenebileceğini göstermektedir.

Her ne kadar Even-Zohar (1990) çoğuldizge kuramında “alt dizge” kavramını sistematik bir terim olarak sürekli ve açık biçimde kullanmasa da kuramsal çerçevesi bu kavramın zeminini açıkça hazırlar. Çoğuldizge, “dizgelerin dizgesi” (*system of systems*) olarak tanımlanarak tekil, homojen bir yapı değil; kesişen, örtüşen ve hiyerarşik olarak konumlanan birden fazla sistemin oluşturduğu dinamik bir bütün olarak kavramsallaştırılır (Even-Zohar, 1990, s. 88). Bu yaklaşım, sistem içinde merkez-çevre karşıtlığına dayalı çoklu konumların varlığını kabul eder ve “tek bir merkez ve tek bir çevre varmış gibi düşünmemek gerekir” ifadesiyle tek merkezli yapı anlayışını reddeder (1990, s. 14). Even-Zohar’a göre “alt-kültür”ün, yani popüler edebiyat, popüler sanat ya da “düşük kültür” olarak konumlandırılan üretim alanlarının bulunmadığı ya da saygın görülen kültür üzerinde dönüştürücü bir baskı oluşturmadığı durumlarda, canlı ve dinamik bir saygın kültürün varlığını sürdürmesi güçleşmektedir (1990, s. 16–17). Bu açıdan, saygın görülen ve saygın görülmeyen katmanlar arasındaki sürekli mücadele, sistem içindeki farklı tabakaların birbirine alternatif seçenekler olarak işlediğini göstermektedir (Even-Zohar, 1990, s. 21). Even-Zohar’ın (1990) özellikle ‘alt-kültür’ vurgusu, saygın görülmeyen alanların sistemin canlılığını sürdürmesinde belirleyici rol oynadığını ortaya koyar. Bu bağlamda, Even-Zohar (1990) ‘alt dizge’yi terminolojik bir kategori olarak merkezi biçimde adlandırmasa da heterojenlik, çoklu sistemler, merkez/çevre karşıtlığı ve alt-kültür ve dizgelerin dizgesinden söz etmesi, çoğuldizge içinde alt dizgelerin hem varlığını hem de belirli tarihsel anlarda merkeze doğru hareket

edebilme potansiyelini ima eder. Dolayısıyla çoğuldizge kuramı, alt dizgeleri adlandırmaktan ziyade onların işleyişini ve devingenliklerini kuramsal olarak mümkün kılan bir yapı sunmaktadır.

3. Yöntem

Çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış olup bibliyografik verilerin çoğuldizge kuramı bağlamında yorumlanmasına dayanmaktadır (bkz. Saldanha & O'Brien, 2014). İncelemeye konu olan *Zaman Makinesi*'nin ilk çevirisi ve yeniden çevirilerine ilişkin veriler Milli Kütüphane katalog kayıtları, KOHA kütüphane otomasyon sistemi ve Nadir Kitap arşivleri üzerinden derlenmiştir. Bu tür bibliyografik veriler, çeviri eserlerin yayıncılık tarihi içindeki dolaşımını ve dizgesel konumlanışını görünür kılmayı bakımından önem taşımaktadır. Berk Albachten ve Tahir Gürçağlar'ın belirttiği üzere, bir kitabın ne zaman, kim tarafından ve nerede yayımlandığına ilişkin bilgiler metin temelli herhangi bir akademik çalışmaya başlanırken yanıtlanması gereken temel sorulardır ve araştırmacılar bu bilgileri çoğunlukla kataloglar ve bibliyografyalar aracılığıyla elde etmektedir (2019, s. 212). Ancak çeviriler söz konusu olduğunda kapsamlı bir dizine ulaşmak zorlaşmaktadır (Saldanha & O'Brien, 2014, s. 71). Özellikle yeniden çevirilerin bibliyografik olarak tespit edilmesi standart çeviri bibliyografyalarına kıyasla daha karmaşık bir süreçtir. Nitekim Outi Paloposki ve Kaisa Koskinen, yeniden çevirilerin bibliyografik veritabanlarında doğrudan ayırt edilemediğini belirtmektedir (2010, s. 36). Kenny'nin de belirttiği gibi, standart bilgi kaynakları çevirileri her zaman açık biçimde göstermemektedir (akt. Saldanha & O'Brien, 2014, s. 71). Bu nedenle, elde edilen veriler belirtilen kaynaklar arasında karşılaştırma yapılarak doğrulanmıştır. Dönemsel konumlanmayı destekleyen veriler ise arşiv taraması yoluyla elde edilmiştir. Kategori ve dizi bilgilerine ilişkin eksik ya da çelişkili durumlarda, ilgili baskıların kapak görselleri taranarak dizisel konumlandırma bilgileri doğrulanmış ve veri setine dahil edilmiştir. Böylece yayınevi tercihleri ve dizgesel konumlanma pratikleri mümkün olduğunca doğrudan maddi göstergeler üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen bibliyografik veriler (baskı yılları, yayınevi dağılımı, sayfa sayısı farklılıkları vb.) nicel olarak sınıflandırılmış, ardından bütüncül bir veri seti halinde düzenlenerek dönemsel bir çözümleme yoluyla değerlendirilmiştir. Dönem sınırları, Even-Zohar'ın (1990, s. 48) tanımladığı "dönüm noktası" (*turning point*) kavramı çerçevesinde, bibliyografik verilerdeki gözlemlenebilir niteliksel dönüşümler temelinde belirlenmiştir. Bu dönüşümler, yayınevi tipindeki değişim, kategori ve dizi bilgisindeki kayma, sayfa sayısı dağılımındaki sistematik farklılaşma ve erek okur kitlesindeki olası yönelim değişikliği aracılığıyla tespit edilmiştir. 1980'deki askeri müdahale ve eserin telif haklarının sona ermesi gibi dış tarihsel etkenler, veri setinde gözlemlenen yayıncılık pratiklerindeki değişimleri tarihsel olarak bağlamlandıran unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle söz konusu evreler hiyerarşik ve kesin sınırlı birimlerden ziyade dizgesel konumlanmanın ağırlıklı eğilimini yansıtan analitik kategoriler olarak okunmalıdır. Kaynak metin olarak esas alınan *The Time Machine*'in (H. G. Wells, 1895) Penguin Classics baskısının 128 sayfalık hacmi, Türkçe baskılardaki sayfa sayısı farklılıklarının yorumlanmasında ölçüt olarak kullanılmıştır. Elde edilen sayfa sayısı verileri, dağılım eğilimlerini görünür kılmak amacıyla grafik formatında sunulmuş; ancak

değerlendirme süreci, çoğuldizge kuramı temelinde nitel çözümleme ile gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, verilerin nicel sınıflandırma araçlarıyla düzenlenmesi ve yorumlama aşamasında kuramsal çerçeveye dayalı nitel bir analiz modeli benimsenmiştir.

4. Bilim Kurgunun Türk Yazın Dizgesine Çeviri Yoluyla Girişi

Bilim kurgu edebiyatı, dünyada 20. yüzyılın başlarında belirgin bir popülerlik kazanmaya başlamış olmakla birlikte, türün kavramsal ve terminolojik çerçevesi daha sonraki yıllarda netleşmiştir. Türün adlandırılması ve kurumsallaşmasında editör, yayıncı ve yazar Hugo Gernsback (1884–1967) önemli bir rol oynamıştır. Gernsback'ın 1926 yılında yayımlamaya başladığı *Amazing Stories* dergisi, tamamen bilim kurguya adanmış ilk dergi olarak kabul edilmekte ve modern bilim kurgu edebiyatının kurumsal temellerinin atılmasında belirleyici bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Bu dergi aracılığıyla bilim kurgu metinleri düzenli bir yayın ortamı bulmuş ve tür geniş okur kitlelerine ulaşmıştır. Bilim kurgu türünün erken örnekleri ise 19. yüzyıla uzanmaktadır. Bu noktada Mary Shelley'nin (1818) *Frankenstein; or, The Modern Prometheus* adlı eseri, sıklıkla modern bilim kurgunun öncü metinlerinden biri olarak gösterilmektedir (Baudou, 2005, s. 27). Öte yandan Baudou, Jules Verne ve H. G. Wells'i bilim kurgu türünün kurucu isimleri arasında anmakta; özellikle Wells'i modern bilim kurgunun temel figürlerinden biri olarak konumlandırmaktadır. Bu çerçevede, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı, bilim kurgu repertuvarının biçimlendiği ve türün hem tematik hem de yapısal sınırlarının belirginleştiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır (2005, ss. 7–29).

Bilim kurgu türünün Türk yazın dizgesine dahil oluşu ise büyük ölçüde çeviri faaliyetleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Yerli üretimin uzun süre sınırlı kaldığı bu tür alanında çeviri metinler, yalnızca yeni bir edebi türün tanıtımını sağlamakla kalmamış; aynı zamanda bilim kurgunun erek kültürdeki dolaşımını, sürekliliğini ve işlevsel konumunu belirleyen temel taşıyıcılar haline gelmiştir. Bu nedenle bilim kurgu, Türk edebiyat dizgesinde özgün üretimle eşzamanlı gelişen bir tür olmaktan ziyade, çeviri yoluyla repertuvara eklenen ve bu yolla varlık kazanan bir alan olarak şekillenmiştir. Öyle ki bilim kurgu yazarı ve çevirmeni Levent Mollamustafaoğlu (1991) bilim kurgunun, Anglo-Sakson kökenli bir yazın türü olması nedeniyle Türk kültür alanına büyük ölçüde çeviri eserler aracılığıyla dâhil olduğunun altını çizmektedir (s. 64). Bu durum, türün erek kültürdeki konumlanışının yerli üretimden ziyade çeviri repertuvarı aracılığıyla şekillendiğini göstermektedir. Benzer şekilde Işıklar Koçak ve Aydın (2017), bilim kurgu türünün Türk kültürel repertuvarında öncelikle çeviri aracılığıyla yer edindiğini; türün dolaşımının ve sürekliliğinin ise yeni çevirilerden çok yeniden çeviriler ve yeniden baskılar üzerinden sağlandığını belirtmektedir (s. 39). Bu tespitler, Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı çerçevesinde, çeviri edebiyatın belirli tarihsel ve dizgesel koşullar altında merkezi, hatta kurucu bir rol üstlenebileceği yönündeki görüşle örtüşmektedir. Zira yerli repertuvarda türsel açıdan yeterli üretimin bulunmadığı ya da sınırlı kaldığı durumlarda çeviri metinler yalnızca tamamlayıcı değil, dizgeyi kuran ve sürdüren temel unsurlar olarak işlev görmektedir (Even-Zohar, 1990, ss. 46-47). Bilim kurgunun Türk edebiyat dizgesindeki konumu da bu doğrultuda değerlendirilmelidir. Bu çalışmanın bibliyografik veriler bölümünde de görüleceği üzere, türün sürekliliğinin büyük ölçüde

yeniden çeviriler ve yeniden baskılar yoluyla sağlanması, bilim kurgunun dizge içinde tekil ve sabit bir konumdan ziyade, zaman içinde çocuk edebiyatı ve uyarlamalar gibi farklı alt dizgeler arasında dolaşan ve işlevsel dönüşümler geçiren dinamik bir yapı sergilediğini göstermektedir.

5. Kaynak Dizgeden Türk Yazın Dizgesine H. G. Wells ve *Zaman Makinesi*

H. G. Wells (1866–1946), 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında yaşamış, Darwinci ve bilimsel sosyalist dünya görüşünü eserlerine yansıtmış bir İngiliz düşünür ve romancıdır, ‘çağdaş bilim kurgunun babası’ olarak anılmaktadır (bkz. Avcı, 2021, s. 195). Stableford’a göre (2003), Wells, bilim kurgu tarihinde salt özgün temalar üretmesiyle değil, bu temaları taşıyacak anlatı araçlarını da icat etmesiyle öne çıkar. Wells’in *Zaman Makinesi*’ne uzanan kurmaca arayışı, yeryüzündeki yaşamın gelecekteki evrimini anlatmaya yönelik önceki denemeleriyle ilişkilendirilir. Bu anlatısal çerçevenin erken bir versiyonu, ilk olarak *The Chronic Argonauts* (1888) adıyla yayımlanmıştır. Wells, Poe’dan bu yana hiç kimsenin yapmadığı biçimde anlatı çerçevelerinin tümünü sistematik olarak araştıran ilk yazardır ve modern bilim kurgunun özgün yöntemlerinin temellerini tek başına atan kişidir (Stableford, 2003, s. 25). Bu bağlamda *Zaman Makinesi*, tüm yeni bir anlatı aracı sınıfının paradigmatik örneğini kuran yapıt olarak değerlendirilmektedir. Wells, C. H. Hinton’ın zamanı dördüncü boyut olarak kavramsallaştırdığı çalışmalardan yararlanarak kurgusal zaman yolculuğunu ilk kez uygulanabilir bir anlatı şekline dönüştürmüş ve bu sayede geleceği spekülasyonla incelemeye açan köklü bir paradigma oluşturmuştur (Stableford, 2003, s. 24). Mendlesohn ise bilim kurguyu belirli olay örgüsü unsurları olan kapalı bir tür olarak değil, metinlerin birbirine göndermede bulunduğu, sürekli dönüşüm halindeki bir tartışma modu olarak tanımlar (2003, s. 1). Bu tanım çerçevesinde *Zaman Makinesi*, söz konusu tartışmanın kurucu metinlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Zira Wells’in eserde geliştirdiği anlatı paradigması, modern bilim kurgunun yöntemsel temelini oluşturmuştur (Stableford, 2003, ss. 24–25).

Eser içerik bakımından, isimsiz bir mucit olan ‘Zaman Yolcusu’nun M.S. 802.701 yılına yaptığı yolculuğu anlatır. Bu gelecekte insanlık, yer üstünde yaşayan edilgen Eloi’ler ile yer altında çalışan Morlock’lar olmak üzere iki karşıt türe ayrılmıştır. Yüzeysel olarak bir macera anlatısı izlenimi veren bu kurgu, gerçekte güçlü bir sınıf ve eşitsizlik eleştirisi taşımakta, dönemin emek-sermaye çatışmasını ve insanlığın geleceğine ilişkin kaygıları işlemektedir. Wells araştırmacısı Patrick Parrinder’in ifadesiyle (1981) eser, “insanın Darwinci kavrayışını eşsiz bir biçimde ileriye taşıyan bir gelecek tasarımı” (s. 17) olarak öne çıkmakta ve bu yönüyle “ütopyaya yöneltilmiş bir saldırı” (s. 19) niteliği kazanmaktadır. Wells’in ve *Zaman Makinesi*’nin kaynak kültürdeki bu merkezi konumu, Even-Zohar’ın (1990, s. 46) yaklaşımı doğrultusunda erek kültürdeki çeviri ve yeniden konumlandırılma süreçlerini anlamlandırmak açısından önem taşır. Kaynak dizgedeki merkezî bir eserin erek dizgede de stratejik biçimde konumlandırılma olasılığı yüksektir. Nitekim *Zaman Makinesi*’nin Türkçe serüveni, Wells’in İngiliz edebiyatındaki kurucu statüsünün erek dizgedeki yayın ve yeniden çeviri pratiklerine yansımaları olarak okunabilir. Bu merkezi konum, eserin yalnızca İngiliz edebiyatıyla sınırlı kalmayıp farklı erek kültürlerde de dolaşıma girmesinin zeminini hazırlamıştır. Türk yazın dizgesi de bu dolaşımın erken dönemden itibaren bir parçası olmuştur.

Erken 20. yüzyılda Osmanlı toplumunda yürütülen modernleşme tartışmaları bağlamında Batı'daki bilim ve teknolojik gelişmelere duyulan ilgi, edebi alanda özellikle Jules Verne ve H. G. Wells gibi yazarların eserlerine yönelik okur talebinde görünür hale gelmiştir. Bilimi ve teknolojiyi merkeze alan anlatılar, dönemin ilerleme söylemi doğrultusunda Osmanlı aydınlarının metinlerine de yansımış, makineler bu söylemin temel göstergelerinden biri olarak öne çıkmıştır (Uyanık, 2011, s. 151). Seda Uyanık (2011), Yahya Kemal'in "*Çamlar Altında Musahabe*" (1913) adlı hikâyesinin, H. G. Wells'in *Zaman Makinesi*'nden esinlenen bir zaman yolculuğu kurgusunu Osmanlı bağlamına uyarlaması nedeniyle erken dönem bilim kurgu örnekleri arasında değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Esasen metin içinde, Wells'e atfedilen romanın "*Zamânı Keşfetmeye Mahsus Âlet*" adıyla anılması, söz konusu etkileşimin açık bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Uyanık, 2011, s. 130). Bununla birlikte, bilim kurguya ilişkin bu söylemsel etkilere rağmen, çeviri yoluyla dolaşıma girme bakımından Jules Verne'in belirgin bir önceliğe sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki Jules Verne'in metinlerine eski harfli Türkçe matbu eserler listesinde, özellikle 1885–1895 yılları arasında sıklıkla rastlanmaktadır (Uyanık, 2011, s. 32). Wells'in eserleri Osmanlı okuru tarafından ilgiyle karşılanmış olsa da çeviri yoluyla dolaşıma girme bakımından Jules Verne'e kıyasla daha gecikmeli bir süreç izlemiştir. Verne'in eserlerinin Türkçeye çevirisi Osmanlı döneminde başlamış ve erken bir tarihte erek kültürde dolaşıma girmişken, *Zaman Makinesi*'nin Türkçeye aktarımı 1945 yılına kadar gerçekleşmemiştir. Buna karşın Wells'in diğer romanları daha erken tarihlerde yayımlanmıştır: *Görünmeyen Adam* 1917'de Kader Matbaası tarafından, *Kamer'de İlk İnsanlar* 1920'de Evkâf-ı İslâmiye Matbaası tarafından, *Doktor Moro'nun Adası* 1938'de Kanaat Yayınevi tarafından ve *Hayalet Bataklıkları* 1943'te Stad Neşriyat tarafından basılmıştır (Erkul Yağcı, 2011; Öncü, 2017). Ayrıca Devrim Ulaş Arslan'ın hazırladığı okura tercüme tefrika olarak sunulmuş roman kataloğunda, 1931 yılında Akşam Gazetesi'nde *İki Hayatlı Adam* adlı eserinin tefrika edildiği bilgisine ulaşılmıştır (2023, s.37). Bu kronoloji, Wells'in eserlerinin seçici ve parçalı bir dolaşımla dizgeye dahil edildiğini göstermektedir. Özellikle *Zaman Makinesi*'nin görece geç bir tarihte çevrilmesi, metnin erek edebiyat çoğuldizgesine başlangıçta merkezi bir tür örneği olarak değil, daha sınırlı ve temkinli bir konumda girdiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla 1945 çevirisi Wells'in bilim kurgu repertuarının erek dizgede daha görünür ve sistemli biçimde konumlanmaya başladığı bir eşik olarak değerlendirilebilir. Bu eşğin nasıl bir kurumsal ve kültürel iklimde gerçekleştiğini anlamak için dönemin çeviri politikalarına da bakmak gerekir.

Cumhuriyet'in erken dönem kültür politikaları çerçevesinde çeviri faaliyetleri, kültürel modernleşmenin temel araçlarından biri olarak sistemli bir program doğrultusunda ivme kazanmıştır. 1938–1946 döneminde çeviri hareketi ağırlıklı olarak edebiyat klasikleri üzerinden şekillenmiş, bu süreç hem Millî Eğitim Bakanlığı'nın idaresi altındaki klasiklerin tercümesi ile hem de Babialı çevresindeki özel yayınevlerinin girişimleriyle ilerlemiştir. 1946'dan itibaren ise repertuar, felsefe ve bilim klasiklerini de kapsayacak biçimde genişlemiştir (Ülken, 1997, s. 351). Çeviri yoluyla oluşturulan kanon, dönemsel önceliklerin belirlediği dinamik bir yapı sergilemektedir. Bu çerçevede dikkat çekici olan husus, yayımlanan pek çok yeniden çevirisi dünya klasikleri dizileri içinde yer alan *Zaman Makinesi*'nin Türkçedeki ilk çevirisinin 1945 yılında yayımlanmış olmasına

rağmen dönemin resmi çeviri kurumlarıyla doğrudan ilişkilendirilmemiş olmasıdır. Eser ne Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Tercüme Bürosu faaliyetleri kapsamında ne de Tercüme Bürosu'nun yayın organı olan Tercüme Dergisi'nde yer almıştır. Ayrıca Babiali çevresindeki yerleşik klasik dizileri içinde de konumlandırılmamıştır. Bu durum, metnin erek dizgeye ilk girişinin kurumsal bir kanonlaşma süreciyle değil, daha çok özel yayıncılık inisiyatifleriyle gerçekleştiğine işaret etmektedir.

İstanbul Kültür Dergisi'nin 15 Aralık 1945 yılında yayımlanmış 50. sayısının 7-9 sayfa aralıklarında "H. G. Wells" başlığıyla Türkçe bir makale yer almaktadır. Yazarı A. Davenport olarak görünen bu metnin çevirmen bilgisi bulunmamaktadır. Wells'in biyografisini de içeren bu metin, yazardan övgüyle bahsederek Wells'i Türk toplumuna tanıtmaya işlevi görmektedir. Bu durum, Wells'in yalnızca eserleri Türkçeye çevrilen bir yazar olarak değil, kültürel meşruiyet kazanmış bir entelektüel figür olarak da sunulduğunu göstermektedir. Dergi gibi dönemin kültürel dolaşım araçlarında görünürlük kazanması, Wells'in erek dizgeyi biçimlendiren aktörler tarafından merkezi bir referans noktası olarak konumlandırılmaya başladığını düşündürmektedir. Böylece Wells kültürel sermayesi yüksek bir klasik olarak daha görünür kılınmaktadır. Bu sayede Wells'in eserleri, çeviri repertuvarının bir parçası olmanın ötesinde, norm belirleyici bir işlev üstlenmeye başlamış görünmektedir. Dikkat çekici olan husus ise *The Time Machine*'in Türkçedeki ilk çevirisi olan ve Tülin Kitabevi tarafından 1945 yılında yayımlanan *Zaman Makinesi*'nin de aynı yıl yayımlanmış olmasıdır. Bu eşzamanlılık, Wells'in yalnızca çeviri yoluyla dolaşıma giren bir yazar olmadığını, aynı zamanda dönemin kültürel gündeminde daha görünür bir yer edinmeye başladığını düşündürmektedir. Dergide sağlanan söylemsel görünürlük ile *Zaman Makinesi*'nin ilk Türkçe çevirisinin yayımlanması birlikte değerlendirildiğinde, 1945 yılının H. G. Wells'in erek kültürde daha merkezi bir konuma yönelmesinde belirleyici bir dönemeç olduğu söylenebilir.

6. Bibliyografik Veriler

Çalışma kapsamında oluşturulan tablolardaki verilere göre *Zaman Makinesi*'nin Türkçe çevirileri 1945'ten itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Dağılıma bakıldığında 1945–2000 arasında yılda 1–2 yeni baskı varken, 2010'lu yıllarda belirgin bir artış görülmüştür. Örneğin, 2017–2022 arasında 40'in üzerinde yeni baskı çıkmıştır. Bu yükseliş, genel bilim kurgu çeviri eğilimleriyle uyumludur. Zira Işıklar Koçak ve Aydın'ın çalışmasına göre 1875–2013 döneminde Jules Verne'in 32 romanından 383 yeniden çeviri yapılmıştır (2017, s. 33). *Zaman Makinesi* örneğinde ise 2017 ve 2022 en yoğun yeniden çeviri yıllarıdır. Yayınevleri hususunda yaklaşık 50 farklı yayınevi yer almış, bunların çoğu küçük veya çocuk edebiyatına odaklı yayınevleridir. Öne çıkan yayınevleri arasında İş Bankası Kültür Yayınları, İthaki, Doğan/Egmont, Kırmızı Kedi ve Dorlion gibi genel yayın yapan yayınevleri; ayrıca Kelebek, Karaoğlu, Bilge, Genç Turkuvaz, Çocuk Gezegeni, Matara Çocuk vb. çocuk/çizgi roman eserleri basan yayınevleri vardır. Örneğin, Türkiye İş Bankası'nın 2019–2022 arası Modern Klasikler dizisi altında art arda beş baskı yayımlanırken, bilhassa 2017–2020'de Çocuk Gezegeni, Octapus, Dorlion gibi yayınevleri farklı okur kitleleri için çocuk/çizgiroman baskıları çıkarmıştır.

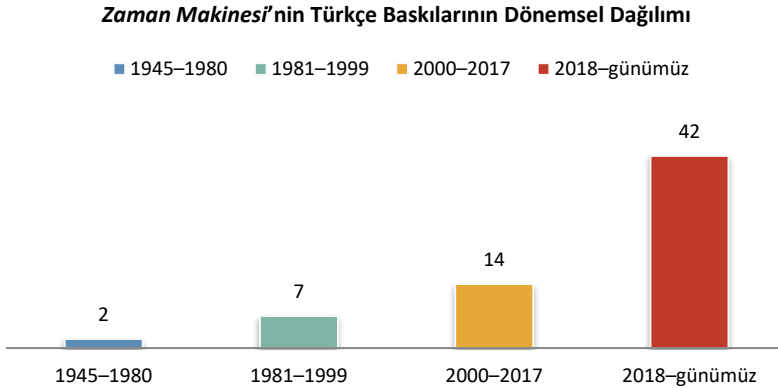
Veri setindeki kronolojik dağılım, *Zaman Makinesi*'nin Türkçedeki yolculuğunun homojen olmadığını; aksine, belirgin tarihsel kırılmalar ve dizgesel kaymalar içerdiğini göstermektedir. Bu süreç, dört ana döneme ayrılarak incelenebilir:

1. 1945–1980: Belirsizlik Dönemi ve Repertuvar Boşluğunun Doldurulması
2. 1981–1999: Çevreselleşme, Yaygınlaşma ve Çocuk Edebiyatı Alt Dizgesine Geçiş
3. 2000–2017: Yeniden Kanonlaşma ve Bilim kurgu Dizgesinin Merkezileşmesi
4. 2018- günümüz: Merkezileşme ve Koruyucu İşlev

Şekil 2, *Zaman Makinesi*'nin Türkçe baskılarının belirlenen dört dönem boyunca nasıl bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır. Grafikten de izlenebileceği üzere ilk iki dönemde baskı sayıları oldukça sınırlı kalmış, 2000'li yıllardan itibaren ise belirgin bir artış eğilimi gözlemlenmeye başlamıştır. 2018 sonrasında yaşanan yoğun üretim, bu eğilimin en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır. Söz konusu dağılım, izleyen bölümlerde dönem dönem ele alınacak dizgesel konum değişimlerinin nicel bir yansıması olarak okunabilir.

Şekil 1

Zaman Makinesi'nin Türkçe Baskılarının Dönemsel Dağılımı

6.1. Birinci Evre: Belirsizlik Dönemi ve Repertuvar Boşluğunun Doldurulması (1945–1980)

Tablo 1'deki en erken kayıtlar, eserin Türk edebiyatına girişinin dizgenin henüz bilim kurgu türünü tam olarak tanımlayamadığı veya konumlandırıamadığı bir dönemde gerçekleştiğine işaret etmektedir.

Tablo 1

Erken Dönem Çevirileri (1945-1980)

Yıl	Yayınevi	Çevirmen	Sayfa Sayısı	Kategori/Dizi	Notlar
1945?	Tülin Kitabevi	Etem Aral	139	-	Milli Kütüphane'de kaydı bulunmaktadır.

1970	Habora	Bilgin Turnalı	181	-	Miilli Kütüphanede kaydı bulunmamaktadır. KOHA'da kaydı bulunmaktadır.
------	--------	-------------------	-----	---	--

1940'lı yıllar, Türk edebiyat dizgesinin Tercüme Bürosu faaliyetleriyle Batı edebiyatını kitlesel olarak ithal ettiği, genç bir dizge refleksiyle repertuarını zenginleştirmeye çalıştığı bir dönemdir. Tülin Kitabevi tarafından yayımlanan ilk çeviri, bu modernleşme hamlesi içinde, muhtemelen popüler macera romanı ihtiyacını karşılama amacı güden, ancak henüz spesifik bir 'bilim kurgu' etiketine sahip olmayan bir girişimdir. Milli Kütüphane kataloğunda yayımlanma yılı soru işaretiyle belirsiz olarak belirtilmiştir. Ancak *Türkçe Çeviriler Bibliyografyası*'nda (Öncü, 2017) yer alan kayıtlar, ilk çevirinin 1945 yılına ait olduğunu doğrulamaktadır. Eserin Tercüme Bürosu faaliyetleri arasında yer almadığı belirtilmiştir. Tahir Gürçağlar'ın (2018) söz ettiği üzere, Tercüme Bürosu faaliyetleri tiyatro ve daha sınırlı ölçüde roman ve hikâye türlerine ağırlık verirken, özel yayınevleri popüler edebiyatta ve çocuk kitaplarında baskın konumdadır. Bu türlerdeki çevirilerin %91'i özel yayınevlerine aittir (ss. 22-23). Bu dağılım, çeviri alanında türlerin yalnızca estetik tercihler doğrultusunda değil, aynı zamanda kurumsal ve ekonomik aktörlerin konumları çerçevesinde de şekillendiğini göstermektedir. Devlet destekli bir kurumun daha çok kanonik ve kültürel prestiji yüksek türlere yönelmesi, amacın sadece satış değil, kültürel sermaye üretmek olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, özel yayınevlerinin popüler edebiyat ve çocuk edebiyatı gibi geniş okur kitlesine hitap eden alanlarda yoğunlaşması piyasa ve dolaşım faaliyetlerini önceliklelerine işaret eder. Yukarıda sunulan veriler ışığında, Tahir Gürçağlar'ın (2018) ileri sürdüğü görüşlerin bu çalışmanın konusu olan *Zaman Makinesi* özelinde de geçerli olduğu görülmektedir.

Even-Zohar'ın (1990, s. 47) belirttiği gibi, genç edebiyatlar "edebi boşlukları" doldurmak için çeviriye ihtiyaç duyarlar. Bahsi geçen dönemde özel yayınevinin basımını yaptığı *Zaman Makinesi*, henüz adı konmamış fenni edebiyat türünün bir temsilcisi olarak, dizgenin merkezine olmasa da okur repertuarının oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunan bir yenilik olarak girmiştir. Tülin Kitabevi'ne dair en eski bilgi, arşiv taramalarında *Vatan Gazetesi*'nin 12 Mayıs 1942 tarihli sayısında karşımıza çıkmaktadır. Bu kayıt, yayınevinin 1940'lı yılların başında kültürel dolaşım alanında aktif olduğunu göstermektedir. Nitekim yaklaşık üç yıl sonra, 1945 yılında *The Time Machine*'in Türkçedeki ilk çevirisinin Tülin Kitabevi tarafından yayımlanması, bu erken dönem faaliyetin tesadüfi olmadığını düşündürmektedir. Bu bağlamda, 1942 tarihli gazete kaydı, yayınevinin kültürel sahaya girişini, 1945'te yayımlanan *Zaman Makinesi* ise bu girişin somut bir çeviri edimiyle kurumsallaştığını göstermektedir. Diğer bir taraftan, ilk çevirinin özel bir yayınevi olan Tülin Kitabevi tarafından yayımlanması, eserin kültürel dolaşıma resmi kanallar aracılığıyla değil, daha bağımsız bir yayın girişimi üzerinden girdiğini göstermektedir. Dolayısıyla *Zaman Makinesi*'nin 1945'teki ilk Türkçe dolaşımı, dönemin merkezi klasikler politikasıyla doğrudan eklemlenmeyen, görece çevresel bir yayın pratiği içinde gerçekleşmiştir.

1970 yılındaki Habora baskısı ise dizgesel açıdan çok daha belirgin bir konuma işaret eder. Habora Yayınları'nın kurucusu Bülent Habora, 1960'lar ve 70'ler Türkiye'sinin politik atmosferinde sol, sosyalist ve toplumcu gerçekçi eserleriyle tanınan bir aktördür.

Yayınevinin listesinde *Zaman Makinesi*'nin yer alması tesadüfi değildir. Habora'nın bu baskısında, listede görülen en yüksek sayfa sayısı olan 181 sayfalık hacmi, eserin basit bir çocuk kitabı olarak değil, H. G. Wells'in sosyalist kimliğine ve eserin içerdiği sınıfsal eleştiriye uygun, yetişkinlere yönelik ciddi bir metin olarak sunulduğunu düşündürmektedir. Burada *Zaman Makinesi* çevirisi, Even-Zohar'ın (1990, s. 21) "birincil model" olarak tanımladığı, dizgeye yeni fikirler ve dünya görüşleri taşıyan yenilikçi bir işlev üstlenmiş olabileceğini düşündürmektedir. 1970'lerin politikleşmiş edebiyat dizgesinde Habora baskısının sayfa sayısı ve yayınevinin ideolojik profili göz önüne alındığında, bu özgül çevirinin toplumsal eleştiri odaklı bir okur kitlesine yönelik olarak konumlandırıldığı değerlendirilebilir.

Yukarıda belirtilen görünürlük göstergeleri dikkate alındığında, Wells'in *Zaman Makinesi* adlı eserinin Türkçedeki ilk çevirisinin 1945 yılında yayımlanmış olması ve bunu izleyen yeniden çevirinin ancak 1970 yılında gerçekleşmesi, erken dönemde görünürlüğün süreklilik arz eden bir yayın politikasıyla desteklenmediğini düşündürmektedir. Yaklaşık yirmi beş yıllık bu boşluk, metnin dizgesel konumunun sabit bir merkezi yer edinmekten ziyade, dönemsel ilgi artışlarına bağlı olarak dalgalandığını düşündürmektedir. Bu bağlamda 1945'teki görünürlük, kalıcı bir kurumsal yerleşmeden ziyade dönemin özgül tarihsel dinamiklerinin ürettiği geçici bir kültürel yoğunlaşma olarak okunabilir. Bu bağlamda Wells'in Türk edebiyat dizgesindeki konumu, düz bir yükselişten ziyade, görünürlük ve geri çekilme evreleri üzerinden okunmalıdır. 1945'teki dergi temsili ile ilk çeviri arasındaki paralellik, metnin kültürel dolaşıma güçlü bir giriş yaptığını, ancak 1970'lere kadar yeni bir çeviriyle desteklenmemesi ise bu girişin dizgesel olarak kurumsallaşmadığını göstermektedir.

6.2. İkinci Evre: Çevreselleşme, Yaygınlaşma ve Çocuk Edebiyatı Alt Dizgesine Geçiş (1981–1999)

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi, Türkiye'de toplumsal düzeni belirleyen temel unsurların köklü biçimde sarsıldığı tarihsel bir dönüm noktası olarak anılmaktadır. Bu süreçte, farklı bir toplum anlayışı zorlayıcı biçimde hayata geçirilmiş ve siyasal alandan arındırılmış bir toplum modeli hedeflenmiştir. Alınan kararlar ve uygulanan yaptırımlar, toplumsal yapının bütüncül biçimde yeniden biçimlendirilmesine odaklanmıştır (Balık, 2009, s. 2379). Bu süreçte depolitize edilmiş bir toplum modeli hedeflenmiş, söz konusu yaklaşım yalnızca siyasal ve toplumsal alanla sınırlı kalmayıp kültürel üretim ve yayıncılık alanına da yansımıştır. Yayıncılık politikaları, kültürel üretimin ve yayın repertuarının kontrollü bir biçimde yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak şekillendirilmiştir (Balık, 2009, s. 2381). 1980 sonrasında Türk romanı ve genel olarak edebiyat, farklı anlatı perspektifleri, ideolojik yönelimler, mekânsal kurgular ve düşünsel açılımlarla belirgin bir çeşitlilik sürecine girmiştir. Türk edebiyatının ideolojiden görece özgürleşmesi ve sahici bir ulusal anlatı arayışının güç kazanması da bu dönemde belirginleşmiştir. Tür, biçim ve teknik çeşitliliğinin artması sayesinde yeni Türk edebiyatı, kendi edebî mirası ile dışarıdan edinilmiş unsurlar arasında özgün bir sentez geliştirebilmiştir (Berk, 2006, s.14).

Bu dönemde *Zaman Makinesi* çevirilerinin sayısında belirgin bir artış gözlemlenmekle birlikte, eserin dizgesel konumunda da kayda değer bir dönüşüm yaşanmıştır. Veriler, söz konusu dönemde eserin ağırlıklı olarak çocuk edebiyatı

kategorisi içinde konumlandırıldığını ve sayfa sayılarında belirgin bir azalma yaşandığını göstermektedir.

Tablo 2

Çocuk Edebiyatı Alt Dizgesine Geçiş (1981-1999)

Yıl	Yayınevi	Çevirmen	Sayfa	Kategori/ Dizi	Notlar
1981	Ülkü Basım	Lale Önalın	95	-	Nadir Kitap'ta kaydı bulunmaktadır.
1983	Bilge Yayın	Ahmet Günlük	130	Bilge çocuk dizisi	Milli Kütüphane'de kaydı bulunmaktadır.
1983	Deniz Kitaplar	Bilgin Turnalı	164	Bilim kurgu dizisi	Milli Kütüphane'de kaydı bulunmaktadır.
1984	Kelebek Yayınları	İpek Erkaya	159	Kelebek Çocuk Kitapları	Nadir Kitap'ta kaydı bulunmaktadır.
1989	Eğitim Yayınları	Hüseyin Bengi Şen	80	Çocuk	Nadir Kitap'ta kaydı bulunmaktadır.
1993	Çiğdem Yayıncılık	Oya Alpar	120	-	KOHA'da kaydı bulunmaktadır.
1993	Karaoğlu Yayıncılık	Ahmet Günlük	128	Karaoğlu çocuk dizisi	Nadir Kitap'ta kaydı bulunmaktadır.

Bu tablo, Even-Zohar'ın (1990) tanımladığı ikincilleşme (*secondarization*) sürecinin tipik bir örneğini sunmaktadır. Bir edebi model merkezden dışlandığında ya da merkezde yerleşik normların baskın olduğu dönemlerde, 1980'lerin depolitize kültürel atmosferinde gözlemlendiği üzere, yenilikçi potansiyel taşıyan metinlerin dizgesel merkezde kalıcı bir konum edinmesi güçleşmektedir. Bu metinler çoğunlukla çocuk edebiyatı gibi çevresel alt dizgelere yönlendirilmektedir. Even-Zohar bu süreci, yeniliğin doğrudan bastırılmasından ziyade, eski ve yerleşik normlara yeniden uyarlanması şeklinde açıklar. Dizgeler yeniliği bastırmak için yeni unsurları eski norm ve kavramlara uyarlayarak etkisizleştirir. Böylece yenilik, taşıyıcısı değişse de işlevsel olarak ikincilleştirilmiş olur (Even-Zohar, 1990, s. 22). Bu bağlamda, söz konusu metinler biçimsel olarak yeni taşıyıcılar (çocuk dizileri, kısaltılmış metinler, uyarlamalar) aracılığıyla dolaşıma sokulmuştur. Metnin kendisi çevresel bir konumda tutulurken, dönemin yayıncılık pratiğine ilişkin veriler dizgenin merkezinde yer alan güvenli ve pedagojik işlev repertuvarının somut izlerini ortaya koymaktadır. Tablo 2'de de görüldüğü üzere, 1981–1999 döneminde yayımlanan baskıların büyük çoğunluğu 'çocuk dizisi', 'çocuk' veya 'Kelebek Çocuk Kitapları' gibi açık kategori etiketleri taşımakta, sayfa sayılarının 80–130 aralığına gerilemesi ise kısaltma ve sadeleştirme yoluyla gerçekleştirilen uyarlamaların pedagojik bir işlev üstlendiğini düşündürmektedir. Bu göstergeler, söz konusu dönemde çocuk edebiyatı alt dizgesinin egemen repertuvar olarak işlev gördüğüne ve çevirinin bu repertuvara eklenerek yeniden üretildiğine işaret etmektedir. 1970 tarihli Habora baskısındaki 181 sayfalık çeviri, 1989 tarihli Eğitim Yayınları baskısında 80 sayfaya, 1981 tarihli Ülkü Basım baskısında ise 95 sayfaya düşmüştür. Bu niceliksel veri, metnin kısaltma ve basitleştirme/sadeleştirme işlemlerine tabi tutulduğunu kanıtlar niteliktedir. Sayfa sayılarındaki bu düşüş, metnin içerik ve

yapısal bütünlüğünün korunmasından ziyade, erek kitlenin algısal ve pedagojik beklentilerine uyarlanması önceliklendirildiğine işaret etmektedir. Even-Zohar'a göre, edebi çoğuldizge içinde çevresel bir konumda yer alan dizgeler, çoğu durumda ikincil modellere başvurur (1990, s. 73). Bu bağlamda söz konusu kısaltmalar, metni çocuk edebiyatı alt dizgesinin mevcut, basitleştirilmiş ve didaktik normlarına uyarlamaya yönelik bir dizgesel strateji olarak değerlendirilebilir. Çocuk edebiyatı, edebi çoğuldizge içinde çoğunlukla merkez dışı bir pozisyonda konumlanmakta, sadeleştirilmiş normatif kalıpları benimsemekte ya da yenilik evresinde merkezde yer almış modelleri yeniden üretmektedir (Even-Zohar, 1990, s. 190). Böylece metin, biçimsel olarak değişikliğe uğrasa da işlevsel olarak erek dizgede hâkim olan pedagojik ve güvenli repertuvara yeniden tercüme edilmiş olur.

Bilge, Kelebek, Eğitim ve Karaoğlu gibi yayınevlerinin çeviriyi açıkça 'Çocuk Dizisi' içinde sunması, metnin işlevinin apaçık şekilde değiştiğini gösterir. Wells'in metni 1981 ve 1993 arasındaki dönemde artık bir toplumsal hiciv veya bilim kurgu değil, çocuklar için bir macera romanı olarak aktarılmıştır. Eser, dizgeye yeni bir şey katmak yerine, var olan çocuk macerası kalıbını pekiştirmek üzere kullanılmıştır. 1983 yılında iki farklı yayınevi tarafından art arda yayımlanan baskılar, eserin çevresel bir alt dizgede konumlanmasına rağmen ticari açıdan canlı bir pazar değeri taşıdığını gösterir. Bu bağlam göz önüne alındığında, Cazibe Yiğit (2024, s. 32) özellikle 1970'li yıllarda yayımlanan dergilerin çeviri edebiyatın dolaşımını hızlandırdığını ve bilim kurgu türünün okur nezdinde tanınırlığını artırdığını belirtmektedir. Dergiler aracılığıyla artan ilgi, zamanla bilim kurgu odaklı seçki ve dizilerin yayımlanmasına zemin hazırlamıştır. Yiğit'e (2004) göre 1990'lı yıllarda ise çeviri sürecindeki sorunlar ve bilim kurgu dilinin özgün nitelikleri üzerine kaleme alınan yazılar, bilim kurgu çevirilerinin hem edebiyat dizgesinde hem de akademik alanda daha görünür ve güçlü bir konum edinmesine katkı sağlamıştır.

6.3. Üçüncü Evre: Yeniden Kanonlaşma ve Bilim Kurgu Dizgesinin Merkezileşmesi (2000–2017)

2000'li yılların başı, *Zaman Makinesi* çevirilerinin yayıncılık pratikleri üzerinden izlendiğinde, bilim kurgu alanındaki baskıların dağılımında ve konumlandırma tercihlerinde belirgin bir dönüşümün yaşandığına işaret etmektedir. Bu sürecin baş aktörü, veri setinde 2000, 2012 ve 2014 yıllarında tekrarlayan yayımlarıyla dikkat çeken İthaki Yayınları'dır. Özellikle 2014 yılında güncellenmiş bir çeviri metniyle yeniden yayımlanan eser, aynı yıl kapak görselinin de değiştirilmesiyle birlikte metinsel ve yanmetinsel düzeyde yeniden çerçevelenmiştir.

Tablo 3

Yeniden Kanonlaşma ve Prestij Yayıncılığı (2000-2017)

Yıl	Yayınevi	Çevirmen	Sayfa	Kategori/Dizi	MK ¹ Durumu
2000	İthaki	Volkan Gürses	142	-	Kaydı bulunmaktadır

¹ Milli Kütüphane, çalışmanın ilerleyen bölümlerindeki tablolarda "MK" kısaltmasıyla anılacaktır.

2010	Genç Turkuvaz	Senem Kale	63	Çizgi roman, çocuk	Yok, KOHA'da kaydı bulunmaktadır.
2010	Arunas	Deniz Işıltan	71	Çizgi Roman, çocuk	Yok, Nadir Kitap'ta kaydı bulunmaktadır.
2012	İthaki	Volkan Gürses	142	Bilimkurgu Klasikleri Dizisi	Kaydı bulunmaktadır.
2014	İthaki	Volkan Gürses	121	Çocuk kitapları, roman	Yok, KOHA'da kaydı bulunmaktadır.
2014	İthaki	Volkan Gürses	142	Bilimkurgu Klasikleri Dizisi	Kaydı bulunmaktadır.
2017	İş Bankası Kültür Yayınları	Celal Üster	104	Modern Klasikler Dizisi	Yok, Nadir Kitap'ta kaydı bulunmaktadır.
2017	Kırmızı Kedi	Sabri Gürses	145	Kırmızı Kedi Klasikler	Kaydı bulunmaktadır.
2017	Çocuk Gezegeni	Efe Erdal	240/ 104	Resimli Dünya Klasikleri	Kaydı bulunmaktadır.
2017	Perseus	Özgür Umut Hoşafçı	145	-	Kaydı bulunmaktadır.
2017	Kaknüs	Okan Gündüz	64	-	Kaydı bulunmaktadır.

Bu dönemde, dizgede bir ikilik olduğu gözlemlenmektedir. Bir yanda İthaki, İş Bankası, Kırmızı Kedi gibi merkez aktörler, diğer yanda Arunas ve Çocuk Gezegeni gibi çevre aktörler yer almaktadır. Bu ikili yapı, dizge içindeki hiyerarşik konumların belirli tarihsel kırılma anlarında değişebildiğini göstermektedir. Bu noktada, çoğuldizge kuramı söz konusu dönüşümü açıklamak açısından işlevsel bir çerçeve sunmaktadır:

Çoğuldizge içindeki dinamikler, yerleşik modellerin artık genç kuşaklar açısından geçerliliğini yitirdiği tarihsel kırılma anlarını, yani dönüm noktalarını ortaya çıkarır. Bu tür anlarda, merkezi edebiyatlarda dahi çeviri edebiyat merkezi bir konum üstlenebilir. Bu durum, bir dönüm noktasında yerli repertuvarda kabul edilebilir hiçbir unsurun bulunmaması ve bunun sonucunda edebi bir 'boşluk' oluşması halinde çok daha belirgin hale gelir. Böyle bir boşlukta, yabancı modellerin sızması kolaylaşır ve çeviri edebiyat bu nedenle merkezi bir konum üstlenebilir. (Even-Zohar, 1990, s. 48)

Even-Zohar'ın bu yaklaşımı, çeviri edebiyatın yalnızca tamamlayıcı bir unsur olmadığını, belirli dönemlerde dizgesel bir boşluğu dolduran kurucu bir işlev üstlenebileceğini göstermektedir. Bu kuramsal çerçeve ışığında, 2000–2017 döneminde Türk yazın dizgesinde, yetişkin okura yönelik bilim kurgu alanında belirgin bir “boşluk” gözlemlenmektedir. Bir önceki evrede çevirilerin ağırlıklı olarak çocuk edebiyatı üzerinden dolaşıma girmesi, türün yetişkin repertuvarında kurumsal bir yer edinemediğini düşündürmektedir. Bilim kurgu ile kurulan kültürel tanışıklığın büyük ölçüde çeviri eserler aracılığıyla gerçekleştiğini vurgulayan Levent Mollamustafaoğlu (1991), türün ortaya çıktığı toplumsal-kültürel koşulların Türkiye bağlamıyla tam anlamıyla örtüşmediğini belirtmektedir. Bu saptama, bilim kurgunun Türkiye’de uzun süre çeviri temelli bir dolaşım üzerinden varlık göstermesini açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır (s. 64). Benzer şekilde, Reyhanoğulları (2012) bilim kurgunun Türk

edebiyatında güçlü ve süreklilik gösteren bir gelişim sergilediğini söylemenin güç olduğunu belirtmiştir. Türün uzun süre büyük ölçüde yabancı dillerden yapılan ve nitelik bakımından sınırlı çeviriler aracılığıyla dolaşıma girdiği; yerli üretimin ise kurumsal bir gelişim gösterememesinin, Türkiye'nin bilim ve teknoloji alanındaki tarihsel koşullarıyla ilişkilendirildiği ifade edilmektedir (s. 2187). Bu değerlendirme, 2000–2017 döneminde gözlemlenen dizgesel tabloyla da örtüşmektedir. Söz konusu dönemde yerli bilim kurgu üretimi mevcut olmakla birlikte, türün merkezi repertuarı belirleyen bir konum kazanamadığı görülmektedir. Buna karşılık, çeviri bilim kurgu eserleri gerek yayınevi politikaları gerekse dolaşım yoğunluğu bakımından daha görünür ve belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Bu bağlamda Işıklar Koçak ve Aydın (2017), 1950 ile 1990 yılları arasında bilim kurgu çevirilerinde etkin biçimde yer alan küçük bir çevirmen ve yeniden çevirmen grubunun bulunduğunu, ancak 2000'li yıllardan itibaren bu aktörlerin sayısında belirgin bir artış yaşandığını belirtmektedir (s. 39). Dolayısıyla bilim kurgunun dizgesel görünürlüğü, yerli üretimden ziyade çeviri repertuarı üzerinden şekillenmiş; bu durum, türünTürk yazın dizgesinde yapısal olarak çeviri ağırlıklı bir konumda yer aldığını düşündürmektedir. Bu çeviri ve yeniden çeviri faaliyetleri, sonraki dönemlerde Türk yazarların yerli bilim kurgu romanları kaleme almasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, dolaşımda bulunan bilim kurgu metinleri içinde çeviri ve yeniden çevirilerin sayısının, telif bilim kurgu metinlerine kıyasla hâlâ daha yüksek olduğu görülmektedir (Işıklar Koçak ve Aydın, 2017, s. 39). *Zaman Makinesi*'nin bahsi geçen dönemdeki çevirileri, Türk edebiyatında yerli bilim kurgu üretiminin gelişimine katkı sağlayan çeviri repertuarının önemli parçalarından biri olarak değerlendirilebilir.

İthaki Yayınları'nın 'Bilimkurgu Klasikleri Dizisi' kapsamında *Zaman Makinesi*'ne yer vermesi, metni çocuk edebiyatı alt dizgesinden çıkararak yetişkin bilimkurgu repertuarında konumlandırmaya yönelik bir yayıncılık tercihi olarak değerlendirilebilir. Bu tercih, dizinin kapak tasarımlarında da açıkça izlenebilmektedir. Hasan Âli Yücel Klasikleri'ni andıran sade, minimalist ve zamansız bir görsel dil, eseri klasik ve yetişkin edebiyat repertuarına ait bir yapıt olarak sunmaktadır. Nitekim İthaki'nin 2014 yılında 121 sayfa olarak yayımladığı *Zaman Makinesi*, KOHA kaynağına göre her ne kadar çocuk kitabı olarak kategorize edilse de, söz konusu sade kapak tasarımı ve dizisel sunum nedeniyle bu sunum biçimi kapak üzerinden doğrudan çıkarılamayabilir. Bu durum, yayınevinin metni yanmetin düzeyinde çocuk edebiyatı etiketiyle değil, yetişkin edebiyat kanonuna ait bir klasik olarak konumlandırma çabasını yansıtmaktadır.

İthaki Yayınları'nın *Zaman Makinesi*'ni 'Bilim Kurgu Klasikleri Dizisi'nin temel metinlerinden biri olarak konumlandırması, Even-Zohar'ın tanımladığı dinamik kanonlaşma süreciyle ilişkilendirilebilir. Zira Even-Zohar'a göre, dizgenin dinamikleri açısından asıl önem taşıyan husus, belirli modellerin kanonlaşma mücadelelerinden başarıyla çıkıp merkezi bir konum edinmesidir. Bu bağlamda kanon, durağan bir klasikler toplamından ziyade, başarıyla yerleşmiş modellerin en görünür ürünleri olarak düşünülmelidir (1990, s. 19). *Zaman Makinesi*, bu doğrultuda üretken bir model olarak dizgeye yeniden dahil edilmiştir. Söz konusu dizi, Türk okuru açısından bilim kurgunun estetik ve türsel özelliklerine ilişkin örnekleyici bir model repertuarı sunmuştur. Ayrıca

İthaki baskılarının çoğunlukla 142 sayfa olması, çevirinin tam metin olarak sunulduğunu gösterir. Çevirmen Volkan Gürses'in uzun varlığı ise (2000-günümüz), çeviride istikrar ve norm oluşturma çabasını yansıtır.

H. G. Wells'in *Zaman Makinesi* adlı eserinin Türk yazın dizgesindeki konumu, 2017 sonrasında telif haklarının serbest kalmasıyla birlikte dramatik bir dönüşüm geçirmiş; eser, İthaki Yayınları'nın temsil ettiği bilim kurgu alt dizgesi olarak tür merkezinden Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın Celal Üster çevirisiyle ve Modern Klasikler dizisiyle dahil olduğu genel edebiyat merkezine taşınmıştır. Tablodaki veriler doğrultusunda, İş Bankası Kültür Yayınları'ndan önce hiçbir yayınevi çeviriyi klasik olarak adlandırmamıştır. *Zaman Makinesi*, İş Bankası ve Celal Üster imzasıyla yayımlandığında, artık sadece bilim kurgu meraklılarının değil, genel kültürlü okurların kütüphanesinde bulunması gereken bir nesneye dönüşmüştür. Eser, 1980'lerdeki çocuk dizisi çevresinden, 2017 yılı itibarıyla Kafka ve Zweig gibi yazarlar ile aynı rafa, yani çoğuldizgenin merkezine taşınmıştır.

2017 yılında Kırmızı Kedi Yayınevi tarafından yayımlanan baskı, eserin merkezdeki konumunu pekiştiren bir diğer hamledir. Bu baskının çevirmeni Sabri Gürses, Rusçadan ve İngilizceden yaptığı yetkin çevirilerle tanınan, aynı zamanda bir yazar ve yayıncı olan, edebi alanda yüksek sembolik sermayeye sahip bir figürdür. Çevirmenin bu statüsü, metnin çocuk kitabı algısından tamamen sıyrılarak, entelektüel okura hitap eden bir dünya klasiği olarak konumlandığını kanıtlar. Çeviri her ne kadar Millî Kütüphane kataloğunda 'Çocuk romanı, İngiliz' kategorisinde sınıflandırılmış olsa da, kapak görseli eserin 'Kırmızı Kedi Klasikler' serisi içinde sunulduğunu göstermektedir. Nitekim 2022 tarihli baskının ilk basımı 2017 yılına aittir. Bu durum, söz konusu metnin aynı çeviri olduğunu ortaya koymakta ve çevirinin yetişkin okur kitlesine yönelik olarak konumlandırıldığını düşündürmektedir.

Merkezde bu kanonlaşma süreci yaşanırken, çevrede çocuk kitabı üretimine devam edilmiştir. 2010 yılında Genç Turkuvaz (63 sayfa) ve Arunas (71 sayfa) tarafından yayımlanan baskılar ve 2017'deki Kaknüs (64 sayfa) baskısı, metnin hala kısaltılmış, resimli ve uyarlama gibi ikincil modellerle sunulduğuna işaret etmektedir. Çocuk Gezegeni'nin Resimli Dünya Klasikleri serisi içindeki baskısı (240 sayfa), metni yoğun biçimde görselleştirerek ve büyük punto ile görsel kullanımına bağlı olarak sayfa sayısını artırarak, eseri pedagojik ve aynı zamanda ticari bir ürün haline getirmiştir. Bu durum, çoğuldizgenin katmanlı yapısını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira aynı yıl içinde aynı eser, bir yayınevinde (Kırmızı Kedi) 145 sayfalık bir klasik, diğerinde (Kaknüs) 64 sayfalık bir çocuk uyarlaması olarak var olabilmektedir. Bu, tek bir metnin çoğuldizge içinde aynı anda birden fazla konumu işgal edebileceğinin kanıtıdır.

6.4. Dördüncü Evre: Merkezileşme ve Koruyucu İşlev (2018- Günümüz)

2018 yılı, *Zaman Makinesi*'nin Türk yazın dizgesindeki konumunda bir kırılma noktasıdır. H. G. Wells'in 1946 yılında vefat etmesi üzerine eserlerinin telif süresinin sona ermesiyle 2017 itibarıyla kamu malı statüsüne girmiştir. Bu durum, 2017 sonrasında eserin farklı yayınevleri tarafından artan sayıda çeviri ve yeniden baskıyla dolaşıma sokulmasını açıklayan önemli bir etken olarak değerlendirilebilir. Ancak Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı ile bakıldığında bu durum, yalnızca telif süresinin sona ermesiyle ortaya çıkan

hukuki bir serbestlik olarak değil, eserin dizge içindeki konumunun, bilim kurgu repertuarı bağlamında yer aldığı tür merkezinden, klasikler dizileri aracılığıyla kanonik merkeze yönelimli olarak yeniden konumlanması olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 4

Merkezileşme ve Koruyucu İşlev (2018- Günümüz)

Yıl	Yayınevi	Çevirmen	Sayfa Sayısı	Dizi/Kategori	MK Kaydı
2018	Ren Kitap	Oğuzhan Aydın	145	-	Var
2018	Tutku Yayınevi	Enver Günsel	111	İngiliz romanı	Var
2018	Octapus Yayınları	Özge Akkaya	40	Çocuk hikâyeleri, İngiliz	Var
2018	Dorlion Yayınları	-	79	Dünya Çocuk Klasikleri (kapak görseli)	Yok, Nadir Kitap'ta kaydı bulunmaktadır.
2018	Ezr Yayıncılık	-	158	Roman	Yok
2018?	Karbon Kitaplar	Esra Damla İpekçi	111	İngiliz Romanı	Var
2019a ©2017	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	Celal Üster	104	İngiliz romanı (MK), Modern Klasikler Dizisi (kapak görseli)	Var
2019b ©2017	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Alfabe Basın)	Celal Üster	104	İngiliz romanı (MK), Modern Klasikler Dizisi (kapak görseli)	Var
2019	İndigo Kitap	Gökçe Müderrisoğlu Aktaş	127	İngiliz romanı	Var
2019	Eksik Parça Yayınları	Zeynep Beren İpek	116	İngiliz romanı	Var
2019	Karbon Kitaplar	Esra Damla İpekçi	126	İngiliz Romanı	Var
2019	Dorlion Yayınları	İlker Mutlu	127	İngiliz romanı	Var

2020a ©2017	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	Celal Üster	104	İngiliz romanı (MK), Modern Klasikler Dizisi (kapak görseli)	Var
2020?	Kızıl Panda	Ecem Tuğçe Göker Yağmurlu	128	İngiliz romanı (MK), Klasikler Dizisi (kapak görseli)	Var
2020	Dorlion Yayınları	Özgür Özyürek	79	Çocuk hikâyeleri, İngiliz (MK), Dünya Çocuk Klasikleri (kapak görseli)	Var
2020	Abis Yayınları	Suat Kaya	112	İngiliz Romanı	Var
2020	Doğan Egmont Yayıncılık/Dex	Seyhan Dönmez	150	İngiliz Romanı (MK), Bilimkurgu Klasikleri (kapak görseli)	Var
2020	Koridor Yayıncılık	Çiğdem Öztekin (ed: Alev Bulut)	158	İngiliz romanı	Var
2020	Koridor Yayıncılık	Çiğdem Öztekin (ed: Alev Bulut)	157	İngiliz romanı	Var
2020	Parodi Yayınları	Aydın Ekim Savran	128	İngiliz romanı	Var
2020	Zeplin Kitap	Tuğçe Küçük	96	İngiliz romanı	Var
2021	Karatay Yayınları	Murat Koçak (editör)	48	Çocuk hikâyeleri, İngiliz	Var
2021	Kapra Yayıncılık	Esra Damla İpekçi	104	İngiliz romanı	Var
2021	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Dörtel Matbaacılık)	Celal Üster	104	İngiliz romanı (MK), Modern Klasikler Dizisi (kapak görseli)	Var
2022	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Umut kağıtçılık)	Celal Üster	104	İngiliz romanı (MK), Modern Klasikler Dizisi (kapak görseli)	Var
2022	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Umut kağıtçılık)	Celal Üster	104	İngiliz romanı (MK), Modern Klasikler Dizisi (kapak görseli)	Var

Tür Yazınından Kanonik Klasîge: Zaman Makinesi'nin Türkçe Çoğuldizgesel Serüveni*

2022	Mavi Çatı Yayınları	Mehmet Taylan Öztürk	104	İngiliz romanı (MK), Mavi Çatı Yayınları Dünya Klasikleri (kapak görseli)	Var
2022	Payidar	Ali Osman Doğan	112	İngiliz romanı	Var
2022	Gece Kitaplığı	Esra Nur Karaca	103	İngiliz Romanı	Var
2022	Matara Çocuk	Azime Özeren	64	Çocuk romanı, İngiliz (MK), Genç Klasikler Serisi (kapak görseli)	Var
2022	Arkadaş Yayınevi	Ali Aydoğan (uyarlayan)	104	İngiliz romanı	Var
2022	Kırmızı Kedi Yayınevi	Sabri Gürses	107	İngiliz romanı (MK), Kırmızı Kedi Klasikler (kapak görseli)	Var
2022	Kırmızı Kedi Yayınevi	Sabri Gürses	145	Kırmızı Kedi Klasikler (kapak görseli)	Yok, KOHA'da var.
2022	Akademisyen Kitabevi	-	150	İngiliz romanı	Var
2022	Gençlik Spor Yayınları	Yasin Yorgancı	128	İngiliz romanı	Var
2022	Tema Yayınları	Yasin Yorgancı	111	İngiliz romanı	Var
2022	Puslu Yayıncılık	Metin Doğan	154	İngiliz romanı (MK), Puslu Modern Klasikler (kapak görseli)	Var
2023	Kapra Yayıncılık	Azime Özeren	88	Çocuk hikâyeleri, İngiliz (MK), Genç Klasikler Serisi (kapak görseli)	Var
2025	Dodili Kitap	Enis Güney (uyarlayan)	80	Çocuk hikâyeleri, İngiliz (MK), Dünya Çocuk Klasikleri (kapak görseli)	Var

2025	Akılçelen Kitaplar	Yasemin Tanbi	56	Çizgi roman	Yok, KOHA'da kaydı bulunmaktadır.
2025	Dokuz Yayınları	Özlem Kurubal	160	Modern Dünya Klasikleri (kapak görseli)	Yok
2025	Mahzen Yayıncılık	-	120	-	Yok

Bu süreçte eser, Modern Klasikler dizisi aracılığıyla prestijli bir statü kazanarak entelektüel okur kitlesine yönelmiş; eş zamanlı olarak Koridor, İndigo ve Ren gibi yayınevlerinin yayımladığı baskılarla daha geniş bir dolaşıma eklenmiştir. Bu baskıların Even-Zohar'ın tanımladığı ikincil modeller bağlamında değerlendirilebileceği düşünülebilse de, söz konusu yaygınlaşmanın yapısal bir basitleşme ya da homojenleşme sürecine işaret edip etmediği bu çalışmada ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Metnin içerik düzeyinden ziyade sunum ve konumlandırma pratikleri üzerinden gerçekleşmiş olabilecek bu tür bir dönüşüm, ayrı bir yanmetinsel ve yayın politikası odaklı araştırma ile daha sağlıklı biçimde ortaya konulabilir.

Zaman Makinesi'nin dahil olduğu bu ikili konumlanma, eserin bir yandan kanonlaşmış ve koruyucu bir işlev üstlenen merkezi bir model olarak yerini sürdürürken, diğer yandan daha geniş okur kitlelerine ulaşmasını sağlayan yaygın dolaşım pratiklerine eklendiğini düşündürmektedir. Bu durum, Even-Zohar'ın (1990, s. 21) birincil modellerin süreklilik kazandıkça ikincilleşmeye ve belirli ölçüde yapısal sadeleşmeye açık hâle geldiği yönündeki tespitiyle kuramsal olarak ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte, söz konusu sadeleşmenin metinsel ya da yanmetinsel düzeyde nasıl tezahür ettiği bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Genel edebiyat dizgesi içinde konumlanan İş Bankası Kültür Yayınları, İthaki'nin bilim kurgu alt dizgesinde konumlandığı bir çeviriyi kendi klasikler dizgesine dahil ederek eseri farklı bir repertuvar içinde yeniden işlevlendirmiştir. Öyle ki geçmiş bir dönemde üretilmiş bir çeviri metnin işlevi ile aynı metnin sonraki dönem edebi dizge içerisindeki işlevi farklılık gösterebilir (Yücel, 2020, s. 277). Bu süreçte metnin dizgesel rolü dönüşüme uğramış, bilim kurgu dizgesinde bir 'zaman yolculuğu' temasının kurucu örneklerinden biri olarak okunan *Zaman Makinesi*, genel edebiyat dizgesinde toplumsal hiciv ve sınıf eleştirisi odağında kanonik bir metin olarak çerçevelenmiştir. Bu kayma, metnin içeriğinden ziyade, hangi dizge içinde ve hangi sunum tercihleriyle dolaşıma sokulduğuyla ilişkilidir.

İthaki Yayınları'nın *Zaman Makinesi*'ni Türkçede ilk kez 2000 yılında yayımlamış olmasına karşın, 2019 yılında yayımlanan ve iç metinlerinde '2014©' ibaresi taşıyan güncellenmiş çevirinin yalnızca 9. baskıya ulaşması; buna karşılık Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın eserin ilk çevirisini 2017 yılında yayımlamasına rağmen 2024 itibarıyla 18. baskıya ulaşmış olması,² iki yayınevinin Türk edebiyat dizgesi içindeki

²Baskı sayıları, Koha Kütüphane Otomasyon Sistemi üzerinden erişilen katalog kayıtlarına dayanmaktadır.

konumlarının ve dolaşım tercihlerinin belirgin biçimde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu durum, yeniden baskı sayısının, çevirinin 'ilk' ya da 'erken' olması kadar belirleyici olmadığını; yayınevinin kurumsal itibarı, dağıtım ağı, dizi/seri yapısı ve okur kitlesiyle kurduğu ilişkinin çevirinin dolaşım hızını ve görünürlüğünü önemli ölçüde etkileyebildiğini ortaya koymaktadır. İthaki'nin bilim kurgu alanındaki öncü rolüne rağmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın kurumsal itibarı ve 'klasikler' dizisiyle ilişkilenen sembolik sermayesi ile eserin görece kısa sürede daha yüksek baskı sayılarına ulaşması, metnin İş Bankası dizgesi içinde daha merkezi ve norm kurucu bir konuma taşınmış olabileceğini düşündürmektedir. Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı açısından bakıldığında, bu tablo *Zaman Makinesi*'nin Türkçe yeniden çeviri tarihinin doğrusal bir ilerleme izlemediğine işaret etmektedir. Aksine, eser farklı dönemlerde farklı yayınevleri aracılığıyla dizge içinde yeniden konumlandırılmaktadır. Özellikle İş Bankası baskılarının yüksek yeniden baskı sayıları, eserin yalnızca bilim kurgu alt dizgesinde değil, daha geniş bir kanonik ve kültürel repertuar içerisinde dolaşıma sokulduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, yeniden baskı sıklıkları, metnin çeviri tarihindeki yaşlanma olgusundan ziyade, yayınevi temelli dolaşım tercihlerinin ve okur erişiminin belirleyici olduğunu düşündürmekte; yeniden çeviri ve yeniden baskı pratiklerinin, türün ve eserin Türk edebiyatındaki sürekliliğini sağlayan temel mekanizmalar arasında yer aldığını ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde, Volkan Gürses'in İthaki Yayınları bünyesinde 2000, 2012, 2014 yıllarında (2014'te iki baskı) yayımlanan baskılarda farklı kapak görselleri okurları karışıklığa sürükleyebilmektedir. Çevirmen aynı olduğu için tüm baskıların aynı çeviriye sahip olduğu varsayılabilir. Bu durum okur açısından baskılar arasında süreklilik yanılsaması yaratabilmektedir. Ancak 2000 ve 2012 yıllarındaki baskıları aynı çeviriyi sunarken, 2014 yılında çeviri metninin kapak görseli de dâhil olmak üzere güncellenmesi ve aynı yıl içerisinde yeniden kapak tasarımı değiştirilerek "Bilimkurgu Klasikleri" dizisine dâhil edilmesi, tablo verileri üzerinden değerlendirildiğinde kronolojik açıdan bir karışıklık öngörülmesine yol açabilecek görünmektedir. 2014 yılındaki çeviriye Patrick Parrinder tarafından yazılan, Elif Ersavcı tarafından Türkçeye aktarılan bir önsöz eklenmiştir. Söz konusu önsöz, eseri yalnızca anlatısal bir bilim kurgu metni olmaktan ziyade kanonik ve tarihsel bir klasik olarak çerçeveleyen bir okuma yönlendirmesi sunmakta, böylece çevirinin dizgesel statüsünü güçlendirmektedir. 2014 yılında basılan çevirideki değişiklik, telif yılı, önsöz, ilk ve son sayfaların kontrolü aracılığıyla gözlenmiştir.³ 'Zaman gezgini' ifadesinin 'zaman yolcusu' olarak güncellendiği tespit edilmiştir. Metin düzeyinde gözlemlenen bu değişim, yapılan müdahalenin kapsamlı bir yeniden çeviri olmaktan ziyade terminolojik bir güncelleme niteliği taşıdığını düşündürmektedir. Nitekim 2000 ve 2012 tarihli baskılarda kullanılan 'zaman gezgini' ifadesinin, 2014 yılı itibarıyla 'zaman yolcusu' olarak dönüştürülmesi, çevirinin temel anlatı yapısını korurken, erek dilde zaman içinde yerleşen kullanım tercihleri ve çağdaş okur beklentileri doğrultusunda dilsel bir yenilenmeye gidildiğine işaret etmektedir.

³Bu karşılaştırma, metinsel dönüşümün varlığını göstermek amacıyla sınırlı bir örnek olarak ele alınmıştır.

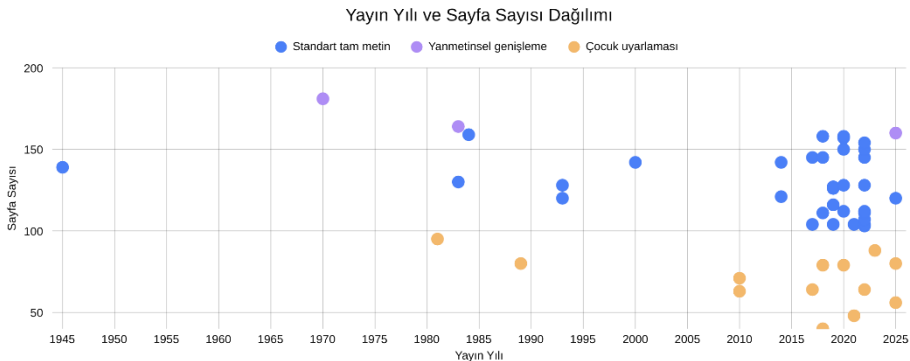
Bu tür sınırlı fakat anlamlı müdahaleler, yeniden çevirinin metni baştan kurmaktan ziyade, mevcut çeviriyi güncel dil normlarına ve dizgesel beklentilere yaklaştırma işlevi üstlendiğini ortaya koymaktadır. Çevirideki bu güncellemenin telif yılı bilgisi, önsöz ile ilk ve son sayfa karşılaştırması yoluyla tespit edilmiş olması, söz konusu dönüşümün yayınevi tarafından açıkça ilan edilmediğini göstermektedir. Dolayısıyla yeniden çeviri, okura açıkça belirtilmeden sınırlı metinsel ve yanmetinsel müdahaleler yoluyla gerçekleştirilen örtük bir yeniden üretim biçimi olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda İthaki örneği, yeniden çevirinin her zaman açıkça ‘yeni çeviri’ etiketiyle sunulmadığını, kimi durumlarda aynı çevirmen adı altında, yanmetinsel tercihler ve sınırlı metinsel müdahaleler aracılığıyla sessiz bir yeniden çeviri pratiği olarak işleyebildiğine işaret etmektedir. Bu durum, yeniden çevirinin çoğuldizge içinde yalnızca rekabetçi ya da yenilikçi bir hamle olarak değil, aynı zamanda yayınevlerinin dizgesel konumlarını koruma ve yeniden üretme tercihlerinin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, tabloda aynı çeviriye ait olduğu varsayılan Koridor Yayınları’nın 2020 yılına ait iki kayıt Milli Kütüphane verilerinde sırasıyla 157 ve 158 sayfa olarak yer almaktadır. Her iki kaydın da katalogta ayrı ayrı bulunması nedeniyle tabloya dâhil edilmiştir. Sayfa sayısındaki bir sayfalık farkın baskı sürecinden veya kataloglama uygulamalarından kaynaklanmış olabileceği değerlendirilmektedir. Bu durum, söz konusu kayıtların aynı çeviriye ait olabileceğini düşündürmektedir. Yeniden çevirilerin çoğuldizge içindeki bu konumlanma biçimi, yalnızca dönemsel tercihler ya da dizi/kategori tercihleri üzerinden değil, eserin maddi dolaşım özellikleri aracılığıyla da izlenebilir. Bu nedenle baskıların sayfa sayısı dağılımı, metnin hangi fiziksel formatta ve hangi standartlaşma eğilimleri içinde dolaşıma sokulduğunu göstermesi bakımından dizgesel bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

6.5. Sayfa Sayısı Dağılımı

Şekil 4

Yayın Yılı/Sayfa Sayısı grafiği

Sayfa sayısına dayalı dağılım, *Zaman Makinesi*'nin çeviri baskılarının erek okur kitlesi ve dizgesel konumlanışı açısından anlamlı kümelenmeler ortaya koymaktadır. Grafikte bu kümelenmeler hem sayfa sayısı hem de zaman eksenini üzerinde belirgin biçimde görünmektedir: sol tarafta seyrek dağılan noktalar erken dönem yayın azlığını yansıtırken, sağa doğru giderek yoğunlaşan dağılım 2018 sonrasındaki üretim patlamasını görsel olarak doğrulamaktadır. *Zaman Makinesi*'nin kaynak metni olan *The Time Machine*'in *Penguin Classics*'ten çıkan basımının 128 sayfa olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, 100 sayfanın altında kalan çeviri baskıların, ikincil model doğrultusunda üretilmiş ve metnin dilsel ve yapısal düzeyde sadeleştirildiği çocuk okurlara yönelik uyarlamalar olduğu söylenebilir. Bu baskılarda metnin kısaltılması ve dilsel sadeleştirme yoluyla çocuk okur düzeyine yaklaştırıldığı görülmekle birlikte, pedagojik tasarım unsurlarının sınırlı olması, söz konusu yönelimin daha çok erişilebilirlik temelli bir uyarlama stratejisine dayandığını düşündürmektedir.

100–159 sayfa aralığında yer alan baskılar ise metnin standart ve muhtemelen tam metin çevirilerini temsil etmektedir. Özellikle İthaki Yayınları, İş Bankası Kültür Yayınları ve Kırmızı Kedi Yayınları baskılarının bu aralıkta yoğunlaşması, söz konusu yayınevlerinin metnin uzunluğu ve sunumu bakımından bir standartlaşma süreci oluşturduklarını düşündürmektedir. Grafik bu örüntüyü de destekler niteliktedir. İlgili renk grubuna ait noktalar, özellikle son iki dönemde hem en kalabalık hem de en geniş zaman aralığına yayılan kümeyi oluşturmaktadır. Bu durum, metnin yetişkin edebiyatına ait bir klasik olarak konumlandırıldığını ve dizgenin merkezinde koruyucu ve tekrar edici işlevle dolaşıma sokulduğunu düşündürmektedir.

160 sayfa ve üzerindeki baskılar ise özellikle erken dönem çevirilerde görülen uzunluklarıyla dikkat çekmektedir. Bu artış, metnin genişletilmesinden ziyade büyük punto kullanımı, daha seyrek bir mizanpaj, ek metinler (önsöz, sonsöz, dipnotlar) ve görsel unsurların yoğunluğu gibi yanmetinsel ve biçimsel tercihlerle ilişkili görünmektedir. Örneğin, Çocuk Gezegeni baskısının 'Resimli Dünya Klasikleri' kategorisinde yer alması, metne görsellerin eşlik etmesi ve büyük punto ile ferah sayfa düzeni tercihleri, çocuk erek kitlesine yönelik pedagojik bir tasarım anlayışının benimsendiğini düşündürmektedir. Grafikteki dağılım bu çok katmanlı yapıyı somutlaştırmaktadır. 2017 sonrasındaki yoğun küme incelendiğinde, farklı sayfa aralıklarına karşılık gelen renklerin iç içe geçtiği görülmektedir. Bu durum, aynı dönemde aynı eserin birbirinden belirgin biçimde ayrılan okur kitlelerine yönelik eş zamanlı olarak dolaşıma sokulduğunu, başka bir deyişle çoğuldizgesel çok katmanlılığın üretim düzeyinde de tezahür ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte, söz konusu baskıların sayfa sayısı ve içerik düzeni dikkate alındığında, metnin doluluk ilkesine sadık kalmış olabileceği ve eksiltilmiş bir uyarlama yerine tam metin çevirisi olarak sunulmuş olabileceği izlenimi edinilmektedir. Ancak bu hususun kesin olarak belirlenmesi, ayrıntılı bir metinlerarası karşılaştırmayı gerektirmekte olup, söz konusu inceleme bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

7. Sonuç

Tablo halinde verilen yeniden çeviriler, *Zaman Makinesi*'nin Türk yazın dizgesinde sabit bir konuma sahip olmadığını; aksine, yaklaşık seksen yıllık süreç boyunca farklı alt dizgeler arasında dolaşarak işlevsel dönüşümler geçiren dinamik bir metin olarak konumlandığını ortaya koymaktadır. Bulgular, metnin dizgesel serüveninin dört temel evre üzerinden okunabileceğine işaret etmektedir. İlk evre, 1945–1980 yılları arasında erken çevresel dolaşım dönemidir. Bu aşamada metin çevirisi yoluyla repertuvara girmiş olmakla birlikte, dizisel bir sabitlemeye veya merkezi bir konuma sahip değildir. Tülin Kitabevi'nin 1945 tarihli baskısının Millî Kütüphane'de kayıtlı olmasına karşın Tercüme Bürosu çerçevesinde konumlandırılmamış olması ve ardından gelen yaklaşık yirmi beş yıllık yayın boşluğu, metnin henüz merkezi bir edebi sermaye taşımadığı yönünde yorumlanabilir. 1980–1993 dönemi verileri, *Zaman Makinesi* çevirilerinin niceliksel olarak artmasına rağmen dizgesel olarak çevreye kaydığını yansıtmaktadır. Bilge, Kelebek ve Karaoğlu gibi yayınevlerinin eseri açıkça çocuk dizileri içinde sunması ve sayfa sayılarındaki belirgin düşüş, metnin kısaltma ve sadeleştirme yoluyla pedagojik ve güvenli bir repertuvara uyarlanmasını işaret etmektedir. Bu durum, Even-Zohar'ın tanımladığı ikincilleşme süreciyle örtüşmekte; metnin doğrudan dışlanmak yerine çocuk edebiyatı alt dizgesine yönlendirilerek işlevsel olarak dönüştürüldüğüne işaret etmektedir. Dolayısıyla 1980'ler eserin Türk yazın dizgesinde belirgin bir çevreselleşme evresi olarak değerlendirilebilir.

2000–2017 dönemi, *Zaman Makinesi*'nin Türk yazın dizgesinde yeniden merkezileştiği bir evreyi temsil etmektedir. İthaki Yayınları'nın 2000 yılındaki ilk baskısından 2012'deki "Bilimkurgu Klasikleri Dizisi" etiketiyle yeniden konumlandırmasına uzanan süreç, metni çocuk alt dizgesinden çıkararak yetişkin bilim kurgu repertuvarının kurucu metinlerinden biri hâline getirmiştir. 2017 sonrasında ise İş Bankası Kültür Yayınları ve Kırmızı Kedi gibi yüksek sembolik sermayeye sahip aktörlerin devreye girmesiyle eser, tür merkezinden genel edebiyat merkezine taşınarak klasik statüsünü pekiştirmiştir. Bununla birlikte, çevrede çocuk uyarlamalarının eşzamanlı biçimde varlığını sürdürmesi, metnin çoğuldizge içinde çoklu konumlanma kapasitesini açıkça göstermektedir. *Zaman Makinesi* çevirilerinin bu evre boyunca izlediği seyir, belirli tarihsel kırılma anlarında çeviri edebiyatın dizgesel bir boşluğu doldurarak merkeze yakın bir konum edinebileceği yönündeki kuramsal öngörüyle örtüşmektedir. Bu bağlamda eser, 1980'lerde çocuk edebiyatı alt dizgesine kayarken, 2000'ler sonrasında önce bilimkurgu dizgesinde, ardından genel edebiyat merkezinde giderek daha görünür bir konum edindiğini düşündüren bir dönüşüm geçirmiştir.

Dördüncü ve en belirgin evre ise 2017 sonrasında gerçekleşen genel kanonlaşma ve eşzamanlı üretim dönemidir. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nın 'Modern Klasikler' dizisi kapsamında gerçekleştirdiği baskı, metnin İthaki'nin temsil ettiği bilim kurgu alt dizgesinden genel edebiyat merkezine doğru konum değiştirmesine zemin hazırlamıştır. Böylece çevirinin, dünya edebiyatı kanonu içinde yeniden çerçevelendiği söylenebilir. Bu bağlamda İş Bankası baskısının 2024 itibarıyla 18. baskıya ulaşmış olması, yayınevinin kurumsal itibarı ve dağıtım ağıyla birlikte değerlendirildiğinde, metnin yalnızca bilim kurgu okuruna değil, geniş bir kültürlü okur kitlesine ulaştığını düşündürmektedir. Aynı

dönemde Kırmızı Kedi gibi yayınevlerinin katkısıyla bu merkezileşme pekişmiş; buna paralel olarak çocuk uyarlamaları, butik baskılar ve farklı yayınevleri aracılığıyla çevresel dolaşım da sürmüştür. 2018 sonrası yoğun üretim, metnin artık istikrarlı biçimde kanonikleştiğini ve farklı yayınevi tercihleri doğrultusunda yeniden işlevlendirildiğine işaret etmektedir. Bu tablonun arkasında yalnızca telif haklarının serbest kalması değil, eserin önceki evrelerde ithaki ve ardından İş Bankası aracılığıyla adım adım inşa edilen sembolik sermayesinin de belirleyici olduğu değerlendirilebilir.

Sonuç olarak bu çalışma, tek bir eserin yaklaşık seksen yıllık çeviri ve yeniden çeviri tarihini bibliyografik göstergeler üzerinden izleyerek, çeviri edebiyatın dizgesel yapı içinde sabit değil, hareketli ve yeniden tanımlanabilir bir konuma sahip olabileceğini somut verilerle ortaya koymaktadır. *Zaman Makinesi* örneği özelinde bulgular, öncelikle bilim kurgu edebiyatı alanında çeviri yoluyla dolaşıma giren bir metnin, zaman içinde yeniden çeviriler ve yayınevi tercihleri aracılığıyla 'Dünya Klasikleri' dizisine taşınabileceğini ve bu dönüşümün hem kurucu hem dönüştürücü bir nitelik taşıyabileceğini düşündürmektedir.

Bu çalışma, *Zaman Makinesi* ve onun Türkçe yeniden çevirileri ile arşiv taraması yoluyla elde edilen veriler üzerinden çoğuldizgesel konumlanmayı incelemekle sınırlıdır. İleride yapılacak çalışmalar, bu çalışmadaki dört evreli dizgesel modeli bilim kurgu dışındaki türlere ve farklı klasik metninlerin yeniden çeviri kümelerine uygulayarak bulguların genellenebilirliğini sınayabilir. Ayrıca dizgesel konum değişimlerinin yayınevi pazarlama söylemleri ve yanmetin tercihleriyle (kapak, dipnotlar, arka kapak metinleri) nasıl birlikte işlediğini daha ayrıntılı ve karşılaştırmalı bir biçimde inceleyebilir. Bunun yanı sıra, bu çalışmada yalnızca maddi ve bibliyografik göstergeler üzerinden izlenen konumlanma değişikliklerinin metin içi çeviri stratejileriyle ilişkisini araştıran karşılaştırmalı çalışmalar da alana katkıda bulunabilir. Farklı türlerin çoğuldizge içindeki tarihsel hareketliliğini izlemek amacıyla, geniş bir zaman aralığını kapsayan bibliyografik ve nicel çalışmalar da literatüre katkı sağlayacaktır.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Hanımınur Mercan Topçuoğlu %50 (literatür taraması, veri toplama ve analizi, kuramsal çerçeve, tartışma)

İkinci Yazar: Ayla Akın %50 (literatür taraması, veri toplama ve analizi, kuramsal çerçeve, tartışma)

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya üretken yapay zekâ sistemi kullanılmamıştır.

Author Contributions

First Author: Hanımınur Mercan Topçuoğlu 50 % (literature review, data collection and analysis, theoretical framework, discussion)

Second Author: Ayla Akın 50 % (literature review, data collection and analysis, theoretical framework, discussion)

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Financial Support: The authors declare that they received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence (AI)-based or generative AI tools were used in the preparation of this manuscript.

Kaynakça

- Arslan, D. U. (2023). Cumhuriyet dönemi tefrika romanlarında iç içe geçmiş edimler olarak tercüme, telif ve adaptasyon: Metinler, eyleyiciler ve söylemler (1928-1960). [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avcı, M. (2021). Ütopya içinde distopya: Herbert George Wells'in 'Zaman Makinesi'. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 16. 192-202. <https://izlik.org/JA99XC84NH>
- Balık, M. (2009). Türk romanında 12 Eylül darbesi. *Journal of Turkish Studies*. 2(4), 2373-2411. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.617>
- Baudou, J. (2005). *Bilim-kurgu*. Dost Kitabevi Yayınları.
- Berk, Ö. (2006). Translating the West: The Position of Translated Western literature within the Turkish literary polysystem. *R.İ.L.Un.E.* 4: 1-18. https://rilune.org/images/mono4/4_Berk.pdf
- Berk Albachten, Ö., Tahir Gürçağlar, Ş. (2019). The making and reading of a bibliography of retranslations. Ö. Berk Albachten, Ş. Tahir Gürçağlar (Ed.) *Perspectives on retranslation: Ideology, paratexts, methods* içinde (ss. 212-230). Routledge.
- Davenport, A. (1945). H. G. Wells. *İstanbul Kültür Dergisi*. 15.12.1945: 50. <https://www.wikilala.com/dergiler/istanbul-kultur-dergisi-1944-1945-ara-ocak-mayis-c-3-s-25-36-sayi-30-1968-sb-24-331315>
- Erkul Yağcı, A. S. (2011). *Turkey's reading (R)evolution a study on books, readers and translation: 1840-1940* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Even-Zohar, I. (1979). Polysystem theory. *Poetics today*, 1(1/2), 287-310. Duke University Press.
- Even-Zohar, I. (1990). Polysystem studies. *Poetics Today* 11(1). Duke University Press.
- Işıklar Koçak, M., & Aydın, E. (2017). Science fiction in Turkey: Survival of a genre through retranslations and reprints. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 31-42. <https://izlik.org/JA62MZ69KT>
- Karadağ, A. (2014). Çeviri tarihimizde fenni romanlarla bir kültür repertuarı oluşturmak. *IU Journal of Translation Studies*, 3(6), 45-73. <https://izlik.org/JA42JD88AX>
- Mendlesohn, F. (2003). Introduction: Reading science fiction. E. James & F. Mendlesohn (Ed.), *The Cambridge companion to science fiction* içinde (ss. 1-12). Cambridge University Press.
- Milli Kütüphane Başkanlığı. (2026). *Milli Kütüphane veri tabanı*. <https://kasif.mkutup.gov.tr/>
- Mollamustafaoğlu, L. (1991). Çeviride talihli bir tür: Bilim-kurgu. *Metis Çeviri*, Sayı 14, 64 – 66.
- Nadirkıtap. (2026). *Nadirkıtap- İkinci el kitap, yeni kitap, dergi, efemera*. <https://www.nadirkıtap.com>
- Öncü, M. T. (2017). *Türkçe çeviriler bibliyografyası: Dünya edebiyatından çeviriler*. Hiperlink Yayınları.
- Paloposki, O., & Koskinen, K. (2010). Reprocessing texts. The fine line between retranslating and revising. *Across Languages and Cultures*, (11) 1, 29-49. <https://doi.org/10.1556/Acr.11.2010.1.2>

- Parrinder, P. (1981). *The Time Machine*: H. G. Wells's journey through death. *The Wellsian: The Journal of the H. G. Wells Society*, 4, 15–23. <https://thewellsian.awh.durham.ac.uk/ojs/index.php/Wellsian/article/view/165>
- Reyhanoğulları, G. (2012). Türk Edebiyatında ilk bilim-kurgu öyküleri ve Orhan Duru. *Journal of Turkish Studies*, 7(3), 2183–2197. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3354>
- Saldanha G., & O'Brien S. (2014). *Research methodologies in translation studies*. Routledge.
- Stableford, B. (2003). Science fiction before the genre. E. James & F. Mendlesohn (Ed.), *The Cambridge companion to science fiction* içinde (ss. 15–31). Cambridge University Press.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2018). *Türkiye'de çevirinin politikası ve poetikası: 1923-1960*. Çev. Tansel Demirel. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tülin Kitap ve Mecmua Evi (1942, 12 Mayıs). *Vatan Gazetesi*, s. 4. <https://www.wikilala.com/gazeteler/vatan-12-5-1942-141044>
- Uyanık, S. (2011). *Osmanlı-Türk anlatılarında bilime yönelişin mantığı ve gelecek tasarıları (19. yüzyıl sonu ve erken 20. yüzyıl)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ülken, H. Z. (1997). *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü*. Ülken Yayınları.
- Vanderschelden, I. (2000). 1. Why retranslate the French classics? The impact of retranslation on quality. M. Salama-Carr (Ed.), *On translating French literature and film II* içinde. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004433489_004
- Wells, H. G. (2012). *Zaman makinesi*. (V. Gürses, Çev.). İthaki Yayınları. (Orijinal eser 1985'te yayımlanmıştır.)
- Wells, H. G. (2014). *Zaman makinesi*. (V. Gürses, Çev.). İthaki Yayınları. (Orijinal eser 1985'te yayımlanmıştır.)
- Yiğit, C. (2024). *Türkçede çevirikurgu çevirisi: Çevirmen seçim ve kararları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, F. (2020). *Çevirinin tarihi*. Çeviribilim Yayınları.

Missionary Translations: The Activities of the American Board in the Ottoman Empire (1820–1923)

Misyoner Çeviriler: Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Board’un Faaliyetleri (1820–1923)

Research/Araştırma

Ceyda ÖZMEN

Dr. Öğr. Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü, ceyozmen@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0431-0025

ABSTRACT

Beginning in the first half of the nineteenth century, the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) established a significant presence in the Ottoman Empire through its activities in translation, printing, and education. From the 1820s to the early twentieth century, the Board produced a broad corpus of translated texts, including biblical works as well as textbooks in science, medicine, and the humanities. Approaching these activities from a translation studies perspective, this article argues that translation constituted a central institutional practice that structured the Board’s publishing and educational enterprises. Drawing on archival sources and missionary accounts, the study shows how translation shaped pedagogical practices, mediated the circulation of knowledge, and contributed to the codification of minority vernaculars in Anatolia. Missionary presses and educational institutions constituted key sites where translation was systematically carried out in conjunction with religious instruction and publishing activities. In particular, translations into Armenian and Bulgarian played a formative role in the development of modern written forms of these languages. By foregrounding translation as an analytical lens, the article reconsiders missionary activity in the Ottoman Empire and demonstrates the relevance of missionary translation to discussions of language planning, print culture, and sociocultural change in the nineteenth century.

Keywords: Translation studies, missionary translators, the American Board (ABCFM), Ottoman Empire

ÖZET

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren Amerikan Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) çeviri, basım ve eğitim alanlarındaki çalışmalarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda etkin bir biçimde faaliyet göstermiştir. 1820'lerden yirminci yüzyılın başlarına kadar Board, Kutsal Kitap metinlerinin yanı sıra fen bilimleri, tıp ve beşerî bilimler alanlarına ait ders kitaplarını da kapsayan geniş bir çeviri yayın faaliyeti yürütmüştür. Bu faaliyetlere çeviribilim perspektifinden yaklaşan makale, çevirinin Board'un yayıncılık ve eğitim çalışmalarında belirleyici bir rol oynadığını savunmaktadır. Arşiv kaynakları ve misyoner anlatılarına dayanan çalışma, çevirinin pedagojik uygulamaları nasıl şekillendirdiğini, bilginin dolaşımına nasıl aracılık ettiğini ve Anadolu'daki azınlık dillerinin gelişimine ve yaygınlaşmasına nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Misyoner matbaalar ve eğitim kurumları, çevirinin dinî öğretim ve yayıncılık faaliyetleriyle birlikte sistemli biçimde yürütüldüğü merkezler olmuştur. Özellikle Ermenice ve Bulgarcaya yapılan çeviriler, bu dillerin modern yazılı biçimlerinin gelişiminde kurucu bir rol oynamıştır. Makale, çeviriyi merkeze alarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki misyoner faaliyetlerini yeniden değerlendirmekte ve misyoner çeviri pratiğinin on dokuzuncu yüzyılda dil planlaması, basın-yayın kültürü ve sosyo-kültürel değişim tartışmaları açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çeviribilim, misyoner çevirmenler, Amerikan Board Teşkilatı (ABCFM), Osmanlı İmparatorluğu

1. Introduction

Beginning in the first half of the nineteenth century, the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) established a notable sphere of influence in the Ottoman Empire not only through its missionary organization but also through its activities in translation, publishing, and education.¹ These activities, which continued from the 1820s to the 1920s, coincided with a critical period of Ottoman modernization and played a significant role in introducing new educational models, new literacy practices, and new forms of knowledge to certain segments of society. The broad corpus of texts published by the Board ranged from biblical translations and moral instruction books to science textbooks, medical manuals, children's narratives and simplified stories. Such a wide-ranging body of publications reveals that translation functioned at the very core of the Board's institutional practice, serving as the principal means through which it disseminated knowledge and advanced its missionary objectives. The schools established by the American Board functioned not only as structures serving missionary objectives but also as translation bureaus and translator-training centers at the time. Translations made into the languages of minority communities significantly contributed to the emergence and consolidation of modern national identities among these groups (Selimler, 2023; Merguerian, 1998; Bablunyan, 2024).

The historical and sociological literature on this period has predominantly examined the Board's activities in the Ottoman Empire through the lenses of education, missionary work, the history of non-Muslim communities, or politics (e.g. Alan, 2007;

¹ A large part of the research findings is based on the ABCFM annual reports accessed through the fellowship awarded by the British Library Eccles Centre for American Studies. I would like to express my sincere gratitude to the Centre for its valuable support and the research opportunities it provided.

Şafak, 2003; Uçar, 1988). Although translation was one of the principal instruments through which the Board disseminated its cultural, ideological, and pedagogical aims, the Board's translation activities have long been overlooked from a translation studies perspective. The present study aims to explore how the Board developed and operationalized a translation policy through its practices of textual production and dissemination, and how this policy intersected with the social, cultural, and pedagogical transformations unfolding in the Ottoman Empire. In doing so, the analysis focuses primarily on Anatolia, rather than on other regions of the Empire, as it constituted the principal locus of the Board's activities and the most significant site of its educational and translational initiatives. The period selected for this research extends up to the proclamation of the Republic and corresponds to the era in which the minority communities were most influential in Anatolia.

2. Theoretical Framework

Throughout the study, the activities of the Board will be analyzed from a systemic viewpoint, in which translational outputs are not treated as isolated texts but as elements embedded within the broader dynamics of the Ottoman cultural polysystem (Even-Zohar, 2010). Within this framework, translation is approached as a practice that participates in the organization, distribution, and transformation of cultural resources across different strata of the system. In particular, this study draws on Itamar Even-Zohar's concept of "culture repertoire," defined as "the aggregate of options utilized by a group of people and by the individual members of the group, for the organization of life" (2010, p. 70). Rather than being a static inventory, the repertoire is understood as a dynamic and continuously negotiated set of possibilities, which can be expanded, reorganized, or constrained through various forms of cultural activity, including translation.

Even-Zohar emphasizes that culture repertoires may be constructed both "deliberately" and "inadvertently" (2010, p. 72). This distinction is particularly significant for the present study, as it provides a basis for distinguishing between spontaneous cultural change and externally driven or institutionally coordinated intervention. When repertoire construction is deliberate, agents actively select, promote, and legitimize certain cultural options while suppressing or excluding others. This process, conceptualized as culture planning, involves not only the circulation of new materials but also their institutional reinforcement through mechanisms such as education, publishing, and distribution. In this sense, translation is not merely a channel of transfer but a key instrument through which planning is enacted, particularly when it operates in conjunction with organized structures of production and dissemination.

Furthermore, the processes of "import" and "transfer" highlighted by Even-Zohar (2010) provide an analytical framework for examining how foreign textual and epistemological models enter and are integrated into a target system. In the present study, these processes are examined through the selection of source texts, the choice of target languages, and the adaptation strategies employed in translation. These dimensions allow us to trace how particular forms of knowledge—such as Protestant

theology or Western scientific discourse—were not only introduced but also reshaped in accordance with local conditions and institutional objectives.

In addition to Even-Zohar's framework, Gideon Toury's emphasis on the role of agents offers a crucial analytical extension. Toury (2002, p. 151) foregrounds the importance of individuals and institutions in shaping translational activity within a given culture. Building on this perspective, the present study conceptualizes missionaries not simply as translators, but as "agents of change" who operated across multiple domains, including education, publishing, and linguistic standardization. This expanded notion of agency makes it possible to analyze translation as a coordinated and multi-layered practice, rather than a series of isolated textual operations.

Building on these theoretical considerations, the analysis is organized around a set of interrelated dimensions. At one level, it examines how translation participates in the expansion and reorganization of the cultural repertoire through the introduction of new textual forms, genres, and discourses. At another level, it considers how processes of selection, adaptation, and dissemination may indicate forms of culture planning, through which certain elements are promoted while others are marginalized. In parallel, the analysis foregrounds the role of translational agency, focusing on how missionaries operated as multi-layered actors within institutional structures. Finally, it addresses the linguistic and pedagogical implications of translation, particularly in relation to processes of language formation, standardization, and the embedding of translation within educational practices. Taken together, these dimensions provide an analytical framework for examining the American Board's activities.

3. Establishment of the ABCFM

American missionary work emerged within the wider religious environment of the early nineteenth century, a period shaped by a wave of Protestant evangelical revivals known collectively as the Second Great Awakening. This movement, viewed as a continuation of the earlier First Great Awakening of the 1730s and 1740s, significantly reshaped American Christianity and expanded its social and cultural reach. While the First Great Awakening had transformed the religious and intellectual life of the colonies before the American Revolution, the Second Great Awakening generated widespread popular enthusiasm—drawing vast crowds, stimulating renewed spiritual fervor, and producing unprecedented increases in church membership. This "awakening" also stimulated a wave of social activism that led to the foundation of several societies and missionary organizations, including the American Board of Commissioners for Foreign Missions (Doğan, 2013, pp. 19-20; McGrew, 2015, p. 3).

The ABCFM (1810) was the first foreign mission board founded in the United States, as well as being the largest in the nineteenth century. "The object of the Board" the ABCFM announced "is *one*—the promulgation of Christianity among the heathen. The means, by which this object is designed to be effected, are two kinds; -the publication and distribution of the Scriptures in the different languages of the nations; and the

support of faithful missionaries to explain, exemplify, and impress on the mind, the great truths which the Scriptures contain” (Doğan, 2013, p. 30).

In the American Board’s organizational structure, the mission—rather than the country—functioned as the principal administrative unit. Each mission drafted its own constitution and by-laws and, through annual meetings, defined its objectives, strategies, and programs of activity (Kocabaşoğlu, 1989, pp. 53–54). Missionaries regularly assessed local conditions, reported to Boston, and maintained close contact with government officials (Yıldız, 2015, p. 29).

For administrative purposes, missions were divided into stations and out-stations. Stations, typically located in urban centers and supervised by a missionary, managed their own warehouses, accounts, printed materials, translators, and staff (Kocabaşoğlu 1989: 54). They carried out administrative, educational, and pastoral duties, supervised schools and other funded institutions, managed printing activities, and reported political, social, and environmental conditions to Boston (Kocabaşoğlu, 1989, pp. 53–54). Out-stations, situated in towns or villages and overseen by local Christians, lacked executive authority and operated under the directives of their mission and the American Board (Yıldız, 2015, pp. 25–26).

This highly centralized and hierarchical organizational structure enabled the American Board to coordinate its activities across a wide geographical area. Within this global missionary network, missionaries were sent to numerous countries and American possessions; among these fields, the Middle East acquired particular prominence, as the Ottoman Empire’s vast and interconnected territories constituted a strategically crucial arena for the Board’s evangelical, cultural, and educational ambitions.

4. The ABCFM in the Ottoman Empire: A Translational and Institutional Framework

Early relations between the Ottoman Empire and the United States emerged in the late eighteenth and early nineteenth centuries, mainly through commercial and maritime interests. Seeking safe Mediterranean trade routes, the United States viewed the Ottoman Empire as an important diplomatic partner. Official diplomatic ties were established in 1830 (Erhan, 2000, p.191). Beyond commerce, two institutions—the U.S. Navy and American missionaries—played key roles in expanding the American presence in the Ottoman Empire during the nineteenth century (Kocabaşoğlu, 1989, p.12). Missionary activity began well before the establishment of formal diplomatic relations and laid much of the groundwork for the subsequent expansion of American presence.

The first American Protestant missionaries assigned to the Ottoman Empire, Levi Parsons and Pliny Fisk, arrived in İzmir in 1820. Proficient in several languages, including Turkish, Arabic, Greek, and French, their initial task was to assess local conditions and introduce the Christian mission (McGrew, 2015, p.5). Anatolia soon emerged as a central focus of missionary activity. This strategic importance was explicitly articulated in the opening sentence of the 1880 Bartlett Report: “In terms of missionary work, Turkey is

the key to Asia.”² The weakening of central authority, political and economic instability, declining territorial control, and continuous territorial losses in the Ottoman Empire created favorable conditions for missionary activity in Anatolia.

The activities of missions were organized around four main areas: (1) language-related activities, focused on acquiring proficiency in local languages such as Turkish, Armenian, Bulgarian and Greek, regarded as the missionary’s primary instrument; (2) book preparation activities, including the compilation, translation, editing, and production of printed materials for missionary, educational, and religious purposes; (3) educational activities, encompassing both formal and informal instruction—secular and religious—through lessons, seminars, lectures, and classroom teaching; and (4) community engagement, which required missionaries to interact closely with the local population by participating in everyday social life (Kocabaşoğlu, 1989, pp. 50–51).

American missionaries initially targeted Muslim and Jewish communities, but practical, legal, and social constraints soon forced a shift (Şafak, 2003, p.67; Akgün, 1986, 2122; Nossner, 1929, p.16). Muslims who converted faced severe penalties, and Jewish communities were largely unreceptive. Consequently, missionaries focused on Christian minorities—Armenians, Syriac Christians, Chaldeans, Nestorians in Anatolia, and Greeks, Bulgarians, and Serbs in Western Anatolia and the Balkans. Given that nearly half of the Ottoman Empire’s population consisted of Greeks, Armenians, and Bulgarians, the Board naturally prioritized its activities toward these communities (Kocabaşoğlu, 1989, p.120). Among them, the American Board was particularly active with the Armenians, whose dispersed settlement patterns, relatively weak communal organization, and the restrictive practices of the Gregorian Church facilitated a shift toward Protestantism. (Doğan, 2013, p.34). One of the Board’s founders, C. Young, described the Armenians as an “open door” for extending influence within the Ottoman Empire (Şafak, 2003, p.63). Greeks and Bulgars subsequently also became targets of missionary activity. This shift occurred within a broader historical context in which minority communities across the Empire were increasingly shaped by the rise of nationalist movements. In particular, the Armenian, Greek, and Bulgarian uprisings further strengthened ethnic consciousness, shaping both missionary strategies and educational initiatives (Akgün, 1986, p. 2122).

Beginning in the 1840s, missionary activity increasingly centered on the Armenians, whom missionaries characterized as the “Anglo-Saxons of the East” (Kocabaşoğlu, 1989, p. 76). With the promulgation of the Tanzimat Edict in 1839 and the Imperial Reform Edict of 1856, both of which expanded the religious rights of non-Muslim communities, American missionaries were able to extend their activities over a wider geographical area and conduct their work with significantly fewer restrictions (Kocabaşoğlu, 1989, p. 72). In 1850, with the support of the missionaries, the Protestant community was granted *millet* status (Yıldız, 2015). This growing institutional

² Between the early years of the mission and 1895, 540 Board missionaries served in the Ottoman Empire, of whom 427—approximately 79%—worked exclusively in Anatolia. By the end of the nineteenth century, this number had increased to around 450 (Kocabaşoğlu, 1989, p.39).

recognition was accompanied by an increasingly systematic territorial organization of missionary activities.

In 1860, all missionary activities in Anatolia were reorganized into three missions, a structure that remained unchanged until the end of the century. These missions were the Western Turkey Mission, the Central Turkey Mission, and the Eastern Turkey Mission. By 1870, the number of mission stations had increased from five to seventeen, with the network of out-stations expanding to over 180. The missions spread eastward, with Istanbul serving as the central base (Yıldız, 2015, pp. 26–28; Kocabaşoğlu, 1989, p. 95). This territorial organization largely corresponded to regions where the Armenian population was most concentrated.

Taken together, these activities suggest that missionary work in the Ottoman Empire cannot be reduced to religious or educational initiatives alone. Rather, they point to a structured form of translational practice, in which language acquisition, textual production, and social interaction functioned as interconnected mechanisms of cultural mediation. This perspective becomes particularly significant when examined in relation to broader processes of cultural planning and repertoire formation, which will be discussed in the following sections.

5. Missionary Translation Practices and Multilingual Mediation

Missionary translators within the ABCFM were typically highly multilingual figures whose activities extended well beyond the act of textual translation. They operated across multiple linguistic domains, employing different languages for preaching, education, interpersonal communication, and translation. This functional multilingualism enabled them to move flexibly between source languages, intermediary lingua francas, and local vernaculars, facilitating direct engagement with diverse speech communities. Translation functioned not as an isolated task but as a central and organizing element within a broader linguistic practice that also encompassed teaching, editorial revision, and linguistic mediation. Such versatility was not incidental but structurally necessary, as missionary translation presupposed sustained engagement with multiple written and spoken languages and required translators to navigate complex linguistic hierarchies within the Ottoman multilingual landscape (Prime, 1877, p. 84). The practical implications of this multilingual regime are particularly evident in the daily working practices of missionary translators, as illustrated by the following passage from the journal of William Goodell, who served for many years in Anatolia and was a leading figure in nineteenth-century missionary translation activities:

We almost daily read the Scriptures in Ancient Greek, Modern Greek, Ancient Armenian, Modern Armenian, Turkish Armenian (or Armeno-Turkish), Arabic, Italian, and English, and frequently hear them read in Syriac, Hebrew, and French. Seldom do we sit down to our meals without hearing conversation at the table in Armenian, Greek, Arabic, Turkish, Italian, and English, and prayer daily ascends from this house — I hope to heaven — in all these languages, excepting the Italian. In translating the Scriptures, we have open before us the Bible in Ancient and Modern Greek, Ancient and Modern

Armenian, Turkish, Armeno-Turkish, English, two translations in Arabic and three in Italian, and occasionally Hebrew and Syriac. (as cited in Prime, 1877, p. 84)

In practice, translation within the framework of the ABCFM was not confined to missionary personnel alone. Local actors—particularly speakers of minority languages—were actively incorporated into the translation process and contributed their linguistic expertise to the production of biblical and educational texts (Prime, 1877, p. 269). In his journal, Goodell notes (as cited in Prime 1877, p. 16):

To aid me in the work, I have a Greek, an Armenian, and a Mussulman ; and as those who might escape the sword of Hazael were to be slain by Jehu, and those who might escape the sword of Jehu were to be slain by Elisha, so I hope that whatever errors may escape the notice of any one of my helpers will be detected by another.

Naturally, the most important materials to be translated and distributed among the ‘nominal Christians,’ according to American missionaries, were the Bible and the relevant religious tracts, sermons, and gospel materials in the vernacular. Consequently, one of the first institutional initiatives of the ABCFM was the establishment of translation committees in different regions, tasked with translating the Bible and other sacred texts into local languages and overseeing their dissemination (Doğan, 2013; Prime, 1877). However, biblical translation proved to be neither a rapid nor a finite undertaking. On the contrary, the translation of the Bible often extended over two to three decades, involving multiple stages of drafting, revision, and correction. These translations were repeatedly reworked in response to linguistic debates, doctrinal concerns, and changing perceptions of local readerships, rendering biblical translation a continuous and evolving process rather than a completed product (Prime, 1877, p. 473). The translations were “first issued in parts in small editions, intended partly to supply the existing demand and partly to secure criticisms and to leave room for corrections arising from comparison of the different parts of the Bible” (Doğan, 2013, p. 156).

The Bible was translated into a wide range of languages, including, but not limited to, Modern Armenian, Armeno-Turkish, Ottoman Turkish, Bulgarian, Classical Armenian, Kurdish, and Hebrew (Burnet, 1853, p. 205). Despite this wide range of target languages, the translation of the Bible into Turkish posed particular challenges. William Goodell emphasized the linguistic and stylistic difficulties involved in rendering biblical texts into Turkish, especially with regard to idiomatic expression, register, and the selection of appropriate lexical equivalents (as cited in Prime, 1877, pp.16-17). Goodell attributes these difficulties not only to linguistic factors but also to the broader religious-linguistic culture of the Ottoman context. He notes that rendering biblical concepts into Turkish was problematic at both the level of everyday vocabulary and that of abstract theological terminology, which frequently appeared unfamiliar or stylistically inappropriate. Since the Qur’an had never been translated into Turkish in a form recognized as authoritative, religious discourse remained tied to an ancient and sacralized language rather than the language of everyday communication. Goodell suggested that, had Turkish been long used in Islamic worship through an accepted Qur’anic translation, many religious terms and expressions would have already been naturalized, thereby facilitating the translation of the Bible into Turkish (as cited in

Prime, 1877, pp. 16-17). These constraints also help to explain the Board's increasing investment in lexicographical and linguistic infrastructure. In this context, Redhouse's Bible translations and dictionary projects (English-Turkish, Turkish-English), undertaken at the request of the American Board, can be understood as concrete efforts to address the lexical gaps and stylistic uncertainties that hindered Turkish biblical translation (Tuncer, 2012, p. 3).

Such initiatives, however, were not unique to Turkish. Translation activities frequently extended beyond the rendering of religious works to include the preparation of alphabets, grammars, and dictionaries, especially for languages that lacked standardized written conventions such as Armenian and Bulgarian. Over many years, missionary translators played a central role in these efforts, contributing not only to biblical translation but also to the grammatical and lexicographical codification of several vernaculars within the missionary enterprise. For example, Elias Riggs³, who served for many years in Anatolia and was a highly influential figure within the American missionary enterprise, authored a series of influential linguistic works, including *Notes on the Grammar of the Bulgarian Language* (1844), *A Brief Grammar of the Modern Armenian Language as Spoken in Constantinople and Asia Minor* (1847), *A Vocabulary of Words Used in Modern Armenian but not Found in the Ancient Armenian Lexicons* (1847), *Correct Method of Speaking the Modern Armenian Language* (1853), and *Outline of a Grammar of the Turkish Language as Written in the Armenian Character* (1856). These practices indicate that missionary translation functioned not merely as a means of textual transfer but as a form of language planning carried out under religious and institutional auspices. Through translation, printing, and pedagogical use, selected vernaculars were codified, standardized, and integrated into emerging educational and print networks. Translation thus operated as a mechanism of linguistic intervention, shaping which languages and varieties were rendered visible, teachable, and reproducible.

In the Anatolian context, the most clearly observable effects of this process emerged among Armenian and Bulgarian communities. The contribution of ABCFM missionaries to the development of minority languages in Anatolia can also be observed in contemporary assessments of missionary translation activities. For instance, a member of the Gregorian Church wrote in an Armenian journal published in London that Riggs's Armenian translation of the Bible had "laid the foundations of our modern Armenian" (Doğan, 2013, pp. 161–162). Another missionary-translator, Cyrus Hamlin, who served for many years in Istanbul and played a pivotal role in the establishment of Bebek Seminary and Robert College, described the influence of the mission on the Armenian language as follows (1893, pp. 249–250):

An able and accomplished professor of the Armenian language and literature was always employed. One's native language, his native tongue, must be his chief instrument of

³ In addition to serving as editor of two religious journals—*Avedaper* in Armenian and *Zornitza* in Bulgarian—Elias Riggs produced a wide range of publications for missionary use within the Ottoman Empire. He also participated in the Turkish Bible translation committee and devoted many years to the translation of the Bible into Armenian and Bulgarian (Doğan, 2013, p. 2).

thought and expression. Our course gave a great impulse to the cultivation of the Armenian language. We found it clay and iron, and we left it gold. I only claim that the seminary at Bebek had a part and an honorable part in the renaissance of the language. The entire influence of the mission went in that direction.

The implications of this form of language planning extended beyond the immediate objective of evangelical dissemination. By stabilizing particular vernaculars as written and printable languages, missionary translation contributed to the consolidation of language-based communities. In line with Benedict Anderson's (1991) emphasis on the relationship between print culture and imagined communities, missionary presses did not merely disseminate religious content; they also helped create shared linguistic spaces through the repetitive circulation of texts in standardized vernaculars. Through translations, textbooks, newspapers, and religious publications, languages such as Armenian increasingly acquired a more regularized written form and a broader reading public. In this respect, missionary publishing contributed not only to literacy and religious instruction but also to the formation of a collective linguistic consciousness among dispersed populations. This broader cultural and linguistic impact has also been emphasized in studies focusing specifically on Armenian print culture. Barbara Merguerian (1998, p. 49) argues that missionary translation and publishing activities among Armenians stimulated a broader expansion of Armenian-language print culture, leading to a substantial increase in the production of books and periodicals. She further maintains that "the development of the Western Armenian became a significant component of the growth of Armenian nationalism in this period" (Merguerian 1998, p. 49) .

A similar impact can be observed in Elias Riggs's work on the Bulgarian Bible, where his translation efforts were likewise considered formative for the development of modern Bulgarian as a written language. It was emphasized that this translation played an important role in "the regeneration of a nation." Constantine Stephanove claimed that the Bulgarian Bible "meant the resuscitation of the Bulgarian nation from the fetters of Hellenism, the triumph of the Bulgarian language, [the] Bulgarian National Church and schools, over the deadliest and secular enemy of the Bulgarian race" (1919, p. 300)

Beyond biblical publications, the Board's printing activities increasingly included educational materials that supported its expanding school network. Missionaries prepared textbooks and handbooks for use in Board schools and colleges in subjects such as arithmetic, geography, grammar, algebra, geometry, astronomy, physiology, intellectual philosophy, and the natural sciences (Richter, 1910, p. 109; Kocabaşoğlu, 1989, p. 154; Gümüş, 2017, p.35). This expanding curricular repertoire closely paralleled the educational reforms pursued by the Ottoman state during the nineteenth century, particularly its efforts to introduce modern sciences and standardized textbooks into state schools. These materials were produced within a missionary framework and were often accompanied by religious instruction. At the same time, however, they addressed many of the same pedagogical needs that the Ottoman educational administration was attempting to meet through its own reform initiatives.

At the same time, the effectiveness of translation as the intellectual and linguistic foundation of the Board's activities depended on its transformation into widely accessible printed materials. Translation alone was insufficient without the institutional mechanisms that enabled reproduction, circulation, and sustained readership. For this reason, missionary translation was inseparable from the Board's printing and publishing practices, which functioned as the primary means through which translated texts entered everyday religious, educational, and social life.

6. Translation, Print Culture, and the Circulation of Knowledge

Printing and publishing constituted a crucial dimension of missionary activity, serving as one of the most effective means of shaping public opinion and disseminating religious teachings, ideas, and ideological perspectives. Pamphlets and books—including schoolbooks—enabled missionaries to reach diverse audiences and cultivate relationships with local communities. Fully aware of this, the ABCFM invested substantial resources in the expansion of its printing operations.

Given that most missionary publications consisted of translated rather than original texts, translation emerged as a central component of missionary printing and publishing practices. This translational orientation was evident from the very outset of American Board activity in the Ottoman Empire. When the missionaries entered Ottoman territories in 1822, they brought a printing press with them and established their first printing center on Malta. During its four-and-a-half years of operation, the Malta press produced approximately eight million pages in multiple languages, including Italian, modern Greek, Bulgarian and Armeno-Turkish (Greene, 1916, p. 136; Selimler, 2023, p. 62). In 1833, the press was relocated to İzmir, where nearly twenty million pages—predominantly in Armenian—were printed (Greene, 1916, p. 136; Gümüş, 2017, p. 35). Based on average page counts, volumes, and print runs, this output corresponds to roughly 200 books. When compared with the fact that fewer than 500 books were published in the Ottoman Empire between the establishment of İbrahim Müteferrika's press in 1729 and the Tanzimat period in 1839, the scale and significance of missionary publishing—and its reliance on translation—become particularly evident (Kocabaşoğlu, 1989, p. 89).

In 1853, the printing press was relocated to Istanbul, which soon became the central hub of missionary publishing and translation activities. From this center, translated texts were distributed to mission stations across Anatolia, facilitating the geographical expansion of missionary work. By the final quarter of the nineteenth century, the ABCFM was producing publications in twenty-three languages worldwide. Nearly half of this multilingual output was translated and printed within the Ottoman Empire, with Anatolia accounting for a particularly large share. (Kocabaşoğlu, 1989, p. 146).

Beyond biblical texts, missionaries produced a wide range of translated auxiliary materials, including manuals, concordances, and commentaries, to support both evangelical and educational activities. The output of the Malta, İzmir, and Istanbul presses underscores the central role of translation-based printing in missionary work:

from their establishment until 1881, these presses produced a total of 725 books, brochures, tracts, and related publications, distributed across languages as follows (Kocabaşoğlu, 1989, p. 147):

Table 1

Number of materials translated by missionaries

Language	Number
Armenian	193
Turkish written in Armenian script	155
Romaic	141
Turkish written in Greek script	32
Bulgarian	100
Italian	40
Turkish written in Arabic script	35
Ladino	29

Of these publications, about one hundred were direct Bible translations or other religious works, while approximately seventy were textbooks or supplementary instructional materials (Kocabaşoğlu, 1989, p. 147). Taken together, the output of the Malta, İzmir, and Istanbul presses provides a clear picture of the linguistic and translational priorities of the Board. While most of the books were translated into Armenian—the language spoken by the minority community on which the missionaries concentrated most intensely—substantial numbers were also produced in other languages, which highlights the Board’s engagement with additional local communities in Anatolia.

This diversification of genres and languages at the central level was accompanied by efforts to localize missionary publishing through presses established in strategically important provincial stations. One of the most significant examples was the printing press founded in Antep in 1880, the principal station of the Central Turkey Mission. In its first year, the press produced over 500,000 pages, and its output exceeded one million pages in the following year. Initially set up in a corner of the director’s house at Central Turkey College, the press published materials in Armenian, Kurdish, and English. Among its earliest publications were an English–Armenian Reader (1,200 copies), an English Grammar (3,000 copies), a Kurdish Hymn Book (660 copies), an Armenian Reader (5,000 copies), and an Armenian Arithmetic Book (3,000 copies) (Kocabaşoğlu, 1989).

When total print runs and subsequent reprints are taken into account, the number of copies reaches into the millions. In 1898 alone, the combined output of the Istanbul, Antep, and Beirut presses amounted to roughly twenty-eight million pages (Kocabaşoğlu, 1989, p. 147). From 1822 to the end of the nineteenth century, American missionary presses produced more than six hundred million pages. Of this total, slightly over forty million pages came from the Malta and İzmir presses, while the remainder was printed primarily in Istanbul and Beirut. Between 1880 and 1889, an annual average

of 23,000 books, brochures, or pamphlets were printed; this number rose to 39,000 annually in the 1890s. This intensive publishing activity continued uninterrupted until the outbreak of the First World War (Kocabaşoğlu, 1989, p. 148).

Publishing efforts also extended to periodicals, which themselves constituted an important site of translation activity and multilingual mediation. The mission press in Istanbul printed two journals: *Avedaper*, in Armenian and Armeno-Turkish, and *Zornitza*, in Bulgarian. *Avedaper*, launched in January 1855 as a 24-page weekly religious newspaper published in Armenian. From 1860 onward, it appeared in Armeno-Turkish for Turkish-speaking Armenians, and from 1872 in Turkish written in Greek characters for Turkish-speaking Greeks. A monthly periodical entitled *Children's Avedaper* was also produced (Gümüş, 2017, p. 36). By 1880, *Avedaper* had become one of the most influential periodicals in the Ottoman Empire, particularly among Armenian communities. Its publication in multiple linguistic forms contributed to its wide circulation, with an estimated readership of 20,000–30,000 (Yıldız, 2015, pp. 76–77). Alongside *Avedaper*, the ABCFM issued *Zornitza* (Day Star), a Bulgarian-language mission newspaper that circulated widely across the region. While primarily devoted to religious instruction, *Zornitza* also included translated material on travel, science, folklore, and history, thereby broadening its appeal beyond strictly evangelical concerns. Initially published as a monthly and later as a weekly periodical, *Zornitza* reached a diverse readership and entered social spaces otherwise inaccessible to Protestant missionaries. As the Board itself noted, the paper carried out missionary work “where no other agency could do it,” reaching hundreds of homes and mediating religious ideas through familiar linguistic and cultural forms (Doğan, 2013, pp. 131, 146).

Beyond the scale and diversity of missionary publications, the human and financial resources devoted to translation constituted a central component of the Board's missionary strategy. Alongside the technical staff employed at the presses, Armenian and Greek assistants—serving as translators, booksellers, and intermediaries—were recruited at the İzmir press and within the mission station to support both printing operations and broader missionary activities. Archival records from 1844, for example, provide detailed information on the names, duties, and annual salaries (in U.S. dollars) of these local assistants at the İzmir station (Demir, 2014, p. 100):

Table 2

Local Translation and Distribution Staff at the ABCFM İzmir Station (1844)

Name	Position	Annual salary
Sarkis Ohannesyan	Armenian Translator	500 \$
Migirdiç Tomayan	Armenian Translator	372 \$
Migirdiç Papazyan	Armenian Translator	276 \$
N. P. Petrokokino	Greek Translator	300 \$ (6 months)
I. A. Dellacasa	Greek Translator	23 \$
Antonio Dallessio	Book Distributor	156 \$

İsayah	Book Distributor	312 \$
Total		1.939 \$

This structured investment in translators, intermediaries, and distributors indicates that translation was not treated as an ad hoc or auxiliary activity but as an organized and salaried form of labor within the missionary enterprise. Yet the circulation and reception of these translated materials depended not only on presses and personnel, but also on institutional spaces in which they could be taught, explained, and reproduced. In this respect, missionary schools constituted the second major pillar of the Board's translational infrastructure, providing both the pedagogical context for the use of translated texts and the training ground for future translators, teachers, and linguistic mediators.

7. Translation and Education: Pedagogical Functions of Missionary Schools

In the regions where missionaries expanded their activities, they established various institutions such as churches, orphanages, schools, nurseries, and health centers. Among these, schools were accorded particular importance. Missionaries believed that the dissemination of the Bible required the establishment of “civilized Christian institutions” and that literacy was essential for individuals to gain direct access to the Scriptures and their teachings (Nosser, 1929, p. 17). Within this framework, schools functioned as key sites for the introduction and circulation of biblical and instructional texts, many of which were produced or translated for local use. Through these materials, missionary influence extended beyond students themselves to their families and broader social circles (Doğan, 2013, p. 44).

Education constituted one of the foremost needs shared by people of all religions, denominations, and ethnic groups in the Ottoman Empire. Particularly in the first quarter of the nineteenth century, there was a marked demand for knowledge and schooling.⁴ The legal, administrative, economic, and social transformations introduced by the Tanzimat further underscored the need for more qualified forms of education. The ABCFM rapidly recognized these conditions and systematically established schools across various regions of Anatolia. In the course of their educational activities, American missionaries not only administered and expanded their own institutions but also contributed to the development of other non-Muslim schools, with particular attention to Armenian and Greek communities (Yıldız, 2015, p. 102). Between 1824 and 1886, nearly 400 schools—most operating without official authorization—were founded by American missionaries in the Ottoman Empire (Şişman, 2006, p. 33). Student numbers continued to rise, reaching 23,474 by 1910 across a total of 430 schools (Yıldız, 2015, p.106).

⁴ This demand was acknowledged by the Ottoman administration, and the first Western-style educational institutions emerged during the reigns of Selim III and Mahmud II (1789–1839) (Özmen, 2016).

In the early period, American missionaries adopted a predominantly religion-centered educational approach. From the final quarter of the nineteenth century onward, however, shifting social and educational demands prompted a gradual move away from theology-based schools aimed at training clergy toward more secular institutions. This transformation facilitated the introduction of Western-style schools and pedagogical methods into the Ottoman educational landscape, indicating that missionary activity involved not only the circulation of individuals and texts but also the institutional transfer of educational models.

One of the earliest educational initiatives undertaken by American missionaries was the establishment of 'Lancasterian-type' schools for minority communities. This preference was deliberate, as Lancasterian schools were widely popular in the early nineteenth century due to their cost-effective instructional model, in which more advanced pupils taught those at lower levels. By employing capable students as classroom assistants, the system enabled a single teacher to educate large numbers of pupils at minimal expense (Doğan, 2013, p. 53). In this context, the missionaries' first educational undertaking was the organization of four Lancasterian-type schools for the Greek community in Istanbul (Kocabaşoğlu, 1989, p. 59). Within approximately one year, the number of such schools increased to around thirty. The model was subsequently expanded to various regions of Anatolia—including Adana, Ankara, Bitlis, Erzurum, İzmit, Konya, Sivas, Van, Diyarbakır, and Merzifon—where schools for girls, boys, and mixed-gender education were established. Although initially designed for non-Muslim communities, Lancasterian-type schools were not confined exclusively to minority populations. In the course of the nineteenth century, similar institutions were also established for Turkish Muslim pupils, particularly in urban centers where educational reform and pedagogical experimentation were already underway (Prime, 1877, p. 164). Compared with contemporary Muslim and minority schools, missionary-run institutions appeared more attractive in terms of both instructional methods and educational materials. This advantage stemmed from their more participatory pedagogical approaches and relatively advanced teaching resources.

The political, social, and administrative transformations of the Tanzimat period were accompanied by far-reaching reforms in education. Alongside Lancasterian-type schools, the New England-style college model—rooted in the American educational tradition—began to exert an increasing influence within the Ottoman educational landscape. These colleges introduced a more advanced and relatively secular form of schooling, characterized by modern curricula, Western pedagogical methods, and multilingual instruction. In this respect, they differed markedly from traditional *medreses* and community-based schools, and translation emerged within these institutions not merely as an auxiliary skill but as a core educational practice.⁵

Beginning in the 1870s, the American missionary educational system gradually developed a dual structure consisting of religious (evangelical) and secular tracks. The religious track extended from primary and secondary education to theological

⁵ Prominent examples of this model include Robert College in Istanbul, Harput American College, the International College of Smyrna (İzmir), Anatolia College in Merzifon, Talas Boys' College, and the Bursa Girls' School.

seminaries, while the secular track advanced from primary and secondary schooling to the college level. Although the conceptual foundations of this dual structure were articulated in the 1870s, it was fully institutionalized during the 1880s.

An examination of missionary school curricula indicates a strong emphasis on multilingual education, within which translation formed an integral component of language instruction. Language teaching extended beyond basic literacy to include grammar, reading, composition, and, in several cases, translation exercises. Instruction was by no means confined to English; rather, missionary schools adopted a deliberately multilingual curriculum in which students were educated in several local and regional languages alongside English. This approach is evident, for example, in the curriculum of the girls' boarding school in Talas, which included courses such as Arithmetic, Armenian Grammar and Translation, Greek Grammar, Algebra, Geography, Physiology, Ottoman Turkish, Bible, Composition, *Miftah* (Ottoman Grammar), Old Testament History, and the Life of Jesus, alongside music courses (Kocabaşoğlu, 1989, p. 159). A similar structure can be observed in a high school in İzmit, where instruction was conducted in Armenian and English. The Armenian-language curriculum comprised Grammar, Reading, Composition, Classical Armenian Grammar and Translation, Literary History, and Reading and Composition in both Classical and Modern Armenian. The English-language curriculum included Elementary and Advanced Grammar, Etymology and Analysis, Reading, Syntax and Composition, English Literature, History, Philosophy, and Bible Studies. Taken together, these examples suggest that translation was embedded within broader language-learning practices and functioned as one of several instructional tools supporting multilingual education in missionary schools.

Beyond institutional frameworks, missionary schools invested substantially in human capital. Their graduates—including teachers, translators, administrators, and other educated intermediaries—often went on to occupy influential positions within both missionary institutions and local educational environments. By mediating between Western educational models and Ottoman society, these individuals facilitated the circulation of pedagogical norms and institutional practices beyond the missionary school system itself. Consequently, the impact of American Board education was transmitted not only through formal institutions and curricula but also through the subsequent professional and social trajectories of those trained within these schools (Yıldız, 2015, p. 239).

In the late nineteenth and early twentieth centuries, the Western-style schools established by the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) exerted a significant, though largely indirect, influence on the transformation of the Ottoman educational repertoire. Rather than seeking to replace existing institutions, these schools functioned as models of alternative educational practice, introducing new pedagogical approaches and curricular structures that gradually reshaped educational expectations within the Empire. By foregrounding secular knowledge alongside religious instruction, missionary schools articulated an educational vision that resonated with broader Ottoman reformist agendas, particularly those that took shape in the aftermath of the Tanzimat. This influence was reinforced through the material and organizational

presence of missionary schools. Purpose-built school buildings, well-equipped classrooms, printed textbooks, and access to libraries created a visible form of institutional competition with Ottoman state schools. Such competition did not go unnoticed by the Ottoman administration, which increasingly sought to regulate, monitor, and reform its own educational system in response. In this sense, American Board schools contributed indirectly to the acceleration of educational reform by exerting structural pressure on the state to modernize schooling practices and expand access to education.

Beyond their institutional and material impact, missionary schools also operated as sites of cultural and ideological mediation. Through education and translation, these institutions played a role in shaping communal identities and, in certain contexts, fostering emerging forms of national consciousness among minority populations. Education and print culture thus functioned not merely as technical tools but as central components of a broader missionary strategy aimed at cultural transformation, extending the influence of American Board schools well beyond the classroom.

8. Discussion: Translation, Cultural Repertoire and Planning in the Ottoman Context

The findings of this study can be most effectively interpreted through the analytical framework outlined in the theoretical section, particularly with reference to the concepts of cultural repertoire, culture planning, and translational agency. Rather than treating the American Board's activities as a collection of isolated missionary practices, the analysis demonstrates that these activities constituted a coordinated intervention in the organization and transformation of the Ottoman cultural polysystem.

Within this perspective, the missions of the American Board can be understood as key sites of deliberate intervention in the host culture's repertoire. The Board's educational institutions, printing houses, and translation projects functioned as interconnected domains of cultural activity that enabled the circulation of new forms of knowledge and practice within the Ottoman cultural polysystem. These processes, however, did not operate uniformly but were shaped by specific linguistic and communal contexts, leading to differentiated patterns of cultural uptake.

This uneven process is most clearly observable in the expansion of the cultural repertoire through the systematic translation and dissemination of religious, educational, and scientific texts. Through these practices, the American Board introduced new textual genres, discursive forms, and epistemological models into the Ottoman context, including religious tracts, catechisms, school textbooks, and periodicals such as *Avedaper*. In line with Even-Zohar's (2010) conceptualization of "import" and "transfer," these materials can be understood as externally sourced cultural elements entering the system through translation. Their significance, however, lies not only in their introduction but also in their integration into local structures of use, particularly within schools and print networks. In this sense, translation enabled new cultural options to become available and operational within specific segments of society.

The findings further suggest that processes of selection, translation, simplification, and dissemination contributed to a reconfiguration of the available cultural repertoire.

At the same time, these developments point to the role of translation in processes of cultural planning. The selection of source texts, the prioritization of particular target languages, and the emphasis on specific domains of knowledge reflect a coordinated effort to promote certain elements of the repertoire while limiting others. Translation thus emerges as a strategic instrument through which the American Board influenced what became readable, teachable, and legitimate within the system, thereby reshaping cultural hierarchies and value structures. In this respect, missionary activity can be understood as a form of culture planning in Even-Zohar's sense.

These processes were further shaped by the role of translational agency. Translation was not carried out by isolated individuals but by actors operating within institutional frameworks. Missionaries functioned simultaneously as translators, educators, editors, and publishers, exerting influence across multiple stages of cultural production. This multi-layered agency allowed them to shape not only the production of translated materials but also their circulation and reception, positioning them as active participants in the transformation of cultural norms and practices.

The implications of these dynamics are also evident in processes of language formation and standardization. The repeated translation of religious and educational materials into Armenian and Bulgarian contributed to the stabilization of these languages. Through revision, pedagogical use, and print reproduction, linguistic forms were codified and disseminated across broader communities, indicating that translation played a constitutive role in the development of linguistic infrastructures.

Equally significant are the pedagogical and epistemological dimensions of translation. The integration of translated materials into educational settings shaped not only language acquisition but also practices of reading, interpretation, and knowledge production. Embedded within institutional routines, translation contributed to the internalization of new cognitive and cultural frameworks, extending its impact beyond texts to the formation of subjectivities. The use of translated textbooks and catechisms, for example, promoted structured, text-centered learning practices and standardized modes of knowledge transmission.

Taken together, these findings indicate that translation functioned not as a neutral linguistic operation but as a mechanism of intervention in the Ottoman cultural system. By shaping the circulation of knowledge, structuring educational practices, and contributing to the formation of linguistic and epistemic frameworks, translation played a central role in broader processes of sociocultural transformation. These findings, while grounded in a specific historical and institutional context, point to broader implications for understanding translation as a structuring force in processes of cultural and epistemic transformation.

9. Conclusion

This study has sought to reposition missionary translation in the Ottoman Empire by approaching it not as a secondary textual activity, but as a historically situated and institutionally embedded practice. By shifting the analytical focus from individual translations to the broader configurations in which they were produced, circulated, and used, the study reframes translation as a central mechanism in broader processes of sociocultural transformation.

In this respect, the study highlights the broader implications of missionary translation for understanding how cultural and epistemic transformations are structured. Missionary translation emerges not only as a practice of mediation between languages but also as a process that shaped modes of reading, learning, and knowledge formation. This perspective invites a reconsideration of translation as an active component in the organization of cultural and intellectual life, particularly in multilingual and reform-oriented contexts.

More broadly, the study contributes to ongoing debates in translation studies by foregrounding the role of institutional and historical conditions in shaping translational activity. It suggests that the impact of translation cannot be fully understood without accounting for the infrastructures, agents, and systems of dissemination that enable its operation. In doing so, it aligns with and further advances approaches that move beyond text-centered models toward a more expansive understanding of translation as a socially embedded practice.

Finally, this study points to several directions for future research. Further investigation into the reception of translated materials across different communities would provide a more nuanced understanding of how such interventions were appropriated, negotiated, or resisted. Comparative studies across different missionary or imperial contexts could help determine the extent to which similar dynamics emerge elsewhere. In addition, closer attention to micro-level translational practices—such as strategies of adaptation, revision, and paratextual framing—would complement the broader perspective developed here and deepen our understanding of translation as both a systemic and situated practice.

Author Contributions

First Author: Ceyda Özmen 100%

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Financial Support: The author declares that she received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence (AI)-based or generative AI tools were used in the preparation of this manuscript.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Ceyda Özmen %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya üretken yapay zekâ sistemi kullanılmamıştır.

References

- Alan, G. (2007) Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri, İslâmî Araştırmalar, 20(4), 464-475. https://www.islamiarastirmalar.com/journal_article/amerikan-board-okullarinda-yurutulen-misyonerlik-faaliyetleri-missionary-activities-of-the-american-board-schools/
- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- Akgün, S. (1986). Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi (1820-1914). *X. Türk Tarih Kongresi*. Türk Tarih Kurumu.
- Bablumyan, A. (2024). The Activities of the American Missionaries in the Ottoman Empire and the Formation of the Armenian Protestant Community (1830–1880s). *International Review of Armenian Studies*. 1, 34. <https://doi.org/10.54503/1829-4073-2024.1.42-57>
- Bartlett, S. C. (1880). *Historical Sketch of the Missions of the American Board in Turkey*. ABCFM publishing.
- Burnet, D. S. (1853). *The Jerusalem Mission: Under the Direction of the American Christian Missionary Society*. American Christian Publication Society.
- Demir C. (2014). *Amerikan Board'un İzmir'deki Faaliyetleri ve İzmir Uluslararası Koleji* [Unpublished PhD dissertation]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, M. A. (2013). *American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) and "Nominal Christians": Elias Riggs (1810–1901) and American Missionary Activities in the Ottoman Empire* [Unpublished PhD dissertation]. University of Utah.
- Erhan, Ç. (2000). Ottoman official attitudes towards American missionaries. *The Turkish Yearbook of International Relations* (30), 191-212. https://doi.org/10.1501/Intrel_0000000017
- Even-Zohar, I. (2010). *Papers in Culture Research*. Tel Aviv University. <https://www.tau.ac.il/~itamarez/>.
- Hamlin, Cyrus. (1893). *My life and times*. Congregational Sunday School and Publishing Society.
- Greene, J. K. (1916). *Leavening the levant*. The Pilgrim Press.
- Gümüş, H. I. (2017). *American missionaries in the Ottoman Empire: A conceptual metaphor analysis of missionary narrative, 1820-1898*. Verlag.
- Kocabaşoğlu, U. 1989. *Kendi belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan misyoner okulları*. Arba Yayınları.
- McGrew, W. (2015). *Educating Across Cultures : Anatolia College in Turkey and Greece*. Rowman & Littlefield.
- Merguerian, B. J. (1998). The ABCFM Press and the Development of the Western Armenian Language. *Harvard Library Bulletin* 9(1), 35-49. <https://dash.harvard.edu/entities/publication/6946c938-0b56-462a-9c5f-aa26776daf87>

- Nosser, M. 1929. *Educational policies of the American Board of Commissioners for foreign missions in Turkey (1823-1923)* [Unpublished Dissertation]. University of Chicago.
- Özmen, C. (2016). Translating Science in the Ottoman Empire: Translator-educators as “Agents of Change” in the Ottoman Scientific Repertoires (1789-1839). *Osmanlı Araştırmaları*, 48, 143-170. <https://doi.org/10.18589/oa.632242>
- Prime, D. D. (1877). *Forty years in the Turkish Empire: Memoirs of rev. William Goodell*. Robert Carter and Brothers.
- Richter, J. (1910). *A history of the protestant missions in the near east*. Fleming H. Revell Company.
- Selimler, E. 2023. *Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Osmanlı topraklarında misyoner faaliyetleri ve misyonerlerin Ermeni ısrarındaki etkileri (1839–1899)* [Unpublished master thesis]. İstanbul Topkapı Üniversitesi.
- Stephanove, C. (1919). *The Bulgarians and Anglo-Saxondom*. Paul Haupt.
- Şafak, N. (2003). *Osmanlı-Amerikan ilişkileri*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Şişman, A. (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Yabancı devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Toury, G. (2002). Translation as a means of planning and the planning of translation: A theoretical framework and an exemplary case. S. Paker (Ed.), *Translations: (Re)shaping of literature and culture* (pp. 166-174). Boğaziçi University Press.
- Tuncer, H.(2012). *Doğu ile batı arasında bir köprü: James William Redhouse* [Unpublished master’s thesis]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar University Institute of Social Sciences.
- Uçar, A. (1988). *Amerikan misyonerlerinin Türkiye’deki faaliyetleri (1818- 1930)* [Unpublished master’s thesis]. Selçuk University Institute of Social Sciences.
- Yıldız, Ö. (2015). *Anadolu’daki Amerikan misyonerleri*. Yeditepe Yayınevi.

First and Last Words: Paratextual Guardianship and the Gendered Canonization of *Frankenstein* in Turkish Reception¹

İlk ve Son Söz: Yanmetinsel Vesayet ve *Frankenstein*'ın Türkçe Alımlamasında Toplumsal Cinsiyet Temelli Kanonlaştırma

Araştırma/Research

Merve Sevtap SÜREN

Lect. Dr., İstanbul Technical University, School of Foreign Languages, ilginmerve@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6888-391X

ABSTRACT

This article examines how a Turkish 'classics' edition can structure reception through peritextual design. Using the İletişim Klasikleri's 2019 edition of Mary Shelley's *Frankenstein* as a case study, it argues that this edition constructs an 'authority architecture': a sequenced threshold that allocates interpretive power, frames authorship, and produces canonicity. Methodologically, the article combines close reading with feminist critical discourse-analytic attention to voice allocation, epistemic stance (hedges, rumour markers, evaluative verdicts), and nomination/relational naming across the cover, author biography and chronology, Murat Belge's preface, and Walter Scott's afterword. The analysis shows that the cover's authority line (with Belge's preface and Scott's afterword) installs male, allographic voices as the first and last interpretive anchors, borrowing prestige to authorize 'proper' reading as part of classics-series value. While the peritexts appear to canonize Shelley, they simultaneously constrain her authorial authority by scripting her life through romance-tragedy and certification frames and by managing attribution politics through calibrated uncertainty. From a feminist perspective, the edition does not activate the interpretive resources made available by its own starting configuration (a woman author, a woman translator, and a reception history shaped by gendered doubt). I conceptualize

¹Bu makale, yazarın "Yeniden Yazımlarla Yeniden Yazılanlar: *Frankenstein*'da Yeniden Yazılan Metin, Yazar ve Çevirmen İmgeleri Üzerine Feminist Bir İnceleme" başlıklı doktora tezinde (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2025) kullanılan İletişim Klasikleri (2019) baskısına ilişkin çevremetin incelemesinden hareketle hazırlanmış; tezdeki tartışma, farklı bir araştırma sorusu ve kavramsallaştırmayla yeniden kurgulanarak genişletilmiştir.

this pattern as paratextual guardianship and propose it as a portable analytic for tracking gendered canonization in classics publishing in Turkey and beyond.

Keywords: peritext, paratextual guardianship, canonization, feminist translation studies, *Frankenstein*

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de ‘klasikler’ dizisi kapsamında yayımlanan bir eserin çevremetin tasarımı aracılığıyla okur alımlamasını nasıl yapılandırıldığını ve yönlendirdiğini incelemektedir. Mary Shelley’nin *Frankenstein* adlı eserinin İletişim Klasikleri serisinden çıkan 2019 tarihli baskısını vaka çalışması olarak ele alan makale, söz konusu baskının yorumlama yetkisini belirli seslere tahsis eden, yazar imgesini çerçeveleyen ve kanonlaştıran, ardışık biçimde kurgulanmış bir ‘otorite mimarisi’ inşa ettiğini savunmaktadır. Metodolojik olarak yakın okuma ve feminist eleştirel söylem çözümlemesi yöntemlerinin bir arada kullanıldığı çalışmada, kapak tasarımı, yazar biyografisi, kronoloji, Murat Belge’nin önsözü ve Walter Scott’ın sonsözü mercek altına alınmıştır. Bu kapsamda, çevremetin genelindeki ses dağılımı, epistemik duruş (çekinceler, söylenti işaretleri, değer biçen hükümler) ve adlandırma/ilişkisel adlandırma pratikleri izlenmiştir. Araştırma bulguları, kapağın otorite hattının erkek seslerini ilk ve son yorumlayıcı dayanaklar olarak konumlandığını; böylece ‘doğru okuma’yı klasikler dizisinin prestij ve değer üretim mantığı içinde konumlandığını ortaya koymaktadır. İncelenen çevremetlerin, bir yandan Shelley’yi kanonlaştırıyor gibi görünseler de, diğer yandan yazarın yaşamöyküsünü aşk-trajedi ve tescil/meşrulaştırma çerçeveleri içine hapsederek ve yazarlık atfına ilişkin tartışmaları ölçülü bir belirsizlik rejimiyle yöneterek yazar otoritesini eşzamanlı olarak kısıtladıkları görülmüştür. Feminist bir bakışla değerlendirildiğinde, incelenen baskının başlangıçtaki kendi kurucu bileşenlerinin (kadın bir yazar, kadın bir çevirmen ve toplumsal cinsiyetle örüntülenmiş bir alımlama geçmişi) sunduğu yorumlama imkânlarını ve eleştirel potansiyeli kullanmadığı anlaşılmaktadır. Makale, klasik eser yayıncılığındaki toplumsal cinsiyet temelli kanonlaştırma pratiğini tanımlamak üzere yanmetinsel vesayet kavramını önermekte ve bu kavramı literatürde yeni bir analiz aracı olarak sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: çevremetin, yanmetinsel vesayet, kanonlaştırma, feminist çeviri çalışmaları, *Frankenstein*

1. Introduction: Paratextual Authority and Reception

In the world of literary classics, new editions often arrive with an interpretive apparatus already in place. The paratext functions as a mechanism for structuring the reader’s encounter with a novel. As Genette (1997, p. 2) famously argues, the paratext is not a neutral border but a “threshold” and “a zone ... of transaction” that shapes how the text is received. Indeed, Genette, quoting Philippe Lejeune, describes the paratext as “a fringe of the printed text which in reality controls one’s whole reading of the text” (p. 2). In the 2019 second printing of the İletişim Klasikleri edition of Mary Shelley’s *Frankenstein* (Shelley, 2019), this controlling function is evident. The edition’s peritextual materials operate as a custodial apparatus at the threshold of the novel. They actively structure the reader’s orientation to *Frankenstein*, ostensibly to canonize the work for a Turkish audience, but in doing so they also discipline the image of its author. Thus, this article asks: how do the peritextual choices of a Turkish classics series distribute interpretive authority and produce a gendered author-image, and what kinds

of feminist reading possibilities are thereby enabled or foreclosed? This question should not be understood to imply that Turkish readers first encountered *Frankenstein* in the İletişim Klasikleri edition. Scholarship on the novel's Turkish circulation shows that *Frankenstein* had already entered Turkish literary culture through earlier mediations, including novelization, and later through multiple translational and retranslational trajectories. Altıntaş (2020) demonstrates that some of the earliest Turkish encounters with the story took shape through novelization rather than direct translation, while Ayhan (2022) situates the novel's Turkish afterlife within a broader network of translations, retranslations, and cultural mediation. Arslan's (2018) study of the 2017 plagiarism controversy further shows that *Frankenstein* has generated its own reception history and public debate in Turkey. The importance of the İletişim edition, then, lies not in introducing the work to Turkish readers for the first time, but in re-framing an already circulating text through the prestige economy and interpretive protocols of a contemporary classics series. The İletişim edition is, of course, only one among several Turkish retranslations of *Frankenstein*. For example, the 2021 Ötüken Neşriyat edition, translated by Gülsüm Canlı, includes a translator's foreword, a brief translator biography, and notes on the 1831 edition, indicating that threshold authority need not be distributed in exactly the same way across Turkish editions. The present article, however, remains focused on the specific authority architecture of the İletişim Klasikleri edition.

To address these questions, I offer a critical analysis of the İletişim (2019) edition's peritexts through the combined lenses of feminist translation studies and Genettean paratextual approach. My proposition is that the peritextual materials in this edition function as gatekeepers: they confer literary authority and context through esteemed male voices while simultaneously circumscribing Mary Shelley's author-function within a narrow, gendered frame. The notion of author-function, following Foucault, refers not to the author as a stable biographical origin but to the author-name as a discursive function: a name that classifies texts, establishes relations among them, and marks the status of a discourse within a culture (Foucault, 1998, pp. 210-211). In this edition, Shelley's author-function is constructed not autonomously, but under the guardianship of patriarchal authority figures who effectively speak *for* and *over* her at the book's thresholds. The male critical voices of Murat Belge (a prominent Turkish literary critic) and Sir Walter Scott (the celebrated Scottish author and contemporary of Shelley) occupy the edition's featured opening and closing positions of prestige-bearing commentary around the novel's text, even though the edition also includes a brief front-matter author bio and chronology that precede the preface. Meanwhile, these peritextual decisions repeatedly filter, and at times undermine, the very features most conducive to a more woman-centered or feminist interpretive space, most notably the presence of a female translator and the feminist stakes of Shelley's authorship. Conceptually, I contribute 'paratextual guardianship' as a name for how classics packaging allocates voice and expertise at the threshold, not only by what it includes, but by who is authorized to frame the text first and last, and under what gendered conditions 'the author' becomes credible.

İletişim Yayınları narrates its founding (1983) as taking place in the late phase of the post-12 September regime, motivated by the view that “civilianization” did not resolve a deeper democratization problem; its stated aim is to encourage autonomous thinking and freedom impulses through publishing that is explicitly non-didactic (“konuşmaktan çok konuşturan”) (İletişim Yayınları, n.d.). It also notes that the project was “named” by Murat Belge (İletişim Yayınları, n.d.). After the periodical-heavy years, it describes 1988/89 as a turning point, shifting toward more durable, long-term book/series publishing and an editorial style that frames “knowledge” through critical-analytic commentary rather than “dry data” (İletişim Yayınları, n.d.). Read against this institutional self-positioning, the 2019 *Frankenstein* edition can be read as a curated apparatus of mediation, an instrument of reception and canon management rather than a neutral container.

In this sense, ‘paratextual’ guardianship names the patterned allocation of interpretive authority in classics editions: legitimacy is routed through who is positioned to speak for the text at the threshold, in what order, and with what epistemic stance. In the İletişim Klasikleri *Frankenstein*, guardianship operates through four coupled moves: the nomination of prestige-bearing commentators as custodians of ‘proper’ reading; the sequencing that grants them first and last words; the biographical scripting that renders Shelley legible through romance-tragedy and adjacency to male endorsement; and the management of attribution politics through calibrated uncertainty. I trace these moves in the order a reader encounters them, from cover and front matter to preface and afterword, to show how the edition canonizes Shelley while simultaneously narrowing the feminist interpretive horizon it appears to invite.

2. Concept and Method: Paratextual Guardianship

The argument of this article sits at the intersection of three established conversations: (1) paratext as a theory of textual mediation and reception (Genette, 1997; Batchelor, 2018); (2) canonization as a cultural process that is never innocent, especially when it involves the packaging and consecration of classics (Bourdieu, 1996); and (3) feminist translation studies’ long-standing attention to how gender shapes the circulation of texts, authors, and interpretive authority (Simon, 1996; von Flotow, 1997; Castro & Ergun, 2017). Bringing these conversations into deliberate contact clarifies what is at stake in İletişim’s *Frankenstein* (2019) edition and why its peritexts are not simply ‘supplementary’ materials but a privileged site where the politics of authorship becomes visible. In the Turkish context, this case also speaks to a smaller but relevant body of scholarship on *Frankenstein*’s mediated circulation, translation history, and reception. Studies by Altıntaş (2020), Ayhan (2022), and Arslan (2018) show that the novel’s Turkish afterlife has already been shaped by novelization, retranslation, cultural mediation, and public controversy. While these studies do not focus on the İletişim edition’s paratextual architecture, they help situate the present case within the broader Turkish trajectory of the novel.

Paratext scholarship has emphasized, since Genette’s account of the paratext as a threshold and transactional zone (1997, pp. 1-2), that paratext does not merely

accompany a text but actively produces conditions of legibility and shapes interpretation. Genette's framework provides the foundation: paratexts (comprising *peritexts* inside the book and *epitexts* outside it) operate as threshold mechanisms that mediate the relations between text and reader, organizing attention and stabilizing a work's cultural identity. In classics publishing in particular, paratext is frequently mobilized as a pedagogy of reading because a series imprint signals a promise – 'this will be a proper classic edition' – and the prefatory and appended materials often function as a curriculum around the text. This is especially visible in the use of allographic prefaces (prefaces written by someone other than the author), which can serve as a seal of approval and orient the reader toward a preferred interpretive frame (Genette, 1997, pp. 263-264). Building on this, other peritextual elements such as author biographies, chronologies, and afterwords extend this guidance, often working to locate the text within specific literary traditions or ideological contexts. The reader is not simply offered the novel; the reader is trained into a specific mode of encountering it. This is why the peritext is so consequential: it is where the publisher's institutional authority becomes legible as interpretive guidance, and where the novel's "proper" reception is prefigured.

At the same time, canonization is never only about aesthetic value; it is also about the distribution of authority and the accumulation of cultural (and symbolic) capital; in other words, a process of consecration that determines which works and which readings become legitimate within a given literary field (Bourdieu, 1996, pp. 229-231). Classics series often perform canonization by attaching a work to established names, established genres of commentary, and established interpretive frames, thereby borrowing already-recognized authority to stabilize the work's status and meaning. This can be done through scholarly introductions, author biographies, 'historical reception' documents, and explanatory notes; that is, forms that look like neutral instruments of education but can also operate as mechanisms of symbolic control by naturalizing a hierarchy of voices and positioning the reader as an apprentice to expertise. In other words, canonization is frequently achieved through paratextual choices that feel familiar, even self-evident, within literary culture through the voice of the critic, the voice of the historian, the voice of the 'expert,' and the invocation of prestigious names that certify the work's importance.

This is where authorship, and specifically gendered authorship, becomes critical. Foucault's concept of the "author-function" clarifies how "the author" operates not as a stable origin of meaning but as a classificatory function: the author-name groups texts together, establishes relations among them, distinguishes them from other texts, and marks the status of a discourse within a given culture (Foucault, 1998, pp. 210-211). From a feminist perspective, however, the author-function has never operated as gender-neutral in practice: feminist criticism has long insisted that "authorship" is unevenly available as a position of authority, and that women's writing is more readily routed through interpretive frameworks that manage, explain, or domesticate the speaking subject (Miller, 1986). Historically, women's literary legitimacy has often been made to depend on external forms of authorization – above all, on narratives of propriety, modesty, and moral respectability that mark the woman writer as an

acceptable kind of public subject (Poovey, 1984, pp. 143-144; p. 160). At the same time, the modern mythology of 'genius' has repeatedly coded creativity and aesthetic authority as implicitly masculine, making women's authorship more contestable and more vulnerable to gatekeeping by consecrating institutions and prestige-bearing voices (Battersby, 1990). Even where women's authorship is formally recognized, then, the cultural labour of producing 'the woman author' can remain structurally mediated by patriarchal forms of legitimation, precisely the kind of mediation that paratexts are designed to perform.

Feminist translation studies sharpens these points by insisting that translation is not simply linguistic transfer but a form of cultural production and mediation conducted within gendered relations of power and institutional regimes that shape textual circulation and reception (Simon, 1996; von Flotow, 1997; Castro & Ergun, 2017). Building on feminist critiques of the gendering of translation discourse itself, where authority, originality, and legitimacy are unevenly distributed and often coded through masculinist metaphors, feminist translation scholarship emphasizes that translators and editors do not merely reproduce texts; they actively participate in rewriting reception conditions (Chamberlain, 1988; Lefevere, 1992; Simon, 1996). One of the field's most consistent insights is that this rewriting can be made visible through metatextual interventions (prefaces, footnotes, afterwords, translator's notes), or compelled into forms of invisibility that efface translation labour and help naturalize dominant ideologies as "transparent" reading (von Flotow, 1991, 1997; Venuti, 1995). Feminist translation practices in particular have treated paratext and commentary as a site of agency as translators have historically used prefaces, footnotes, and other metatexts to insist on women's voices, expose androcentric assumptions, and contest patriarchal norms in language and reception (Godard, 1989; Lotbinière-Harwood, 1991; von Flotow, 1991). In this sense, peritext can be a space of feminist counter-reading and reception politics, not only a mechanism of canonical discipline.

Against this background, 'paratextual guardianship' is offered as an analytic name for a recognizable cluster of practices: the arrangement of paratextual materials in ways that guard the reader's entry and exit, allocate interpretive authority, and manage which author-images become culturally legible and acceptable. Guardianship is not necessarily a conscious intention on the part of any single actor; it is often a structural effect of publishing conventions, prestige economies, and the ordinary habits through which classics are packaged and consecrated. Yet it still has consequences. It shapes who is authorized to speak first and last, which biographies and contexts are foregrounded, and which interpretive horizons are normalized as 'proper' reading, thereby participating in the production of the author-function itself as an institutional and classificatory outcome.

This article's intervention, then, is not to claim that the İletişim edition is uniquely problematic, but to show how a highly canonical text by a woman author can be canonized through a threshold apparatus that nonetheless remains patriarchally organized. The case is especially instructive because the edition begins from a configuration structurally conducive to a feminist horizon of reading: a woman author

(Mary Shelley), a woman translator (Serpil Çağlayan), and a novel whose reception history is deeply entangled with gendered assumptions about authorship and legitimacy. The question, therefore, is how those possibilities are activated, or neutralized, by the edition's peritextual architecture, given feminist translation studies' insistence that paratext can also function as a site of agency and counter-reading (von Flotow, 1997). By tracing how authority is distributed across the peritexts, I argue that the İletişim (2019) edition performs a double operation: it elevates *Frankenstein* as a classic while simultaneously narrowing Mary Shelley's author-function through gendered frames of certification, biography, and attribution. This is the paradox at the center of the analysis: canonization is achieved, but at the cost of a feminist horizon of reading that the edition is positioned to enable, yet ultimately does not.

Empirically, the analysis focuses on the edition's peritextual ensemble – the cover authority line, the author biography and chronology, Murat Belge's preface, Walter Scott's afterword, and the footnote attached to that afterword – read as a sequenced threshold architecture that structures entry into, and exit from, the translated novel. Methodologically, I combine close reading with a feminist critical discourse-analytic attention to how institutional voice produces authority and gendered author-images. Across the peritexts, I track (i) speaker position and paratextual placement (who frames the text, and when), (ii) epistemic staging (hedges, rumor markers, evaluative verdicts), and (iii) nomination and relational naming (how legitimacy is routed through biography, endorsement, and proximity to prestigious figures). This operational focus treats guardianship not as intention, but as a patterned effect of paratextual design. All page references to peritextual materials refer to the 2019 second printing of the İletişim Klasikleri edition. Because the front cover and the Author Biography section are unpaginated, citations to these materials use the relevant paratextual location rather than a page number.

3. Authority Architecture: First/Last Words

From the moment a potential reader encounters the İletişim (2019) edition, the book's authority architecture is staged at the threshold. Circulating under the İletişim Klasikleri imprint, the volume is presented not as a bare reprint but as a curated classics edition that supplies an authorized frame for reading. The first anchor point is what I call the 'cover authority line': alongside the title, author, and translator, the cover foregrounds "Murat Belge'nin Önsözü ve Walter Scott'ın Sonsözüyle"² (Shelley, 2019). This announcement scripts a frame of entry and exit: *Frankenstein* arrives bookended by two allographic voices, both male, one positioned as a contemporary Turkish critical authority (Belge, 2019), the other as a nineteenth-century literary authority (Scott, 2019). The point is not simply that supplementary materials exist, but that reception is to be guided, and effectively authorized, through these prestige-bearing commentators, as if the text requires custody to be legible as a classic. The cover therefore performs threshold work by pre-assigning interpretive roles to these paratexts: Genette (1997,

² "Murat Belge's preface and Walter Scott's afterword"

pp. 23-28; pp. 263-264) locates the cover within the publisher's peritext and treats allographic prefaces as presenting and recommending the text for readers. The same arrangement also performs consecrating work, since Bourdieu (1996, pp. 229-231) describes the value of the artwork as produced through a network of agents and acts of credit, including prefaces, critics, and other instances of consecration.

Notably, the cover also prints the translator's name, as "Çeviren Serpil Çağlayan", directly beneath the title. In a translation culture long structured by the norm of translator invisibility, this front cover naming can be read as a gesture toward acknowledging translation labour rather than treating it as transparent mediation (Venuti, 1995). It also resonates with feminist translation's emphasis on making the translator's agency and positionality legible, often through explicit forms of framing and commentary that refuse effacement (von Flotow, 1991, 1997). Yet the cover's promotional hierarchy still directs prestige upward towards the male names: Belge and Scott are foregrounded as value-adding authorities and function as the edition's primary symbolic capital within the "İletişim Klasikleri" apparatus. In other words, translator visibility is present, but it is structurally subordinated to a consecrating frame in which legitimacy is anchored in the authority of distinguished men.

Although the volume does open internally with an author bio and chronology, the cover's authority line frames Belge and Scott as the value-adding bookends of interpretation, effectively signaling where serious authority is expected to reside. In other words, in an edition where both the author and translator are women, the first and last words of the book's interpretive framing are spoken by two men. This sequencing matters because peritext does not merely accompany the text: it structures entry and exit, distributing interpretive roles in advance and shaping what counts as the proper horizon of reading. The design thereby reproduces a familiar patriarchal pattern in canon culture: a woman's work is introduced and validated through a male prologue and a male epilogue. In the terms developed in this article, this is paratextual guardianship in action as the classic is 'guarded' at both entrance and exit by prestige-bearing gatekeepers who implicitly claim the authority to contextualize and explain it.

Crucially, this arrangement performs canonizing work not as an innocent supplement but as a mode of consecration. Canonization often proceeds by attaching a work to already-legitimate names and genres of commentary, thereby borrowing symbolic capital to stabilize both status and meaning (Bourdieu, 1996, pp. 229-231). By invoking Walter Scott, the edition places *Frankenstein* in the orbit of nineteenth-century literary authority; by enlisting Murat Belge, it links the novel to contemporary Turkish critical authority, offering a present-day stamp of legitimacy. The peritext thus communicates a double (historical and contemporary) certification through male endorsement. The gendered stakes of this certification are central: rather than re-centering Mary Shelley's authorial voice, the framing relies on authority structures that have historically rendered women's authorship more contestable and more dependent on external legitimation (Poovey, 1984; Battersby, 1990). More precisely, the threshold participates in the edition's production of an author-function: it helps determine the status under which "Mary Shelley" circulates in this edition, since Foucault treats the

author-function as a principle through which certain discourses acquire a particular mode of existence, circulation, and functioning within society (Foucault, 1998, p. 211).

It is instructive, then, to consider alternatives that were available within the very repertoire feminist translation studies has long foregrounded. One possible route would have been to commission an introduction or afterword from the translator, Serpil Çağlayan, positioning her not only as the producer of the Turkish text but also as an interpretive agent able to foreground Shelley's gendered reception history and to propose a woman-centered horizon of reading. This possibility was not merely hypothetical. As an English Language and Literature graduate of Boğaziçi University and a translator with experience in literary translation, Çağlayan could plausibly have been positioned not only as the producer of the Turkish text but also as an interpretive voice at the threshold. Such translator commentary is precisely one of the metatextual practices through which feminist translators have historically asserted agency, made mediation visible, and contested androcentric interpretive defaults (von Flotow, 1991, 1997; Simon, 1996). Instead, the edition follows a more traditional pathway by installing a senior male critic as the primary 'first word' and a male historical authority as the last frame, thereby privileging the prestige of patriarchal critical authority as the most legitimate mode of consecration. The translator's role, while acknowledged on the front cover, is structurally narrowed to the translated text itself (and, where present, to localized interventions such as footnotes). The overall architecture thus keeps interpretive authority flowing from masculinized sources, setting the tone and boundaries through which Mary Shelley's text is invited to be read. While the cover's authority line elevates Belge and Scott as the edition's value-adding interpretive bookends, the reader's first internal encounter is the unsigned author bio and chronology. These front-matter materials install an author-script before Belge's longer prefatory pedagogy begins. I therefore proceed in the order the edition trains its reader: bio/chronology first, then Belge's preface, and finally Scott's afterword as the closing frame.

3.1 Author Biography: Romantic-Tragic Framing

The first internal peritext the reader encounters immediately after the cover's promise of authoritative bookends is the author bio (and its accompanying chronology), which scripts 'Mary Shelley' through relational lineage and romantic-tragic intelligibility before any extended critical commentary begins. As a peritextual component, the biography does not merely supply background information; it functions as threshold instruction, pre-organizing what kinds of questions the reader is likely to ask about 'Mary Shelley' before and during the novel. Strikingly, this author-script is already encoded in the heading itself, "MARY WOLLSTONECRAFT GODWIN SHELLEY", which identifies her through mother, father, and husband, foregrounding relational lineage as the primary axis of legibility before authorship enters the frame (Shelley, 2019, Author Biography, para. 1). This is a compact instance of guardianship by lineage: authorship is introduced through relational credentials (mother/father/husband), so legitimacy arrives as inherited and mediated rather than as autonomous intellectual agency.

The biography opens by anchoring Shelley's life in deprivation and bereavement: "Uzun ve zorlu bir doğumun ertesinde, yazar ve kadın hakları savunucusu annesi Mary Wollstonecraft, lohusa hummasından hayatını kaybetti"³ (Shelley, 2019, Author Biography, para. 1). Wollstonecraft is named as "a writer and advocate of women's rights," but the narrative quickly returns to loss as the organizing logic of the life story. This is a familiar motif in Shelley's cultural afterlives, yet its peritextual placement matters: it invites the reader to meet Shelley first through vulnerability and fate rather than through the intellectual questions and authorial decisions that structure *Frankenstein* (Poovey, 1984, pp. 114-142).

Importantly, the biography does include a brief gesture toward intellectual lineage: "Babası *Siyasi Adalet Üzerine Bir İnceleme*'nin (1793) yazarı William Godwin idi. Mary, ailesinin entelektüel çevresinde William Hazlitt, Charles Lamb, Samuel Taylor Coleridge gibi aydınların etrafında büyüdü"⁴ (Shelley, 2019, Author Biography, para. 1). But this operates less as an account of Shelley's intellectual formation than as a compact consecrating move, a quick alignment with already-recognized names that supplies symbolic capital without granting extended space to Shelley's own authorial agency or ideas. The narrative momentum then pivots decisively toward romance and scandal.

The bio scandal sequence is explicit: "On altı yaşındayken o sırada evli olan şair Percy Bysshe Shelley ile sevgili oldu; beraber Avrupa'ya kaçtılar. Shelley'nin eşi Harriet'in intiharından sonra, çift 1816 yılında evlendi"⁵ (Shelley, 2019, Author Biography, para. 1). Factually, this is defensible as compressed biography; analytically, its threshold function is consequential. It primes the reader to approach Shelley through transgression, reputation, and consequence, routing women's authority through the long-standing cultural demand for propriety and reputational management. The hinge of the life story becomes relational and catastrophic, an author-image in which authorship is made legible through moralized romance rather than through deliberate intellectual labour.

The biography continues in the same tragic register, repeatedly organizing narrative rhythm around death and loss ("öldü... hayatını kaybetti... boğuldu...")⁶, including the deaths of children and Percy's drowning (Shelley, 2019, Author Biography, para. 1). Even when the biography narrates the genesis and publication of *Frankenstein*, agency remains structurally mediated: "Mary Shelley, Cenevre Gölü kıyısındaki Villa Diodati'de kocası Percy, aile dostları Lord Byron ve üvey kardeşi Claire Clairmont ile tatil yaparken *Frankenstein*'i yazmaya başladı"⁷ hints that she started writing the novel while holidaying within a social circle anchored by famous men, and the novel's publication is

³ "Following a long and difficult labor, her mother Mary Wollstonecraft, a writer and advocate of women's rights, died of puerperal fever."

⁴ "Her father was William Godwin, the author of *An Enquiry Concerning Political Justice* (1793). Mary grew up amid her family's intellectual milieu, surrounded by figures such as William Hazlitt, Charles Lamb, and Samuel Taylor Coleridge."

⁵ "At sixteen, she became lovers with the poet Percy Bysshe Shelley, who was married at the time; they eloped to Europe together. After Shelley's wife Harriet's suicide, the couple married in 1816."

⁶ ("died... lost one's life... was drowned")

⁷ "Mary Shelley began writing *Frankenstein* while vacationing at Villa Diodati on the shores of Lake Geneva with her husband Percy, the family friend Lord Byron, and her stepsister Claire Clairmont."

explicitly routed through Percy's paratext: "Shelley'nin babası Godwin'e adanmış roman, Percy Shelley'nin imzasız bir önsözüyle 1818 yılında yayımlandı"⁸ (Shelley, 2019, Author Biography, para. 1). In effect, the biography teaches the reader to understand Shelley's authorship through relational proximity and paratextual mediation rather than through autonomous craft and intellectual intervention, narrowing the author-function into a set of institutionally legible coordinates.

Shelley's later writing career does appear, but largely as a list embedded within the same fate-driven arc: "Shelley ilerleyen yıllarda *Lodore* (1835) ve *Falkner* (1837) romanlarını kaleme aldı; diğer eserlerinin arasında 14. yüzyılda geçen bir romans olan *Valperga* (1823) ve insan medeniyetinin sonunun geldiği 21. yüzyılı anlatan *Son İnsan* (1826) bulunur"⁹ (Shelley, 2019, Author Biography, para. 1). The cumulative result is a form of biographical determinism: *Frankenstein* becomes legible as the natural outgrowth of Romantic turmoil and personal catastrophe, rather than as a consciously crafted intervention into political, philosophical, and gendered questions. Feminist critique has long shown how such scripts can domesticate women's authorship even when they appear to explain it by substituting pathos and moral biography for authority, argument, and craft (Poovey, 1984; Battersby, 1990).

Finally, the biography closes by re-coding the novel's cultural trajectory in genre terms: "*Frankenstein* Shelley'nin ölümünden sonra ün kazanmaya devam etti ve modern tarihin en önemli korku mitlerinden biri haline geldi"¹⁰ (Shelley, 2019, Author Biography, para. 1). This posthumous 'horror myth' framing further narrows the interpretive horizon, aligning the novel with popular genre identity at the very moment the edition claims it as a classic. In combination with Belge's prefatory stance, then, the biography (and the accompanying chronology) consolidates a coherent author-script: Mary Shelley becomes a tragic heroine in the orbit of famous men, her legitimacy anchored in proximity and catastrophe, and her author-function rendered culturally acceptable through precisely the kinds of paratextual mediation that classics packaging is designed to perform. Lastly, although a full item-by-item reading of the chronology exceeds the scope of this article, it is crucial to note that its sequencing largely sustains the same emphasis on relational milestones and losses, reinforcing the biographical weighting established in the author note.

3.2 Murat Belge's Preface: Evaluative Authorship Policing

With this romantic-tragic author-script already installed by the front-matter bio/chronology, Murat Belge's preface becomes the first extended interpretive voice the reader meets, and the first place where evaluative authority explicitly polices Shelley's authorial standing (Belge, 2019, pp. 19-28). This preface is a substantive essay

⁸ "The novel, which Shelley dedicated to her father Godwin, was published in 1818 with an unsigned preface by Percy Shelley."

⁹ "In the following years, Shelley wrote the novels *Lodore* (1835) and *Falkner* (1837); among her other works are *Valperga* (1823), a romance set in the fourteenth century, and *The Last Man* (1826), which depicts a twenty-first century in which human civilization has come to an end."

¹⁰ "*Frankenstein* continued to gain fame after Shelley's death and became one of the most important horror myths of modern history."

that moves confidently across cultural history, adaptation, and literary context: it opens with reflections on reproducibility and the circulation of iconic works, then turns to the novel's origin story, its afterlives in film and popular culture, and its place in Romantic-era literary landscapes. This broad scope performs a legitimizing function at the level of the threshold itself as it positions Belge as an authoritative presenter who can translate *Frankenstein* into the idiom of 'serious' culture and thereby participate in the edition's consecrating work. Yet embedded in this guidance is what I describe as 'evaluative authorship policing' because the preface does not only contextualize the work, but also periodically recalibrates Mary Shelley's authorial standing through evaluative cues that qualify, hedge, or delimit the terms under which her authorship becomes legitimate within the edition's institutional voice. The following analysis tracks these evaluative moves as a central mechanism through which paratextual guardianship operates in the 'first word' of the book.

One of the most telling moments of evaluative authorship policing occurs when Belge recounts the familiar Villa Diodati "ghost story" contest and then remarks that "Yarışı Mary Shelley kazanıyor herhalde 'açık farkla' diyebiliriz – diyebilir miyiz?"¹¹ (2019, p. 21). This rhetorical question – what I call the 'Belge verdict line' – introduces epistemic doubt at precisely the point where Shelley's achievement is typically celebrated. In discourse-analytic terms, the move works as a form of modalization/hedging: it does not directly deny Shelley's authorship, but it downgrades the certainty of her "win" and repositions it as contestable knowledge. Put simply, Belge's phrasing converts a celebratory claim into a question of credibility, shifting Shelley's achievement from something we can "know" to something we must still submit to evaluation. The performance of skepticism itself matters, because it resonates with longer gendered histories of how women's literary authority has been made precarious – recognized, yet immediately re-subjected to qualification and external arbitration. This is not merely an opinion about Shelley; it is a micro-level act of framing through which the preface participates in regulating Shelley's author-function, understood as the mode by which an author-name organizes the classification, reception, and status of discourse (Foucault, 1998, pp. 210-211).

Belge's evaluative stance is reinforced by a second, quieter mechanism: naming practices that encode hierarchy. Percy Bysshe Shelley is repeatedly referred to by the authoritative surname "Shelley," while Mary appears as "Mary," suggesting a first-name familiarity that can function as an informalizing move in critical discourse (Belge, 2019, pp. 20-21). Such nomination is not neutral: Critical Discourse Analysis has shown that how social actors are named (first name, surname, title, honorific) is a consequential representational choice that organizes distance, status, and legitimacy (van Leeuwen, 1996; Wodak & Meyer, 2009). Read through Bourdieu's (1991, pp. 239, 241-242) account of symbolic capital as recognized distinction, this naming pattern matters because names can carry different degrees of social and institutional weight. In this preface, the surname "Shelley" helps stabilize Percy as the already-recognized literary figure, while the repeated first-naming of "Mary" shifts Mary Shelley toward a more

¹¹ "Mary Shelley wins the contest, apparently by a wide margin – or can we say she does?"

biographical and anecdotal register, even though the edition otherwise fixes “Mary Shelley” on the cover as the author of a classic. The effect, then, is not simply stylistic as the preface’s internal address system subtly stabilizes Percy as the already-canonical “Shelley,” while producing “Mary” as a more containable figure within the consecrating frame.

The preface relies more overtly on sensational and tragic biographical details, forming what I treat as the ‘bio-scandal sequence’. Belge (2019, pp. 20-21) compresses Mary Shelley’s life into a rapid chain of elopement, pregnancies and infant deaths, suicides, and drowning. The accumulation risks turning context into a spectacle of suffering rather than a historically situated frame for authorship. His aside, “gerçek hayat Frankenstein’dan beterdir, diyebiliriz,”¹² is especially revealing because it converts biography into a dramatic supplement, priming the reader to approach the novel through tragedy and scandal as interpretive keys (Belge, 2019, p. 21). From the perspective of feminist authorship criticism, this is a recognizable technique: women’s cultural authority is repeatedly made legible through propriety, affect, romance, and moral biography, genres that can domesticate authorship even as they appear to explain it (Poovey, 1984; Battersby, 1990).

A particularly consequential moment occurs when Belge (2019, p. 21) discusses Mary’s circle and refers to Harriet as Mary Shelley’s “öbür üvey kızkardeş,” adding that “o da Percy Shelley ile sevişmiş” and then committed suicide. Whether this is simply an error or an imprecise phrasing, the passage shows how easily women around a male literary figure can be collapsed into a sensationalized script of sexual entanglement and moral drama, where female figures become exchangeable carriers of scandal rather than differentiated historical actors. Even if read as a slip rather than an intention, its discursive effect is to re-center the scene around sexual scandal and to make women’s proximity to Percy Shelley legible as moral drama. In line with feminist critical discourse analysis, which attends to the reproduction of gendered power relations in discourse (Lazar, 2005), this representational pattern matters because it turns biography into a disciplinary frame. Mary’s authorial identity is made legible through impropriety, scandal, and consequence, a pattern that resonates with Poovey’s (1984, pp. 143-144, 160) account of Mary Shelley’s negotiation of feminine propriety, public scrutiny, and the unacceptable aspects of her earlier life. This produces a marked asymmetry as the women around Percy are drawn into a moralized story of sexual entanglement, while male sexual nonconformity is folded into the familiar scenery of Romantic sociability rather than made the object of comparable judgment.

This policing is not limited to representational slips; it also appears in the preface’s moralizing narration. Belge writes: “Shelley bir iki yıl önce Mary ile sevişmeye başlamış, ama hâlen evli. ... 1816’da Villa Diodati’ye giderken henüz 18 yaşında değil. ... Evli adamla böyle yaşadığı için radikal feylesof Godwin kızına küsmüştür, konuşmazlar”¹³

¹² “real life was worse than *Frankenstein*, we could say”

¹³ “Shelley had begun sleeping with Mary a year or two earlier, but he was still married. ... When she goes to Villa Diodati in 1816, she is not yet eighteen. ... Because she lived like this with a married man, the radical philosopher Godwin had fallen out with his daughter; they did not speak.”

(2019, pp. 20-21). Here we can observe how the preface introduces a form of moral surveillance: by foregrounding Mary's involvement with a married man at "not yet eighteen" and emphasizing Godwin's disapproval, Belge primes the reader to interpret Shelley's life through transgression and punishment. The asymmetry is telling. Male libertinism (Byron's, Percy's) is narrated as familiar Romantic ambience, while Mary's desire and agency become the focal point of disciplinary storytelling, an interpretive economy that aligns closely with the historical demand that women's public authority be routed through modesty, propriety, and reputational management. Even when Belge (2019, p. 21) later signals "Biz Godwin'leri, Shelley'leri bırakalım, romanımıza dönelim,"¹⁴ the preface has already established what counts as relevant "context" and has already done the cultural work of producing a gendered Mary Shelley at the threshold precisely through the discursive regulation of sex, reputation, and legitimacy that modern institutions so often treat as explanatory truth rather than as a mode of power.

This critique should not be read as a dismissal of Belge's preface. His essay also offers genuine literary insight: Belge (2019, pp. 19-20) notes, for instance, that many screen adaptations reduce the Creature's moral and affective complexity, whereas Shelley's novel grants the Creature far greater interiority and pathos. He sketches intertextual genealogies and proposes contextual frames that can enrich readers' appreciation of the novel's cultural afterlives (2019, pp. 21-28). Yet within the economy of the threshold, the preface's overall effect remains double. It performs consecrating work by installing *Frankenstein* as a 'serious' classic at the point of entry, while also tempering Mary Shelley's authorial standing by routing her legitimacy through an older male critic's evaluative narration, as if her triumph must be framed and managed before the reader reaches her text.

In summary, Belge's preface functions as the first-word component of the edition's guardianship apparatus: it grants Mary Shelley a place in the canon while hedging the terms of that elevation. Across the micro-moves traced above, Shelley is acknowledged yet made contestable (through modalized doubt), named yet linguistically diminished (through hierarchical nomination), and contextualized yet repeatedly reabsorbed into a moralized romance-tragedy script that disciplines the conditions under which 'Mary Shelley' becomes legible as an author at the threshold. The preface thus sets interpretive boundaries before the novel even begins; boundaries that the afterword will not simply follow, but rearticulate from the other end of the book's authority architecture.

3.3 Walter Scott's Afterword: Attribution Politics

The edition's authority architecture culminates at the point of exit. After its front-matter bio/chronology and Belge's preface have prepared the reader's approach to Mary Shelley, the book closes by granting the last major interpretive voice to Walter Scott, a historically prestigious male critic whose review arrives as a final frame (Scott, 2019, pp. 285-300). This last-word placement matters because it reactivates what I call *attribution*

¹⁴ "Let's leave the Godwins and Shelleys and return our novel"

politics: the early reception disputes and assumptions about who ‘really’ authored *Frankenstein*, disputes that circulated under anonymity and were entangled with gendered expectations about literary creation and authority. In paratextual terms, the afterword does not merely add reception history, it also participates in managing the author-function at the point of closure, especially because Foucault (1998, p. 213) notes that literary texts are conventionally received through questions of attribution, origin, date, authorship, and authorial value.

The afterword is presented in the edition as a Turkish translation of Walter Scott’s 1818 review, appended as an afterword (“Walter Scott’in sonsözü”). As a curatorial choice, using an early reception document can serve a canonical function: it offers a period ‘expert’ response and lends historical weight to the edition’s classics apparatus, inviting the reader to register Frankenstein as a text already legible to authoritative nineteenth-century criticism. Yet this authority is inseparable from the publication conditions under which such reception was produced.

Most strikingly, Scott’s review reproduces early attribution uncertainty by reporting that the novel is ‘said’ to have been written by Percy Bysshe Shelley, and by aligning it affiliatively with Godwin and St. Leon through a chain of paternal and marital connection. In the Turkish afterword, this appears as: “*Frankenstein* da St. Leon’la aynı plana sahip olan bir roman; yanılmıyorsam Godwin’in damadı olan Percy Bysshe Shelley tarafından yazıldığı ve Godwin’e (bu parlak yazara) ithaf edildiği söyleniyor”¹⁵ (2019, p. 288). Even if this attribution is historically contextual, its placement as the closing frame is not neutral. The edition ends not with Mary Shelley’s own retrospective self-framing, but with a prestige-bearing male critic restaging early doubt about authorship, precisely the kind of external arbitration through which women’s authorial authority has historically been made more contestable and more dependent on legitimation by consecrating voices.

At this juncture, the corrective footnote becomes analytically decisive, especially because it is not written by the translator of the novel. The afterword’s translator and footnote-writer is Barış Özkul, who is also listed among the volume’s editors. Özkul’s note reads: “Walter Scott’in bu makaleyi yazdığı 1818 yılında *Frankenstein*’in yazarının Percy Bysshe Shelley olduğuna dair rivayetler mevcuttu – ç.n.”¹⁶ (2019, p. 288). The wording matters: by framing the attribution as “rivayetler” (rumours), the note explicitly downgrades the epistemic status of Scott’s claim and contains its authority. The “- ç.n.” tag also marks the intervention as a translator’s note, foregrounding that the attribution is being actively managed at the peritextual level rather than simply reproduced as historical fact.

At the same time, the location and authorship of this correction matter for the edition’s authority architecture. The counter-frame is not granted as a sustained

¹⁵ “*Frankenstein*, too, is a novel built on the same plan as *St. Leon*; if I’m not mistaken, it is said to have been written by Percy Bysshe Shelley, Godwin’s son-in-law, and dedicated to Godwin (that brilliant writer).”

¹⁶ “In 1818, when Walter Scott wrote this article, there were rumours going around that the author of *Frankenstein* was Percy Bysshe Shelley — translator’s note (ç.n.).”

interpretive voice from the woman author or from the translator of the novel; it appears as a localized editorial intervention performed from within the edition-making apparatus itself. In other words, even the act of protecting Mary Shelley's authorial credit is mediated through the same institutional threshold structures that otherwise organize the book's framing around male authority. The result is a characteristic asymmetry of guardianship: correction is permitted, but it remains marginal, while the "last word" remains anchored in a prestige-bearing male voice. In other words, the threshold apparatus corrects itself without redistributing authority as the rumor is contained, but the structure that grants the "last word" to male prestige remains intact.

The afterword's inclusion therefore performs two functions simultaneously. It canonizes the text by attaching Scott's historical authority as a consecrating document, while also reinscribing a gendered history of authorship doubt at the point of exit, contained only briefly by a translator/editorial note. In the terms developed in this article, guardianship operates not only through what the peritext explains, but through which voices are authorized to close the interpretive horizon and which interventions appear only as small corrective margins.

This becomes especially clear when we consider what is not included. The edition could have closed with Mary Shelley's own 1831 Introduction, which is an authorial paratext that narrates composition and reclaims interpretive authority in Shelley's voice. Instead, the volume closes with a male historical review and a brief containment note supplied by the edition-making apparatus, leaving Shelley without an authorial last word in the book's peritextual architecture. This is a decisive act of closure: it privileges male critical authority over female self-representation at the most consequential point of exit.

To sum up, Scott's afterword functions as the capstone of the edition's authority architecture. It brings the weight of historical reception and consecrating prestige, but along with it the weight of historically gendered attribution uncertainty. Özkul's "ç.n." footnote contains that uncertainty by naming it as rumour, yet it does not undo the broader structure in which the last major discourse remains a male authority's voice: past (Scott) and present (the edition-making apparatus that translates and frames him). In this threshold economy, the classic is authorized, but the woman author's legitimacy remains managed through paratextual mediation rather than anchored in her own self-representation.

4. Discussion: Canonization vs. Feminist Horizon

Taken together, the peritexts of the İletişim 2019 edition of *Frankenstein* constitute a coherent apparatus of canonization. Read on their own terms, they register as the familiar toolkit of classics publishing: critical and historical accompaniment (biography, chronology, preface, afterword,) and a paratextual economy that anchors value in recognizable names, genres of commentary, and claims to pedagogical seriousness. In this sense, the edition successfully integrates the novel into the prestige economy of "proper classics" packaging, a tool designed to signal legitimacy, context, and cultural weight at the threshold. Canonization and contextual accompaniment are not, in

themselves, the problem; the question is how they are performed and whose authority they require in order to make a woman-authored classic legible.

The analytic question, however, is not whether canonization is being performed, but what kind, and at what cost. From a feminist translation perspective, the edition is a missed opportunity. Its starting configuration (a woman author, a woman translator, and a text whose reception history is itself entangled with gendered doubt and patriarchal mediation) makes a different horizon of reading available at the threshold. Yet the edition's authority architecture repeatedly routes prestige through men while routing Mary Shelley's intelligibility through romance-tragedy and certification frames.

The effects are cumulative. The front cover's authority line foregrounds male frames as value-added guarantees; the author biography consolidates a romantic-tragic narrative in which scandal and loss do more explanatory work than intellectual agency; the chronology sustains similar weighting; Belge's preface functions as a critical gateway that performs evaluative authorship policing; and the afterword closes with a historically prestigious male critic whose review reintroduces early attribution uncertainty under the conditions of anonymity. In the terms developed in this article, this is paratextual guardianship in action: a threshold system that admits Mary Shelley into the canon, but on terms that keep patriarchal legitimation structurally central – at the entrance and again at the point of exit.

At the same time, the edition's paratexts also contain small counter-movements that complicate any totalizing reading. The translator's name (Serpil Çağlayan) is printed on the cover, and localized notes within the edition can, at points, function as clarifications that contain misinformation or stabilize Shelley's authorial credit. Yet it matters where and how such interventions appear. In the Scott afterword, for example, the corrective note is supplied by the afterword's translator and one of the editors (Barış Özkul), which means the containment of misattribution is itself administered from within the edition-making apparatus rather than granted as a sustained interpretive voice for the woman author or the woman translator of the novel. The edition thus distributes 'translator visibility' across different roles (Çağlayan as the named translator of the novel, Özkul as translator/footnote-writer of the afterword within the editorial team) without granting either role an equivalent threshold authority to the consecrating male frames. Translator visibility thus coexists with translator containment: naming occurs, but interpretive authority at scale, and at the book's consequential thresholds, remains disproportionately allocated to prestige-bearing male frames.

A feminist horizon of reading also sharpens the asymmetries of what is emphasized versus what is backgrounded. Mary Wollstonecraft's feminist legacy is named, but it does not organize the biographical narrative; the dominant affect is not feminist genealogy but bereavement, scandal, and fate. The historical and intellectual particularity of a young woman author writing a foundational novel about creation, responsibility, and social abandonment is acknowledged, yet repeatedly re-encoded as an almost accidental outgrowth of catastrophe and proximity to famous men. What

emerges is a Mary Shelley who is canonized as exceptional, yet persistently mediated, spoken for, framed, and stabilized through patriarchal authority at the threshold.

5. Conclusion

In examining the İletişim (2019) edition of *Frankenstein*, this article has argued that classics peritexts can participate in the production of a gendered author-function: a patterned set of threshold choices through which “Mary Shelley” is produced for readers while simultaneously being constrained within patriarchally legible terms. In this edition, Shelley is admitted into the canon through an authority architecture that repeatedly routes legitimacy through prestige-bearing male voices and stabilizes her intelligibility through familiar scripts such as the youthful scandal, the tragic heroine, the author whose standing is persistently adjacent to male endorsement. The point is not that these peritexts ‘erase’ Shelley, but that they manage the conditions under which her authorship becomes credible and culturally acceptable at the threshold.

This case clarifies why paratext is central to feminist translation studies. Paratexts are not secondary ornaments to translation; they are key sites where authority, ethics, and agency are distributed and made legible. The İletişim (2019) edition shows how translator visibility can coexist with structural restrictions on interpretive agency: the translator’s name appears on the cover, localized notes can correct misinformation, and yet the scale and placement of interpretive authority remain disproportionately allocated to consecrating frames authored by recognized male authorities. In this sense, canonization proceeds alongside containment. The peritexts do not overtly deny Shelley’s authorship; rather, they modulate it through calibrated skepticism, moralized biography, and the reproduction (and partial containment) of historically sanctioned attribution doubt within an apparatus that simultaneously claims pedagogical seriousness and classic status.

Finally, the analysis suggests a broader implication for translation and classics publishing in Turkey. Standard prestige markers such as prominent introductions, reception documents, famous intellectual names do not operate neutrally when the author is a woman whose cultural authority has historically been gendered and contested. Under such conditions, good classics editing can also structure reception in ways that canonize and contain at once. A feminist reading is therefore not an external imposition on this edition’s project; it is necessary for apprehending what the edition does at the threshold: who is authorized to speak first and last, which lives and authorships become narratable as ‘context,’ and which forms of authority are presumed credible.

By naming these mechanisms as ‘paratextual guardianship’, the article offers a transferable analytic for studying how classics packaging structures reception: not only by what it includes, but by the distribution of voice, sequence, and authority through which texts, and authors, are made legible. Beyond this single edition, the analysis invites comparison across Turkish classics series where similar prestige markers recur. ‘Paratextual guardianship’ offers a method for tracking how these ‘standard’ devices

shift meaning when the author is a woman and when authorship itself has a gendered reception history.

Author Contributions

First Author: Merve Sevtap Süren 100%

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Financial Support: The author declares that she received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence (AI)-based or generative AI tools were used in the preparation of this manuscript.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Merve Sevtap Süren %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya üretken yapay zekâ sistemi kullanılmamıştır.

References

- Altıntaş, Ö. (2020). Bir çeviri eylemi olarak romanlaştırma yoluyla Frankenstein'ın Türk okurlarla buluşması. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Çeviribilim Özel Sayısı*, 1-16. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1066495>
- Arslan, D. U. (2018). Çeviri İntihaline Okur Odaklı Bir Yaklaşım: Sosyal Medyada Frankenstein Vakasının Alımlanması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 159-185. <https://izlik.org/JA38JC46RK>
- Ayhan, A. (2022). Türkçede Frankenstein Çevirileri ve Bir Kültürel Aracı Olarak Yazar-Çevirmen Giovanni Scognamiglio. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 1731-1747. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1222092>
- Batchelor, K. (2018). *Translation and paratexts*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351110112>
- Battersby, C. (1990). *Gender and genius: Towards a feminist aesthetics*. Indiana University Press.
- Belge, M. (2019). Frankenstein [Önsöz]. In M. Shelley, *Frankenstein ya da Modern Prometheus* (S. Çağlayan, Trans.) (pp. 19-28). İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power* (J. B. Thompson, Ed.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Harvard University Press. (Original work published 1982)
- Bourdieu, P. (1996). *The rules of art: Genesis and structure of the literary field* (S. Emanuel, Trans.). Stanford University Press. (Original work published 1992)
- Castro, O., & Ergun, E. (Eds.). (2017). *Feminist translation studies: Local and transnational perspectives*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315679624>
- Chamberlain, L. (1988). Gender and the metaphors of translation. *Signs*, 13(3), 454-472. <https://www.jstor.org/stable/3174168>

- Foucault, M. (1998). What is an author? (J. V. Harari, Trans.). In J. D. Faubion (Ed.), *Aesthetics, method, and epistemology* (pp. 205-222). The New Press. (Original lecture presented 1969).
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation* (J. E. Lewin, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1987)
- Godard, B. (1989). Theorizing feminist discourse / translation. *Tessera*, 6, 43-53.
- İletişim Yayınları. (n.d.). *Neden "iletişim" var?* Retrieved January 3, 2026, from <https://iletisim.com.tr/neden-iletisim-var?>
- Lazar, M. M. (Ed.). (2005). *Feminist critical discourse analysis: Gender, power and ideology in discourse*. Palgrave Macmillan.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315458496>
- Lotbinière-Harwood, S. de. (1991). *Re-belle et infidèle / The Body Bilingual: Translation as a Re-writing in the Feminine*. Women's Press / Éditions du remue-ménage.
- Miller, N. K. (1986). Changing the subject: Authorship, writing, and the reader. In T. de Lauretis (Ed.), *Feminist studies/critical studies* (pp. 102-120). Palgrave Macmillan.
- Poovey, M. (1984). *The proper lady and the woman writer: Ideology as style in the works of Mary Wollstonecraft, Mary Shelley, and Jane Austen*. University of Chicago Press.
- Scott, W. (2019). Frankenstein üzerine [Sonsöz] (B. Özkul, Trans.). In M. Shelley, *Frankenstein ya da modern Prometheus* (S. Çağlayan, Trans., pp. 285-300). İletişim Yayınları.
- Shelley, M. (2019). *Frankenstein ya da Modern Prometheus* (S. Çağlayan, Trans.; 2nd Ed.). İletişim Yayınları. (Original work published 1818)
- Simon, S. (1996). *Gender in translation: Cultural identity and the politics of transmission*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203202890>
- van Leeuwen, T. (1996). The representation of social actors. In C. R. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Eds.), *Texts and practices: Readings in critical discourse analysis* (pp. 32-70). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203431382>
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203360064>
- von Flotow, L. (1991). Feminist translation: Contexts, practices and theories. *TTR: Traduction, Terminologie, Rédaction*, 4(2), 69-84. <https://doi.org/10.7202/037094ar>
- von Flotow, L. (1997). *Translation and Gender: Translating in the "Era of Feminism"*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315538563>
- Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2009). *Methods of critical discourse analysis* (2nd ed.). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9780857028020>

Türkiye Cumhuriyeti’nde Çeviri Teknolojileri

Translation Technologies in the Republic of Türkiye

Araştırma/Research

Mehmet ŞAHİN

Prof. Dr., Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviribilimi, mehmet.sahin5@bogazici.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9077-1241

ÖZET

Bu çalışma kuruluşundan günümüze Türkiye Cumhuriyeti’nde çeviri teknolojileri alanındaki gelişmelerin eleştirel, sosyoteknik analizini sunmaktadır. Makale, ulusal ve uluslararası belge ve yayınların incelenmesi sonucunda, özellikle 2000’li yıllara kadar olan süreçte toplumsal ve siyasal gelişmelerin alana yansımalarına ışık tutmaktadır. Son yüzyılda dünyada ve Türkiye’de çeviri teknolojileri konusunda büyük gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş’ın etkisiyle dünyada makine çevirisi çalışmaları hızlanmış, söz konusu savaştaki tutumunun da bir yansıması olarak Türkiye’de de makine çevirisi çalışmaları 1960’lı yılların başında gündeme gelmiş, ancak hayata geçirilmemiştir. 1980’li yıllara doğru tekrar bilim insanlarının ilgisini çeken konu, 2000’li yıllarla birlikte yalnızca mühendislerin değil, çeviribilimcilerin de araştırma konusu hâline gelmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren daha çok Batı’da yaygınlaşan bilgisayar destekli çeviri araçları 2000’li yılların ortalarından itibaren Türkiye’de de benimsenmeye başlamıştır. Çeviri teknolojilerinin Mütercim Tercümanlık/Çeviribilim müfredatlarında önemli bir yer tuttuğu günümüzde söz konusu teknolojilerin eğitime ve çevirmenlere etkisi de araştırma konularının başında gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nde çeviri teknolojisi konusunda yapılan araştırma ve geliştirme çalışmaları, kamu kaynaklarının bu alanda yürütülen bilimsel araştırmalara aktarılması yoluyla güçlendirilebilir. Zira, böyle bir yol tarihte dünyanın önde gelen ülkeleri tarafından izlenmiş; bu ülkelerde bilimsel araştırmalara sağlanan devlet desteği sayesinde makine çevirisi alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Büyük ve güçlü bir çeviri sektörü olan bir ülkede yerel çözümlerin teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması son yıllarda giderek önem kazanan teknolojik egemenliği destekleyebilecek temel adımlardır.

Anahtar Sözcükler: yapay çeviri, makine çevirisi, çeviri teknolojileri, çeviribilim, Türkiye Cumhuriyeti

ABSTRACT

This study provides a critical, sociotechnical analysis of developments in translation technologies in the Republic of Türkiye from its foundation to the present. By examining domestic and

international documentation and publications, this article explores the repercussions of sociopolitical developments on the field with a particular focus on the period leading up to the new millennium. The last century has witnessed major developments in the field of translation technologies worldwide and in Türkiye. Machine translation (MT) research accelerated in the post-World War 2 period due to the Cold War. MT was also brought to the agenda of Türkiye, mostly because of her position in the Cold War era, but did not materialise. MT became a topic of interest predominantly for scholars in the engineering field towards the end of the 1970s, but with the start of the millennium, it became a research topic for translation scholars too. Computer-assisted translation tools, which began to be adopted in the West as early as the 1990s, were welcomed in Türkiye only a decade later. Today, translation technologies are important in translation and interpreting curricula, and their impact on education and translators is a top research topic. Strengthening research and development on translation technologies within the Republic of Türkiye can be effectively realised through the strategic allocation of public funds. Such an initiative would mirror the historical trajectories of the leading nations, where early advancements in machine translation were achieved through sustained state-level support for scientific research. In a country with a robust translation industry, promoting and disseminating domestic solutions are essential steps toward achieving technological sovereignty, which is a priority that has gained increasing importance in recent years.

Keywords: artificial translation, machine translation, translation Technologies, translation studies, The Republic of Türkiye

1. Giriş

Teknoloji alanında gerçekleşen gelişmeler toplumsal ve siyasal gelişmelerin bir yansımasıdır. Tek çeyreklik net kârı yüzden fazla ülkenin gayrisafi yurtiçi hasılasından daha çok olan teknoloji devleri (Cingari, 2025) bugün uluslararası ilişkileri şekillendiriyor olsa da bu şirketlerin gelişimi de yine dünyadaki ekonomi-politik dinamiklerin bir sonucu olarak yorumlanır (Bradford, 2023). Bu makale, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki çeviri teknolojilerinin tarihini ve toplumsal etkilerini iktisadi ve siyasal gelişmeler ışığında, sosyoteknik bir analizle ve eleştirel bir bakış açısıyla ele almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılı olan 1923'te çeviri teknolojilerine dair bilinen herhangi bir gelişme yoktur. Bir Kurtuluş Savaşı vererek kurulan Cumhuriyet uluslararası düzlemde kendine bir yer edinme sürecine girer ve Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde büyük devrimler gerçekleşir. Elbette bu devrimlerde çevirinin de rolü vardır. Örneğin, yeni sistemin ilan edilmesinin hemen ardından girişilen hukuk devriminin temel taşlarını oluşturan metinler kıta Avrupası'ndan çeviri yoluyla iktibas edilir (Yazıcı & Yazıcı, 2020).

Cumhuriyeti'mizin kurulduğu yıl Walter Benjamin, Baudelaire çevirisinin giriş kısmında "Çevirmenin Görevi" başlığıyla kaleme aldığı yazıda çevrilebilirlik kavramına da değinir:

Dil ürünlerinin çevrilebilirliği üzerinde, insanlar açısından bunlar çevrilemez nitelik taşısalar bile, durmak gerekir. Üstelik katı bir çeviri kavramı çıkış noktası alındığında, bu ürünlerin gerçekten de belli ölçüde çevrilemez olması gerekmez mi? Belli dil ürünlerinin çevirisi istenmeli midir, sorusu, işte böyle bağımsız kılınmış bir anlam içerisinde ortaya

konmalıdır. Çünkü burada geçerli olan tümce şudur: Çeviri bir biçimse eğer, o zaman çevrilebilirlik belli yapıtların temel özelliklerinden sayılmalıdır. (Benjamin, 1923/1983)¹

Dilbilimci, edebiyat eleştirmeni ve filozofun gözünden bakıldığında, çeviri çok farklı etkenlerin devreye girdiği karmaşık bir süreçtir. Bununla birlikte, çeviribilimin henüz bir bilim dalı olarak ortaya çıkmadığı dönemlerde dilbilimcilerin yanı sıra matematikçiler de dil ve çeviri üzerine kafa yormuş ve genellikle dili çözülebilecek bir kod olarak görmüşlerdir. Volapük ve Esperanto gibi evrensel dil oluşturma çabaları ise 19. yüzyılın sonlarında görülmüştür. Birçok işi olduğu gibi, çeviriyi de makinelere yaptırabilir miyiz fikri de yine 1920'li yılların başında somutlaşır. Çeviri makinesi olarak adlandırılacak ilk cihazın 1924 yılında Estonya'da A. Vaker (ya da Baker) adlı bir kişi tarafından icat edildiği düşünülmektedir (Melçuk v& Raviç, 1967). Ne yazık ki bu cihaza dair herhangi bir görüntü ya da yazılı belge bulunmamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti ilk on yılında sanayisini geliştirmeye, devrimleri kökleştirmeye ve yeni devrimler yapmaya odaklanır. Cumhuriyetin 10. yıldönümünde yaptığı konuşmada Atatürk aklın ve bilimin önemine vurgu yapar. Dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden lider, bilimsel ilerleme yolunda dilin ve okuryazarlığın öneminin farkındadır. 1928 yılında yapılan Harf Devrimiyle okuryazarlık oranları artmaya başlar ve 1930'lara gelindiğinde çeviri yoluyla Batı'dan ve Doğu'dan klasik eserlerin okunması teşvik edilir. Tercüme Bürosu bunun en etkin aracıdır². Bununla birlikte, Atatürk'ün 1932 yılında "Bilim çeviri ile olmaz, incelemekle olur." dediği de aktarılmaktadır (Atatürk Araştırma Merkezi, 2023). Çeviri etkinliğini dışlamamakla beraber, bir ulusun kendi bilimini ve teknolojisini geliştirerek bağımlılıktan kurtulabileceğine işaret eden bu söz, konu çeviri teknolojilerine geldiğinde ayrı bir önem kazanmaktadır.

2. İlk çeviri makineleri

1933 yılında dünyada iki çeviri makinesi örneği ortaya çıkmıştır. İki farklı makinenin mucitlerinin ikisinin de yolu şimdiki adı St. Petersburg olan Petrograd'dan geçmiştir. İki mucidi tam bir zaman sırasına koymak mümkün değildir; zira ikisinin de benzer dönemlerde, farklı coğrafyalarda benzer konulara kafa yorduğu bilinmektedir. Tiflis doğumlu Georges Artsrouni, Bolşevik Devrimi'nin kalbi olan şehirde bir Fransız yüksekokulunda mühendislik eğitimi alır, ama devrimden sonra, iç savaş sırasında Fransa'ya göç eder. Fransa'da yaptığı çalışmalar sonucunda çeviri makinesi icat eden Artsrouni, makinesine "mekanik beyin" adını verir (Daumas, 1965). Elektronik sözlük

¹ Walter Benjamin'in bu metni Millî Eğitim Bakanlığının çıkardığı Tercüme Dergisinin 1961 yılında yayımlanan 73-74. sayısında Melâhat Özgü'nün çevirisiyle "Çeviricinin Ödevi" başlığıyla yer almıştır. Yukarıdaki alıntıyı Özgü şöyle çevirmiştir: "[...] çevrilemeyecek deyiş tarzlarının bile çevrilebileceği söylenebilir. Çok kesin bir çeviri kavramı altında, tamamiyle değilse bile, hiç olmazsa bir dereceye kadar çevrilir – Bu halde, deyiş tarzlarının çevrilmesi istenmeli mi, diye de sorulabilir? Çünkü: "Çeviri, eğer bir şekilde, o zaman bu tarzların çevrilmesi, birçok eserler için ön plânda gelmelidir", cümlesinin hâlâ değeri vardır." (s. 112) Benjamin, W. (1923/1983, Eylül-Ekim). Çeviricinin Ödevi. *Tercüme* (73-74), 110-121. (M. Özgü, Çev.)

² Konumuz gereği burada Sabri Gürses'in (2022) kaleme aldığı Tercüme Makinesi adlı bilim-kurgu öyküsünü de anmak gerekir.

olarak nitelendirilebilecek bu cihaz metinlerin bir dilden diğerine mekanik yolla aktarılabilceği fikrini somutlaştırması bakımından oldukça önemlidir.

Diğer önemli isim Pyotr Petroviç Smirnov-Troyanski'dir (Пётр Петрович Смирнов-Троянский). Troyanski, o dönemdeki adı Petrograd İmparatorluk Üniversitesi olan St. Petersburg Devlet Üniversitesi'ne girer, fakat Birinci Dünya Savaşı nedeniyle eğitimini tamamlayamaz. Devrimden sonra ülkesinde kalmaya devam eden ve Kızıl Profesörler Enstitüsü'ne dönen Troyanski 1933 yılında SSCB Bilimler Akademisi'nde göreve başlar. Troyanski, eşzamanlı olarak bir ya da birden fazla dilde çeviri üretmek için bir makine icat etmiştir. Troyanski'nin çalışmaları kendisi hayattayken hak ettiği ilgiyi görmez, ancak 1950'lerde SSCB'de makine çevirisi çalışmaları hız kazandığında Sovyet bilim insanları onun ne kadar değerli bir iş yaptığının farkına varırlar (Gordin, 2020). Artsrouni de çalışmalarını 1940'lara kadar ilerletse de bilgisayarın ayak sesleriyle onun mekanik temelli çalışmaları da gölgede kalır.

İkinci Dünya Savaşı tüm ülkelerde büyük yıkım yaratır ve dünya dengeleri büyük ölçüde değişir. Savaş sırasında geliştirilen şifre çözme çalışmalarının çeviri alanına da yansımaları olacaktır. Bitimine kadar bu ikinci savaşa doğrudan dâhil olmayan ülkemizde ise savaşın başlangıcından tam dört ay önce düzenlenen Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda 1940 yılında Tercüme Bürosu kurulur. Genç Türkiye Cumhuriyeti dünya klasiklerini Türkçeye kazandırarak kültür ve edebiyat alanında ilerleme kaydetme çabasındayken, savaş sonrası iki büyük güç olarak sahneye çıkan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) makine çevirisi çalışmalarına odaklanmışlardır. Bu çalışmalarda çevirinin amacının kültür ve edebiyatla ilgisi yoktur; odak noktası bilim ve tekniktir.

Amerikalı tarihçi Michael Gordin'in (2016) ironik şekilde Dostoyevski Makinesi olarak adlandırdığı çeviri makinesi Georgetown Üniversitesi ve IBM şirketi işbirliğinde gerçekleştirilen bir proje kapsamında yaratılır. 1954 yılında bu makinenin marifetleri halka tanıtılır, ancak bu noktaya kolay gelinmez. Rockefeller Vakfı'nın Doğa Bilimleri bölümünün başkanı matematikçi Weaver, 1946'da Andrew Donald Booth'a bütün dillerin savaşta düşman şifrelerini çözmek için kullanılan tekniklerle çözülebilecek bazı basit unsurlar içerebileceği fikrini paylaşır (The Committee on Science and Astronautics, 1960). Bir yıl sonra, sibernetiğin kurucusu Norbert Wiener'la da benzer düşünceleri paylaşır; ancak Wiener otomatik çeviri fikrini pek gerçekçi bulmaz. Weaver 1949 yılında bilim insanlarına yaptığı çağrıyla makine çevirisi çalışmalarının işaret fişeğini ateşler. Filozof, matematikçi, dilbilimci Yeşua Bar-Hillel'in makine çevirisi üzerinde çalışmak üzere İsrail'den MIT'ye davet edilmesi Weaver'ın çağrısından iki yıl sonra, ilk Mekanik Çeviri Konferansı'nın düzenlenmesi ise Bar-Hillel'in MIT'ye gelişinden bir yıl sonra gerçekleşir. Bu çalışmaların temel motivasyonu o zaman ileri düzeyde olan Sovyetler Birliği'nde yapılan bilimsel çalışmaları ve bunlara dair yayınları takip edebilmektir. Bunun için makine çevirisi projesine CIA olarak bilinen ABD Merkezî İstihbarat Teşkilatı'ndan Savunma Bakanlığı'na birçok kurum milyonlarca dolar hibe eder. Çok dilli ve çok uluslu yapısıyla çeviri konusunda motivasyonu yüksek olan SSCB'nin de bu tür çalışmalara girişmesi uzun sürmez. Troyanski'nin değerini anlayan Dimitri Panov (Belskaya, vd., 1959) makine çevirisi çalışmalarını koordine eder, Leningrad ve Moskova başta olmak

üzere birçok merkezde otomatik çeviri araştırmaları gerçekleştirir. Troyanski'yi "makine çevirisinin Babbage'ı" olarak niteleyen Bar-Hillel'in (1960, s. 111) de ifade ettiği üzere, Sovyetler Birliği makine çevirisi konusunda ABD'nin ilerisine geçse de bilgisayar teknolojisi konusunda ABD kadar hızlı ilerleme kaydedemediği için belirli bir noktadan sonra tikanır (Peters, 2016).

Makine çevirisinin yükselişe geçtiği bir dönem olarak nitelendirebileceğimiz 1950'lerden 1960'ların ortalarına kadar uzanan zaman diliminde Türkiye Cumhuriyeti'ni ilgilendiren gelişmeler de yaşanır. Çok partili döneme geçişle 1950 yılının mayıs ayında Demokrat Parti iktidara gelir ve Adnan Menderes başbakan olur. İkinci Dünya Savaşından sonra Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması (Varşova Paketi) çatısı altında iki farklı blok arasında birincisini seçen Menderes hükûmeti, Türkiye daha NATO'ya üye değilken Kore'deki, Güneylilerin 625 Savaşı (25 Haziran'da başladığı için), Kuzeylilerin Atayurdu Kurtarma Savaşı olarak adlandırdıkları ve günümüze kadar da sonlanmamış olan savaşa Türk askerini NATO'ya destek amaçlı göndermesiyle bu yoldaki seçimini iyice belirgin hâle getirir. Bu siyasal ve askerî tercihin Türkiye'deki makine çevirisi çalışmalarına da yansımaları olacaktır.

3. İlk Türkçe makine çevirisi teşebbüsü

Georgetown-IBM Deneyinin başına getirilen Léon Emile Dostert, Türkiye'yi de ziyaret eder ve İngilizce-Türkçe bir çeviri makinesi oluşturmayı planlar ya da oluşturmakla görevlendirilir. İngilizce eğitimi için 1958-1964 yılları arasında yaklaşık 1.200.000 dolarlık bir hibe de alan Dostert, Ankara Üniversitesi ve Gazi Enstitüsü ile çalışır (United States Agency for International Development. Contract Services Division, 1963). Nürnberg Mahkemelerinde IBM şirketinin eşzamanlı çeviri teçhizatını kurmak ve idare etmekle sorumlu olan Dostert, Yugoslavya ve Türkiye'de buna benzer düzeneklerle İngilizce öğretimine ilişkin çalışmalar yürütür. Dostert, makine çevirisi çalışmalarına temel oluşturacak İngilizce-Türkçe karşılaştırmalı sözdizim çalışmaları yürütmek üzere Roderick Ross MacDonald'ı Türkiye'ye tayin eder ve 1961 yılında İngilizce-Türkçe makine çevirisi projesi konuşulmaya başlanır. MacDonald'ın 1963 yılında hazırladığı raporda Türkçeye 11 sayfa ayrılmıştır.

Türkiye'nin kendi inisiyatifiyle değil, ABD yetkililerinin koordinasyonu ile yürütüldüğü anlaşılan Türkçe makine çevirisi çalışmalarına Türk bilim insanları da dâhil edilir. Örneğin, dilbilimci Sabahat Sansa (Tura) 1956-1957 yıllarında Fulbright bursuyla Georgetown Üniversitesi'ne gider; Benkü Kırşan (Aksoy) ise Columbia ve Georgetown Üniversitelerinde öğrenim görür. Gazi Öğretmen Eğitim Enstitüsü'nden eğitimbilimci Ferhunde Aker Teksas Üniversitesi'nde bir dönem dil eğitimi alır. Lütfi Salman Austin'de dilbilim tezi yazmıştır (Troike, 1991). Türkiye'de ABD'nin yürüttüğü dil çalışmalarına destek olan bir diğer isim de Gülzeren (Gülseren) Köprülü'dür (Lehmann, 2000, s. 149-150).

Bir yıl kadar sürdüğü anlaşılan hazırlık çalışmaları 1962 yılının sonlarına doğru durur, bilgisayara aktarılamadan kalır. Halbuki ülkemizde 1960 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü'nde IBM-650 bilgisayarının kullanıldığını görürüz. Gelgelelim, bu bilgisayar yaklaşık on yıl önce Georgetown-IBM deneyinde Rusça teknik metinleri İngilizceye

çevirmek için kullanılan IBM-701 bilgisayarından çok daha yavaş bir bilgisayardır. Elbette, projenin teknik yetersizlikten mi, insan kaynaklarının yetersizliğinden mi, Türkçenin yarattığı özel zorluklardan mı yoksa bürokratik ya da siyasi nedenlerle mi durdurulduğu tam olarak bilinmemektedir. O dönemde makine çevirisi çalışmalarında Hint-Avrupa dil çiftlerine odaklanıldığı ve Türkçe üzerinde bir projenin zorlayıcı olduğu da aktarılmaktadır (Troike, 1991, s. 472). Bu projenin resmî bir statü taşımadığı, GELP, yani Georgetown Üniversitesi İngilizce Dil Programı bünyesinde bir yan proje gibi yürütüldüğü ve 1960'lı yılların ortalarına doğru ABD'de makine çevirisi çalışmalarının 10 yıl önceki heyecanını yitirdiği ve verilen fonların azaldığı dikkate alınırsa, Türkçe makine çevirisi projesinin neden rafa kaldırıldığı daha iyi anlaşılır. Troike, GELP programının eğitim, Türkçe makine çevirisi projesinin ise askerî amaçlı olduğunu belirtir. Bununla birlikte, GELP'i daha yakından incelediğimizde, Pierce (1980) bu programın 1954-1962 yılları arasında uygulandığını, "Türkçeden başka bir dilde bir kelime duymamış birkaç düzine Türkü çeşitli Amerikan üniversitelerinden CIA programlarını başarıyla tamamlayacak düzeye getirecek şekilde eğittiğini" belirtmektedir (s. 30). Türkiye'nin ABD ile olan askerî işbirliğinin üst düzeyde fakat genel olarak tek taraflı olduğu 1962 yılının Ekim ayında yaşanan füze krizinde Türkiye'nin pasif rolünden de anlaşılmaktadır (Gheorghe, İplikçi, & Tokatlı, 2025).

Makine çevirisi tarihinde dönüm noktalarından biri de meşhur ALPAC (Automatic Language Processing Advisory Committee / Otomatik Dil İşleme Danışma Kurulu) raporudur. 1964 yılında kurulup iki yıl sonra 124 sayfalık bir rapor hazırlayan kurulun başında lowalı John Robinson Pierce vardır. Bilgisayar teknolojisinin gelişmesinde büyük rol oynayan, Troyanski gibi dâhilerin yetişemediği, makine çevirisi projelerini mümkün kılan transistörleri 1949'da icat eden ekipte yer alan Pierce'ın transistör teriminin de isim babası olduğu aktarılır (PBS, 1999). ALPAC raporunun makine çevirisi araştırmalarına etkisi çok olumsuz olur; fonlar kesilir, konuya ilgi azalır. Çeviriyi bilgisayarlara yaptırma fikri, 'bilgisayarlar çevirmenlere yardımcı olsun' fikrine evrilir. Gerek Sovyetler Birliği'nde gerekse Amerika Birleşik Devletleri'nde bu alanda bir duraklama dönemi yaşanır; ancak çalışmalar tamamen durmaz. Özellikle ABD'de şirketler otomatik çeviri işine girerler. Kamu kaynaklarıyla oluşturulan birikim, başta SYSTRAN olmak üzere özel şirketlerin kullanımına sunulur.

Matematikçi Cahit Arf 1959 yılında Erzurum'da yaptığı konuşmada makinelerin düşünüp düşünemeyeceğini ve nasıl düşünebileceğini sorgular. Komşumuz Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti olan ve Erzurum'a yaklaşık 500 km uzaklıkta bulunan Tiflis'teki hesaplama çalışmalarını örnek veren Arf ülkemizde de benzer çalışmalar yapılmasını arzular. Arf belki de Tiflis'te İgor Aleksandroviç Melçuk'un liderliğinde ve meslektaşı Mary Domenia'nın yardımıyla Gürcüce-Rusça makine çevirisi denemelerinden haberdardır. Arf'e göre "[i]nsan beyninin kendi kendisini kendi inisiyatifi ile tekemmül ettirmesine mukabil makine yapıldığı gibi kalmaktadır. Bununla beraber kendi kendisini tekemmül ettiren makine tasarlamak mümkündür" (1959, s. 103); fakat makinelerin "estetik bakımdan insan beynine" benzetilmesinin yakın gelecekte mümkün olmadığını ve belki de hiç mümkün olamayacağını düşündüğünü de belirtir (Arf, 1959, s. 103). Arf'ın bu sözleri sarf etmesinden 63 yıl sonra, yapay zekâ sohbet botlarının bilinç kazandığını iddia eden bir yazılım mühendisi Google şirketi

tarafından işten kovulur (De Cosmo, 2022). Türkiye’de, Georgetown projesi kapsamında yapılan gayriresmî girişimin dışında, yaklaşık 20 yıl boyunca makine çevirisi konusunda hiçbir çalışma yapılmaz. Ülkemizde, Arf’ın konuşmasında çalışma biçimini tarif ettiği makineler de üretil(e)memektedir. 1960’ların sonları ve 1970’lerin başlarında başlıca üniversitelerde bilgisayar mühendisliği bölümleri kurulmaya başlar.

4. 1970’li yıllardan İnternete Türkiye’de bilişim

Bilişim terimleri konusunda yaptığı katkılarıyla da bilinen Aydın Köksal doktor unvanını 1975 yılında Hacettepe Üniversitesi’nde, Türkçenin Özdevimli Biçimbilgisi Çözümlemesine İlk Yaklaşım başlıklı teziyle alır. Makine çevirisi çalışmalarına temel oluşturabilecek bir konu olması bakımından önemli olan bu çalışmaları yürüttüğü dönem olan 1975’te Aydın Köksal, Birleşmiş Milletler toplantısında Türkiye’yi temsil etmek üzere Moskova’ya gider ve gitmeden önce Sovyetler Birliği Bilimler Akademisiyle yazışarak, o dönemde, Köksal’ın deyiimiyle, özdevimli (otomatik) çeviri konusunda önde gelen isimler olan Olga Kulagina, Andreyev ve Melçuk ile görüşmek istediğini bildirir. Sadece Kulagina ve yardımcısıyla görüşebildiğini belirten Köksal aşağıdaki noktaları belirtmektedir:

Moskova’nın ünlü Özdevimli Çeviri Laboratuvarı’nda 36 dil üzerinde çalışıyorlardı, ama ellerinde bizim sahip olduğumuz olanaklarla donatılmış gelişmiş bilgisayar dizgeleri yoktu. Dilbilimciler, bilgisayarda uygulanacak algoritmalar tanımlayıp bunlardan elde edilebilecek çözümleme sonuçlarını, matematikçi gibi çalışan dilbilimci asistanlar eliyle sınıyorlardı. Böylece çözümleme algoritmaları ile ilgili “Gereçler” (Materiyali) üretip bunları yayınlıyorlardı. Bu çok yorucu işleri yapanlardan Şalyapina ile tanıştım, bu genç bilim kadınının sabrını ve çalışkanlığını övdüğümü anımsıyorum. Kendisini bilgisayar yerine koyup “elimdeki algoritmayı adım adım uygulasam nasıl bir çıktı elde edebilirdim” diye aylarca çalışmak kolay iş değildi. Benim elimde Avrupa’nın en büyük bilgisayarlarından biri vardı Hacettepe’de. Programlama yeteneklerimizi de iyice geliştirmiştik. Böyle olunca, bu koşullar bilimsel merakımızla bilgisayar hızıyla buluşunca, bu uğurda 5-6 yılımızı da verince doğal olarak iyi bir iş çıkarma şansımız doğmuştu. (Balci, 2010)

Aydın Köksal Andreyev, 1955 yılında Leningrad Devlet Üniversitesi’nde makine çevirisi grubu kurarak aradıl üzerine çalışmalar yürüten Nikolay Dimitriyevich Andreyev’i (Николай Дмитриевич Андреев) kastediyor olmalıdır. Olga Kulagina ise Melçuk’la birlikte çalışan ekipte yer alan başarılı bir bilim kadınıdır. Aydın Köksal Türkiye’deki bilgisayarlarla övünse de, bu bilgisayarlar elbette IBM yapımıdır (Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, t.y.) ve ülkemizde makine çevirisi alanında 1980’lere kadar herhangi bir çalışma yapılmaz. Köksal, makine çevirisine olan ilgisini 1982 yılında yayımlanan Dilbilim Seçkisi (Günümüz Dilbilimiyle İlgili Yazılardan Çeviriler) kitabında Bilişimsel Dilbilim başlığını taşıyan bir makaleyi çevirerek gösterir. Bu makalenin alt başlıklarından biri ‘Mekanik Çeviri’dir. Köksal daha sonra mekanik çevirisi konusunda çalışmalarında bulunmaz. Kurulduğu yıl olan 1971’den 1975’e kadar Türkiye Bilişim Derneği (TBD) başkanı olarak görev yapar (Türkiye Bilişim Derneği, t.y.). TBD’nin ikinci başkanı Necdet Bulut’tur. Purdue Üniversitesi’nden doktora derecesini alıp 1974’te Türkiye’ye dönen Bulut’un bilişim teknolojisi üzerine onlarca yazısı bulunmaktadır

(Erdilek Bulut, 2018). Necdet Bulut, “İleri Teknoloji” başlıklı yazısında yukarıda belirtilen teknolojik bağımlılığa vurgu yapar: “İleri teknoloji toplumların kendi iç çelişkilerinden, kendi iç dinamiklerinden doğduğunda toplumları ileri götürmekte. Oysa ülkemiz gibi emperyalizmin biçimlendirdiği çarpık kapitalistleşme sürecini yaşayan bir ülkede teknoloji üretilmemektedir. Teknoloji dışardan ithal edilmektedir” (Erdilek Bulut, 2018, s. 113). İthal teknolojiyi kullanacak teknik eleman eksikliğini de dile getiren Bulut, üniversitelerdeki eğitim programlarının yetersiz kaldığı için bilgisayar eğitiminin çokuluslu şirketlerin tekelinde kaldığını da belirtir (s. 114). Necdet Bulut sadece bir yıl görevde kalabilir; 1978’de silahlı saldırı sonucu hayatını kaybeder.

Türkiye 24 Ocak 1980’de alınan kararlarla neoliberal politikaları hayata geçirmeye başlar ve 12 Eylül darbesini takip eden yıllarda daha çok dışa bağımlı hâle gelir. ABD’de Reagan, Birleşik Krallık’ta Thatcher yönetimleriyle muhafazakâr bir rüzgârın estiği dünyada Sovyetler Birliği’nde de adım adım çözülmüş doğru bir gidiş görülür. Bununla birlikte, teknoloji alanında büyük gelişmeler yaşanır. Mikrobilgisayarların ve kişisel bilgisayarların ortaya çıktığı yıllarda analogdan dijital geçiş de hızlanır.

Birinci Ulusal Bilişim Kongresi (Bilişim ’76) 16-18 Ekim 1976’da Ankara’da, Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde yapılır ve kongreye 67 kuruluş 250 kişi katılır ve toplam 30 bildiri sunulur (Türkiye Bilişim Derneği, t.y.). Necdet Bulut “Ulusal Bilişim Politikası - Güncel Görev” başlıklı bir bildiri sunar. İkinci kongre (Bilişim ’78) 18 Aralık 1978’de yine Ankara’da toplanır ve Aydın Köksal burada “Türkçenin Özdevimli Biçimbilim Çözümlemesi” başlıklı bildirisini sunar. Türkiye’de mekanik çeviriyle doğrudan ilgili ilk çalışmaya Üçüncü Ulusal Bilişim Kurultayı’nda (Bilişim ’80) rastlanmaktadır. Atilla Elçi ve Zeki Sagay 1981 yılında yapılan kurultayda “İngilizceden Türkçeye Özdevimli Çeviri” başlıklı bildiriyi sunarlar. Zeki Sagay, yüksek lisans tezini Atilla Elçi danışmanlığında ODTÜ Bilgisayar Mühendisliği Bölümü’nde yazar. Tez başlığı da sundukları bildiriyi paraleldir: “A computer translation of English to Turkish” [İngilizceden Türkçeye Bir Bilgisayar Çevirisi]³. Doğal dil tanımı için bir ara dil tasarlayan Sagay, ürettiği yazılıma Çevirmen adını verir ve şöyle belirtir: “Çevirmen, İngilizce teknik metinleri herhangi bir ön işlem olmaksızın girdi olarak alır nokta çıktı verilen metnin düzgün bir Türkçe çevirisidir. Çevirilmiş metin üzerinde ek bir işlem yapmaya gerek yoktur. Çeviri Türkçe seslem ve sözdizimsel kurallara uygundur. (Sagay, 1981, s. ix).”

Zeki Sagay’ın tezinin “Kaynakça” bölümünde Mehmet Ali Özenci’ye ait ve 1978 tarihli “An Experiment in English-Turkish Translation Using Digital Computers” [İngilizceden Türkçeye Bilgisayar Çevirisi Üzerine Bir Çalışma] başlıklı yüksek lisans tezi yer almaktadır. Elektrik mühendisliği bölümünde okuyan Özenci’nin tez danışmanı Türkiye Bilişim Derneği başkanlığı da yapmış olan Güney Gönenç’tir. Sagay’ın tezinden farklı olarak bir artdüzeltim (post-editing) öngörülmektedir. Bu bağlamda, “çeviri

³ ODTÜ veritabanında “A Computer Translation from English to Turkish” (Sagay, 1981) olarak kaydedilen tezin başlığı, tezin danışmanı olan Atilla Elçi’nin şu anda bağlı olduğu üniversitenin internet sitesinde yer alan ayrıntılı özgeçmişinde “Bir Özdevimli Özet Çıkarma Yöntemi” olarak belirtilmiştir ancak Sagay’ın yüksek lisans tezi incelendiğinde bunun tezin Kaynakça bölümünde “Özdevimli Özet Çıkarma Yöntemi” olarak verilen bildiri (Bilişim ’80 kurultayı) başlığı olduğu anlaşılmaktadır. Elçi ve Sagay aynı kurultayda “Özdevimli Sözcük Üretimi” başlıklı bir bildiri daha sunmuşlardır.

sürecinde yararlanılmak üzere yaklaşık 7000 sözcük içeren bir otomatik sözlük ile 556 İngilizce-Türkçe örü çifti içeren bir örü sözlüğü yaratılmıştır. Geliştirilen yöntem türlü İngilizce metinler üzerinde denenmiş ve elde edilen bilgisayar çıktıları artdüzeltilmelerce elden geçirilmiştir” (Özenci, 1978, s. v). Tezin kaynakça kısmında Türkçe hiçbir esere atıf yapılmadığı görülmektedir. Sagay ise yaklaşık 20 Türkçe çalışmaya referans verir; buna Özenci'nin danışmanı Gönenç'in 1973 ve 1975 tarihli iki çalışması da dâhildir. Bilişim dünyasında çalışmalarını sürdüren Atilla Elçi, Zeki Sagay ve Mehmet Ali Özenci'nin makine çevirisi konusuna tekrar değinmedikleri, fakat yaklaşık yarım asır önce yaptıkları çalışmalarla öncü rolü oynadıkları anlaşılmaktadır.

1980'li yıllarda dünyada kural temelli makine çevirisine ek olarak örnek temelli yaklaşım da kullanılmaya başlanır. Aynı dönemde çeviriyi otomatik olarak yapan araçlardan ziyade çevirmene destek olacak araçların üretilmesine odaklanılır. Bu bağlamda, terim yönetim sistemleri ve çeviri belleği sistemleri tasarlanır. Bu alanda önde giden şirketler Almanya menşeli TRADOS ve İsviçre menşeli STAR şirketleri olur. Ülkemizde mütercim-tercümanlık bölümleri 1983 yılında kurulmuştur. Avrupa Birliği'nin üye sayısının arttığı, SSCB'nin dağıldığı ve yeni dünya düzeninin yerleştiği bir dönemde dünya internet ile tanışır.

5. İnternet ve sonrası

Türkiye’de 1990’lı yıllarda yapılan makine çevirisi çalışmaları Türkiye’nin üyesi olduğu NATO fonlarıyla gerçekleşmiştir (Arslan, 2019). Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2000 yılında hazırladığı Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında yayımlanan Türk Dili Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nun Türkçe Dil ve Konuşma İşleme bölümünde bu projeye yer verilir: “Türkçenin bilgisayar ortamında işlenmesi konusunda yapılmış olan çalışmalar son zamanlara kadar oldukça sınırlı kalmıştır. Bu konuda en kapsamlı çalışmalar 1993 senesinde Bilkent Üniversitesi'nde NATO Science for Stability programı tarafından 600.000 dolarlık bir fonla desteklenen TU-LANGUAGE projesi kapsamında yapılmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000, s. 32). Söz konusu proje kapsamında birçok araştırmacı Türkçe doğal dil işleme çalışmaları gerçekleştirmiştir (örn. Oflazer, Göçmen & Bozşahin, 1994; Tın & Akman, 1995) ve bir de makine çevirisi denemesi yapılmıştır (Turhan, 1997)⁴.

Science for Stability, yani İstikrar için Bilim programı Yunanistan, Portekiz ve Türkiye’ye yönelik bir programdır ve Mehmet Nimet Özdaş'ın NATO Bilim Danışmanı olarak görev yaptığı dönemde başlatılmıştır. Bu program “bilimin iletilemesinin siyasi dalgalanmaların yaşandığı zamanlarda istikrarı sağlayan bir güç olabileceği” düşüncesiyle geliştirilir (NATO, 2018). Özdaş, 1961 yılında İstanbul Üniversitesi Bilgisayar Merkezini kurmuştur, TÜBİTAK'ın kurucu genel sekreterliği ve bilim kurulu üyeliği görevlerinde bulunmuştur, NATO'daki görevinin ardından devlet bakanlığı yapmıştır ve sonrasında da İslam Bilimler Akademisi kurucu üyesi olmuştur. Özdaş'ın teşvikiyle başlatılan İstikrar için Bilim programı sayesinde birçok bilim alanında projelerin desteklendiği ve makine

⁴ Çigdem Keyder Turhan 1998 yılında Doç. Dr. Mehmet Tolun danışmanlığında “Structural transfer in an English to Turkish machine translation system” başlıklı doktora tezini tamamlar.

çevirisi araştırmalarının 1950’lerde olduğu gibi askerî kurumların ilgisini çektiği görülmüştür.

İngilizce-Türkçe ilk etkileşimli çeviri sistemi 1994 yılında piyasaya sürülmüştür. Sagay’ın tezinden hareketle oluşturulan çeviri programı Çevirmen 2000 yılına kadar desteklenmiştir. 1990’lı yılların ortalarından itibaren bilgisayar destekli çeviri araçları ticari ürünler olarak piyasaya sürülmüştür. İnternet üzerinde çalışan ilk otomatik çeviri aracı Babelfish 1997’de hizmete başlamıştır. Altavista-SYSTRAN ortaklığıyla geliştirilen bu ürünün sitesi devreye sokulduktan 15 dakika sonra aşırı talepten çöker (National Public Radio, 1998) ama sonrasında elbette tekrar çalışmaya başlamıştır.

Makine çevirisi alanında 1993 yılında Türkçeden Diğer Türki Dillere Makine Çevirisi ve Azerbaycan Dili İçin Bir Uygulama (Machine translation from Turkish to other Turkic languages and an implementation for the Azeri language) adlı yüksek lisans tezi Selahattin Kuru’nun danışmanlığında İlker Hamzaoglu tarafından Boğaziçi Üniversitesi’nde yazılmıştır. Türkçe bilgisayarlı dilbilim alanındaki çalışmalar da hızlanmıştır. Bu konuda çalışan Tunga Güngör de yine Selahattin Kuru’nun danışmanlığında 1995 yılında Türkçenin morfolojik analizi üzerine doktora tezini yazmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi’ndeki verilere göre Türkiye’de makine çevirisi üzerine 1993 yılından sonra dört yüksek lisans ve bir doktora tezi yazılmış; 2007’den itibaren sayılarda artış görülmüştür.

Dünyada 2000’li yıllarda çeviri ve teknoloji konusunda yayımlanan akademik çalışmaların sayısı giderek artmıştır. 1970’li yıllarda tek başına bir bilim dalı hâline gelmeye başlayan çeviribilim de o zamana kadar genellikle mühendislerin, matematikçilerin ve dilbilimcilerin çalışma alanlarından olan makine çevirisine ilgi göstermeye başlamıştır. Türkiye’de bunun öncüleri, eğitimbilimci olmalarına rağmen Hacettepe Üniversitesi’nden Ayhan Sezer ve Faruk Türker sayılabilir. Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi’nin ilk sayısında “Bilgisayarlı Çeviri Mümkün müdür?” ve “Bilgisayarlı Çeviriye Doğru” başlıklı çalışmalar yayımlanmıştır. 1995 yılında yine aynı üniversitenin Mütercim Tercümanlık bölümünden İsmail Boztaş çeviri teknolojilerini ele aldığı bir makale yazmıştır. Bu makalelerden sonra dergide 2005 yılına kadar bilgisayar çevirisine değinen bir çalışma yayımlanmamıştır.

Giderek dijitalleşen dünyada çeviri hacmi de giderek artmış ve dijital ortamda gerçekleşen ve dijital ortama aktarılan çeviriler aracılığıyla çeviri makinelerinin ürettiği metinlerin kalitesi de artırılmaya çalışılmıştır. Teknoloji devlerinin de otomatik çeviriye yatırım yaptığı 2000’ler, bilgisayar destekli çeviri araçlarının da yaygınlaştığı dönem olur. Mütercim-Tercümanlık bölümlerinin lisansüstü programlarında çalışmalar yürüten akademisyenler de çeviri teknolojileri üzerine tezler yazmaya başlamıştır. Sinem Canım’ın (2008) ağ sayfalarının yerleştirilmesi konusunu, Özge Çetin’in (2009) ise yapay zekâ-çeviri ilişkisini incelediği yüksek lisans tezleri bunun ilk örnekleridir. Bununla birlikte, Türkiye’de Mütercim Tercümanlık alanında lisans düzeyindeki eğitimde de çeviri teknolojileri dersleri müfredata girer (Şahin, 2013a; Balkul, 2015). Daha önce genel bilgisayar okuryazarlığı odaklı şekilde işlenen dersler daha çok çeviri araçları ve çeviriye yardımcı araçları konu edinir. Google’ın 2009 yılında Türkçeyi de envanterine dâhil etmesiyle Türkiye’de de makine çevirisi giderek görünür hâle gelmeye başlamıştır.

2010'lardan itibaren çeviri teknolojileri çeviri endüstrisinin ayrılmaz bir parçası olur. Bulut tabanlı çeviri platformları, sundukları pratik çözümlerle işletmelerin ve serbest çevirmenlerin ilgisini çekmiştir. Dolayısıyla, çevirmenlerden teknoloji araçlarını etkin bir şekilde kullanmaları, bir başka deyişle, siborg çevirmenler (Robinson, 1999-2000) olmaları beklenmektedir.

Çeviri teknolojileri konusunda ilk kitap olan *Çeviri ve Teknoloji* (Şahin, 2013b) 2013 yılında yayımlanmıştır. Yine aynı yazar tarafından çeviri teknolojilerine yönelik derslerde kullanılmak üzere herkese açık olacak şekilde, EPUB 3 formatında, görseller ve video kayıtlarıyla zenginleştirilmiş bir içerikle hazırlanan *Bilgisayar Destekli Çeviri* e-kitabı da 2019'da okurlara ulaşmıştır. Mütercim Tercümanlık/Çeviribilim bölümlerinde çeviri teknolojilerine yönelik seçmeli derslerin sayısı genel olarak artar.

2016 yılının sonlarına doğru, nöral makine çevirisi denilen ve insan beyninin sinir ağlarının işleyişini örnek alarak çalıştığı iddia edilen makine çevirisi paradigması karşımıza çıkar. Bir süre kötü model olarak görülen bilgisayar çevirisi çıktıları artık birçok konu alanında yazılmış metinler (örn. teknik ve hukuki metinler, tıp, finans ve haber metinleri) için şaşırtıcı derecede 'kullanılabilir' düzeye ulaşır. Sentetik metinlerin giderek arttığı ve birçok çeviri işini yapan makinelerin eğitiminde de kullanıldığı dikkate alındığında, makinelerin ürettiği çevirileri yapay çeviri olarak adlandırmak yerinde olur (Şahin, 2023).

Mütercim Tercümanlık/Çeviribilim bölümlerinde, yerelleştirme konusunda ilk doktora tezi Sinem Canım (2014) tarafından; çeviri teknolojileri eğitimi konusunda ise Halil İbrahim Balkul (2015) tarafından yazılmıştır. Makine çevirisi konusunda tamamlanan ilk doktora tezi Selçuk Eryatmaz'a (2017) aittir. Bilgisayar çevirisini düzeltme işlemi de giderek yaygınlaşan bir uygulama hâline gelirken, bu konuda ilk doktora tezi de Caner Çetiner (2019) tarafından tamamlanır. 2008'den bu yana bu konularda yazılan yüksek lisans tezlerinin sayısı giderek artmaktadır (Moralı & Şahin, 2025). Aynı şekilde çeviri teknolojileri konusunda Türkçe kitap sayısı da 10'u aşmaktadır. YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine göre mühendislik bölümlerinde de makine çevirisi konusunda 2000 yılından bu yana 40'tan fazla lisansüstü tez tamamlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş dönemlerinden bu yana çeviriye özel bir önem vermektedir. Edebî ve bilimsel eserlerin çevirisi, görsel-işitsel içeriklerin çevirisi, haber, yazılım, oyun ve ağ çevirisi büyük bir çeviri endüstrisini teşkil etmektedir. 1987 yılında Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusu yapan ülkemiz bu bağlamda çeviri faaliyetlerini de hızlandırdı, hukuki metinlerin çevirisi de büyük bir hacme ulaşmıştır. 1990'lı yılların ortalarından bu yana piyasada kullanılmalarına rağmen -Türkiye'ye girişi yaklaşık 10 yıl geç olsa da- bilgisayar destekli araçlar vasıtasıyla çeviri üretilerek hızlanmış metinler havuzu oluşturulamadığı görülmektedir. Yapay öğrenmede temiz verinin önemi açıktır.

Bu tür çift dilli ya da çok dilli metin bütünceleri, ulusal düzeyde hizmet verebilecek terim bankalarının, çeviri belleklerinin, otomatik çeviri sistemlerinin ve bilgisayar destekli çeviri araçlarının geliştirilmesi için önemli bir veri altyapısı oluşturma potansiyeli taşımaktadır (Şahin ve Gürses, 2023). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı Terminoloji Veri Tabanı (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı,

t.y.) gibi araçlar son yıllarda kullanıma açılarak çevirmenler için önemli bir kaynak hâline gelmiştir; ancak bugün çeviri teknolojileri konusunda, birçok alanda olduğu gibi, ithal teknolojilere bağımlı kalınmaktadır. Dijital translatiosferde (Şahin ve Gürses, 2023) çevirmenleri ve toplumları büyük şirketlerin kontrolünden ve sömüründen kurtarabilecek politikalar geliştirilebilir. Buna yönelik tartışma *Yapay Çeviri* kitabında devam ettirilmiştir (Şahin, 2023).

2023 Eylül ayında Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilimi ve Bilgisayar Mühendisliği Bölümlerinin ortaklaşa düzenlediği 1. Ulusal Çeviri Teknolojileri Kongresi, Türkiye'deki çeviribilimcileri ile dil teknolojileri ve doğal dil işleme alanlarında araştırmalar yürüten mühendisleri bir araya getirmesi bakımından önemli bir adım olmuştur. Edebî metinlerin çevirisinde makine çevirisinin kullanımını irdelemek, makine çevirisinin belirli bir çevirmenin üslubunu yansıtmaya potansiyelini araştırarak teknolojinin insani yönünü öne çıkarmak gibi amaçlarla 2021 yılında başlayan ve tamamlanma aşamasında olan TÜBİTAK destekli bir projede çeviribilimcilerin ve mühendislerin bir araya gelmesi bu kongrenin temel motivasyonlarından biri olmuştur (Şahin, vd., 2021). Kongrenin ikincisi 2025 yılının Kasım ayında Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nde başarıyla gerçekleştirilmiştir. Üçüncüsü için hazırlıklar başlamıştır. Bunun dışında üniversitelerde çeviri teknolojileri konusunda düzenlenen etkinliklerin sayısı da giderek artmaktadır. Tüm bu gelişmeler ülkemizde bu konuda ilginin canlı olduğunu göstermekte ve somut adımların atılacağına dair umutları artırmaktadır.

6. Sonuç

Çeviri teknolojileri, Türkiye'deki ve dünyadaki toplumsal ve siyasal gelişmelerden bağımsız olarak gelişmemiştir. Kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihine sosyoteknik perspektiften bakıldığında, özellikle makine çevirisi alanında ulusal düzeyde çalışmaların çok geç başladığını, teknolojik egemenliğin tam olarak sağlanmadığını ve bunun da teknolojik araçların kısıtlı düzeyde kalmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. Bugün Türkiye'de Mütercim Tercümanlık/Çeviribilim bölümlerinin sayısı 100'e yaklaşmasına rağmen, çeviri teknolojileri konusunda uluslararası düzlemde ses getiren bilimsel araştırma ya da ürün sayısının çok az olması, yine çeviri teknolojilerinin ekonomi politiğiyle ilişkili olmasından kaynaklanır. Elbette, 10 yıllık dönemlere odaklanan çalışmalarla bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler daha ayrıntılı bir incelemeyi hak etmektedir.

Giderek gelişen ve teknoloji devlerinin tekeline giren dil teknolojileri, yapay zekâ ve büyük dil modelleri çevirmenler için büyük bir destek gibi görünürken, diğer yandan geleceğe dair kaygıları (Şahin ve Oral, 2021; Kılıç, 2025; Peeters vd., 2026) da artırmaktadır. 20. yıldönümünü kutlayan Google Translate İngilizceden Türkçeye yapılan çevirilerin yoğunluğuna dikkat çekiyor (Google, 2026). Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Türkiye'de her beş kişiden biri yapay zekâ aracı kullandığını belirtmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2025). Gerek otomatik çeviri gerekse diğer işler için kullanılan araçların, birkaç küçük ölçekli ya da yerel araç dışında, hiçbiri Türkiye'ye ait ya da Türkiye'de üretilmemiştir.

Daha büyük ölçekte, işsizlik, savaşlar, kuraklık, kirlilik gibi sorunlar tüm dünya için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Böyle bir ortamda, teknoloji alanında yeterli ilerleme gösteremeyen toplumlar daha kırılgan hâle gelmektedir. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki heyecanı yeniden canlandırarak bilim ve teknolojide daha ileri gidebilmesi mümkündür. Necdet Bulut'un 1976 yılında ulusal bilişim politikası için sıraladığı güncel görevlerin birçoğu (eğitimin yaygınlaştırılması, paylaşımın ve bütüncül yaklaşımın özendirilmesi, yazılım araştırmasına ve üretimine ağırlık verilmesi gibi) hâlâ güncelliğini korumaktadır. Bu görevlerin tam olarak yerine getirilebilmesi için öncelikle eğitime ve öğretime daha fazla kamu kaynağı ayrılması, eğitimin eşit ve ücretsiz olması ve bilimsel çalışmaların kamu kaynaklarıyla daha fazla desteklenmesi önemlidir. Zira, makine çevirisi çalışmalarının zirve yaptığı 1950'li yıllarda ve 1960'lı yılların ortalarına kadar, bilimsel çalışmaların gerek ABD'de gerekse doğası gereği SSCB'de kamu mali kaynaklarıyla desteklendiği görülmektedir. 1960'lı yılların başlarında ABD tarafından yürütülmesi planlanan, ancak yine ABD yetkilileri tarafından sonlandırılan makine çevirisi çalışmalarının, yukarıda adı geçen Türk bilim insanları tarafından sürdürülmemesi; söz konusu bilim insanlarının bağlı olduğu üniversitelerin ya da kamu kuruluşlarının konuya yeterli ilgi göstermemesi ve Necdet Bulut'un dile getirdiği görevlere önem verilmemesi, Türkiye'de çeviri teknolojileri alanı için bir talihsizlik olarak nitelendirilebilir.

Bugün Türkiye'de gerçekleştirilen birçok küçük ölçekli veya yerel bilimsel çalışmanın, kısıtlı imkânlarla rağmen nicelik ve nitelik bakımından üst seviyede olduğunu dikkate aldığımızda, ülkemizin bilim ve teknoloji alanında çok daha iyi bir konuma gelme potansiyeli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bilişim politikası iyileştirilerek çeviri teknolojileri alanında da çevirmenlerin haklarının korunacağı, daha sağlıklı ve adil bir çeviri evreni yaratılabilir ve dışa bağımlılık azaltılabilir. Bu tür çalışmalar genç araştırmacılar ve çevirmenler için de motivasyon sağlayan modeller oluşturarak daha kesintisiz, bütünlüklü ve yenilikçi çalışmaları tetikleme potansiyeline sahip olacaktır. Bu makale, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çeviri teknolojilerine genel bir bakış sunmuş ve 2000'li yıllara kadar olan döneme odaklanmıştır. Daha ayrıntılı ve 10 yıllık dönemleri analiz eden çalışmalarla çeviri teknolojileri tarihine yönelik incelemeler genişletilebilir; böylelikle günümüz çalışmalarına ışık tutan bir tablo ortaya çıkarılabilir.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Mehmet Şahin %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya üretken yapay zekâ sistemi kullanılmamıştır.

Author Contributions

First Author: Mehmet Şahin 100 %

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Financial Support: The author declares that he received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence (AI)-based or generative AI tools were used in the preparation of this manuscript.

Kaynakça

- Arf, C. (1959). Makine düşünebilir mi ve nasıl düşünebilir. *Atatürk Üniversitesi-Üniversite Çalışmalarını Muhite Yayma ve Halk Eğitimi Yayınları Konferanslar Serisi*, (1), 91-103.
- Arslan, E. (2019). *Makine çevirisi*. Hiperlink Yayınları.
- Atatürk Araştırma Merkezi. (2023, 27 Haziran). *Kültür ve bilim*. <https://atam.gov.tr/kultur-ve-bilim/>
- Balcı, A. (2010). Aydın Köksal ile Türk Dillerinde ortak bilim sözleri üzerine Söyleşi. *Türk Dili, Dil ve Edebiyatı Dergisi*, XCIX(705), 218-237. <https://guneyturkistan.wordpress.com/2011/01/08/turk-dillerinde-ortak-bilim-sozleri-uzerine-soylesi/>
- Balkul, H. İ. (2015). *Türkiye'de akademik çeviri eğitiminde çeviri teknolojilerinin yerinin sorgulanması: müfredat analizi ve öğretim elemanlarının konuya ilişkin görüşleri üzerinden bir inceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Bar-Hillel, Y. (1960). The present status of automatic translation of languages. *Advances in computers*, 1, 91-163.
- Belskaya, İ. K., Karolyev, L. N., & Panov, D. Y. (Ed.). (1959). *Переводная машина П.П. Троянского: сборник материалов о переводной машине для перевода с одного языка на другие, предложенной П.П. Троянским в 1933 г. Академия Наук СССР*.
- Benjamin, W. (1923/1983, Eylül-Ekim). Çevirmenin görevi. *Yazko Çeviri* (14), 128-137. (Çev. A. Cemal)
- Boztaş, İ. (1995). Eğitim teknolojisindeki gelişmeler ışığında çeviri edimi. *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 29-33.
- Bradford, A. (2023). *Digital Empires: The global battle to regulate technology*. Oxford University Press.
- Bulut, N. (1976). Ulusal Bilişim Politikası – Güncel Görev. *Elektrik Mühendisleri Odası Yayın Organı*. Sayı 240.
- Canım, S. (2008). *Türkiye'de çeviri bürolarında web sitesi yerelleştirmeleri ve bu süreçte bilgi teknolojilerinin kullanımı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Canım, S. (2014). *Web sitesi yerelleştirmelerinde bir eyleyen olarak çevirmenin konumu: Türkiye örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Cingari, P. (2025, 4 Ekim). *Magnificent Seven surpass EU GDP: Is this a tech bubble warning?* Euronews. <https://www.euronews.com/business/2025/10/04/magnificent-seven-surpass-eu-gdp-is-this-a-tech-bubble-warning>
- Çetin, Ö. (2009). *Çeviride insan zekâsı ve yapay zekâ* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Üniversitesi.
- Çetiner, C. (2019). *Makine çevirisi sonrası düzeltme işleminin çeviri öğrencilerinin tutum ve çeviri performanslarına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.

- Daumas, M. (1965). Les machines à traduire de Georges Artsrouni. *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*, 18(3), 283-302.
- De Cosmo, L. (2022, June 14). *Google engineer claims AI chatbot is sentient—why that matters*. Scientific American. <https://www.scientificamerican.com/article/google-engineer-claims-ai-chatbot-is-sentient-why-that-matters/>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planlı Türk Dili ÖİK Raporu*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Sekizinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-Turk-Dili-OIK-Raporu.pdf>
- Erdilek Bulut, N. (2018). *Karanlığın katlettiği bir bilim insanı: Necdet Bulut*. Yazılama Yayınevi.
- Eryatmaz, S. (2017). *Makine çevirisi değerlendirme dinamiklerinin çeviri piyasasının iş sınıflaması bağlamında incelenmesi için bir yöntem önerisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Gheorghe, E., İplikçi, M., & Tokatlı, F. (2025). Nuclear topsy turvy: the security-economics nexus in Turkish-American relations. *Middle Eastern Studies*, 61(2), 267–287. <https://doi.org/10.1080/00263206.2024.2410357>
- Google. (2026). Celebrating 20 years of Google Translate: Fun facts, tips and new features to try. *The Keyword*. <https://blog.google/products-and-platforms/products/translate/fun-facts-google-translate-20-years/>
- Gordin, M. D. (2016). The Dostoevsky machine in Georgetown: scientific translation in the Cold War. *Annals of Science*, 73(2), 208-223.
- Gordin, M. D. (2020). The forgetting and rediscovery of Soviet machine translation. *Critical Inquiry*, 46, 835-866.
- Güngör, T. (1995). *Computer processing of Turkish: Morphological and lexical* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Gürses, S. (2022). Tercüme makinesi. *İstanbul Öyküleri 3 – Bilimkurgu*, 353-394.
- Hamzaoglu, İ. (1993). *Machine translation from Turkish to other Turkic languages and an implementation for the Azeri language* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Kılıç, A. (2025). Universal basic income as a response to automation? Attitudes of human translators facing neural machine translation. *Critical Sociology*, 51(6), 1225-1240.
- Lehmann, W. P. (2000). My early years in machine translation. W. J. Hutchins (Ed.), *Early Years in Machine Translation* içinde (ss. 147- 164). John Benjamins Publishing Company.
- Macdonald, R. R. (1963). *Georgetown University machine translation project: General report 1952-1963*. Georgetown University.
- Melçuk, İ. A., & Raviç, R. D. (1967). *Автоматический перевод, 1949-1963: критико-библиографический справочник*. Moskova: Всесоюзный институт научной и технической Информации.
- Moralı, M., & Şahin, M. (2025). Research on translation and interpreting technologies in Türkiye through the lens of translation and interpreting studies: A bibliometric study. *Söylem Filoloji Dergisi* (Çeviribilim Özel Sayısı II), 202-218.

- National Public Radio. (1998). *Babelfish, a Translator Inspired by 'The Hitchhiker's Guide'*: NPR. National Public Radio. <https://www.npr.org/1998/02/12/1036190/babelfish-a-translator-inspired-by-the-hitchhikers-guide>
- NATO. (2018). *Diplomacy by other means: NATO's science sixty years on*. NATO Review. <https://web.archive.org/web/20250729191233/https://www.nato.int/docu/review/articles/2018/03/26/diplomacy-by-other-means-natos-science-sixty-years-on/index.html>
- Oflazer, K., Göçmen, E. & Bozşahin, C. (1994). *An outline of Turkish morphology. Technical Report TU-LANGUAGE, NATO Bilim Birimi Sfs III*, Brüksel.
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanlığı. (t.y.). *Tarihçe*. <https://bidb.metu.edu.tr/tarihce>
- Özenci, M. A. (1978). *An experiment in English-Turkish Translation using digital computers (İngilizce'den Türkçe'ye bilgisayar çevirisi üzerine bir çalışma)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- PBS. (1999). John Pierce. Transistorized!: <https://web.archive.org/web/20231006234406/https://www.pbs.org/transistor/album1/pierce/index.html>
- Peeters, K., Daems, J., Plieeis, C., Rivas Ginel, M. I., & Şahin, M. (2026). AI for translation and interpreting: A roadmap for users and policymakers. *Interpreting and Society: An Interdisciplinary Journal*, 6(1), 3-33.
- Peters, B. (2016). *How not to network a nation: The uneasy history of the Soviet internet*. The MIT Press.
- Pierce, J. E. (1980). The GELP in Turkey. *ORTESOL Journal*, (2), 30-47.
- Robinson, D. (1999-2000). Cyborg translation. S. Petrilli (Dü.) içinde, *La traduzione. Special issue of Athanor: Semiotica, Filosofia, Arte, Letteratura*, 10(2), 219-33.
- Sagay, Z. (1981). *A computer translation of English to Turkish (İngilizceden Türkçeye Bir Bilgisayar Çevirisi)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Sezer, A. (1991). Bilgisayarlı çeviri mümkün müdür? *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 37-48.
- Şahin, M. (2013a). Technology in translator training: The case of Turkey. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 173-190.
- Şahin, M. (2013b). *Çeviri ve teknoloji*. İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, M. (2019). *Bilgisayar destekli çeviri*. TÜBİTAK.
- Şahin, M. (2023). *Yapay çeviri*. Çeviribilim Yayınları.
- Şahin, M., Hodzik, E., Güngör, T. & Gürses, S. (2021-2024). *Edebî makine çevirisi yoluyla çevirmenlerin üslubunu yansıtan çeviriler üretme ve yeniden çeviriler oluşturma*. TÜBİTAK ARDEB-1001 Projesi. Proje No: 121K221.
- Şahin, M. & Gürses, S. (2023). A call for a fair translatiosphere in the post-digital era. *Parallèles* 34(2), 1-17. <http://dx.doi.org/10.17462/para.2022.02.01>

- Şahin, M., & Oral, Ş. B. (2021). Translation and interpreting studies education in the midst of platform capitalism. *The Journal of Specialised Translation* (36b), 276-300. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2021.045>
- The Committee on Science and Astronautics. (1960). *Research on mechanical translation – Report of the committee on science and astronautics - U.S. House Of Representatives - Eighty-Sixth Congress Second Session - Serial D. Research on Mechanical Translation*. 2 Ocak 2026 tarihinde <https://aclanthology.org/www.mt-archive.info/50/US-HouseRep-1960.pdf>
- Tin, E. & Akman, V. (1995). *Situations and computation: An overview of recent research*. Technical Report.
- Troike, R. C. (1991). Transfer grammar: from machine translation to pedagogical tool. W. Winter (Ed.), *Languages in Contact and Contrast: Essays in Contact Linguistics* içinde (ss. 469-476). Mouton de Gruyter.
- Turhan, C. (1997). An English to Turkish machine translation system using structural mapping. *Fifth Conference on Applied Natural Language Processing* içinde (ss. 320–323). Association for Computational Linguistics.
- Türkiye Bilişim Derneği. (t.y.). *Hızlı ve örgütlü bir başlangıç*. <https://www.tbd.org.tr/en/kurumsal/tarihce/hakimizda-tarihce-hizli-ve-orgutlu-bir-baslangic/>
- Türkiye Bilişim Derneği. (t.y.). *Previous management*. <https://www.tbd.org.tr/en/corporate/previous-management/#5-2-Donem-Yonetim-Kurulu>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (t.y.). *termAB: Avrupa Birliği terminoloji veri tabanı*. <https://termab.ab.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Yapay zeka istatistikleri*, 2025. <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/57945>
- Türker, F. (1991). Bilgisayarlı çeviriye doğru. *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 49-62.
- United States Agency for International Development. Contract Services Division (1963). *Aid-financed University Contracts and Grants Active During the Year*. Office of Contract Management, Support Division, Department of State, Agency for International Development.
- Yazıcı, N., & Yazıcı, N. (2020). *Atatürk ve Hukuk Devrimi*. Atatürk Ansiklopedisi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-ve-hukuk-devrimi/>

La Turquie : une idée neuve en Europe Eserine ve Türkçe Çevirisine Çeviri Sosyolojisi Penceresinden Bakış

**An Examination of *La Turquie : une idée neuve en Europe* from the Perspective of
Translation Sociology**

Araştırma/Research

Filiz TOKALAK BALTACI

Dr. Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü,
filiztokalak@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1613-2967

ÖZET

Bu çalışmada, Fransızca eğitim almış, Fransa’da yaşayan ve eserleri Fransa başta olmak üzere 25 ülkede yayımlanan Nedim Gürsel’in *La Turquie : une idée neuve en Europe* başlıklı eseri, öz-çeviri bağlamında ele alınmıştır. Eser, Menekşe Tokyay tarafından aynı yıl *Türkiye Yaşlı Avrupa’ya Genç Damat* adı altında Türkçeye kazandırılmıştır. Nedim Gürsel’in bu eseri, çift kültürlü ve daha yaygın bir dilde iletişim kurabilen yazarların eserleri bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmada kullanılan Pierre Bourdieu’nün habitus kavramı, deneyimlerin bir toplamı olarak birincil ve ikincil boyutlara sahiptir. Birincil habitus, bireyin çocukluğundan itibaren ailesinden edindiği ilk deneyimleridir. İkincil habitus ise sonradan oluşan, öğrenim ve meslek hayatında kazanılan davranışlardır. Gürsel’in yabancı dilde yazdığı ve anadiline çevrilen eser, çevirmen Tokyay’ın ikincil habitusu bağlamında incelenmektedir. Çevirmenin AB çalışmalarında doktora derecesine sahip bir uzman danışman olması nedeniyle çeviri için yazdığı yanmetinler Gérard Genette’in yanmetinsellik kavramı bağlamında incelenmektedir. Bu bağlamda, kaynak metin ile çevirisinin ön kapak görselleri ve başlıklar da incelemeye konu olmuştur. Çalışmada, Tokyay’ın sahip olduğu profesyonel habitusu ve kültürel sermayesi sayesinde çevirdiği kitabın başlığını değiştirdiği, Türk okurun anlamayacağını düşündüğü yerlerde dipnotlar verecek şekilde metne eklemelerde bulunduğu ve yazarın sesine ek olarak kendi ses ve üslubuyla bir sonsöz yazdığı bulgusuna ulaşılmıştır. İnceleme sonucunda çevirmenlerin ikincil habituslarının da tıpkı birincil habitusları gibi kaynak eser seçimi ve yanmetinler üzerinde şekillendirici etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Öz-çeviri, çeviri sosyolojisi, *Türkiye Yaşlı Avrupa’ya Genç Damat*, yanmetinsellik

ABSTRACT

This study examines the work of Nedim Gürsel, who received his education in French, lives in France, and whose works have been published in 25 countries, in the context of self-translation. The work was translated into Turkish by Menekşe Tokyay in the same year under the title *Türkiye Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat* [Turkey: A Young Groom to Old Europe]. Nedim Gürsel's work is examined in the context of the works of bicultural authors who can communicate in a more widely spoken language. The concept of habitus by Pierre Bourdieu, used in the study, comprises primary and secondary dimensions, which are a sum of experiences. Primary habitus refers to the first experiences an individual acquires from their family from childhood onwards. Secondary habitus, on the other hand, refers to behaviors that develop later, acquired during education and professional life. Gürsel's work, originally written in a foreign language and translated into his native language, is examined in the context of the translator Tokyay's secondary habitus. As the translator is an expert consultant with a doctorate in EU studies, the paratexts written by her for the translation are examined in the context of Gérard Genette's concept of paratextuality. In this regard, the cover images and titles of the source text and its translation are also examined. The study found that Tokyay, thanks to her professional habitus and cultural capital, changed the title of the book she translated, added footnotes to passages she thought the Turkish reader would not understand, and wrote an afterword in her own voice and style, in addition to the author's. As a result of the study, it was observed that a translator's secondary habitus, like their primary habitus, influences the selection of source works and paratexts.

Keywords: Self-translation, translation sociology, *Türkiye Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat*, paratextuality

1. Giriş

Bir yazar tarafından yazılan bir eserin aynı yazar tarafından başka bir dile çevrilmesi anlamına gelen öz-çeviri kavramı (Grutman, 2020, s. 514)¹, günümüzde sömürgecilik sonrası çalışmaların, göç ve göçmen konularının ve tarihsel bağlamda azınlık araştırmalarının en temel çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır (Hokenson & Munson, 2007; Santoyo, 2005, 2006). Öz-çeviri kaynak metnin bir türevi olarak değil gerçek bir çevirisi olarak görülse de öz-çevirmene başka çevirmenlere göre daha fazla müdahale hakkı tanınmaktadır; bu nedenle öz-çeviri yapan yazar-çevirmenin de kendi çevirisi üzerinde değişiklikler yapmasının doğal karşılandığı belirtilmektedir (Shuttleworth & Cowie, 2014, s. 13). Türkiye'de öz-çevirmenler arasında verilebilecek en çarpıcı örneklerden biri Halide Edip Adivar'dır. Halide Edip Adivar *Sinekli Bakkal* (1936) ve *Türk'ün Ateşle İmtihani* (1962) eserlerini önce İngilizce yazmış, sonra da belirli ideolojik motivasyonlarla bu metinler üzerinde değişiklikler yaparak kendi eserlerini Türkçeye çevirmiştir (Kürük Erçetin, 2024, s. 124).

Öz-çeviri kavramının bu şekilde kullanımının yanı sıra, ikinci bir kullanım şekli daha vardır. Bu bağlamda, öz-çevirmen anadilinden farklı bir dilde eser üreten yazarlar için de kullanılmaktadır (Thiong'o, 2009; Akbatur, 2010). Diğer bir deyişle, "özgün metin ve çeviri kavramları arasında var olan sınır muğlak bir hal almıştır; çeviri kavramının

¹ İngilizce ve Fransızca kaynaklardan Türkçeye yapılan çeviriler makale yazarına aittir.

sınırlarının genişlemesiyle, [yazarların] anadilleri dışında yazdıkları metinlerle birlikte çok dilli olarak yazdıkları metinler de çeviri kapsamında ele alınmaya başlanmıştır” (Erkazancı Durmuş, 2022, s. 144). Saliha Paker (2004, s. 7, s. 11), Emine Sevgi Özdamar’ın (1992) *Hayat Bir Kervansaray* adlı eseri ile Elif Şafak’ın (2004) *Araf* adlı eserini bu kapsamda değerlendirmektedir. Paker (2004, ss. 11-12) ayrıca Latife Tekin ve Orhan Pamuk’un romanlarının da bu kapsamda değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Çünkü Tekin, fakirlikleri nedeniyle seslerini ve söz haklarını kullanamayan insanların sözlerini diğer insanların anlayabilmesi için “çevirmekte”; Orhan Pamuk ise eserlerinde Türkiye’nin geçmişinde yaşanmış olayları günümüz insanının anlayabilmesi için “çeviri” yapmaktadır (Paker, 2004, ss. 11-12).

Bu bağlamda düşünüldüğünde, Nedim Gürsel’in (2009a) *La Turquie : une idée neuve en Europe* başlıklı eserinin de bir öz-çeviri olduğu düşünülebilir. Çünkü Nedim Gürsel kurmaca dışı türünde yazdığı bu eserinde Türkleri Avrupa’nın anlayabileceği şekilde Avrupa’ya tanıtmak ve anlatmak gayreti içine girmiştir. Bu noktada, ‘azınlık’ kavramının çeviribilimde nasıl uygulandığı ön plana çıkmaktadır. Lawrence Venuti (1998, s. 135), ‘azınlık’ kavramını yerel, ulusal ya da küresel düzeydeki bir toplumsal bağlamda kültürel veya siyasi bakımdan diğer topluluk, ulus ya da kültürler göre ikincil planda kalan dil ve kültürler için kullanmaktadır. Başka bir deyişle, ‘azınlık’ kavramı, prestij ya da otorite bakımından zayıf ya da uluslararası platformda temsil düzeyi az olan ulusların ve kültürlerin dil ve edebiyatlarının konumlarını ifade etmek için kullanılmaktadır (Venuti, 1998, s. 135). Azınlık yazını, bir ülkede yaşayan azınlıkların oluşturduğu yazın eserlerini kapsamakla birlikte, sadece bunlarla sınırlanırılmaz. Azınlık yazını, İngilizce gibi küresel bir dile göre ikincil statüde kalan bir dil vasıtasıyla kaleme alınan yazın eserlerini de kapsamaktadır (Deleuze & Guattari, 1986, s. 16). Benzer bir hiyerarşik yapılanma, çeviri sosyolojisine ilham veren araştırmacılarından biri olan Pascale Casanova (2010, s. 58) tarafından da kullanılmıştır. Fransa ve İngiltere gibi güçlü bir konumda bulunan birçok Batı ülkesi yazarına göre (Casanova & Jones, 2013, s. 396), üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan ve periferde yani ikincil bir konumda kalan (örn. Hintli, Pakistanlı ya da Türk) yazarlar (ya da yayınevleri gibi diğer eyleyiciler) kendilerini edebiyatın merkezinde kanon olarak kabul edilen bölümde görebilmek için yoğun çaba harcamaktadır. Bu nedenle, Heilbron (1999, s. 430) mevcut duruma sosyolojik bir bakış açısından bakarak “çevirilerin dil grupları arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkilerin zaman içindeki dönüşümünün bir ürünü olduğunu” belirtmektedir. Aynı bakış açısından değerlendirildiğinde, azınlık olarak düşünülen dil ve kültürlerden daha baskın ya da egemen olarak kabul edilen dil ve kültürler yapılan çevirilerin sayıca az olduğu söylenebilir. Bu nedenle, ikincil ya da perifer konumda bulunan bu azınlık yazarları, küresel dilde eserler vermeyi ve daha sonra bu eserleri kendi anadillerine çevirmeyi veya çevirtmeyi tercih edebilir. Bu bağlamda, Nedim Gürsel’in Türkçe dilinde kaleme aldığı yazın eserlerinin azınlık dil ve yazın alanından olduğu söylenebilir. Gürsel’in kurmaca dışı türünde yazdığı ve edebi bir niteliğe sahip olmayan *La Turquie : une idée neuve en Europe* eserinin öz-çeviri olarak görülmesinin nedenlerinden biri Türkleri Avrupa’ya politik düzlemde küresel dillerden birini konuşan bir otorite olarak anlatmak istemesinden kaynaklanmış olabilir. Başka bir deyişle, siyasi ve ideolojik olarak kurmaca dışı bir bağlam üzerinden, Türkleri Avrupa’ya

egemen dillerden biri olan ve dünyada büyük bir prestije ve simgesel sermayeye sahip olan Fransızca dili vasıtasıyla ‘çevirmek’ istemesinden kaynaklanabilir.

Bu bağlamda, bu çalışmaya yön veren araştırma soruları şu şekilde sıralandırılabilir: 1. Bir özçeviri olarak düşünebileceğimiz *La Turquie : une idée neuve en Europe*’un Türkçeye çevirisinde metin ve yanmetin düzeyinde bir değişiklik söz konusu mudur? 2. Metin ve yanmetin düzeylerinde değişiklikler var ise, hangi çeviri eyleyicilerinden (çevirmen, yayınevi, editör, vb.) kaynaklanmaktadır? 3. Öz-çeviri üzerinden tespit edilen değişiklikler hangi bağlamda açıklanabilir? Bu araştırma soruları ışığında, yapıtın bir öz-çevirinin çevirisi olması başlı başına akademik ilgi uyandırmaktadır. Gürsel’in bu yapıtı konusu itibarıyla siyasi bir inceleme kitabıdır. Fakat Türkiye’nin AB üyeliği eksenindeki tartışmalar dışında, çeviri sosyolojisi bağlamında çok sayıda farklı özelliği de barındırmaktadır. Çevirmenin AB uzmanlığı ile sonsöz yazarak kitabı tamamlaması ve eklediği dipnotlar aracılığıyla okura uzmanlık alanındaki konuları açıklaması kayda değerdir. Bu bağlamda, bu çalışmada, Pierre Bourdieu’nün çeviri sosyolojisine kazandırdığı kavramlar ile harmanlanarak çevirmenin eğilimleri incelenecektir.

Toplumsal bir pratik olan çeviri edimi, çeviri sosyolojisinin inceleme nesnesini oluşturduğundan, bu soruların cevabı çeviri sosyolojisi ışığında ele alınacaktır. Wolf’a göre, disiplinlerarası bir yaklaşımla gerçekleştirilen çalışmalar, bilim dünyasında “bir dönemeç” oluşmasına, başka bir deyişle bilimsel bir evrim geçirilmesine büyük katkı sağlamıştır (2007, s. 2). Çeviri sosyolojisi, sosyolojik ve antropolojik etkileriyle çeviribilime yeni perspektifler sunmuş ve disiplinde bir paradigma değişimi yaratmıştır (Karaca, 2011, s. 350; Emirosmanoğlu, 2015, s. 94). Wolf’a (2007, s. 2) göre çeviribilim dünyasındaki birçok çalışmada Bourdieu’nün (1977, s. 31) kuram ve kavramlarına yer verilmektedir. Bourdieu ile farklı türlerdeki edebiyat çalışmalarında çevirinin rolü incelenmektedir (Gouanvic, 1999; Bogenç Demirel, 2003). Bu bağlamda, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde çeviri eyleyicilerinin karar alma mekanizmalarında büyük bir rol oynayan habitusları üzerinde durulacaktır. Habitus kavramı birincil ve ikincil habitus sınıflandırması çerçevesinde ele alınarak, Gürsel’in öz-çevirisinden Türkçe çeviriye yolculuğunda yaşanan serüvene bu mercekten bakılacaktır.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Çeviri Sosyolojisi

Çeviribilimde öteden beri kullanılan yöntemlerle çözüm getirilemeyen sorulara çeviri sosyolojisi ile yanıtlar bulunmaya başlanmıştır. Pym’e (2003, s. 2). Göre, çeviribilimde önceleri daha çok karşılaştırmalı çalışmalarla dilbilimsel bir yöntem izlenirken, çevirmenin hangi koşullarda ne tür zorluklarla karşı karşıya kaldığına yönelik hususlar göz ardı edilmiştir. Çeviri sosyolojisi bir taraftan uluslararası ölçekte çeviri metin geleneğini, çevirmenin hayatına dair araştırmaları ve çeviri ile aktivizmi öncelikli kılarken (Inghilleri, 2005, ss. 77-78), diğer taraftan çevirmenin eğilimlerini, olaylara bakış açısını, yaşam şeklini ve çevirmenin bizzat kendisini merkeze alarak hareket eder. Bu yaklaşımı benimseyen akademisyenlerden Simeoni (1998, s. 12), çevirmenlerin kaynak metnin

yazarının “gölgesinde” ve ikincil bir pozisyonda olmalarını bir problem olarak değerlendiren, Bourdieu (1993) alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla çeviri sosyolojisi alanını genişletmiştir.

Simeoni’ye (2007) göre çeviribilimde toplumsal konularla ilgilenmekte çok geç kalınmıştır. Akademik dünyada sosyolojik bakışın ikinci plana atılması, bu durumun sebepleri arasında yer almaktadır. Bourdieu’nün (1992) toplumsal dünyayı gördüğü merceğin temelini habitus oluşturmaktadır (Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 251). Bu yaklaşım çerçevesinde çeviri, metinden ibaret görülmeyerek, çevirmenlerin habitusu, yayınevi politikası ve güç ilişkileri gibi çeviri eyleyicileri de inceleme konusu olmaktadır. Bourdieu’nün habitus ve alan kavramları çevirmen ve çeviri konumlandırımlarını inceleyebilmek için önemli bilgiler vermektedir (Arı, 2014, s. 14). Bourdieu’nün geliştirdiği yaklaşım, literatürde “pratiğin kuramı” olarak adlandırılır (Bourdieu, 1977, s. 31). Bu mercekten bakıldığında, çeviribilimde 1990’lı yılların sonunda metinlerin ötesine geçilerek çevirmen ve yayınevi gibi eyleyicilere ve çeviri ediminde yer alan diğer aktörlere de yönelinmiştir (Bkz. Pym, 1998, Simeoni, 1998).

2.2. Alan, Habitus ve Sermaye

Bourdieu’ye (2014) göre alan “konumlar arasındaki nesnel ilişkiler ağı ya da konfigürasyonudur” (Bourdieu & Wacquant, 2014, s. 81). Alanda, nesnel konumlar arasındaki ilişkilerden söz edilmektedir. Bu nesnel konumlar alandaki sermaye türleri ve diğer konumlarla olan ilişkiler göz önüne alınarak ifade edilmektedir. Bourdieu, Luhmann’dan farklı olarak toplumsal alanların güç mücadeleleriyle inşa edildikleri fikrini destekler. Bu çatışmayı da alanların geçmişten gelen yapılarıyla ilişkilendirir (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 87).

Alanda eyleyiciler farklı sermaye türleri arasında rekabet ederler. Alan, sürekliliğini aynı şekilde koruyabilmek için habitusu biçimlendirerek ona yön verir. Bu, toplum içinde var olan bireyselliği, kimlikleri, nesnelliği ve müştereken üretilmiş olanı gözler önüne seren, toplumsal pratiklerle iç içe geçmiş gerçekleri açığa çıkarır (Bourdieu & Wacquant, 2003, s.126). Bourdieu’nün ‘bağıntı’ terimiyle tasarladığı, toplum gerçeklerine karşılık gelen ‘alan’ kavramıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 81). Gerçek olanın ilişkiler ağına dayalı olduğunu vurgulamaktadır (2014, s. 81). Toplumda her şeyin birbiri ile bağının olduğunu altını çizmektedir (2014, s. 81). Alan ayrıca güç ilişkileri içerisinde eyleyicilerin konumlandıkları ilişkisel bir mücadele arenasıdır. Alanda belirleyici temel öğeler, piyasada mevcut sermayenin dağılımı, spesifik kaynakların değerli kılınmasını sağlamak amacıyla rekabet eden eyleyiciler ve belli başlı toplumsal gruplar arasında mevcut olan hiyerarşik bağıntılardır. Bahse konu alanda, iktidar kaynakları olarak sayabileceğimiz sermaye gibi konular üzerinde meşruiyet üretme kapasitesine sahip eyleyiciler arasında hiyerarşi ve tahakküm ilişkilerine şahit olunur (Bourdieu & Wacquant, 1992, ss. 113).

Bourdieu, iktidar alanını çok farklı alanlarda lider pozisyona geçmeyi hedefleyen ve ihtiyaç duyulan sermayeye müştereken sahip olan eyleyiciler ve kurumların yer aldığı bir çekişme dünyası olarak tanımlar (Bourdieu, 1992, s. 300). İktidar alanında ekonomik ve kültürel faktörler sürekli bir mücadele içerisinde birbirleriyle karşı karşıya gelir ve bu

çekişmede ekonomik sermaye egemenliğini kurarken, kültürel sermaye tahakküm altında direncini sürdürmeye devam eder (Bourdieu, 1983, s. 329).

Alan habitusu oluşturur; habitus da alanın yeniden üretim sürecine büyük katkıda bulunur. Bourdieu, bu birbirinden ayrılmaz ve birbirini tamamlayan ikili etkileşimi şu sözlerle ifade eder: “Habitus ile alan arasındaki ilişki, karşılıklı bir yapılandırma sürecidir” (Bourdieu & Wacquant, 2014, s.118). Bu noktada Bourdieu’nün yaklaşımını incelemeye konu eserle ilişkilendirmek gerekirse, çevirmen Menekşe Tokyay’ın habitusu aracılığıyla eserin çevirisi Türk okura ulaştırılmıştır. Çevirmen Fransızca olarak kaleme alınan kaynak metni yeniden üretmiştir.

Bourdieu ile hayatımıza giren alan kuramında önem verilen kavramlar silsilesinde en önemli unsurlardan biri de eyleyicidir. 1990’lı yılların sonlarından bu yana betimleyici çalışmalarda, çevirinin işlevsel, metinsel ve söylemsel boyutta incelenmesiyle betimleyici çalışmalara sosyolojik bir boyut kazandırıldığı ortadadır. Betimleyici çeviribilim çalışmalarına yöneltilen en önemli eleştirilerden biri, “insan eyleyicinin, [yani] çevirmenin göz ardı edilmesi [dir]” (Hermans, 1995, s. 222). Bu nedenle, çevirmenlerin yaşamları hakkında “sosyografik çalışmaların” da olmadığı ifade edilmektedir (Simeoni, 1998, s. 31). Çeviri sosyolojisi ışığında, eyleyici, yani çevirmen ve yapı arasında oluşan bağın ortaya çıkarılması bir zorunluluktur. Her birey, geçmiş tecrübeleri ve toplumsal konumu itibarıyla farklı kültürler arasında yeni bir sosyal kimlik oluşturur ve bu kimlik sürekli gelişir (Erkazancı Durmuş, 2020, ss. 24-25).

Bourdieu’ye (1977, s. 72) göre habitus, kalıcı bir özellik taşıyabilen, kuşaktan kuşağa ya da bireyler arasında aktarılabilen ve farklı pratikleri yapılandırma gücüne sahip yapılardan oluşmaktadır. Habitus, uzun süre değişmeden varlığını sürdürebilir (Bourdieu, 2005, s. 43). Örneğin, bir çevirmen hayatı boyunca aynı çevirmen habitusuna sahip olabilir. Diğer yandan, habitusun değişime açık, dönüşebilen bir yönü olduğunu da unutmamak gerekir (Bourdieu 1977, s. 72). Bourdieu’nün (2005) bakış açısına göre iki farklı habitustan bahsedilebilir. Birincil habitus, bireyin içinde yetiştiği ve çevresine dair ilk bilgileri edindiği aile ortamı, ilk ve ortaöğretim kurumları gibi ortamlarda kazandığı yatkinlıklar silsilesine dayanmaktadır (Bourdieu, 2005, s. 43). İkincil habitus ise insanların mesleklerini icra ederken karşılaştıkları diğer eyleyiciler ile ilişkileri ve içinde bulundukları mesleki alanın normları ışığında şekillenen yatkinlıklardan oluşmaktadır. Meylaerts’e (2010) göre ise birey, erken sosyalleşme olarak adlandırılan ve doğumdan meslek edinme sürecine kadar devam eden dönemde aile, sınıfsal statü ve eğitim gibi faktörlerin etkisi altında birincil habitusunu geliştirir. Profesyonel ya da mesleki habitus bu süreçten sonra başlar. Farklı alanlarda kazanılan deneyimler tüm insanlarda olduğu gibi çevirmenlerin de “bilişsel ve davranışsal şemalarını” etkiler (Meylaerts, 2010, s. 5). Birincil ve ikincil habitusu somutlaştırmak gerekirse, yakın coğrafyadaki Yunanistan’ın burjuva sınıfına dahil olan bir politikacı ve yazar olan Angelos Vlahos’un Yunancaya kazandırdığı Hamlet çevirisi örnek olarak verilebilir. Vlahos’un sosyal sınıfı gereği halk dilini konuşmaması ve burjuva sınıfında itibarlı sayılan arı dili tercih ederek Hamlet’in çevirisini tamamlaması birincil habitusunun etkisi çerçevesinde değerlendirilebilir (Yannakopoulou, 2008, s. 14). İkincil habitusunun şekillendirdiği çeviriye örnek olarak Shakespeare’in en ünlü trajedi oyunlarından *Hamlet*’i Arapçaya çeviren Tanyus Abdu

gösterilebilir. Çevirmenin gazetecilik ve popüler roman çevirisi uğraşlarının sonucunda elde edilmiş bir yatkınlık doğrultusunda çevirisini tamamlamış olması ikincil habitusuna işaret etmektedir (Hanna, 2014, s.66).

Bu noktada, Bourdieu'nün (1986) sermaye kavramına da çeviribilim alanında taşıdığı önem bakımından değinmek gerekmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere, Bourdieu'ye göre alan değişken bir yapıya sahiptir; ekonomik, toplumsal ve sosyal faktörlerden etkilenir. Bourdieu (1986) bireyin alana girebilmesi ve bu alanda rekabet edebilmesi amacıyla bir kaynağa ihtiyacı olduğunu ifade eder. Bu kaynak sermayedir (Bourdieu, 1986, ss. 15-16). Bourdieu (1986) dört çeşit sermayeden söz etmektedir. Bunlar, ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermayelerdir (ss. 255-256). Sermaye çeşidi, miktarları ve doğurdıkları sonuçlar bireyin habitusundan etkilenmekle kalmayıp bireyin habitusunu da şekillendirebilir (Bourdieu, 1986, ss. 255-256).

Özetle, ekonomik sermaye yazarların, eserlerin, çevirmenlerin, yayınevlerinin finansal güçlerini ve ekonomik olanaklarını açıklar. Diğer taraftan, kültürel sermaye kişi veya kurumun edindiği bilgi, beceri, kültürel tecrübe ve manevi öz değerlerden oluşur. Sosyal sermaye ise kişilerin yaşadıkları toplumda ihtiyaç halinde destek alabilecekleri insanlardan meydana gelen bir ağı temsil eder. Son olarak, simgesel sermaye de ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin bir biçimidir (Arı, 2014, s. 95). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, söz konusu güç ilişkilerinin yazar politikası, çevirmen habitusu ile sermayesi ve yayınevi eyleyciliği perspektiflerinden detaylı biçimde ele alınması amaçlanmaktadır.

3. Türkiye Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat'ın Ulusal ve Uluslararası Arenadaki Önemi

Nedim Gürsel eserinde otobiyografik bir üslupla kişisel deneyimlerine ve anekdotlarına yer vermiştir. Gürsel, bazı tarihi olayları ve kavramları açıklarken Fransız yazarlara ve düşünörlere atıflarda bulunmuştur. Siyasi gelişmeleri çok yönlü ve disiplinlerarası bir çerçevede aktarmıştır. Eserde, tarihi olayların anlatımında kronolojik bir sıralama yapılması yoluna gidilmemiştir. Aynı şekilde konular arası geçişte de belirli bir örüntüye rastlanmamaktadır. Otobiyografi türü kitabın ilk sayfalarında daha yoğun olarak hissedilmektedir; ancak kitabın ortalarından sonra Fransa ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler tartışmanın odağını oluşturmaya başlamıştır. Yazarın Paris'e gelişi ve bir süre Türkiye'ye geri dönememesi, Türkiye'deki 1971 ve 1980 askeri müdahaleleri ile sebep-sonuç ilişkisi eşliğinde açıklanmıştır.

Eserde, Fransa ve Türkiye özelinde AB-Türkiye ilişkileri yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Üzerinde en çok durulan konu siyasi ilişkilerin gidişatıdır. 2005'te başlatılan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakereleri eserin temel direğini teşkil etmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Gürsel, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemekte ve üyeliğin hak edildiğine inanmaktadır (Gürsel, 2009b, s. 63). Gürsel'in kitabında, müzakerelerin başladığı tarihin öncesini ve sonrasını kalın çizgilerle ayırma eğiliminde olduğu ifade edilebilir. Gürsel, bizzat deneyimlediği gelişmeleri de içine alacak şekilde tarihsel olayları ve AB-Türkiye ilişkilerini çoğunlukla siyasi konjonktür ışığında incelemiştir.

Nedim Gürsel kitabı “tartışmacı bir üslupla ve biraz öfkeyle” yazdığını, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy’nin Türkiye’yi dışlayan görüş ve söylemlerine “dayanamadığını” ve tepki gösterme gereği duyduğunu belirtmektedir (Yılmaz, 2009, para. 3). Çeviribilim penceresinden bakacak olursak, Gürsel’in Fransa’da yaşıyor olması, Fransız toplumu ve kültürünü yakından tanınması ve çift dilli olması gibi nitelikleri, kendisinin bir öz-çevirmen olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Yazar bu yetkinliklerini kullanarak Fransız siyasetçilerin tutumları karşısında duyduğu öfkeyi doğrudan ve herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadan Fransızca yazarak Fransız okuruna aktarmıştır.

Gürsel, bir röportajında, Türkiye’nin AB üyesi olmaması gerektiği fikrini Sarkozy ile birlikte dillendiren Fransız aydınlarını da anlayamadığını, başlangıçta Türkiye’nin AB üyeliğini destekleyenlerin bile daha sonra bu desteklerini kestiklerini ve böylelikle Türkiye’nin Fransa basınında çok tartışılan bir ülke konumuna geldiğini belirtmektedir (Yılmaz, 2009, para. 3). Gürsel kitabı hakkındaki sorulara yanıt verirken eseri Fransızca yazmasının önemini aşağıdaki şekilde vurgulamıştır:

Kitabı doğrudan Fransızca yazmamın nedeniyse Fransızlara ülkemi anlatmak ve onların ortak belleğindeki Türk imgesini sorgulamaktır. Bu kitabı Fransızların Türkiye’nin AB üyeliği konusunda, deyim yerindeyse, Fransız kalmamaları için doğrudan Fransızca yazdım. Yalnızca üyeliğimize karşı çıkan siyasetçileri değil, aydınları da eleştirdim (Yılmaz, 2009, para. 3).

Gürsel, söyleyeceklerinin Fransızlar tarafından tam olarak anlaşılmasından kaygı duymaktadır. Bu sebeple, eserini Fransızcaya çevirtmek yerine bizzat kendisi Fransızca yazmıştır. Öte yandan Gürsel, Fransa Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi’nde (CNRS) görev yapmış ve Paris’teki Sorbonne Üniversitesi’nde Türk Edebiyatı ve karşılaştırmalı edebiyat dersleri vermiş bir akademisyendir. Fransa’da sadece kitapları ile değil akademisyen kimliği ile de bilinen bir yabancı uzmandır. Gürsel akademik çalışmalarını ve kurmaca dışı eserlerini Fransızca yazmayı tercih ettiğini aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

Türk diline aitim. Uzun yıllardan beri Paris’te yaşamama karşın kurmaca alanındaki kitaplarımı Türkçe yazmaya devam ediyorum. Fransızca yazdığım, doğrudan Fransızca yazdığım kitaplarım da var; ancak bunlar akademik çalışmalarımın bağlamında değerlendirilmelidir (BloombergHT, 2020, 1:14).

Ayrıca, Fransız toplumundaki akademik görünürlüğü’nün artacak olması ile Fransızca yazmanın ekonomik açıdan daha avantajlı olmasının yazarın bu tercihinde etkili olduğu iddia edilebilir. Yazarın Fransızca yazarak ulaşabileceği okur kitlesinin daha geniş olduğu ileri sürülebilir. Bu da yazarın öz-çevirmen olarak konumlandırılmasına neden olan başka bir etkidir. Yazar, eserinde bir yandan Fransa ve genel olarak Avrupa’daki kalıplaşmış Türk imgesinin kökenlerine değinmektedir. İki dil ve iki kültür arasında hareket ettiği için yazarın Türkiye ve Fransa’da tecrübe ettiği yaşamışlıklar önemlidir. Öz-çeviri yapan Gürsel için kişisel tecrübelerinin öz-çeviri sürecinin merkezinde olduğu düşünülebilir. Eserde yazarın deneyimleriyle iç içe geçmiş bir anlatı pratiği söz konusudur. Gürsel, araştırmaya konu olan kitap yayımlandığında otuz sekiz

yıldır Fransa’da yaşayan bir yazar, çevirmen ve entelektüeldir. Siyasi, tarihi ve iktisadi konular başta olmak üzere çok sayıda alanda yüksek bilince, farkındalığa, ileri seviyede iki dilliliğe ve kültürel yeterliğe sahiptir. Bu vasıfların ve avantajlarının öz-çevirmenliğin en başat kriterlerini yerine getirdiği düşünülmektedir. Ayrıca, yukarıda da belirtildiği üzere Gürsel eserini bilinçli olarak Fransızca kaleme almıştır (Yılmaz, 2009, para. 3). Burada bahsedilen bilinç, birincil dil kullanımı sayesinde elde edilmesi planlanan çok daha geniş kitlelere ulaşma arzusu olarak değerlendirilebilir. Aksi takdirde, kitabın beklenen etkiyi yaratamayacak olması endişesinden bahsedilebilir. Öte taraftan yayınevinin editöryal tasarrufunun da eserin öz-çeviri olarak yayımlanması yönünde olduğu düşünülmektedir. Hedef kitlesi Fransız okurları olarak belirlenen eserlerin öncelikle Türkçe kaleme alınarak sonrasında Fransızcaya çevrilmesi, yayınevi açısından ticari avantajla örtüşen bir strateji olarak değerlendirilemez. Bu noktada ticari beklentilerin devreye girmesi doğal karşılanmalıdır. Öncelikle, çeviri ile ortaya çıkacak ek maliyetlerin önüne geçilmesi ve böylelikle rekabette öne geçilebilecek olması, yayınevleri açısından önem verilen konulardandır. Yazar, argümanlarını öz-çeviri yoluyla doğrudan ifade etme imkânı bulmuş; görünürlüğünü artırmış ve Fransız kamuoyuna sesini duyurabilmiştir.

4. Çeviri Eyleyicilerinin Tercihleri

4.1.Yanmetinsellik Bakış Açısı ile Türkiye Yaşlı Avrupa’ya Genç Damat

Bu çalışmada, çevirmenin birincil ve ikincil habitusunun belirlenmesine yardımcı olması amacıyla Gérard Genette’in (1987) yanmetinsellik kavramından istifade edilmiştir. Esasen her çeviri incelemesinde doğal olarak iki dil, iki toplum ve iki kültür karşılaştırması söz konusudur. Ancak Gürsel’in eserinin bir öz-çeviri olması kitabın yanmetinsellik bağlamındaki incelemelere farklı bir boyut kazandıracak niteliktedir. İki kitabın kapakları arasındaki dikkat çekici farklılıklar olması, çevirmenin Türk okurlar için çok sayıda açıklayıcı dipnot eklemesi ve bir sonsöz yazması, eseri yanmetinsellik çerçevesinde incelemeye oldukça elverişli hâle getirmektedir.

Yanmetinsellik kavramı temelinde yaklaşıldığında, kaynak dilde adı *La Turquie : une idée neuve en Europe* olan ve Türkçeye *Türkiye Yaşlı Avrupa’ya Genç Damat* olarak çevrilen kitabın başlığında değişiklik yapıldığı göze çarpmaktadır. Eserin kaynak dildeki adının Türkçeye kelimesine kelimesine çevirisi, “Türkiye Avrupa’da Yeni bir Fikir” dir. Kitap isminin kıskırtıcı bulunduğu ve bunun sebebi sorulduğunda yazar: “Saint-Juste, Fransız Devrimi sırasında mutluluğun Avrupa’da yeni bir fikir olduğunu söylemişti, bugün Fransızların çoğu bunu bilmese de ünlü bir sözdür. Türkçe başlıkta, kitapta sözü geçen bir benzetmeyi kullandı çevirmenim Menekşe Tokyay” şeklinde konuya açıklamalar getirmiştir (Yılmaz, 2009, para. 4) . Türkçe başlığın tanımı ve yarattığı çağrışım hakkında ise yazar, “Avrupa nüfusunun giderek yaşlandığı bir gerçek; Türkiye’nin genç fikirler ve dinamizmi ile Avrupa’ya çok şey katacağı inancındayım. Fransızca aynı tanımı kullanmazdım, çünkü Türkiye Fransızcada dışıldır; dolayısıyla damat değil, gelin demek gerekirdi” ifadelerini kullanmıştır (Yılmaz, 2009, para. 4). Görüldüğü üzere, başlıktaki bu çarpıcı değişiklik yayınevi tarafından değil, çevirmen Tokyay’ın eserin içinden bulup çıkardığı bir benzetmeyi kullanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Yazarın, kitabın başlığının yarattığı çağrışım hakkındaki soruya verdiği yanıtı Genette (1987)'in açıklamaları ile birlikte okumak uygundur. Genette (1987) kitap başlıklarının hem açıklayıcı hem de çağrışımsal (Fr: connotatif) görevleri olduğunu belirtir. Ayrıca, Genette'e (1987, s. 85) göre kitaba verilen başlıktan yazarın üslubu hakkında bilgi sahibi olunabilir. Gürsel' e göre, "Avrupa belki yaşlanmıştır, ama tarihi boyunca bir tek kırıksıklık bile belirmemiştir yüzünde; zira eski ile yeniyi bağdaştırma ve Yenidünya'da eksik olan yeniden doğuş ve iletim kapasitesine sahiptir" (Gürsel, 2009b, ss. 58-59). Kitap kapağının Türkçe çevirisinde Avrupa'ya, 'yaşlı' sıfatı yakıştırılmakta, Türkiye için ise 'genç damat' metaforu kullanılmaktadır. Ayrıca, Avrupa'nın damada eş olacak şekilde gelin pozisyonunda konumlandırılmış olduğu düşünülebilir. Bu yönüyle iki tarafın birbirine yakıştırılmakta olduğu izlenimi verilmektedir. Yazarın da belirttiği gibi, yaşlanan Avrupa nüfusu karşısında genç damat üretken işgücü, dinamizm ve ekonomik canlılık potansiyelini simgelemektedir. Damat metaforu ile aileye girmek ve uyum sağlamak isteyen yeni bir bireyin temsil edilmek istendiği kanısına varılabilir.

4.2. Kitapta Bölüm Başlıkları ve Dipnotlar

Kitap adına ilaveten, bölüm başlıkları da yanmetinsellik kuramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Aşağıda incelemeye konu eserin Fransızca ve Türkçe bölüm başlıkları tablo şeklinde verilmiştir.

Tablo 1

Başlıklar

Kaynak Metindeki Başlıklar	Geri çeviri	Erek Metindeki Başlıklar
1.De la France où "tout n'est qu'ordre et beauté" (Gürsel, 2009a, s. 13)	"Her şeyin düzen ve güzellikten ibaret olduğu Fransa."	"Orada ne varsa nizam ve ihtişam"- Fransa hakkında (Gürsel, 2009b, s. 13)
2.Chez les Pictaves et les Parisiens (Gürsel, 2009a, s. 19)	Poitiers sakinleri ile Parislilerin memlektinde	Poitiers sakinleri ve Parisliler hakkında (Gürsel, 2009b, s. 19)
3.Ce pays qui ressemble à une tête de jument (Gürsel, 2009a, s. 39)	Kısrak kafasına benzeyen bu ülke	Bir kısrak başını andıran şu ülke (Gürsel, 2009b, s. 37)
4.Elle est pire qu'avant, la nostalgie (Gürsel, 2009a, s. 51)	Özlemin eski tadı yok	Özlemin eski tadı yok (Gürsel, 2009b, s. 47)
5.La vielle cantatrice (Gürsel, 2009a, s. 59)	Yaşlı opera şarkıcısı	Kokona şarkıcı (Gürsel 2009b, s. 55)
6.Une assez longue histoire (Gürsel, 2009a, s. 77)	Epeyce uzun bir öykü	Yeterince uzun bir öykü (Gürsel, 2009b, s. 71)
7.Qui a peur de la Turquie? (Gürsel, 2009a, s. 87)	Türkiye'den kim korkar?	Türkiye'den korkan kim? (Gürsel 2009b, s. 79)
8.Le casse-tête turc ou la tête de Turc (Gürsel, 2009a, s. 95)	"Baş belası Türk ya da günah keçisi (şamar oğlanı) Türk"	"Kafa ütöleyen" mi, "şamar oğlanı" mı? (Gürsel, 2009b, s. 87)
9. Non à la Turquie (Gürsel, 2009a, s. 107)	Ab'de Türkiye'ye hayır!	AB'de Türkiye'ye hayır! (Gürsel, 2009b, s. 99)

10. Le Grand Turc et L'Europe (Gürsel, 2009a, s. 121)	"Büyük Türk ve Avrupa"	Büyük Türk ve Avrupa (Gürsel, 2009b, s. 113)
11. Penser l'identité européenne (Gürsel, 2009a, s. 135)	Avrupalı kimliğini düşünmek	Avrupa kimliğini düşünmek (Gürsel, 2009b, s. 125)
12. Des Kurdes, des Arméniens et de la France (Gürsel, 2009a, s. 143)	Kürtler, Ermeniler ve Fransa	Kürtler, Ermeniler ve Fransa (Gürsel, 2009b, s. 133)
13. En guise de conclusion (Gürsel, 2009a, s. 149)	Sonuç olarak	Sonuç olarak (Gürsel, 2009b, s. 139)
		Türkiye-Fransa ilişkilerindeki güncel gelişmelere genel bakış (Gürsel, 2009b, s. 145) ²

Tablodan da görüleceği üzere çevirmen Tokyay, Türkçe eşdeğer kelimeleri tercih etmiştir. Buradan hareketle, başlıklarda metin düzeyinde çevirmenin herhangi bir değişiklikte bulunmadığı tespit edilmiştir. Bunun dışında, çevirmen yazarın sözcük oyunu yaptığını düşündüğü sekizinci başlığa dipnot vererek açıklamalar eklemiştir. "Yazar, söz konusu başlıkta, Türkçeye tam olarak çevrilemeyecek iki Fransızca deyme konu olan "tête" (kafa) sözcüğü üzerinden (sırasıyla, "le casse- tête turc" ve "la tête de Turc") bir sözcük oyunu yapmaktadır. (ç.n.)" (Gürsel, 2009b, s. 87). 153 sayfadan oluşan kaynak metinde 55 dipnot, 147 sayfadan oluşan erek dildeki çeviride ise toplam 75 dipnot yer almaktadır. Çevirmen tarafından çevirmen notu "(ç.n.)" olarak toplam 27 dipnotun çeviri metnine eklendiği anlaşılmaktadır. Eklenen 27 dipnotun 5'inde "(ç.n)" ifadesinin sehven belirtilmediği düşünülmektedir. Ayrıca, kaynak metinde yer verilmesine rağmen çeviri metinde kullanılmayan toplam 7 dipnot mevcuttur. Bunlar kaynak metinde yazar Gürsel'in Fransızca kaynaklardan yaptığı alıntılardır. Çevirmen Tokyay bu Fransızca alıntıların kaynaklarını Türkçe çeviride belirtme gereği duymamıştır. Çevirmen tarafından eklenen dipnotların en çarpıcılarından bazılarına aşağıda yer verilmiştir. Aşağıda listelenen dipnotların en belirgin özelliği AB uzmanı bir çevirmen tarafından eklenmiş olmasıdır:

Tablo 2

Dipnotlar

Dipnot No	Dipnot
4	Bu kelime ³ , cahil insanlara hitap ederken aslında bir iltifatmış gibi kullanılır. Moliere'in sözü edilen <i>Kibarlık Budalası</i> adlı eserinde bu ifadeye yer verilmiştir (ç.n.) (Gürsel, 2009b, s. 24).

² Çevirmenin sonsözü çeviri eserde başlıklar listesindedir.

³ Bu kelime kaynak metinde 'Mamamuşi' kelimesinin açıklamasıdır (Gürsel, 2009b, s. 24).

8	“Biri bizi gözetliyor” yarışmasının Fransa versiyonunda oldukça şöhret yapmış olan kadın yarışmacı (ç.n.) (Gürsel, 2009b, s. 32).
18	Maastricht Antlaşması’nın 49. Maddesinden söz edilmektedir (ç.n.) (Gürsel, 2009b, s. 76).
37	Sarkozy, Chirac’ın cumhurbaşkanlığı sırasında içişleri bakanıydı (Gürsel, 2009b, s. 103).
65	Bugünlerde Hristyan mirasına atıfta bulunan bir Avrupa Anayasası oluşturulması fikrini savunanların talep ettiği değerleri temsil etmeyen bir papadır bu kişi (Gürsel, 2009b, s. 123).
67	Yazar, burada bir kelime oyunu yaparak, Fransa’da bir dönem siyasi polemik konusu olan ve randevuevi anlamında kullanılan “hoşgörü evleri” ne (Maison de tolérance) atıfta bulunmaktadır (Gürsel, 2009b, s. 124).

Yukarıda örnek olarak verilen dipnotlar incelendiğinde, çevirmenin okura farklı alanlarda tamamlayıcı bilgiler sunduğu görülmektedir. Bu bilgilerin birçoğu yazarın yaptığı atıfların ve göndermelerin izah edilmesi şeklindedir. Tokyay dipnotlarında ayrıca Fransa tarihinden, kültüründen, edebiyatından ve günlük sosyal yaşama dair gelişmelerden bilgiler aktarmaktadır. Böylelikle, çevirmenin dipnotlar aracılığı ile Türk okuru yönlendirdiği, kitabın daha iyi anlaşılmasına katkı sunduğu düşünülmektedir. Çevirmenin bir AB uzmanı olması sayesinde bu açıklamalar eklenebilmiştir. Yukarıdaki dipnotların dışındakiler ise Fransızcaya ait birtakım kavramların açıklamalarıdır. Öte yandan, dipnotların çevirmenin görünürlüğüne artmasına doğrudan katkı sağladığı da düşünülmektedir.

4.3. Kapak Görsellerinin İncelenmesi ve Karşılaştırılması

Her ne kadar bu çalışmanın amacı çevirmen Menekşe Tokyay’ın ikincil habitusunun çeviri üzerindeki etkisini incelemek olsa da, Tokyay’ın çevirdiği bir esere ait kapağının incelenmesi de önemlidir. Bu noktada, kitap kapakları üzerinde çevirmenin her zaman söz sahibi olmadığının da belirtilmesi gerekir. Yukarıda da bahsedildiği üzere kaynak eserin başlığının Tokyay tarafından seçildiği bilinmektedir (Yılmaz, 2009, para. 4). Çevirmenin sonsözde yer alan çeviri süreci ile ilgili şu ifadeler bu noktada önemlidir: “Bununla birlikte, kendisiyle de yaptığımız çalışma toplantıları ve görüşmelerin ardından kitabın yazıldığı dönemden bu yana, ilişkilere her gün yeni bileşenlerin eklendiğini gözlemledik” (Gürsel, 2009, s.145). Çevirmenin sonsözdeki bu açıklamalarından, yazar ile çevirmen arasında süreç içerisinde gelişen işbirliği ve uyumdan bahsedilebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, başlığın yer aldığı kapağın incelenmesi, çevirmenin

eyleyiciliği bağlamında önem arz etmektedir. Bu durumun, eser üzerinde Tokyay'ın görünürlüğünü arttırdığı düşünülmektedir.

Kitap kapaklarının detaylı bir şekilde incelenebilmesi için Edmund Burke Feldman'ın (1992, ss. 469-474) "araştırmacı sanat eleştirisi", diğer bir deyişle "pedagojik sanat eleştirisi" modeli çerçevesinde bir inceleme yapılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Sanat eserine ve eserde yer alan bilgi nesnelere onların anlam ve değer boyutlarını detaylı şekilde çözümleyebilecek şekilde yaklaşmak gereklidir. Buradaki esas hedef, sanat yapısının izleyicide yarattığı etkiyi oluşturan faktörleri anlamaktır (1992, ss. 469-474). Feldman'ın modeli "betimleme", "çözümleme", "yorumlama" ve "yargı" evrelerinden oluşmaktadır (1992, s. 473).

4.3.1. *La Turquie : une idée neuve en Europe* Kapağı

Kitap kapağını Feldman'ın (1992) "araştırmacı sanat eleştirisi" modeli çerçevesinde ele almak için öncelikle betimleme safhasına odaklanmak gerekir. Fotoğraf sanatçısı ve yazar Damien Guillaume (Guillaume, 2018, para. 1) tarafından (Gürsel, 2009a) tasarlanan kapakta yer alan fotoğraf yatay bir şekilde açık kompozisyon olarak konumlandırılmıştır. İstanbul Boğazi'ndeki Boğaziçi Köprüsü (15 Temmuz Şehitler Köprüsü) iki kıyıyı birleştirmektedir. Üst bölümde yazar ve kitap ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Kırmızı renkli kitap başlığı, beyaz zemin üzerinde büyük puntolarla fotoğrafın üstünde ve altında yer alacak şekilde yazılmıştır.

Analiz safhasına geçildiğinde, canlı renklerle ifade edilen bir fotoğrafın kullanılmadığı dikkat çekicidir. Sarı ve mavi hâkimiyetinde, genel itibarıyla bej bir fotoğraf olarak nitelendirilebilir. Görüntüde natürel bir ışık söz konusudur. İstanbul Boğazi'nin ve boğazdaki köprünün simgesel özelliği vurgulanmak istenmiştir. Bu bağlamda bilinçli bir seçim olduğu düşünülmektedir. Görsel ve kitabın konusu bağdaştırılmış ve somutlaştırılmıştır.

Bu analizler yorumlandığında, İstanbul'un Boğazi, köprüsü ve camisinin bütün bir imge olarak ön plana çıkarıldığı düşünülmektedir. Eser Fransız okurlara hitap ettiği için Türkiye'ye dair en bilinen şehir ve o şehir ile özdeşleşmiş konum ve sanat yapılarının tercih edildiği şeklinde yorumlanabilir. Netice itibarıyla elde edilecek yargı, bu kapağın tasarımında kullanılan fotoğraf ile sade bir anlatımın tercih edildiğidir. Ülkenin gerek Asya'ya gerek Avrupa'ya ait olabileceği hatırlatılmak istenmektedir.

4.3.2. *Türkiye Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat* Kapağı

Kapak kompozisyonu betimleme safhasında incelendiğinde, ilk bakışta görsel alanın üst bölümünde bulutlar üzerinde yer alan çıplak insan ve melek betimlemeleri dikkat çekmektedir. Ayrıca kompozisyonunda dalgalı bir deniz ve sağ üst kısımda kırmızı bir ay yıldız mevcuttur. Bu ay yıldız doğrudan Türk bayrağını sembolize eder şekilde kompozisyona nakşedilmiştir. Kitap adı üst-orta kısma üç satır halinde, yazar adı ise tam ortaya büyük harflerle tek satırda ve büyük puntolarla yazılmıştır. Her iki bilgi de kolaylıkla okunacak ve anlaşılacak biçimde yerleştirilmiştir.

Analiz safhasına geçildiğinde, şiddeti yüksek renkler yerine daha sakin pastel tonlar içeren bir resim kullanıldığı göze çarpmaktadır. Fonda açık mavi ve mavinin tonları hâkimdir. Figürler sarı tonlarda, zaman zaman altın sarısı, turuncu gibi renklere doğru evrilen fakat yine pastel tonlardadır. Renklerin sakinliğiyle karşıt olarak figürler oldukça hareketli ve akışkandır. Işık kullanımı, figürleri ön plana taşımaktadır.

Yorumlama safhasına gelindiğinde, figürlerin ve anlatılan sahenin mitolojik betimlemeleri hatırlatmakta olduğu ve kullanılan imgelerin sembolik anlamlar taşıdığı görülmektedir. Türk okurlar açısından bakıldığında, Avrupa'ya ait ya da Avrupa'daki müzelerde sergilenen bir resim gibi algılanabilir. Kapağın sağ üst kısmında kırmızı renklerle yer verilen ay ve yıldız, kullanılan diğer pastel renklerle bir tezat oluşturmuştur. Bunun bilinçli bir tercih olduğu düşünülmektedir.

Yoruma dayalı bu ifadelerden yargı, yani değerlendirme kısmına geçildiğinde, öncelikle kapakta kullanılan resimdeki sahneyi tespit etmek ve açıklamak gerekir. Sahne, Yunan mitolojisindeki 'Europa'nın Kaçırılışı' öyküsünü anlatmaktadır. Mitolojiye göre Europa bugünkü Avrupa kıtasına da adını veren Fenikeli prensesdir. Güzel bir kız olan Europa, arkadaşlarıyla birlikte deniz kıyısında otururken tanrılar tanrısı Zeus kendisini görür ve onunla birlikte olmak ister. Zeus masum bir şekilde kızların yanına yaklaşır. Europa boğanın güzelliğine dayanamaz ve üzerine biner. Zeus, sırtına aldığı Europa ile birlikte oradan hızlıca uzaklaşır. Zeus, Europa'yı Girit Adası'na götürür ve birlikte olurlar (Reeves, 2003, s. 28). Bu kaçırılma sahnesinin Avrupalı ressamlar tarafından farklı tarihlerde resmedildiği görülmüştür. Hollandalı Rembrandt Harmenszoon van Rijn (Rembrandt Harmensz, 2025) ve Fransız Jean François de Troye ("L'enlèvement d'Europe", t.y.-b) bu sahneyi yağlı boya tablolarında 1632 ve 1716 yıllarında resmeden meşhur ressamlardır. Gürsel de bu öyküye kitabında şu şekilde yer vermiştir: "Efsaneyi bilirsiniz, Europa, Finike Kralı Agenor'un kızıdır. Zeus ona âşık olur ve güzel Europe'yi kaçırmak için beyaz bir boğaya dönüşüp onu Girit Adası'na götürür" (Gürsel, 2009b, s. 58).

Türkçe kitap kapağının tasarımcısı Geray Genç'er in yukarıdaki mitolojik hikâyeye dayandırılarak yapılan resimlerden istifade ederek bu kapağı tasarladığı kanaatine varılabilir (Gürsel, 2009b) . Ay ve yıldız figürlerinin, Avrupa'ya adını veren Europa'nın kaçırılması sahnesine eklemlenmesiyle farklılıklar vurgulanmaktadır. Türkiye'nin Avrupa'ya entegre olma isteği ay yıldız figürleriyle anlatılmaya çalışılmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak iki kitabın kapak tasarımları karşılaştırıldığında farklılıklar göze çarpmaktadır. Kapakların, kitapların dolaşıma girdikleri ülkenin okurlarına hitap edecek şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Fransız okurlara Türkiye algısının başat unsurlarından biri olan İstanbul Boğazı, köprü ve cami temalı bir fotoğraf sunulmuştur. Türk okurları ise Avrupa'yı anımsatacak mitolojik bir sahne ve hemen yanında konumlandırılmış ay yıldızlı bir resim karşılamaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç, AB-Türkiye ekseninde ele alınan Fransa ve Türkiye ikili siyasi ilişkileri konusunu kapak tasarımları ile görsel açıdan tamamlama amacı güdüldüğüdür. Bir tarafta İstanbul Boğazı diğer tarafta meşhur bir mitolojik sahneye eklemlenmiş ay yıldız, okurların hâlihazırdaki bilgi birikimi ve hazırbulunuşluğu ile örtüşmektedir.

Yanmetinsellik açısından bakıldığında, kapakların okurları metne hazırlama görevini yerine getirdiği öne sürülebilir.

4.4. Yayınevinin Öz-çeviri Bağlamında Eyleyciliği

Nedim Gürsel'in *La Turquie : une idée neuve en Europe* isimli kurmaca dışı türünde yazdığı öz-çeviri eseri Fransa'da Éditions Empreinte temps présent tarafından yayımlanmıştır. İnternet sitesinde ve diğer açık kaynaklarda yer alan bilgilerden çıkarılabilecek ilk gözlem, yayınevinin belirli alanlara yoğunlaşmış butik bir yayın kuruluşu olduğudur. Yayınevinin Protestan kökenli olduğu ve öncelikle maneviyat ve psikoloji üzerine eserler yayımladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Hristiyanlık, siyaset, kölelik, insan hakları ve diğer sosyal konular üzerine denemelere ve genel anlamda edebiyat eserleri veya resimli kitaplara da yer verdiği görülmektedir. Yazarları arasında Jacques Poujol, Rémy Hebding, Timour Muhidine, Nedim Gürsel ve C.S. Lewis yer almaktadır (Éditions Empreinte temps présent, t.y.-a).

Nedim Gürsel'in öz-çeviri olarak Fransızca yazdığı diğer kitapları da aynı yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Bu eserler: *Belle et rebelle ma France* (2011), *Retour dans les Balkans Siège de Sarajevo, 20e anniversaire* (2012), *En Italie* (2017), *À l'ombre des pyramides* (2019), *Nazım Hikmet Le Chant des hommes* (2022)'dir. Bu eserler de Gürsel'in Fransa'da yaşadığı süre içerisinde Fransızca olarak kaleme almış olmasından dolayı, öz-çeviri olarak değerlendirilebilir. Gürsel'e ilaveten, Bilge Karasu (2019, 2021), Adalet Ağaoğlu (2010), Selçuk Demirel ve François David (2023) ve Cengiz Aktar'ın (2020) Fransızcaya çevrilmiş ya da Fransızca olarak yazılmış eserleri de aynı yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Bu yazarların eserleri, Fransız yayınevinin internet sitesinde 'Türkiye' kategorisinde tasnif edilmiştir. Türk yazarlar başta olmak üzere, Türkiye ile ilgili olarak yazılmış kitaplara başlı başına Türkiye kategorisinde yer veriliyor olması, yayınevinin bu konuya verdiği önemin en açık göstergesidir.

Gürsel'in yukarıda belirtilen diğer öz-çeviri eserlerinin aynı yayınevi tarafından yayımlanması, yazar ile Fransız yayınevi arasında öteden beri yakın bir bağ olduğunu göstermektedir. Öte yandan, son yıllarda yazarın Türkiye'deki yayınevi ise Doğan Kitap'tır (DK). *Türkiye Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat* da DK Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Yazarın her iki ülkede uzun zamandır aynı yayınevleri ile çalışmakta olduğu görülmektedir. Kuşkusuz, bu iş birlikleri iki ülke arasındaki karşılıklı etkileşim ve birbirini daha iyi ve doğru tanıma için önemlidir. Öte yandan yayınevi eyleyciliği, Lefevre'nin (1985, ss. 197-198) de savunduğu üzere, çeviri faaliyetini yönlendiren hamilik faaliyetinin halkalarındandır. Bu açıdan bakıldığında, eserin Türkiye'de dolaşıma sokulmasında ve böylelikle Gürsel'in yapıtlarının ülke içinde tanınmasında DK'nın büyük rolü olduğu ortadadır. Bu duruma yayınevi eyleyciliği açısından bakıldığında, kapak tasarımıyla satış başarısını önceleyen stratejik tercihler yapıldığı düşünülmektedir.

4.5. Çevirmen Menekşe Tokyay'ın Eyleyciliği

Menekşe Tokyay, Fransızca eğitim veren Tevfik Fikret Lisesi'ni derece ile bitirmiş ve sonrasında girdiği Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden de aynı şekilde derece ile mezun olmuştur. Daha sonra Belçika Katolik Louvain Üniversitesi'nde

Jean Monnet bursiyeri olarak Avrupa Birliği alanında yüksek lisans çalışması yapmış olan Tokyay, üstün başarı diplomasıyla mezun olmuştur. Son olarak Marmara Üniversitesi'nde Avrupa Birliği Enstitüsü'nden doktora derecesini almıştır (Tokyay, t. y., para. 1). Bu bilgilerden, Tokyay'ın çocukluğundan ve ilk gençliğinden itibaren tamamen Fransızca merkezli bir eğitim aldığı görülmektedir. Bu öğretim kurumlarında aldığı eğitim ile Fransızca diline son derece hâkim olmakla kalmayıp, Fransa tarihi, kültürü, coğrafyası ve edebiyatı gibi alanlarda da bilgili ve yetkin bir akademisyen ve çevirmen olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde Avrupa Birliği çalışmaları yapmış olması, *Türkiye Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat* gibi kurmaca dışı ve politik bir eseri çevirmek için gerekli tüm donanım ve birikime sahip olduğu kanaatinin oluşmasını sağlamaktadır. Bu eğitim, Tokyay'a kültürel bir sermaye kazandırmaktadır; çünkü çevirmenin kültürel sermayesi, ihtisas alanındaki bilgi, deneyim, uzmanlık ve gücünü ifade eder. Tokyay, bu kültürel sermayenin etkisiyle daha önce gördüğümüz üzere, Gürsel'in Fransızca yazmış olduğu başlığı değiştirme, Fransız okurun anlamayacağını düşündüğü noktalar için dipnotlar yazma gibi köklü müdahaleler yapma hakkını kullanmıştır.

Eğitim hayatı boyunca Tokyay'ın Fransızca ve Frankofoniye olan yatkınlığının kendisinin birincil habitusunu büyük ölçüde şekillendirdiği ifade edilebilir. Çevirmenin ikincil, diğer bir deyişle, profesyonel habitusu da benzer istikamette oluşmuştur. Bu durum, çevirisini yaptığı on beş kitaptan ve uluslararası haber ajansları için Türkiye'ye ilişkin gelişmelere dair yaptığı haber ve analizlerden yola çıkarak gözlemlenebilir. Tokyay'ın diğer çevirileri arasında bir Türk yazarın yabancı dilde öz-çeviri türünde yazdığı bir eserden Türkçeye kazandırılan başka bir eser bulunmamaktadır. Tokyay'ın yayımlanan ilk çevirisi 2006 yılına aittir. Günümüze kadar Moati (2006), Courtille (2007), Bannour (2007), Khawam (2011), Al-Masri (2011), Onfray (2011), Yerasimos (2012), Delacourt (2014), Nicolay (2014), Bogdanov (2015), Lemaître (2016), Gross (2017), Garcia (2020) gibi yazarların eserlerini Türkçeye kazandırmıştır. Bu çevirilere ilaveten, Balta'nın (2014) çevirmenleri arasındadır. *Karnım Zil Çalıyor & Bir Hak Olarak Ücretsiz Okul Yemeği* başlıklı kendi kitabı ise 2025'te yayımlanmıştır (Tokyay, 2025). Tokyay, 2016 tarihinde yayın hayatına başlayan ve 12 Mart 2025 tarihinde ekonomik gerekçelerle yayın hayatını sonlandırdığını açıklayan haber sitesi *Gazete Duvar*'ın köşe yazarlarından (Şen, 2025, para. 1). Tokyay, halen siyaset, ekonomi, kültür ve jeopolitik alanlarında dijital mecrada yayın yapan *Perspektif* isimli platformda yazılarına devam etmektedir. Gerek *Gazete Duvar*'da yayınlanan köşe yazıları gerek *Perspektif* platformundaki yazıları profesyonel habitusunun tahlil edilmesinde oldukça önemli veriler sağlamaktadır. Bu platformdaki yazılarından bazılarını yer vermek ve içeriklerine kısaca değinmek çevirmenin profesyonel habitusunun açıklanmasında önemli olacaktır:

Türkiye'nin AB sürecinde ilerleyebilmesi, halkların birleştirilmesine, birbirlerini tanımalarına, yakınlaşmalarına bağlı. Bu da, tanıma gereği sivil toplumun etki ve görev alanları arasında yer alıyor. Eşzamanlı şekilde iş dünyasının da Gümrük Birliği'nin modernizasyonu, vize serbestisi ve ekonomik yakınlaşma konularında bir itici güç olarak AB nezdindeki temaslarını kalıcı hale getirmesi gerekiyor (Tokyay, 2023, "AB Hamlesi için", para. 1).

Tokayay'ın köşe yazısına yazdığı ifadelerin çok benzerlerini, *Türkiye Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat*'in sonsöz bölümünde de çevirmen olarak kaleme aldığını görmekteyiz. Yani halkların birleştirilmesinin, birbirlerini tanımalarına ve yakınlaşmalarına bağlı olduğu söylemi son sözde de vurgulanmaktadır (Gürsel, 2009b, s. 147). Bu çerçevede, AB-Türkiye siyasi ilişkilerinin tarihsel arka planı ile ikili diplomatik ilişkilerin seyrinin çevirmenin ikincil habitusunun oluşumunda belirleyici bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Diğer bir deyişle, AB-Türkiye ilişkilerindeki ihtisas bilgileri ve güncel gelişmeleri çok yakından takip ve tahlil etmesinin de çevirmenin ikincil habitusunu şekillendirdiği gözlemlenmektedir.

Menekşe Tokayay'ın *Türkiye Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat* başlığı ile Türkçeye çevirdiği eseri, Fransızca kaynak metin ile mukayese edildiğinde, çeviri metin içinde herhangi bir değişiklik, ekleme veya çıkarma yapılmadığı ve Fransızca kaynak metnin birebir çevrildiği görülmektedir. Tokayay'ın kaynak metni yorumlamasında, çeviri stratejisini ve çeviride kullanacağı dil üslubunu belirlemede habitusun etkili olduğu ileri sürülebilir. Diğer bir ifadeyle, eserin Türkçeye çevrilmesinde yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı habitusunun etkili olduğu sonucuna varılabilir.

Gürsel gibi Fransa başta olmak üzere ülkemizde ve tüm dünyada geniş bir okur kitlesine sahip meşhur bir yazarın eserini çevirmenin Tokayay'ın simgesel sermayesine büyük bir katkı yaptığı ileri sürülebilir. *Türkiye Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat* bir öz çevirinin çevirisidir. Eserin Türk bir yazar tarafından Türkçe yazabilecekken Fransızca olarak kaleme alınmış olması önem arz etmektedir. Önceki bölümde görüldüğü üzere, yazar tarafından Tokayay'ın çevirisinin uygun bulunmuş ve beğenilmiş olması, çevirmenin simgesel sermayesine katma değer sağlamıştır. Kısacası, Gürsel'in Fransızca ve Türkçeye son derece hâkim bir çevirmen olan Tokayay ile çalışmasının dikkat çekici olduğu düşünülebilir.

Öte yandan, sahip olunan simgesel değerlerin bütünü olarak özetlenebilecek simgesel sermayenin artırılmasına olanak sağlayacak başka yollar da mevcuttur. Örneğin, “önsöz ve kitap kapakları gibi unsurlar, çevirmenin simgesel sermaye kazanmasını sağlayabilir” (Erkazancı Durmuş, 2022, s. 62) çünkü bu tür yanmetinler çevirmenin görünürlüğünü artırır. Çevirmenin yanmetinler aracılığıyla görünürlüğünün artması çevirmenin kendisine has bir sesinin ve kendisine özgü bir üslubunun olduğunun bir göstergesidir (Hermans, 1996, s. 26). Bu gösterge, çevirmenin profesyonel habitusunun simgesel sermayesine nasıl katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Çevirmenin, Gürsel'in eserinin sonsözünün de yazarı olması çevirmen sermayesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Tokayay kaleme aldığı, “Türkiye-Fransa ilişkilerindeki güncel gelişmelere genel bakış” başlıklı sonsözde yazar ile pek çok kez bir araya geldiklerini ve çalışma toplantıları yaptıklarını ifade etmektedir (Gürsel, 2009b, s. 145). Tokayay ayrıca kitabın yazıldığı dönemden çevirisinin yapıldığı döneme kadarki süreçte iki ülke ilişkilerine her gün yeni bileşenlerin eklendiğinin altını çizmektedir (Gürsel, 2009b, s. 145). Buradan anlaşılabileceği üzere, Fransa ile Türkiye arasındaki en güncel gelişmelere değinilmesi fikrine yazar ile gerçekleştirilen bu görüşmeler ve çalışma toplantılarında karar verilmiştir. Nedim Gürsel, eserinde iki ülke ilişkilerinin tarihsel sürecini çok yönlü bir şekilde ele almış ve karşılıklı olarak yerleşmiş imgelerin kökenlerini

çok boyutlu bir şekilde değerlendirmiştir. Çevirmen Tokyay ise güncel gelişmelere yoğunlaşmış ve bir anlamda eseri tamamlamıştır. Sonsözün çevirmen tarafından kaleme alınmış olması sayesinde kullanılan dilin ve tercih edilen ifade biçimlerinin eserin tamamıyla bir bütünlük oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca, yukarıdaki bölümlerde vurgulandığı üzere, Tokyay’ın sonsözdeki söylemleri, Perspektif platformundaki güncel siyasi analiz yazılarıyla birebir aynıdır. Diğer bir ifadeyle, Tokyay sonsözde kendi söylemini yansıtmıştır.

Tokyay’ın çevirisi için yazdığı sonsözünün ana fikrini, uzun yıllardır inişli çıkışlı seyreden iki ülke diplomatik ilişkilerinin daha sağlam bir zemine oturması ve çevirmenin ifadesiyle “halklar” arasındaki karşılıklı anlayışın artırılması için yapılması gerekenler oluşturmaktadır:

İnanıyorum ki halkların ve siyasilerin belirli ortak noktalarda buluşmaları, temasları ve diyalojik bir süreç içine girmeleri, kartopu etkisiyle, daha üst düzlemdeki ilişkilerin yolunu açacak, yüzyıllardan beri gelgitli de olsa belirli bir kardeşlik ortamı yaşamış iki halkın birbirini ötekileştirme eğilimini zamanla yok edecek ve karşılıklı tolerans alanları açacaktır. (Gürsel, 2009b, s.147)

Son olarak, yukarıdaki “halklar” kelimesinin Tokyay’ın sonsözdeki açıklamalarında öne çıkan bir ifade olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim, Tokyay’ın sonsözde iki ülke siyasi ilişkilerinden bahsederken kullandığı “halklar” ifadesinin, AB-Türkiye siyasi ilişkileri hakkında yazdığı köşe yazılarında da sık sayılabilecek bir şekilde tekrarlandığı göze çarpmaktadır (Tokyay, 2023, “AB Hamlesi İçin”, para. 1, para 11, para 16, para 17). Konuya çeviribilim açısından yaklaşıldığında, çevirmenin yazarlık hayatında sık kullandığı söylem tarzını çevirisinin sonsözüne taşıdığı kanısına varılabilir. Diğer bir ifadeyle, çevirmenin kendine has sesini çevirmen sesi haline getirdiği düşünülebilir. Çevrilmiş anlatı söyleminde her zaman bir “ikinci” ses mevcuttur (Hermans 1996, s. 27). Bu, çevirmenin söylemsel varlığının bir göstergesi olarak “çevirmen’in sesi” şeklinde adlandırılır (Hermans 1996, s. 27). Bu ses az ya da çok belirgin olabilir. Anlatıcının sesinin arkasında tamamen gizli kalabilir ve çeviri metinde fark edilmesi imkânsız olabilir. En doğrudan ve güçlü bir şekilde ise, kabuğunu kırarak kendi adına konuştuğunda ortaya çıkar (Hermans 1996, s. 27). Örneğin, metin dışı bir çevirmen notunda veya kendini ifade ettiğinde çevirmen sesi güçlü bir şekilde ortaya çıkabilir (Hermans 1996, s. 27). Hermans’ın açıklamaları doğrultusunda ve çeviribilim bağlamında değerlendirildiğinde, Tokyay’ın söylemsel varlığının izi, kendisini ifade ederken tercih ettiği ‘halklar’ kelimesi üzerinden gözlemlenebilir. Diğer bir deyişle, metnin ötesine geçerek kaleme aldığı sonsözün de ‘halklar’ ifadesi aracılığıyla bu söylemsel etkiyi ortaya koyduğu düşünülmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, Nedim Gürsel’in Fransızca olarak kaleme aldığı *La Turquie : une idée neuve en Europe* başlıklı eseri bir öz-çeviri olarak değerlendirilmiştir. Analiz neticesinde öz-çeviri olan eserin çevirisinde metin düzeyinde bir değişiklik, ekleme yahut çıkarmaya rastlanılmamıştır. Yanmetinsellik düzeyinde çevirmenin görünürlüğünü yansıtan değişiklikler mevcuttur. Bunlar, 3 sayfalık sonsöz, kaynak metinde yer almayan 27,

kaynak metinde yer aldığı halde erek metinde yer verilmeyen 7 dipnottur. Yanmetinsellik düzeyindeki bu değişikliklerin çevirmen eyleyciliğinden kaynaklı olduğu saptanmıştır.

Çalışmada ayrıca, Tokyay'ın sahip olduğu birincil ve ikincil (profesyonel) habitusu ve kültürel sermayesi sayesinde çevirdiği kitabın başlığını değiştirebilecek şekilde düzenlemeler yaptığı, Türk okurunun anlamayacağını düşündüğü yerlerde dipnotlar verecek şekilde metne eklemelerde bulunduğu ve yazarın sesine ek olarak, kendi ses ve üslubuyla bir sonsöz yazdığı görülmüştür. Dipnotların birçoğunda çevirmen notu olarak metinde geçen kavramlara ek açıklamalar getirdiği görülmüştür. Bu ek açıklamalar, yazarın göndermede bulunduğu kaynakların ve Fransızca terimlerin açıklanmasına ilaveten, popüler Fransız kültürüne dair paylaşımları da içermektedir. Bu çevirmen notları Türk okurun eseri alımlamasına katkı sağlamıştır. Böylelikle çevirmenin görünürlüğüne ve simgesel sermayesinin de artmış olduğu kanaatine varılmıştır. Tokyay'ın diğer siyasi ve politik yazılarındaki dil ve üslubun sonsözde de gözlemlenmesi, uzman kimliğini ve çevirmen sesini çeviriye aktardığı şeklinde yorumlanabilir. Çeviri sosyolojisi perspektifinden ele alındığında, söz konusu çevirmen profilinin çeviribilim alanındaki araştırmacılar ile çevirmen adayları açısından ilham verici ve dikkat çekici bir örnek teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, çevirmen eyleyciliğinin çeviri süreci üzerindeki etkisi ve çevirmenin eserin alımlanmasındaki belirleyici rolü ortaya konularak çeviribilim alanına katkı sunulması amaçlanmıştır.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Filiz Tokalak Baltacı %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde yazım denetimi yaparak gözden geçirilmesi muhtemel anlatım bozukluklarının önüne geçmek amacıyla yapay zekâ tabanlı araçlardan yararlanılmıştır.

Author Contributions

First Author: Filiz Tokalak Baltacı 100 %

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Financial Support: The author declares that she received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: AI-based or generative AI tools were used during the preparation of this manuscript for conducting proofreading to eliminate subtle narrative flaws.

Kaynakça

- Akbatur, A. (2010). Writing/translating in/to English: The ambivalent case of Elif Şafak [Yayınlanmamış doktora tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Arı, S. (2014). *Çeviri sosyolojisi: Çeviri sosyolojisine yön veren sosyologlar: P. Bourdieu ve N. Luhmann*. Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık.
- Balta, E. (2014). Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz. İçinde E. Yalçın (Ed.), *Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz: Karamanlılar ve Karamanlıca edebiyat üzerine araştırmalar* (N. Bozatlı, L. Cinemre, A. Çokona, A. Dilsiz, H. Millas, S. Özen, M. Tokyay, M. Y. Tufan, İ. Türkoğlu, E. Üyepazarıcı ve E. Yalçın, Çev). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- BloombergHT. (2020, 19 Ekim). Aslı Şafak'la işin aslı Nedim Gürsel [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=pXgX1LXbC1k>
- Bogenç Demirel, E. (2003). *Habitus dans le champ de la traduction: Infiltration des traductions de romans populaires français "rosérotiques" dans l'espace culturel turc entre 1950-1975*. Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (1972). *Esquisse d'une théorie de la pratique*. Librairie Droz.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812507>
- Bourdieu, P. (1983). The field of cultural production, or: The economic world reversed. *Poetics*, 12(4-5), 311-356.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* içinde (ss. 241-258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1992). *Les règles de l'art: Genèse et structure du champ littéraire*. Seuil.
- Bourdieu, P. (1993). *Sociology in question* (Çev. R. Nice). Sage Publications.
- Bourdieu, P. (2005). Habitus. J. Hillier & E. Rooksby (Ed.), *Habitus: A sense of place* içinde (ss. 43-49). Ashgate.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Polity Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar*. İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2014). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar* (Çev. N. Ökten). İletişim Yayınları.
- Casanova, P. (2010). *Dünya edebiyat cumhuriyeti*. Varlık Yayınları.
- Casanova, P., & Jones, M. (2013). What is a dominant language? Giacomo Leopardi: Theoretician of linguistic inequality. *New Literary History*, 44(3), 379-399.
- Delacourt, G. (2014). *Arzuların listesi*. Pegasus Yayıncılık.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1986). *Kafka: Toward a minor literature* (Çev. D. Polan). University of Minnesota Press.
- Emirosmanoğlu, Z. (2015). Çeviribilim sosyolojisine doğru: Bourdieu sosyolojisiyle Türkiye'de çeviribilim alanını düşünmek [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Éditions Empreinte temps présent. (t.y.-a). L'Agence Unique. Occitanie Livre. <https://www.occitanielivre.fr/annuaire/empreinte-temps-present>
- Erkazancı Durmuş, H. (2018). Hysteresis of translatorial habitus: A case study of Aziz Üstel's Turkish translation of *A Clockwork Orange*. İçinde J. Boase-Beier, L. Fisher ve H. Furukawa (Ed.), *The Palgrave handbook of literary translation* (ss. 167-185). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75753-7_9.
- Erkazancı Durmuş, H. (2020). *Pierre Bourdieu sosyolojisi ışığında Türk tiyatro alanında çevirinin rolü ve Dostlar Tiyatrosu'nun konumu*. Hiperlink Eğitim İletişim Yayınları

- Erkazancı Durmuş, H. (2022). Mohsin Hamid'in *Exit West* romanı ışığında göçmen yazını ve çeviri. *Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies*, 32(1), 139–164. <https://doi.org/10.26650/LITERA2021-925261>
- Feldman, E. B. (1992). *Varieties of visual experience* (4th ed.). Harry N. Abrams, Inc.
- Genette, G. (1987). *Seuils*. Éditions du Seuil.
- Gouanvic, J.-M. (1999). *Sociologie de la traduction: La science-fiction américaine dans l'espace culturel français des années 1950*. Artois Presses.
- Grutman, R. (2020). Self-translation. In M. Baker & G. Saldanha (Eds.), *The Routledge encyclopedia of translation studies* (3.bs., ss. 514–517) içinde. Routledge.
- Guillaume, D. (2018). Agence révélateur. <https://www.agencerevelateur.fr/damien-guillaume-1>
- Gündüz, A. (2020). *İslamı çeviriyle savunmak*. Kriter Yayınevi
- Gürsel, N. (2009a). *La Turquie : une idée neuve en Europe*. Empreinte Temps Présent.
- Gürsel, N. (2009b). *Türkiye yaşlı Avrupa'ya genç damat*. Doğan Yayınları.
- Gürsel, N. (2011). *Belle et rebelle ma France*. Éditions Empreinte temps présent.
- Hanna, S. (2014). Remapping habitus: Norms, habitus and the theorisation of agency in translation practice and translation scholarship. M. Wolf & G. M. Vorderobermeier (Ed.), *Remapping habitus in translation studies* içinde (ss. 59–72). Rodopi.
- Heilbron, J. (1999). Towards a sociology of translation: Book translations as a cultural world-system. *European Journal of Social Theory*, 2(4), 429–444.
- Hermans, T. (1995). Toury's empiricism version one. *The Translator*, 1(2), 215–223. <https://doi.org/10.1080/13556509.1995.10798958>
- Hermans, T. (1996). The translator's voice in translated narrative. *Target: International Journal of Translation Studies*, 8(1), 23–48.
- Hokenson, J. W., & Munson, M. (2007). *The bilingual text: History and theory of literary self-translation*. St. Jerome Publishing. <https://www.scribd.com/document/972873107/Chapter-1-Theo-Hermans-Translation-in-Systems>
- Inghilleri, M. (2005). Mediating zones of uncertainty: Interpreter agency, the interpreting habitus and political asylum adjudication. *The Translator*, 11(1), 69–85. <https://10.1080/13556509.2005.10799190>
- Karaca, Z. (2011). Disiplinlerarası bağlamda çeviribilim ve sosyoloji. F. Ş. S. Eruz (Ed.), *Çeviribilimden kesitler: Turgay Kurultay'a armağan* içinde (ss. 350–363). Multilingual Yayınları.
- Kürük Erçetin, N. Z. (2024). Bir başka Halide: Halide Edib Adıvar'ın gölgede kalan (öz-)çevirmen kimliği. *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(Ekim), 123–137. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13944520>
- Lefevere, A. (1985). Why waste our time on rewrites? The trouble with interpretation and the role of rewriting in an alternative paradigm. T. Hermans (Ed.), *The manipulation of literature: Studies in literary translation* içinde (ss. 215–243). Croom Helm.

- L'enlèvement d'Europe. (t.y.-b). National Gallery of Art. <https://www.nga.gov/artworks/154233-abduction-europa>
- Meylaerts, R. (2010). Habitus and self-image of native literary author-translators in diglossic societies. *Translation and Interpreting Studies*, 5(1), 1–19.
- Paker, S. (2004). Reading Turkish novelists and poets in English translation: 2000–2004. *Translation Review*, 68, 6–14. <https://doi.org/10.1080/07374836.2004.10523859>
- Pym, A. (1998). *Method in translation history*. Routledge.
- Pym, A. (2003). Redefining translation competence in an electronic age: In defence of a minimalist approach. *Meta*, 48(4), 481–497. <https://doi.org/10.7202/008533ar>
- Rembrandt Harmensz. van Rijn. (2025, 1 Aralık). Europa'nın kaçırılışı. Filomythos. <https://www.filomythos.com/rembrandt-euopanin-kacirilisi-mit-guc-masumiyet>
- Reeves, B. T. (2003). The rape of Europa in ancient literature (Doktora tezi, McMaster University). <https://file:///C:/Users/ASUS/Downloads/fulltext.pdf>
- Santoyo, J.-C. (2005). Autotraducciones: Una perspectiva histórica. *Meta: Journal des Traducteurs*, 50(3), 858–867. <https://doi.org/10.7202/011601ar>
- Santoyo, J.-C. (2006). Blank spaces in the history of translation. G. L. Bastin & P. F. Bandia (Eds.), *Charting the future of translation history: Current discourses and methodology* (ss. 11–43). University of Ottawa Press.
- Shuttleworth, M., & Cowie, M. (2014). *Dictionary of translation studies*. Routledge.
- Simeoni, D. (1998). The pivotal status of the translator's habitus. *Target: International Journal of Translation Studies*, 10(1), 1–39. <https://doi.org/10.1075/target.10.1.02sim>
- Simeoni, D. (2007). Translation and society: The emergence of a conceptual relationship. P. St-Pierre & P. C. Kar (Ed.), *Translation – reflections, refractions, transformations* içinde (ss. 13–26). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.71.05sim>
- Şen, D. (2025, 12 Mart). Gazete Duvar neden kapandı? DW Türkçe. <https://www.dw.com/tr/gazete-duvar-neden-kapand%C4%B1/a-71898846>
- Thiong'o, N. (2009). Translated by the author: My life in between languages. *Translation Studies*, 2(1), 17–20. <https://doi.org/10.1080/14781700802496134>
- Tokyay, M. (t.y.). Hakkımda. <https://meneksetokyay.com/about/>
- Tokyay, M. (2023, 29 Temmuz). AB hamlesi için sivil toplum desteği şart. Perspektif. <https://perspektif.online/ab-hamlesi-icin-sivil-toplum-destegi-sart/>
- Wolf, M. (2007). Introduction. M. Wolf & A. Fukari (Ed.), *Constructing a sociology of translation* içinde (ss. 1–36). John Benjamins Publishing Company.
- Yannakopoulou, V. (2008). Norms and translatorial habitus in Angelos Vlahos' Greek translation of *Hamlet*. P. Boulogne (Ed.), *Translation and its others: Selected papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies*. <https://www.arts.kuleuven.be/cetra/old-website/papers/files/yannakopoulou.pdf>

Yılmaz, İ. (2009, 20 Aralık). Türkiye yaşlı Avrupa'ya genç damat mı yoksa gelin mi? Hürriyet.
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-yasli-avrupa-ya-genc-damat-mi-yoksa-gelin-mi-13323319>

Constructing Socialist Thought through Translation: Alâeddin Şenel and the Politics of Activist Translation in Türkiye*

Çeviri Yoluyla Sosyalist Düşünceyi İnşa Etmek: Alâeddin Şenel ve Türkiye’de Aktivist Çevirinin Politikası

Research/Araştırma

Barbaros UZUNKÖPRÜ*, Neslihan DEMEZ**

*Asst. Prof. Dr., Istanbul Beykent University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Translation and Interpreting (English), barbarosuzunkopru@beykent.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2471-7383

**Asst. Prof. Dr., Istanbul University, Faculty of Letters, German Translation and Interpreting, neslihan.demez@istanbul.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4439-0480

ABSTRACT

This study examines how activist translation practice has been utilized to disseminate socialist ideology and related concepts in Türkiye through the case of Alâeddin Şenel. The theoretical framework of the study is twofold. First, as a historiographical method, it employs microhistory. This approach makes it possible to focus on ordinary people and supplement the missing fragments of historical processes that are typically viewed through a macro lens. The second pillar of the theoretical basis consists of Pierre Bourdieu's sociological concepts, specifically habitus, field, and capital. Rather than presenting a mere compilation of biographical details, these concepts enable a systematic analysis of Şenel's role as an activist translator. Activist translation is a concept with fluid boundaries and has been practised by translators in various ways throughout history. The strategic selection of texts for translation, aimed at establishing a canon without manipulating content, can be considered a form of activist translation. Şenel, who translated books authored by Marxist and socialist writers whose works have been dominated by historical materialism, appears to have aimed not only to construct an alternative intellectual framework for Turkish readers but also to contribute to the global struggle against dominant historical, political, and social discourses. The case of Şenel demonstrates that translation can be

* This study is derived from Dr. Barbaros UZUNKÖPRÜ's doctoral dissertation, "A microhistorical analysis of an activist translator: Alâeddin Şenel," completed at Istanbul University's Institute of Social Sciences under the supervision of Asst. Prof. Dr. Neslihan DEMEZ.

conceived as a strategic ‘front’ within the ideological struggle. Ultimately, this study illustrates that advocates of socialism in Türkiye, despite never constituting a dominant political trend, were not merely passive supporters, but waged a quiet struggle to disseminate their ideologies.

Keywords: Activist translation, ideological translation, socialism, translation history, translation sociology

ÖZET

Bu çalışma, Alâeddin Şenel örneği üzerinden aktivist çeviri uygulamasının Türkiye’de sosyalist ideolojiyi ve bununla ilişkili kavramları yaymak için nasıl kullanılabileceğini incelemektedir. Çalışmanın kuramsal çerçevesi iki ayaklıdır. İlk olarak, tarih yazım yöntemi olarak mikrotarih yaklaşımı kullanılacaktır. Bu yöntem sıradan insanlara odaklanmayı ve büyük merceklerle ele alınan tarihsel süreçlerin eksik parçalarını tamamlamayı olanaklı kılar. Teorik altyapının diğer unsuru ise Pierre Bourdieu’nün habitus, alan ve sermaye kavramlarıdır. Bu kavramlar, biyografik detaylar yığını sunmaktan ziyade Şenel’in aktivist çevirmenliğini sistematik bir biçimde analiz etmeyi mümkün kılacaktır. Aktivist çeviri, sınırları belli olmayan bir kavram olduğu gibi, tarih boyunca çevirmenler tarafından çok çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Kaynak metnin içeriğini manipüle etmeksizin bir kanon oluşturmak amacıyla, çevrilecek metinleri stratejik olarak seçmek de aktivist çeviri stratejilerinden biri olarak değerlendirilebilir. Şenel, Marksist ve sosyalist yazarlar tarafından kaleme alınan ve tarihsel materyalizmin hâkim olduğu kitapları çevirmekle, Türk okurlar için alternatif bir entelektüel çerçeve oluşturmuş ve aynı zamanda egemen tarihsel, siyasi ve toplumsal söyleme karşı küresel mücadeleye de katkıda bulunmayı amaçlamış görünmektedir. Şenel örneği, çevirinin ideolojik mücadelede stratejik bir ‘cephe’ olarak kavranabileceği fikrini ortaya koymaktadır. Dahası, bu çalışma, Türkiye’deki sosyalistlerin, hiçbir zaman bir siyasi çoğunluk oluşturamamaları da sadece pasif destekçiler olmadıklarını, ideolojilerini yaymak için sessiz bir savaş verdiklerini de göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: aktivist çeviri, ideolojik çeviri, sosyalizm, çeviri tarihi, çeviri sosyolojisi

1. Introduction

Language and discourse are central pillars of the ideological struggle that continues both within and across nations. As Li (2023, p. 1) observes, “[t]ranslation, an often overlooked yet potent force in political discourse, plays a pivotal role in shaping political discourse and global narratives, mediating information flow across linguistic and cultural boundaries.” It is therefore unfeasible for an ideology to achieve global success in the absence of translation, which enables political discourse constructed in one language to be received by individuals across diverse cultures and helps perspectives that have been suppressed or marginalized garner support from broader communities.

The political efficacy of translation also extends beyond the mere transmission of content: stylistic delivery is of equal importance, since political theorists strategically select certain terms while omitting others, and translators’ choices directly shape the reception of the message. The role of translation in political activism has further expanded in the digital era, as individuals increasingly use it as a strategic instrument to disseminate their worldviews online. In Türkiye, translation has long been deployed for activist purposes. The Tanzimat era and the Early Republican period stand out as epochs

in which the ideological power of translation was leveraged to reconfigure the intellectual framework of the populace and transform imperial subjects into a nation through the diffusion of the Western literary and intellectual canon. After Türkiye entered the bipolar world of the 1950s, translation moved beyond mainstream ideologies to serve activism in fields such as feminism, animal rights, migration, and gender equality.

Although several researchers have examined activist translation in Türkiye from various angles (Akçasoy & Işıklar Koçak, 2022; Akgün, 2024; Bayraktar, 2022; Duraner, 2021; Gülen, 2024; Sarımeşmet, 2024; Yıldırım Şensoy, 2023), there is a limited amount of scholarship on the role of activist translation in disseminating the socialist worldview specifically. Alâeddin Şenel, whose translations exhibit a substantial correlation with socialism, offers an apt starting point for investigating this relationship. Therefore, the aim of this study is to investigate how translation can be utilized to disseminate a major ideology such as socialism through the case study of Alâeddin Şenel. To carry out this investigation, several research questions have been inquired such as “which specific activist translation strategies (e.g., textual manipulation vs selective canon construction) can an activist translator employ in their works?”; “what factors in an activist translator’s education, professional career, and social context can influence their identities as an activist translator?”; and “where does the translation fit into the ideological struggle?”

A brief note on the conceptual building blocks of this study is warranted before proceeding. Translator studies, a term coined by Andrew Chesterman (2009), denotes a sub-branch of translation studies that takes the translator, rather than the translated text, as its primary object of inquiry, examining the agent's life, decisions, working conditions, and ideological positioning. Microhistory, in turn, is a historiographical approach that emerged in Italy in the late 1970s and centers on small-scale subjects such as an individual, an event, or a community, to illuminate broader historical processes from the bottom up. Combining these two lenses, this study positions Alâeddin Şenel, a Turkish academic, author, and translator who rendered numerous works by Marxist and socialist thinkers into Turkish, as a microhistorical case through which the function of translation in the propagation of socialist ideology in Türkiye can be examined.

To pursue these research questions, the study employs a twofold methodology: the microhistory approach, which has recently been introduced into translation history, and Pierre Bourdieu's concepts of habitus, capital, and field. Since socialism and its supporters have been historically marginalised in Türkiye, microhistory's ‘history from below’ perspective suits the case. Bourdieu's framework, which treats the agent as both shaping and shaped by society, complements this lens by preventing the analysis from collapsing into a mere accumulation of biographical detail. Both pillars are elaborated in the relevant sections below.

Şenel completed his undergraduate education at Ankara University (Faculty of Political Science) and authored his doctoral dissertation on Ancient Greek society, focusing on the theme of unequal social order, drawing on Marxist concepts and a historical materialist perspective. He maintained these themes in subsequent works on

political thought, the emergence of civilization, racism (Şenel, 1984), and contemporary political movements (Şenel, 2001). His translations show a marked parallelism with this worldview. Throughout his prolific career, he prioritized rendering into Turkish works by Marxist and socialist scholars such as Franz Oppenheimer, E. J. Hobsbawm, Gordon Childe, and Louis Althusser, as well as authors who interpret societies through Marxist frameworks or provide historical accounts of socialism. Building on this pattern, our hypothesis is that Şenel constructed a socialist canon in Turkish by selecting texts parallel in methodology, content, and theme, practising activist translation through canon-building rather than textual manipulation. The remainder of this article tests this hypothesis, beginning with activist translation as a concept.

2. Activist Translation – Types, Categories and Examples

Activism can be defined as a reaction to oppression, deprivation, or abuse (Bandia, 2023, p. 515); the term entered widespread use in the 1960s and 1970s to describe collective protests and demonstrations (Tymoczko, 2010, p. 12), and the digital realm has since expanded its scope. Where, then, does translation stand within activism? Translators are often imagined as neutral intermediaries, yet “[b]eing ‘neutral’ is of course an illusion”: translators inevitably affiliate, professionally, emotionally, and ideologically, with particular agendas and communities (Baker, 2009, p. 223). Indeed, most undertake their work because they believe their texts will benefit humanity or the receptor culture in broadly ideological ways (Tymoczko, 2000, p. 26).

Researchers have classified activist translation in diverse ways. Paul Bandia (2023, p. 516) divides it into “internal” activism (resistance to the class and power dynamics between the populace and the elite) and “external” activism, which centers on transnational concerns such as warfare, gender equality, environmental issues, child labor, femicide, and mining colonialism. In historical research, however, it is often infeasible to confine ideologically motivated translators to a single category, since translators advocating an ideology typically aspire to its dissemination both at home and abroad, and their efforts serve both objectives simultaneously. Bandia's typology can therefore be supplemented with a third position: ideological activist translators who operate across both domains simultaneously.

Activist translation can also be classified by the translator's mode of action. Gould and Tahmasebian (2023, pp. 2–3) distinguish four roles: witness-bearer, voice-giver, vernacular mediator, and revolutionary. The fourth, directly relevant to Şenel, encompasses translators who position themselves at the “barricades” of physical or digital struggle, spearheading new class alliances, consolidating post-revolutionary orders, engaging in collective translation, or using social media for activism (Bayraktar, 2022). The strategies of activist translation are inherently difficult to categorize. As Tymoczko (2010, p. 230) emphasizes, no single binary, literal/free, domesticating/foreignizing, or any other, has been historically privileged, since these strategies are “selected, invented, and improvised for their tactical values in specific situations, contexts, places, and times.” For analyzing Şenel, two broad headings suffice: intra-textual and extra-textual activism.

Extra-textual activist translation can be defined as disseminating a worldview by strategically selecting texts and constructing a body of literature, individually or collectively. The Turkish translator Ayşe Düzkan (2023) offers a clear instance: she rendered into Turkish a portion of Alice Schwarzer's interview with Simone de Beauvoir under the title *Ben Bir Feministim* ("I am a Feminist"), translated articles for the feminist journal *Pazartesi*, and introduced numerous women's rights advocates and feminist authors such as Valerie Solanas and Fay Weldon to Turkish readers, every author she translated being a woman. Düzkan herself frames her activism as canon-construction without textual intervention, declaring, "I believe that I owe loyalty to the text and the writer. If there is an expression I wouldn't use myself for the sake of political correctness, I feel obliged to translate it as it appears in the original" (Düzkan, 2023, p. 219).

A worldview can thus be disseminated without textual intervention, simply by selecting works systematically to construct a canon. Intra-textual activist translation, by contrast, involves alteration, addition, omission, or manipulation within the texts themselves. The Turkish translation of Hanne Blank's *Virgin: The Untouched History* offers an instructive example: in her preface, translator Emek Ergün (2008, p. 14) explains that she rendered the term hymen as "himen" rather than the more common "kızlık zarı" (literally, "virginity membrane") in order to "construct a discourse against such male-oriented definitions of the female body" (Blank, 2008). Even a single lexical decision can thus serve as resistance to a dominant discourse. At the more institutionalized end of the spectrum, deletions and omissions became "the most common manipulative strategies used by the translators" in the Soviet era, where ideological censorship pervasively shaped translation practice (Klimovich, 2017, p. 362).

As Nord (2016, p. 111) puts it, "Almost any decision is — consciously or unconsciously — guided by ideological criteria. Therefore, the 'objective translator' does not exist." Some translators act on this through textual intervention; others through the strategic selection of works to build a canon. Some declare their ideological commitments in paratexts, while others let their choice of authors and titles speak for itself. The remainder of this article examines how Şenel utilized translation to disseminate socialism in Türkiye, beginning with the methodological foundations, microhistory, and Bourdieusian sociology that frame the analysis.

3. Basic Principles of Microhistory and How They Are Used in the Context of This Study

The most significant elements that distinguish the microhistory approach from other historiographical models are its "history from below" perspective and its focus on "ordinary" people (Brown, 2003, p. 11). In other words, microhistorians use the "deviant cases, recovered especially from Inquisitorial and other court records, permit access to experiences and mentalities of peasants, giving a voice to people who [are] hitherto silent, in part because of the paucity of sources revealing their experience" (Brown, 2003, p. 11). The microhistory approach also introduces innovative perspectives on sources. Whereas Rankean historiography prized official archival documents, 'history

from below' requires non-traditional materials, since official sources tend to reveal ordinary people only when they have violated the law. Microhistorians therefore draw on diverse evidence, from court records to visual and material objects produced or used during the period (Wiesner, 2013, p. 13). Within translation studies specifically, Munday (2014, p. 3) proposes a more radical use of extra-textual sources such as archives, manuscripts, and translator working papers, arguing that, although these require careful evaluation, they offer "more direct access to the working practices of the translator and can give crucial insights into both historical circumstance and translation" (Munday, 2014, p. 3). This view runs counter to Toury's (2012, p. 88) caution that such sources are "partial and biased" and prone to propaganda; both perspectives, however, agree on their evidential value when handled critically.

Crucially, microhistory does not isolate its subject: "history from below does imply that there is something above to relate to [...] [T]he history of 'the common people' [...] cannot be divorced from the wider considerations of social structure and social power" (Sharpe, 2001, p. 33). The approach is thus an intensive effort to grasp small details while situating them within larger historical processes. The fit with the present study is direct: socialism has never been a mainstream ideology in Türkiye, and its supporters have often been defined as marginalized, suppressed, or silenced (Bora, 2017, p. 624). Şenel's individual experiences may appear insignificant in isolation, but placing them within this historical context can yield new data on the role of translation as an ideological instrument. More broadly, applying new historiographical methods to translation history opens space to re-examine topics previously thought settled and to challenge established assumptions.

The sources used in this study reflect this methodological orientation. Şenel's translations, together with the afterwords, footnotes, and other paratexts he authored for them, constitute the primary sources. Interviews and conversations with Şenel, as well as his own newspaper and magazine writings, serve as secondary sources. Though biased in Toury's sense, these are precisely the materials Munday identifies as offering crucial insights into a translator's historical and working context. Now that the core methodology of the study has been established, we can examine the concepts systematized by Pierre Bourdieu, which make it possible to analyze Şenel in an organized manner.

4. Why Are Bourdieusian Concepts Functional in Activist Translator Studies?

The analysis that follows proceeds in two complementary stages. The present chapter examines Şenel through Bourdieu's sociological framework, reconstructing the dispositions, capitals, and field that produced him as a particular kind of social agent; the next chapter then evaluates his translational output against the typologies of activist translation introduced. The two lenses converge on the same subject from different angles; one explaining the formation of Şenel's activist agency, the other characterizing the form his activism takes in practice. And their findings are synthesized in the discussion.

Subject-oriented studies could draw on agency models from theorists such as Lévi-Strauss (1994, p. 42) or Althusser (2010, pp. 102-104), but in their structuralist approach agents are “simple epiphenom[ena] of structure” (Bourdieu, 1990, p. 9). Bourdieu instead refuses to treat agents as passive automata, framing them as forces that shape society as much as they are shaped by it - a view that aligns directly with the activist translator, who acts upon the masses rather than merely transmitting their texts. The functional and conceptual fit thus motivates the choice of Bourdieu here.

Şenel’s activist translation will be analyzed through Bourdieu’s concepts of habitus, field, and capital. Habitus, in Bourdieu’s (2008, p. 53) definition, refers to “systems of durable, transposable dispositions, structured structures predisposed to function as structuring structures”. In plainer terms, it is the set of ingrained habits, skills, and educational backgrounds acquired through lived experience that shape how an agent acts, thinks, and decides across situations.

Starting from this point, examining Şenel’s habitus will primarily require investigating the life details that influenced his adoption of a socialist worldview. Once this is analyzed, how he utilized translation as a means to disseminate socialism can be revealed. Social agents act not in a vacuum but within a field, a “relatively autonomous social microcosm” structured by its own internal logic, irreducible to that of other fields such as the artistic, religious, or economic (Bourdieu & Wacquant, 2008, p. 97). Field cannot be analyzed apart from habitus and capital. At this exact point, it is necessary to consider within which social microcosm Şenel maintained his activist activities. He was an academic, a translator, and an author. He pursued his activist activities almost entirely within the microcosm of literature and academia. While examining Şenel’s activist translation, the specific characteristics, power struggles, and dominant ideology unique to this microcosm will be discussed.

The third pillar is capital. Whereas Marx framed capital strictly as economic, Bourdieu (2023, p. 166) recasts it as a multidimensional resource encompassing economic capital (convertible to money, institutionalized in property rights), cultural capital (institutionalized in educational qualifications), and social capital (built through connections and convertible into economic capital under certain conditions). To these he later adds symbolic capital, which is accumulated prestige, recognition, or consecration grounded in a dialectic of knowledge and recognition (Bourdieu & Johnson, 1993, p. 7). All four forms are mutually convertible. Examining activist translators in these terms makes it possible to trace how they strategically deploy and convert different forms of capital to disseminate their worldviews. Drawing on these concepts, Şenel’s portrait as an activist translator will be developed in the following stages: first by tracing how his habitus was shaped through early life experiences, then by identifying the capitals he possessed and the field within which he deployed them, and finally by submitting the authors, works, and ideas he introduced to Turkish readers to thick description which is an interpretive method developed by Clifford Geertz (1973, pp. 6-10), which goes beyond surface-level observation to situate a phenomenon within the layered networks of meaning, intention, and cultural context that inform it.

4.1. Şenel's Habitus

It appears that both his observations regarding his family and his personal experiences were influential in Şenel's adoption of a socialist worldview. Born into a working-class family, Şenel's father was a self-taught individual who worked in various demanding roles, ranging from shoemaking and carpentry to construction, factory labor, and mining (Özgür Durmuş & Özmen, 2019, pp. 339–340). Şenel himself spent his childhood years working. Having worked as a milkman, an apprentice, a grocery clerk, and a dishwasher since the age of five, Şenel even worked as a hotel bellboy and restroom cleaner to save up the money he would need for his studies upon being admitted to university. Indeed, according to him, the reason for his lack of success during his secondary education was his constant labor and the obligation to assist his uncles (Ceviz, 2009, p. 101).

One of Şenel's childhood experiences appears to be one of the first breaking points shaping his habitus. In this event, which he states he "could never forget," the owner of the factory where his father worked dismissed his father and many others for economic reasons, yet shortly thereafter hosted a "magnificent wedding" for his daughter (Özgür Durmuş & Özmen, 2019, p. 340). This incident, which Şenel, who had to work in every kind of job at a very young age at the expense of his schooling, did not forget even in his old age, must have shaped his initial views on the world, society, money, labor, and work.

A second decisive factor was the books he encountered at an early age. In his senior year of high school, Şenel borrowed Max Beer's *General History of Socialism and Social Struggles* (1957) from a friend's mother, a librarian, and the book left a profound impression on him (Ceviz, 2009, p. 102). During his first year of university, he would walk through the slums with cheap rations and connect Beer's arguments to the poverty he observed (Özgür Durmuş & Özmen, 2019, p. 340), building, in his own words, "utopias in my mind that I thought would eliminate this poverty and lack of culture" (Ceviz, 2009, p. 102).

It follows that Şenel's personal life experiences at a young age, his observations regarding his family and environment, and the books he read served as the initial bricks in the construction of his future socialist identity. These abstract thoughts, accumulating over time, eventually led Şenel to take action. An early example of this "desire to do something" occurred while he was still a student, when he said of former Prime Minister Adnan Menderes, who was facing the death penalty: "At that time, I viewed Menderes as the representative of the poor and said, 'if he is hanged, I will take to the mountains'" (Ceviz, 2009, p. 102). Şenel had decided to become an active participant rather than a passive observer in the face of what he perceived as social injustice. For Şenel, who began penning socialist-themed articles in the following years, the final brick of his socialist identity was laid when his path crossed with *Yön* magazine. In the post-1961 atmosphere of freedom, *Yön* was a publication that "delineated the boundaries of leftist discourse in Turkey... set the agenda, [and] stood at the center of leftist thought" (Gencer, 2020, p. 225). Şenel fully crystallized his worldview, stating, "after reading the first issue from cover to cover, I decided I was a socialist" (Ceviz, 2009, p. 103).

The article titled *The Fiasco of the Liberal System* in the third issue, to which Şenel also contributed with his writings, serves as a manifesto of his worldview. In this piece, where he praises socialism and severely criticizes the liberal economic system, the following sentence summarizes his worldview at that time: “[T]hat underdeveloped states can join the ranks of advanced states in a short time through socialism stands before our eyes as a truth as solid as a mountain [...] It has become an evident necessity for [these states] to move toward a complete ‘socialist’ regime” (Şenel, 1962).

Şenel also supported his intellectual efforts with political party activities. Stating that he “established a bond of heart” with members of the socialist Workers’ Party of Türkiye, Şenel prepared three speeches for a rally, “working until dawn without sleeping” (Özgür Durmuş & Özmen, 2019, p. 340). Furthermore, regarding the rally, he expressed that disseminating his political stance was his primary life goal, saying: “In my mind, I ultimately placed my political goals ahead of my academic goals. Sooner or later, I was going to participate in this work” (Özgür Durmuş & Özmen, 2019, p. 340). Şenel’s habitus thus crystallized through four stages: working-class origins, exposure to socialist literature, contribution to socialist publications, and direct involvement in party politics.

4.2. Şenel’s Capitals and Fields

Şenel’s economic capital was never high throughout his life. As previously mentioned, Şenel, who had to earn even his own school allowance during childhood, lived under similar conditions during his university years. In fact, he undertook the obligation of performing social service in exchange for the scholarship he received. During his years as an academic, although he managed to purchase a house, he attempted to generate additional income by renting out the upper floor of the house to students (Ceviz, 2009, p. 104). However, one of the most significant turning points in Şenel’s life was the small but effective social capital he built during his years at the Faculty of Political Sciences. In his own words, the relationship Şenel established with the Abadan couple enabled him to enter academia (Ceviz, 2009, p. 103).

Recalling Bourdieu’s framework, social capital can be converted into economic capital and may even be institutionalized in the form of a “title of nobility” (Bourdieu, 2023, p. 166). This phenomenon is evident in Şenel’s trajectory. While his social capital may not have been converted into large-scale economic wealth, it secured him a level of financial stability that spared him from major livelihood struggles. Similarly, although he may not have reached a pinnacle of social hierarchy, the social capital he cultivated during his student years granted him an academic title that bolstered his identity as an author. This allowed him to remain within the academy, at the very center of the literary and intellectual world. Had it been otherwise, as an independent theorist or activist outside the academy and without a sustainable income, he would have had to navigate a much more arduous path. Consequently, Şenel’s ability to remain in academia through social capital was of vital importance for his subsequent activist endeavors.

The reason for such a strong emphasis on academia is, of course, that the first and most powerful microcosm in which Şenel pursued his social power struggle was

academia. During the 1970s, when Şenel was actively serving within the academy, even disseminating propaganda for socialist ideology could constitute a crime (Özkandaş, 2022, p. 220). Consequently, academics faced criminal charges and were convicted (e.g., Mümtaz Soysal). Similarly, in the period following the 1980 Coup, numerous leftist academics were dismissed from public service under the framework of Martial Law No. 1402 (Özen, 2002, pp. 20, 64, 88). As is evident, within the academic field, the socialist front of the ideological power struggle occupied an extraordinarily disadvantaged position.

Naturally, the effects of this situation also permeated the intellectual stratum. It is clear that during the periods in question, historical materialist analyses and the tendency to address history through Marxist concepts were not dominant. Nonetheless, Şenel's doctoral dissertation, which he built upon the theme of inequality using Marxist concepts in defiance of the established historical approach, marked his first rebellion within academia. His subsequent works of a similar nature would also be penned to support the socialist front of the ideological power struggle persisting in this field. From the day he entered academia, Şenel, who would engage in active resistance against social and political events, fought his struggle primarily with his pen within this very field.

All this struggle for socialism and activist effort is primarily observed in Şenel's original works. In his doctoral dissertation, titled "On Equality and Inequality in Ancient Greece", Şenel (1970) examined Ancient Greek society on the basis of Marxist concepts and class inequality. He authored works in Marxist publications criticizing racism and nationalist movements, some of socialism's greatest battlegrounds (Şenel, 1984; Şenel et al., 1992); allocated more space to socialism and leftist thought currents than others in his political history lectures (Şenel, 2001); utilized a historical materialist perspective in his social analyses; diversified the concepts and terms developed by Marx and Engels; and utilized numerous socialist and Marxist authors in his bibliographies. It is evident that Şenel aimed to disseminate a socialist worldview both in the works he prepared for the students he trained and in the books, articles, and columns he wrote for the general public. He supported all these efforts through intensive translation activity within the academy, outside the academy after his resignation, and during his eventual return to academia. The details and activities concerning Şenel's activist translation will be addressed comprehensively in the following section.

5. Şenel as an Activist Translator

Before analyzing Şenel's translations, his own statement reflecting the function he assigned to translation should be underscored: "I have never done 'commercial' translation. I have always translated works connected to my existing knowledge, works concerning political thought, the state, the emergence of civilization, and social formations..." (Ceviz, 2009, p. 106). Thus, Şenel indicates that the primary motivation behind his identity as a translator was not merely generating income but rather providing social benefit. Another statement supporting this is regarding a translation he wished to undertake without expecting any financial compensation. Wishing to bring the work *The Early State* (1978), which is constructed upon concepts and periodization

proposed by Marx, into Turkish, Şenel applied to his institution, the Faculty of Political Sciences, to find funding. When his application was rejected, he stated that he wanted to undertake the translation without any financial return. When this proposal was also declined, Şenel ultimately translated a portion of the book himself and explained the situation in the foreword to the Turkish edition (Claessen & Skalník, 1993, p. vii).

Both excerpts demonstrate that Şenel viewed translation as a vehicle for disseminating his worldview. Beyond these direct declarations, a meta-analysis of the selected works and authors also appears to support this view.

Table 1

Chronology of Alâeddin Şenel's Translations (1974-2011)

Original Title	Translated Title	Author	Publication Date of the Translation
<i>What Happened in History</i>	<i>Tarihte Neler Oldu?</i>	Gordon Childe	1974
<i>The State</i>	<i>Devlet</i>	Franz Oppenheimer	1984
<i>A World History</i>	<i>Dünya Tarihi</i>	William McNeill	1985
<i>The Industrialisation of Russia 1700-1914</i>	<i>Rusya'nın Endüstrileşmesi 1700-1914</i>	M. E. Falkus	1986
<i>The Politics and History</i>	<i>Politika ve Tarih</i>	Louis Althusser	1987
<i>The Age of Revolution: 1789-1848</i>	<i>Devrim Çağı 1789-1848</i>	Eric Hobsbawm	1989
<i>The Birth of Civilization in the Near East</i>	<i>Uygarlığın Yakındoğuda Doğuşu: Mezopotamya ve Mısır</i>	Henri Frankfort	1989
<i>Middle Eastern Mythology</i>	<i>Ortadoğu Mitolojisi</i>	S. H. Hooke	1991
<i>The Origin of the Human Race</i>	<i>İnsan Türünün Kökeni ve Gelişimi</i>	V. P. Alekseyev	1993
<i>The Early State</i>	<i>Erken Devlet</i>	Ed. Claessen & Skalník	1993
<i>The Emergence of Civilization</i>	<i>Uygarlığın Doğuşu</i>	C. K. Maisels	1999
<i>How Societies Remember</i>	<i>Toplumlar Nasıl Anımsar</i>	Paul Connerton	1999

<i>A History of Russian Thought from the Enlightenment to Marxism</i>	<i>Rus Düşünce Tarihi</i>	Andrzej Walicki	2009
<i>Social Origins of Dictatorship and Democracy</i>	<i>Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri</i>	Barrington Moore	2011

Before identifying the general patterns in Şenel's translations between 1974 and 2011, it is helpful to examine the authors individually. Gordon Childe, author of *What Happened in History*, was an archaeologist who wrote socialist-themed articles for magazines such as *The Labour Monthly* during his student years at Oxford, applied the arguments of Marx and Engels to the field of archaeology (O'Connel, 2022), and penned his later works from a Marxist perspective (Playford, 1963, p. 57). Childe insists that "[e]ven the student of material culture has to study a society as a cooperative organization for producing means to satisfy its needs, for reproducing itself and for producing new needs" (Childe, 1971, p. 24), analyzing society through the lens of economy, means of production, and relations of production. The book addresses social inequality, the economic foundations of institutionalized religion, and economic exploitation in prehistoric societies, mirroring Şenel's own ideological outlook.

Another translation, *The State* by Franz Oppenheimer, was authored by a liberal socialist who explicitly drew on Marx while attempting to refine certain Marxist arguments (Şenel, 1984, p. 12). In his introduction to the Turkish edition, Şenel describes Oppenheimer as someone who "subscribes to the dialectical materialist approach and class concepts of Marxists, and shares their egalitarian values and aspirations for a future classless society" (Şenel, 1984, p. 14). The work analyzes the acquisition of economic resources, private property, and class-based wealth accumulation, drawing inspiration from Marx and Weber. Şenel later explicitly stated that he embraced Oppenheimer's socialist theory of the state, underscoring his motivation in translating it (Şenel, 2024, p. 8).

The Early State is the volume Şenel was willing to translate without remuneration. Its editors, Claessen and Skalník (1978, p. 5), construct the work explicitly along Marxist lines, framing the early state as "typical of the initial stage of the evolution of the precapitalist non-industrial state" and focusing on the transition between Marx's "primary" and "secondary" social formations. Most of the contributors to the multi-authored volume were Soviet citizens, and substantial space is devoted to detailed commentary on Engels and Marx. Şenel's willingness to forgo payment likely stemmed from his sense that the volume would render Marx's and Engels's ideas as accessible to Turkish readers as those of contemporary authors.

The Birth of Civilization in the Near East, *The Origin of the Human Race*, and *The Emergence of Civilization* follow the same thematic and methodological pattern as the works analyzed above. Eric Hobsbawm's *The Age of Revolution: 1789–1848*, however,

deserves a separate examination. Hobsbawm, whose works have been translated into many languages, became a member of the Communist Party in 1936 and dedicated himself to “telling a counter-tale, undermining the capitalist’s bid for narrative supremacy” (Robin, 2019). He opens *The Age of Revolution* by framing the great revolution of 1789–1848 as the triumph “not of ‘industry’ as such, but of capitalist industry; not of liberty and equality in general but of middle class or ‘bourgeois’ liberal society” (Hobsbawm, 2000, p. 11), establishing his historical-materialist lens from the outset. Consistent with Marxist historiography, in which capitalism is not the final destination but a precursor stage to socialism, he insists that “[t]he Industrial Revolution was not indeed an episode with a beginning and an end. To ask when it was ‘complete’ is senseless, for its essence was that henceforth revolutionary change became the norm” (Hobsbawm, 2000, p. 41).

By analyzing two critical thresholds of human history, the Industrial and French Revolutions, through a Marxist frame, Hobsbawm raises a flag against “bourgeois history” and develops a counter-discourse to capitalist historiography. In rendering this work into Turkish, Şenel arguably lent local support to that broader struggle between Marxist and Whig, Revisionist, or Liberal historians. Another work Şenel introduced to Turkish is *A History of Russian Thought from the Enlightenment to Marxism* by Andrzej Walicki, who studied at the Institute of Russian Studies in Stalinist Poland and authored numerous works on Marxism and Polish-Russian intellectual history (Krasowski, 2022). Unlike the other titles in his portfolio, this volume traces the intellectual foundations of socialism itself, introducing Turkish readers to its ideologues and origins. Şenel’s choice here suggests a pedagogical aim, supported by Walicki’s pervasive use of Marxist terminology and analytical frame (Chapman, 1982, p. 286).

The final work, *Social Origins of Dictatorship and Democracy* by Barrington Moore, follows the same pattern: Moore is a leading representative of the “neo-Marxist” school (Young & Leszczynski, 2021), and in this volume he offers a harsh critique of capitalism, arguing that the path to socialism runs through revolution rather than peaceful democratic means. The selection completes the ideological arc of Şenel’s translation portfolio.

A clear pattern emerges from these analyses, and the remaining titles in Şenel’s bibliography can reasonably be expected to exhibit similar characteristics. The authors he sought to introduce to Turkish were figures shaped by socialism and Marxism, scholars working within the tradition, or critics seeking to refine its arguments. Far from offering a balanced introduction to diverse positions, Şenel selected works that reflected his own worldview. Nearly all are books of historical sociology, combining historical narrative with social analysis to reach broader conclusions. Like his original writings, these translations emphasize social inequality and present socialism as a more desirable ideology. Şenel thus did not treat translation as a mere textual exercise but used it as a vehicle for disseminating socialist ideology and the Marxist understanding of history in Türkiye, with his activist character running parallel across both his authorial and translatorial identities.

Despite this purposeful selection, Şenel did not manipulate the texts themselves. In the “Translator’s Final Note” to his rendering of *Middle Eastern Mythology*, he writes:

A translator is responsible to both the author and the reader. Responsibility toward the author can be summarized as “maintaining fidelity” (translating the text as close to the original as possible) and “avoiding betrayal” (not intervening between the author and the reader). Responsibility toward the reader begins with the selection of the work (one cannot say, “the publisher chose it, it’s not my concern”), covers responsibilities regarding the language of translation, and extends to helping the reader grasp the work accurately and completely (Şenel, 2002, p. 255).

For Şenel, intentional manipulation of source content amounts to betrayal of the author, while indifference to the choice of works betrays the reader. He thus attributes a social mission to the translator: deciding which knowledge and worldview circulates. Because he took such care to select texts already aligned with his outlook, textual intervention was unnecessary. His responsibility was to disseminate, raise awareness, and offer an alternative to dominant historical and ideological frames, not to alter source texts.

6. Discussion

Read together, the Bourdieusian analysis and the activist translator analysis produce a coherent portrait in which the two sides illuminate each other. Bourdieu’s lens explains how Şenel became an activist translator: a working-class habitus shaped by early labor and observed injustice, a small but decisive social capital that secured his place in academia, the limited economic capital that nonetheless freed him from market-driven translation work, and a field, Turkish academia and intellectual publishing, in which the socialist position was structurally disadvantaged. The activist translator lens, in turn, characterizes the form his activism takes: his efforts for canon construction rather than textual manipulation, extra-textual rather than intra-textual activism, and the deliberate selection of authors whose Marxist or socialist outlook would offer Turkish readers a counter-discourse to the prevailing historiography.

The two analyses converge most sharply on the question of intentionality. Bourdieu’s framework cautions against reading social practice as the conscious execution of rules, yet Şenel’s habitus was so closely aligned with his ideological commitments that his translational decisions read as deliberate strategy. He articulates the choice to forgo ‘commercial’ translation, to translate a Marxist volume without payment, and to refuse interventions he considered ‘betrayal.’ The two lenses thus complement rather than duplicate each other: Bourdieu accounts for the conditions of possibility, the activist translator framework for the mode of execution. Mapping Şenel onto the typologies introduced previously sharpens the picture. Within Bandia’s (2023) internal/external division, Şenel occupies both positions at once, as ideological activist translators typically do: he served the dissemination of socialism within Türkiye while simultaneously contributing to the global struggle against prevailing historical, political, and social discourses. Within Gould and Tahmasebian’s (2023) four-fold typology, he is most readily classified as a revolutionary activist translator. From his student years, he

assumed responsibility in the socialist struggle through writing for socialist publications and participating in the Workers' Party of Türkiye ; after the 1980 coup, he attempted to organize fellow academics for a collective work stoppage and ultimately resigned in protest at the purge of leftist scholars; subsequently, he sustained the struggle through translation. Translation was thus one instrument among many in a broader activist commitment.

On the textual axis, Şenel falls squarely on the extra-textual side. His translatorial notes on his translations cast textual intervention as a form of 'betrayal' against authors, while his careful selection of texts already aligned with his outlook made manipulation unnecessary. His activism resides in his efforts for canon construction: the deliberate, work-by-work assembly of a Turkish-language socialist literature.

7. Conclusion

The case of Alâeddin Şenel demonstrates that translation in Türkiye has functioned as a strategic 'front' in ideological struggle and that the practitioners of that struggle on the socialist side, despite never constituting a dominant political tendency, were not passive supporters but active agents who quietly disseminated their worldview. Şenel's specific contribution to that war was the deliberate construction of a Turkish-language socialist canon: a body of historical-sociological works selected for their Marxist methodology and their power to provide an alternative to the dominant historiographical and ideological frame, rendered into Turkish without textual manipulation but with clear curatorial intent. This study contributes a building block to activist translator studies in Türkiye, a field that still needs more examples. Future work could investigate translators advocating different ideologies, examine cases that rely on textual rather than extra-textual activism, or interrogate the ideological motivations behind publishing decisions more broadly. Each study will have the potential to refine the field's typologies and to deepen our understanding of the socio-political function of translation.

Author Contributions

First Author: Barbaros UZUNKÖPRÜ 50% (literature review, data collection and analysis, theoretical framework, discussion)

Second Author: Neslihan DEMEZ 50% (literature review, data collection and analysis, theoretical framework, discussion)

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Financial Support: The authors declare that they received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: AI-based or generative AI tools were used during the preparation of this manuscript for language editing and proofreading. The authors take full responsibility for the scientific content, analyses, interpretations, conclusions, and ethical integrity of the manuscript.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Barbaros UZUNKÖPRÜ %50 (Örneğin, literatür taraması, veri toplama ve analizi, kuramsal çerçeve, tartışma)

İkinci Yazar: Neslihan DEMEZ %50 (Örneğin, literatür taraması, veri toplama ve analizi, kuramsal çerçeve, tartışma)

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde dilsel düzenleme ve yazım denetimi amacıyla yapay zekâ tabanlı araçlardan yararlanılmıştır. Makalenin bilimsel içeriği, analizleri, yorumları, sonuçları ve etik sorumluluğu tamamen yazarlara aittir.

References

- Akçasoy, G., & Işıklar Koçak, M. (2022). Feminist translation activism: Reframing the narratives of gender equality in Turkey through citationality. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (32), 1–24. <https://doi.org/10.37599/ceviri.1111808>
- Akgün, E. (2024). *Activist translation in Turkish digitosphere: Transforming translation process(es) and translator role(s)* [Unpublished doctoral dissertation]. Boğaziçi University.
- Alekseyev, V. P. (1993). *İnsan türünün kökeni ve gelişimi* (A. Şenel, Trans.). Sosyal Yayınlar.
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümertekin, Trans.). İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (1987). *Politika ve tarih* (A. Şenel, Trans.), V Yayınları.
- Baker, M. (2009). Resisting state terror: Theorizing communities of activist translators and interpreters. In E. Bielsa & C. W. Hughes (Eds.), *Globalization, political violence and translation* (pp. 222–243). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230235410>
- Bandia, P. F. (2023). Afterword: Postcolonialism, activism, and translation. In Gould R. R. & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge Handbook of Translation and Activism*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315149660>
- Bayraktar, S. (2022). *Social media and translation: The ways social media activists use translation* [Unpublished master's thesis]. Sakarya University.
- Beer, M. (1957). *The general history of socialism and social struggles* (Vol. 1). Russell & Russell Inc.
- Blank, H. (2008). *Bekâretin “el değmemiş” tarihi* (E. Ergün, Trans.; 1st ed.). İletişim.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de siyasî ideolojiler*. İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (1990). *In other words: Essays towards a reflexive sociology*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2008). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2023). The forms of capital. In W. Longhofer & D. Winchester (Eds.), *Social theory re-wired: New connections to classical and contemporary perspectives* (3rd ed., pp. 165–177). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003320609>
- Bourdieu, P., & Johnson, R. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Columbia University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2008). *An invitation to reflexive sociology*. Polity Press.
- Brown, R. D. (2003). Microhistory and the post-modern challenge. *Journal of the Early Republic*, 23(1), 1–20. <https://doi.org/10.2307/3124983>
- Ceviz, K. (2009). Alâeddin şenel ile söyleşi. *Mülkiye Dergisi*, 33(265), 98–118.

- Chapman, M. C. (1982). Review of the book *A history of Russian thought from the Enlightenment to Marxism*, by A. Walicki. *Studies in Soviet Thought*, 24(4), 283–287.
- Chesterman, A. (2009). The name and nature of translator studies. *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*, 22(42), 13–22. <https://doi.org/10.7146/hjicb.v22i42.96844>
- Childe, V. G. (1971). *What happened in history*. Penguin Books.
- Childe, V. G. (2007). *Tarihte neler oldu?* (A. Şenel & M. Tunçay, Trans.) (4th Ed.). Kırmızı Yayınları.
- Claessen, H. J. M., & Skalník, P. (Eds.). (1978). *The early state*. Mouton.
- Claessen, H. J. M., & Skalník, P. (Eds.). (1993). *Erken devlet: kuramlar-veriler-yorumlar* (A. Şenel, Trans.). İmge Kitabevi.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlara nasıl anımsar* (A. Şenel, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Duraner, J. E. (2021). Translate to resist: An analysis on the role of activist translation/ translators in the LGBTI+ movement in Turkey. *Translation and Interpreting Studies*, 16(2), 291–315. <https://doi.org/10.1075/tis.19059.dur>
- Düzkan, A. (2023). Written on the hearth, in broken English. In R. R. Gould & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge Handbook of Translation and Activism*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315149660>
- Ergün, E. (Çev.). (2008). Önsöz. In H. Blank, *Bekâretin “el değmemiş” tarihi* (pp. 11–34). İletişim Yayınları.
- Falkus, M. E. (1986). *Rusya'nın endüstrileşmesi 1700-1914* (A. Şenel, Trans.). V Yayınları.
- Frankfort, H. (1989). *Uygarlığın yakındağı'da doğuşu: Mezopotamya ve Mısır* (A. Şenel, Trans.). V Yayınları
- Geertz, C. (1973). *Interpretation of cultures: Selected essays*. Basic Books.
- Gencer, T. (2020). Yön dergisinde fabiancılığın izleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 225–242. <https://izlik.org/JA59FE63AT>
- Gould, R. R., & Tahmasebian, K. (2023). Introduction: Translation and activism in the time of the now. In R. R. Gould & K. Tahmasebian (Eds.), *The Routledge handbook of translation and activism* (pp. 1–11). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315149660>
- Gülen, Ö. (2024). Octavia E. Butler'ın Yakın romanında siyah feminizm ve 'yabancı' unsurlar özelinde aktivist bir çevirinin yeniden okunması. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (36), 75–99. <https://doi.org/10.37599/ceviri.1439544>
- Hobsbawm, E. (2000). *Age of revolution: 1789-1848*. Phoenix.
- Hobsbawm, E. J. (1989). *Devrim çağı: 1789-1848* (J. Ergüder & A. Şenel, Trans.). V Yayınları.
- Hooke, S. H. (2002). *Ortadoğu mitolojisi* (A. Şenel, Trans.; 4th Ed.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Klimovich, N. V. (2017). Ideological manipulation in the translations of English and American literature into the Russian language. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 10(3), 359–366. <https://doi.org/10.17516/1997-1370-0043>
- Krasowski, R. (2022). *Waiting for the thaw, or the mind still enslaved*. <http://niniwa22.cba.pl/walicki.htm>

- Lévi-Strauss, C. (1994). *Yaban düşüncesi* (T. Yücel, Trans.). Yapı Kredi Yayınları.
- Li, S. (2023). Introduction to the special issue: Translation in political discourse and global narratives. *International Journal of Chinese and English Translation & Interpreting*, 2(1), 1–11. <https://doi.org/10.56395/ijceti.v2i1.86>
- Maisels, C. K. (1999). *Uygarlığın doğuşu* (A. Şenel, Trans.). İmge Kitabevi Yayınları.
- McNeill, W. H. (1985). *Dünya tarihi* (A. Şenel, Trans.). Kaynak Yayınları.
- Moore, B. (2011). *Diktatörlüğün ve demokrasinin toplumsal kökenleri* (A. Şenel, Trans.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Munday, J. (2014). Using primary sources to produce a microhistory of translation and translators: Theoretical and methodological concerns. *The Translator*, 20(1), 64–80. <https://doi.org/10.1080/13556509.2014.899094>
- Nord, C. (2016). Function and loyalty in bible translation. In M. Calzada Pérez (Ed.), *Apropos of ideology: Translation studies on ideology: Ideologies in translation studies*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315759937>
- O'Connel, L. (2022). The ideas of V. Gordon Childe: In defence of historical materialism. *The Communist*. <https://communist.red/the-ideas-of-v-gordon-childe-in-defence-of-historical-materialism/>
- Oppenheimer, F. (1984). *Devlet* (A. Şenel, Trans.). Kaynak Yayınları.
- Özen, H. (2002). *Entelektüelin dramı — 12 Eylül'ün cadı kazanı*. İmge Kitabevi.
- Özgür Durmuş, Z., & Özmen, S. (2019, February 1). Alâeddin Şenel: Aydınlanma mücadelesinin neferi bir bilim emekçisi. *Madde, Diyalektik ve Toplum*, 1(4), 339–343.
- Özkandaş, Y. (2022). Mümtaz Soysal: A diary of Turkish political life from the point of view of a political scientist intellectual. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (71), 221–252. <https://doi.org/10.46955/ankuayd.1124899>
- Playford, J. D. (1963). Labour monthly (London), 1921-1962. *Labour History*, (5), 57–59. <https://doi.org/10.2307/27507733>
- Robin, C. (2019). Eric Hobsbawm, The Communist who explained history. *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/books/under-review/eric-hobsbawm-the-communist-who-explained-history>
- Sarımeahmet, B. H. (2024). *The Bridgerton series through an activist gender lens* [Unpublished master's thesis]. Hacettepe Üniversitesi.
- Şenel, A. (1962, January 3). Liberal sistemin fiyaskosu. *Yön*, (3), 2.
- Şenel, A. (1970). *Antik Yunan'da eşitlik ve eşitsizlik üstüne*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Şenel, A. (1984). *İrk ve ırkçılık düşüncesi*. Bilim ve Sanat.
- Şenel, A. (1984). Franz Oppenheimer kimdir?. In *Devlet*. Kaynak Yayınları.
- Şenel, A. (1991). Çevirmenin son notu. In *Ortadoğu Mitolojisi*. İmge Kitabevi.
- Şenel, A. (2001). *Çağdaş siyasal akımlar*. İmaj Yayınevi.

- Şenel, A. (2024, January). Söyleşi: Alaeddin Şenel. *Ateist Dergi*, (1).
- Şenel, A., Tekeli, İ., Oran, B., & Ağaoğulları, M. A. (1992). Milliyetçilik: Nereden nereye? *Marksizm ve Gelecek*, (5), 58–83.
- Sharpe, J. (2001). History from below. In P. Burke (Ed.), *New Perspectives on Historical Writing*, 2nd ed. (pp. 25–43). Pennsylvania State University Press.
- Toury, G. (2012). *Descriptive translation studies - and beyond* (2nd expanded ed). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.100>
- Tymoczko, M. (2000). Translation and political engagement: Activism, social change and the role of translation in geopolitical shifts. *The Translator*, 6(1), 23–47. <https://doi.org/10.1080/13556509.2000.10799054>
- Tymoczko, M. (Ed.). (2010). *Translation, resistance, activism*. University of Massachusetts Press.
- Walicki, A. (2009). *Rus düşünce tarihi: Aydınlanma'dan Marksizm'e* (A. Şenel, Trans.). İletişim Yayınları.
- Wiesner, M. E. (2013). *Early modern europe, 1450-1789* (2nd Ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139381192>
- Yıldırım Şensoy, İ. (2023). When translation becomes a means of social media activism: The case of #Avcı. *SBedergi*, 7(12), 1–21. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.8112987>
- Young, G., & Leszczynski, M. (2021). Barrington Moore: “No bourgeoisie, no democracy.” In *Revolutions: Theorists, Theory and Practice*. PressBooks. <https://pressbooks.buffcreate.net/revolution/chapter/barrington-moore-no-bourgeoisie-no-democracy/>

An Examination of Bharati Mukherjee's Voice in Turkish within a Postcolonial Context¹

Bharati Mukherjee'nin Türkçedeki Sesinin Postkolonyal Bağlamda İncelenmesi

Research/Araştırma

Güneş YAMANOĞLU

Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Yabancı Diller ve Turizm Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, gunes.yamanoglu@erzincan.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8304-5356

ABSTRACT

Postcolonial literature provided a platform for authors who were seriously affected by colonialism to make themselves visible and to make their voices heard through the style as well as the content of their works. Bharati Mukherjee, one of the prominent female postcolonial authors, represents the diaspora in South Asia both through her works and her persona. Just like other post-colonial authors, Mukherjee addresses themes such as migration, identity, hybridity, and the negotiation of meaning in her works. Born in India and later migrating first to Canada and then to America, the author can be considered a 'cultural translator'. The protagonist of her novel *Jasmine*, who is searching for her identity throughout the novel, is also a migrant female character living in a 'third space.' While the voice of Mukherjee is heard through this novel by English-speaking people, through its Turkish translation, her voice, as a postcolonial subject, can also be heard by Turkish-speaking people. Thus, the role of translation in this context is important. In line with these points, the aim of this article is threefold: 1) To consider the role of Bharati Mukherjee a 'cultural translator,' 2) To position the protagonist, along with the author, and the novel itself in a 'third space,' and 3) To demonstrate the contribution of the Turkish translation of the novel to creating a space where the author's voice is heard. To this end, the source and target texts are examined comparatively, with special emphasis on realia. As a result, both metaphorical and interlingual translation processes are expected to function as transformative acts that reconstruct identity

¹ This article is produced from the doctoral dissertation of Güneş Yamanoglu under the supervision of Assoc. Prof. Sinem Bozkurt, at Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences, Department of Translation and Interpreting entitled "Situating South Asian Woman Authors in the Third Space and Hearing Their Voices Through Translation".

across languages and cultures, thus enabling the postcolonial subject's voice to be heard in different sociocultural contexts.

Keywords: Bharati Mukherjee, *Jasmine*, 'third space', cultural translator, postcolonial translation

ÖZET

Sömürgecilik sonrası edebiyat, sömürgecilikten ciddi şekilde etkilenen yazarlara, eserlerinin üslubu ve içeriği aracılığıyla kendilerini görünür kılma ve seslerini duyurma olanağı sağlamıştır. Önde gelen kadın sömürgecilik sonrası yazarlardan biri olan Bharati Mukherjee, hem eserleriyle hem de yaşam öyküsüyle Güney Asya diasporasını temsil etmektedir. Diğer sömürgecilik sonrası yazarlar gibi Mukherjee de eserlerinde göç, kimlik, melezlik ve anlamın müzakeresi gibi temaları ele almaktadır. Hindistan'da doğup daha sonra önce Kanada'ya, ardından Amerika'ya göç eden yazar, 'kültürel çevirmen' olarak kabul edilebilir. *Jasmine* romanının başkahramanı olan ve roman boyunca kimliğini arayan Jasmine, aynı zamanda 'üçüncü alanda' yaşayan bir göçmen kadın karakterdir. Mukherjee'nin sesi bu roman aracılığıyla İngilizce konuşan insanlar tarafından duyulurken, Türkçe çevirisiyle sömürgecilik sonrası bir özne olarak sesi Türkçede de duyulmaktadır. Dolayısıyla, bu bağlamda çevirinin rolünün önemli olduğu açıktır. Bu doğrultuda, bu makalenin üç amacı bulunmaktadır: 1) Bharati Mukherjee'nin 'kültürel çevirmen' rolünü ortaya koymak, 2) başkahramanı, yazarı ve romanın kendisini 'üçüncü alanda' konumlandırmak ve 3) romanın Türkçe çevirisinin yazarın sesinin duyulduğu bir alan yaratmadaki katkısını göstermek. Bu amaçla, kaynak ve erek metinler, özellikle kültürel unsurlarına vurgu yapılarak karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Sonuç olarak, hem metaforik hem de diller arası çeviri süreçlerinin diller ve kültürler arasında kimliği yeniden yapılandıran dönüştürücü eylemler olarak işlev gördüğü ve böylece postkolonyal öznenin sesinin farklı sosyokültürel bağlamlarda duyulmasını sağladığı ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bharati Mukherjee, *Jasmine*, 'üçüncü alan,' kültürel melezlik, postkolonyal çeviri

1. Introduction

Bharati Mukherjee is one of the postcolonial women authors who represents the South Asian diaspora through both her life and her novels. Born in India, she first emigrated to Canada and then to America. These migrations from East to West have resulted in her representing hybridity and a state of being caught between two worlds. Seeking to make her voice heard at the intersection of the Third and First Worlds, Mukherjee can be considered a "cultural translator," residing in what Bhabha (1994) calls "third space," employing this "hybridity" through the themes and characters of her novels, as well as the references and linguistic elements from her own culture. Postcolonial authors, such as Mukherjee, strive to make their own voices and cultures visible in their works through various techniques, one of which is the frequent use of cultural references.

Mukherjee, also elaborately using cultural references in her works, explores themes such as migration, the search for identity, belonging, and cultural hybridity in her novels. She chooses her characters from among women who, like herself, are immigrants. Her characters are generally individuals who migrate from east to west, doing their best to survive in their new surroundings, and adapting while unable to

completely sever ties with their own culture. Indeed, she herself knows best what it means to be a postcolonial subject, and her desire to show this to the reader through her characters serves the same purpose. Unlike some postcolonial writers, Mukherjee embraced the American idea of a melting pot, which "endows the individual, regardless of race, gender, class, or creed, with equal opportunities for mobility" (Li, 1998, p. 96). In many interviews, Mukherjee (2002) has stated that she now feels American and is not ashamed of it.

Written in 1989, Mukherjee's novel *Jasmine* is in many ways representative of South Asian culture and, more broadly, the postcolonial context. *Jasmine* tells the story of a young woman who immigrates from a Punjabi village in India to America and searches for her identity there. The novel deals with "a woman from Punjab who takes her life into her own hands and makes herself an American" (Tandon, 2004, p. 134), and Jasmine's character is caught between East and West, a situation that is evident in many parts of the novel.

Considering the above-mentioned theoretical and contextual framework, it becomes essential to explore both the author and the novel through the lens of hybridity and cultural translation. Thus, this article examines Bharati Mukherjee, *Jasmine* and its translation with reference to Homi Bhabha's concept of the "third space" at three different levels: 1) Mukherjee's hybridity and its positioning on the third space; 2) The hybridity of the novel *Jasmine* (and the protagonist) in terms of content, character, form, and style, and its positioning on the third space; 3) The positioning of the third space and hybridity in another language through its Turkish translation. As mentioned, Homi Bhabha's concepts such as "third space," "cultural translation," and "hybridity" form the theoretical basis of the article. The data extracted from the novel for comparative analysis are classified according to Vlahov and Florin's (1980) classification of realia. The strategies by which realia are transferred into Turkish are examined at the micro and macro levels using the translation strategies suggested by Aixelá (1996). In other words, the last stage of the study, the comparative analysis, aims to reveal the extent to which Mukherjee's postcolonial voice is heard in the translation by examining the strategies used in the Turkish translation of the novel. The study, which also examines the extent to which translator Nazan Tanöver conveyed this unique and marginalized voice of the author into Turkish and the strategies she particularly preferred to use, offers an alternative approach to researchers focusing on the postcolonial translation by addressing the 'third space' at different levels.

2. Postcolonial Translation Studies

Translation studies, as an autonomous discipline, has developed from the 1980s to the present day, significantly influenced by the "cultural turn" (Bassnett and Lefevere, 1990, p. 8), which "liberates the discipline from the mechanical tools of analysis available in linguistics" (Trivedi, 2007, p. 280), shifting its focus from linguistic studies to cultural studies. As Bassnett (2010, p. 81) also points out, translation "does not take a place on a horizontal axis"; it has become a much more complex phenomenon, far more than simply an interlingual transfer, and cannot be viewed independently of culture.

Translation is now in a universe where it is evolving in a different direction, transcending its traditional patterns. Bassnett and Trivedi (1999, p. 2) also clearly express the limitations and purpose of translation as follows:

Translation does not happen in a vacuum, but in a continuum; it is not an isolated act; it is part of an ongoing process of intercultural transfer. Moreover, translation is a highly manipulative activity that involves all kinds of stages in that process of transfer across linguistic and cultural boundaries. Translation is not an innocent, transparent activity but is highly charged with significance at every stage; it rarely, if ever, involves a relationship of equality between texts, authors or systems.

As seen from the passage above, translation is now seen, in this new context, as "complex negotiation between two cultures", unlike when it first emerged" (Trivedi, 2007, p. 280). Translation studies, with its expanding field and scope, has incorporated many different disciplines, focusing instead on the cultural aspect. One of the subfields thus included in the area and met with interest by researchers in the field is postcolonial translation studies. Lawrence Venuti (1995), Douglas Robinson (1997), Michael Cronin (2000), Tejaswini Niranjana (1992), Sherry Simon (1996), Harish Trivedi (1999), and Maria Tymoczko (1999) are among the researchers who have made significant contributions to postcolonial translation studies and advanced the field. From this perspective, translation, which can also be used as a tool to distort imperial and colonial discourse, now occupies a very different place.

Postcolonial translation studies focus on translation activities in societies and cultures where unequal power relations exist, viewing translation as a phenomenon that also conveys colonized and marginalized cultures and their frame of reference. This has led to a greater emergence of the ideological aspect of translation. In this context, translation has a particularly valuable and ethical dimension. This cultural and ideological dimension of translation is more pronounced where power relations prevail. It is undeniable that translation was a great tool of hegemonic powers during the colonial period. In other words, colonialism and translation, in fact, went hand in hand in this period (Bassnett and Trivedi, 1999, p. 3). Western colonizers made significant use of translation to establish dominance over the people in the lands they colonized. This means that translation activities took place during those periods included "disseminating an ideologically motivated image of colonized peoples" (Munday, 2001, p. 134). Because in translations from this period, the hegemonic powers portrayed colonized societies in a way that suited their own desires. They depicted them as barbaric, inferior, and ignorant. Simon (2000, p. 11) describes how translation was handled by the dominant powers of the time as follows:

Colonized cultures were texts whose vast spaces were contained within the hermeneutic frames of Western knowledge. "Translation" refers not only to the transfer of specific texts into European languages, but to all the practices whose aim was to compact and reduce an alien reality into the terms imposed by a triumphant Western culture.

With the end of the colonial period and the attainment of independence by societies, colonial discourse gave way to postcolonial discourse, which the colonized

societies began to produce. These societies, which were colonized in many ways for years, whose cultures were suppressed, and whose voices were silenced, have found an opportunity to express themselves with the postcolonial discourse. They have tried to establish their existence, their voices, their cultures, their experiences, and their memories by writing and translating. The role of translation in postcolonial discourse is also unique in this context. Colonized societies primarily used translation to make their voices heard and to cope with imperialism. Postcolonial societies, rejecting the dominant Western discourse, have also sought to dismantle the stereotypical clichés and labels created about them. In this way, they have tried to make their voices heard. Tymoczko (1999, p. 164) implies the aim of translation in this context as follows:

[...] a mode of discovery and an assertion of the indigenous cultural heritage for the colonized people themselves, as well as production for ideological use in relations with the colonizers. Translation casts images of the colonized group, representing them to and for the colonized themselves, working against images constructed by the cultural imperialism of the colonial power.

In postcolonial literature, which emerged as exploited and colonized societies gained their independence, writers demonstrated a resistance movement. As mentioned above, they also used translation in this resistance movement. They challenged and distorted the norms and discourses created by Europe through oppression. As Tymoczko (2002, p. 34) highlights:

The appropriation of a dominant language for the aims of a former colony or an oppressed group and the shift of dominant poetics towards the standards of a minority or post-colonial people are potent means of realigning power structures in a shared cultural field and of asserting an independent world-view.

In other words, postcolonial societies have made considerable use of translation to regain their power and establish their own existence. Moreover, Douglas Robinson (2011, p. 31) summarizes the position of translation in the postcolonial context as follows:

- as a channel of colonization, parallel to and connected with education and the overt or covert control of markets and institutions;
- as a lightning-rod for cultural inequalities continuing after the collapse of colonialism; and
- as a channel of decolonization.

As can be understood from this, translation has taken on a different function in every period. But the most important period is the one in which it aided decolonization, because thanks to translation, colonized societies resisted the dominant European discourses, that is, the West. This also led to the ideological aspect of translation being revealed more clearly. Considering all these developments, examining the position and purposes of translation in the postcolonial context since its initial emergence is crucial to understanding how far it has come.

Postcolonial translation theory offers important frameworks for examining the role and purposes of translation in this context, and the consequences it produces when

translations take place between societies with unequal power relations. Homi Bhabha, who also forms the theoretical basis of this article, and the concepts he introduced to the field, have enabled postcolonial translation theory to make significant progress. Because Homi Bhabha's contributions to the development and advancement of postcolonial translation are immense. As an Indian-born thinker and author of works on postcolonial discourse, he offers concepts of "hybridity," "third space," and "cultural translation" that provide a valuable framework for understanding the conditions under which the postcolonial subject attempts to assert itself (Bhabha 1994). Bhabha (1994, p. 114) explains hybridity as "a problematic of colonial representation and individuation that reverses the effects of the colonialist disavowal, so that other 'denied' knowledges enter upon the dominant discourse and estrange the basis of authority —its rules of recognition". Thus, hybridity serves the postcolonial discourse and helps create a ground where the dualities that imperialism consciously sought to create are eliminated.

Hybridity has provided a space where postcolonial themes and characters can exist, replacing narratives that had previously distorted and misrepresented the realities of the East for many years. Postcolonial writers have used the power of hybridity to blend East and West, resulting in hybrid characters who, in turn, find their place in Bhabha's (1994) concept of "third space." According to Bhabha (1994, p. 36), meaning "requires that these two places be mobilized in the passage through a third space, which represents both the general conditions of language and specific implication of the utterance in a performative and institutional strategy". This space is an arena where different meanings are negotiated. In its free and unconventional nature, new postcolonial meanings can emerge. This is because the third space is inherently dynamic and fluid, not static. When different cultures interact, particularly colonial and postcolonial cultures, new meanings can emerge, existing meanings can change, evolve, or differentiate. Bhabha's "third space" has "the discursive conditions of enunciation that ensure that the meaning and symbols of culture have no primordial unity or fixity" (Bhabha, 1994, p. 37). As mentioned earlier, "third space" doesn't have rigid rules; on the contrary, it stands as a place that offers a broad and free space to postcolonial cultures and individuals. Bhabha's perspective on translation is also relevant at this point. Bhabha (1994, p. 228) explains his ideas about translation as follows:

Translation is the performative nature of cultural communication. It is language in act (enunciation, positionality) rather than language in situ (*énoncé*, or propositionality). And the sign of translation continually tells, 'tolls' the different times and spaces between cultural authority and its performative practices.

Bhabha uses the concept of translation in a metaphorical context. He views translation not merely as transfer, but as transformation. According to Bhabha, subjects living in other countries, especially in the postcolonial era, are also translators because they constantly experience an "in-between" situation and strive to exist in a "third space." Bhabha's concept of cultural translation is a phenomenon that addresses the processes of interaction between cultures, where different meanings emerge. Bhabha sheds light on new fields of study and brings serious perspectives to postcolonial translation theory. When expressed in Bhabha's terms, Bharati Mukherjee, both in

herself and in her novels and characters, can be considered a writer who functions as a cultural translator within the 'third space.'

3. Methodology

This article adopts a descriptive, product-oriented, and comparative approach. The study both evaluates Bharati Mukherjee's identity as a cultural translator in a postcolonial context and examines how the examples of realia in her work *Jasmine* (1989) are conveyed in Nazan Tanöver's Turkish translation, published in 1996. The novel *Jasmine*, examined in this analysis, was published in 1989 by Grove Press New York. The Turkish translation *Yasemin* used in this study is the one translated by Nazan Tanöver and published by Can Yayınları in 1996.

First, Mukherjee's position as a cultural translator, a writer who creates works and characters within a postcolonial context, will be evaluated in connection with her personal life and her life experiences. Then, her work, *Jasmine*, will be examined from the perspective of hybridity and third space, as realia examples, such as cultural references, appear frequently in the novel. The author has created the novel in a "third space." In parallel with the novel, the hybridity of the main character, Jasmine, will also be discussed. Finally, the strategies employed in the Turkish translation of the numerous examples of realia, representative of the author's culture, will be revealed.

3.1 Data Selection

Jasmine contains many references and cultural elements from Indian culture and is representative of postcolonialism. Examples range from food and clothing to social figures and religious gods and goddesses. The classification of these examples was based on the realia classification, which was introduced in 1980 by Bulgarian translation scholars Sergey Ivanov Vlahov and Sider Petrov Florin. According to them, realia are defined as "words, expressions, facts, expressions relating to the social, cultural life, development, and daily life of a people that are foreign or little known to other nations, require a special approach in translation, and have no exact equivalent in the other language" (Vlahov & Florin, 1980, p. 45). These are cultural elements that are unique to a culture, can be seen as representative of that culture, and do not have an exact equivalent in another culture.

Moreover, Vlahov and Florin (1980) divide realia into three main groups: ethnographic realia which are the cultural terms relating to traditional food, daily life, gods, clothing, cultural practices (e.g., "sari", "matar panir"), geographic realia that are mostly flora, fauna, geographical features, and climate-related expressions (e.g., "monsoon"), and lastly socio-political realia that can be described as the elements telling a society's political institutions, ideological concepts, historical events or people, or social structures (e.g., "Ghandi"). All examples of realia are of significant importance, especially in works where the author's representational power is high, and the cultures to which they belong are attempted to be shown, such as postcolonial novels. It can be said that authors express their own existence and hybridity through these cultural

elements. Therefore, seeing how these examples are handled in translation provides a good framework for questioning the authors' presence in other languages as well.

3.2. Data Analysis

The framework used for data analysis in this study is based on Javier Franco Aixelá's model for translating culturally specific elements. Aixelá proposes a comprehensive classification that allows for the analysis of translation decisions at both the macro and micro levels. Aixelá's proposed model for translating cultural elements is based on a continuum between conservation and substitution—two opposing yet related aspects that reflect the translator's stance towards cultural difference. Conservation-oriented strategies aim to preserve the cultural tone of the source text, protecting foreign elements within the translation and often exposing the reader to terms they are highly unlikely to have heard before. Substitution-oriented strategies, on the other hand, modify or adapt cultural elements to make them more readable and familiar to the target audience. These strategies are defined by Aixelá (1996, pp. 61-62) and help the translators to cope with the cultural difficulties encountered during the process. Aixelá (1996) groups these under two main headings: conservation and substitution.

Conservation strategies mostly preserve the cultural identity of the source. The strategies of this group can be explained as follows. Repetition strategy reproduces cultural elements in the target text as they appear in the source text, usually marked in italics or topographically (e.g., "dal," a traditional dish, is translated as "dal" in the target text as well). This maximizes cultural unfamiliarity and requires reader participation. Orthographic adaptation strategy aims to adjust the original term to fit the phonetic or orthographic system of the target language (e.g., "chappal" is translated as "çappal" in Turkish). This strategy preserves the form of the source while ensuring a smoother integration into the target text. Linguistic (non-cultural) translation can be seen as a direct or almost literal translation of the cultural element, preserving the meaning but potentially diluting cultural nuance. An example of this is "rupee", which is translated as "rupi" in Turkish. Extratextual gloss happens when the cultural element is preserved through additional explanations provided outside the source text (e.g., footnotes). (e.g., "sari" into Turkish as "sari*", with the explanation at the bottom of the page that it is "a local garment worn by Indian women."). This also ensures clarity while preserving unfamiliarity. Intratextual gloss takes place when the explanation is integrated into the flow of the target text. (e.g., the term "fakir", which in Turkish is translated as "Hint fakiri". All these strategies are tasked with preserving the voice of the source text's author).

However, substitution strategies mostly replace cultural elements with a more target-oriented equivalent in translations. Autonomous creation strategy appears when a new term or explanation is added to the target text by the translator that does not have a counterpart in the source text. This also depends somewhat on the translator's creativity. Synonymy is seen in situations where the cultural element is replaced with a word that is semantically similar but culturally neutral in the target language. Examples of synonyms may be uncommon. It preserves the meaning but loses its cultural nuance.

Limited universalization occurs when the cultural element is replaced with a more general term in the target language that still carries some cultural connotations. An example of this is that "nullah" is translated into Turkish as "ırmak yatağı" (riverbed). This strategy softens the cultural identity but retains some context. Absolute universalization is to translate cultural elements by a completely general term that erases cultural specificity (e.g., "walla" is translated into Turkish as "sürücü" (driver). This may result in the loss of cultural context. Naturalization is to replace the term with a culturally similar term in the target language. If "mehndi" is translated as "kına" (henna) in Turkish, it may be considered a naturalization. This softens the reader's experience but alters the cultural origin. Lastly, deletion is the removal of the cultural element from the translation. For example, the god "Vishnu," which appears in the source text, is completely omitted from the target text. The risk of cultural loss is high, but it can improve fluency or clarity. Compared to the first group, it is also clear that the author's voice is more likely to be silenced with these strategies. These strategies, to be used for macro and micro-level analysis, will reveal whether the postcolonial voice is preserved by the translator in the translation, and if so, to what extent and under which realia category it is preserved.

4. Case Study

In this section, Bharati Mukherjee, a third-world female author, and her novel *Jasmine*, which tells the story of a young woman who immigrated from India to America, will be examined in three different levels, from a postcolonial perspective, along with its Turkish translation *Yasemin*.

4.1. Mukherjee in the 'Third Space'

Bharati Mukherjee, being "the best-known and most-anthologised contemporary North American fiction writer of South Asian origin" (Rege, 2000, p. 394), is an Indian-origin American author. Patil (2003, p. 116) describes Mukherjee as "one of the most remarkable women writers to have contributed an explicit fiction to the much-debated vein of post-modernist literature". Moreover, Tandon (2004, p. 143) also describes Mukherjee as "between Indian mythology and attitudes on one side, and Western textures and style on the other".

Mukherjee was born on July 27, 1940, in Kolkata, India. She was the second of three daughters of Sudhir Lal Mukherjee and Bina Banerjee Mukherjee. She had the opportunity to learn the language at a young age when her father went to England for work. She later returned to India and continued her education there for a while longer. Mukherjee graduated with honors from Calcutta University in 1957 and also received a master's degree from Baroda. Her American adventure began in 1961 when she set out to attend the Iowa Writers' Workshop, driven by her dream of becoming a writer. Mukherjee later married Canadian writer Clark Blaise, received her doctorate from the University of Iowa in 1969, and moved to Canada with her husband. The author, who works as an assistant professor at McGill University, found her years in Canada, as an immigrant, to have been quite challenging. It is possible to find traces of this period in

Mukherjee's novels. "Canada's hostility toward Indians and the non-recognition of her writings in Canada are the two themes which occur quite frequently in her writings" (Chaturvedi, 2005, p. 147).

After spending 14 years in Canada, the author decides to move back to America. This is because, unlike Canada's racist attitudes towards immigrants, she feels more comfortable in America. Mukherjee said the following in her interview with American Dreamer in 1997: "... I (along with the hundreds of thousands of immigrants like me) am minute by minute transforming America. The transformation is a two-way process: it affects both the individual and the national-cultural identity" (Mukherjee, 1997, American Dreamer). In fact, this also shows that the country the author is in offers her the opportunity for transformation and change. The author found her own voice more easily in America than in Canada. The fact that this transformation process is not one-sided but two-sided, and that she consciously changes that culture as well, is very valuable in the postcolonial context.

Mukherjee, both through the themes of her novels and the immigrant characters she often creates, has written about postcolonial lives that resemble her own. The search for identity, negotiations of meaning, the necessity of change and transformation, fluid meanings far from fixed, and hybridity are the themes the author chooses to present to her readers. The characters, like those in the novel *Jasmine*, are situated in an 'in-between' space, neither fully belonging to one world nor the other. Bhabha's concept of a "third space," existing in this "in-between" state, is precisely what defines postcolonial individuals living in such circumstances. By doing this, Mukherjee has shown that she is a writer who has very clearly defined where she wants to stand.

Furthermore, another point that places Mukherjee's novels within the realm of hybridity is the clear presence of Indian influences and references in her works. Mukherjee uses "Hindu symbols and themes in her writings" (Tong, 1999, p. 357), which actually places the author's novels on Bhabha's 'third space'. Because, as will be seen in later chapters of the novel *Jasmine*, the author makes extensive use of Indian cultural references to make her own voice heard in her works.

In conclusion, Mukherjee is one of the most important female writers of the South Asian diaspora, having positioned herself in a "third space" and enabling herself to be called a "cultural translator" by choosing her characters from among immigrants who, like herself, have experienced the effects of postcolonial life, structuring the themes of her novels as identity, migration, search for transformation, and using elements of Indian culture in her hybrid writing, and expressing her own culture in her novels.

4.2. "Third Space" in *Jasmine*

Mukherjee's novel *Jasmine*, both in its narrative characteristics and theme, and in the experiences and characterization of its protagonist Jasmine, is situated within what Bhabha describes as "third space." Because the novel and the character are so intertwined, they will be discussed together in this section.

The novel occupies a special place in the postcolonial context, both in terms of its theme and its characters. Because the novel is the expression, in words, of a writer's experiences as she tries to establish her own voice in the post-imperialist era. Mukherjee presents her own experiences, memories, and difficulties to readers in her novel by creating a character very similar to herself and choosing similar themes. Ray (1996, p. 190) summarizes the novel as:

An enthusiastic valorization of the migrant as an agent of disruption can be said to characterize Jasmine, the eponymous heroine of Bharati Mukherjee's novel. But the dissident presence of an East Indian woman in America who retreads the footsteps of the early immigrants moving west in search of a new home and land is reterritorialized in Mukherjee's valorization of her heroine as adopting and reflecting the adventurous spirit characteristic of the American.

The most prominent theme of the novel is multiple identities. The protagonist is searching for her identity throughout the novel, and her name, and consequently her identity, has changed multiple times. This situation reflects Bhabha's "third space," as it demonstrates that characters and identities can have a fluid and changeable structure. Jasmine adapts easily to any new situation and doesn't see this as a disadvantage. Although she has at times distanced herself from her past and tried to feel closer to being American, she has never completely severed ties with her roots. The character Jasmine was born in the village of Hasnapur, India, under the name Jyoti. The character's change of name from Jyoti to Jasmine was due to her husband, Prakash. According to Jasmine, her husband Prakash is a more open-minded, modern man. Jasmine expresses this change of identity as follows: "He wanted to break down the Jyoti I'd been in Hasnapur and make me a new kind of city woman. To break off the past, he gave me a new name: Jasmine" (p. 70). Her transition from a traditional village girl to a modern city woman was facilitated by the name Jasmine. While shopping at a sari store with her husband, he is attacked and killed. Jasmine decides to emigrate to America to fulfil her husband Prakash's dream and complete his work.

When Jasmine arrives in America, she meets a woman named Lillian Gordon, and this is actually a stroke of luck for her. Because Lillian Gordon, as an American woman, will be very helpful to Jasmine in adopting the American identity she is trying to emulate. It is clearly visible in this scene that she taught her to dress and behave like an American: "Now remember, if you walk and talk American, they'll think you were born here; most Americans can't imagine anything else" (p. 120). Lillian Gordon gives Jasmine a new name: Jazzy. Jazzy is now a woman who wears T-shirts and jeans instead of traditional Indian clothing. Her new identity has brought about many changes. Jasmine is slowly shedding her shell and her Indian identity, trying to adapt to her new American identity.

But just as she's adjusting to her new identity, an unexpected event occurs. She travels to New York to find Professor Vadhera, her husband Prakash's professor. However, at the Vadhera's house, Jasmine feels like she's reverted to her old Indian identity, as Hindi is spoken and Indian cultural objects are everywhere. The author describes the atmosphere of the house as follows: "Indian-food stores in the block, Punjabi newspapers and Hindi film magazines at the corner newsstand, and a movie

every night" (p. 129). This is quite upsetting for Jasmine, who is trying to adapt to her new American identity. According to Alam, "she is determined to leave her past behind, to keep away from the Jyoti that she was, but that is impossible" (p. 106) in the Vadhera house. Jasmine states that "in a T-shirt and cords, I was taken for a student. In this apartment of artificially maintained Indianness, I wanted to distance myself from everything Indian, everything Jyoti-like" (p. 128).

With the help of Vadheras, Jasmine finds work as a babysitter and housekeeper and begins working in a couple's home. Here, while back in the Vadhera's house, she feels she's beginning to reclaim the American identity she started to lose: "I became an American in an apartment on Claremont Avenue across the street from a Barnard College Dormitory" (p. 146). That's precisely why Jasmine left Vadhera's house. There, she continued to live her Indian identity so intensely that she was constantly reminded that she wasn't American. Jasmine also takes on a new name and identity at the Hayes' house: Jase. Here, Jasmine finds herself in another identity along with her job and feels like "a professional, like a schoolteacher or a nurse" (p. 155). Jasmine is also comfortable with this new identity that Taylor Hayes gave her: "I liked everything he said or did. I liked the name he gave me: Jase. Jase was a woman who bought herself spangled heels and silk chartreuse pants" (p. 156).

In that house, she finds herself in love with Taylor Hayes, whom she sees as "entirely American" (p. 148). Jasmine describes her feelings about the difference between her two identities in this scene:

I should have saved; a cash stash is the only safety net. I'd learned that if nothing else from the scrimping Vadheras. Jyoti would have saved. But [...] she had burned herself in a trash-can-funeral pyre behind a boardedup motel in Florida. Jasmine lived for the future, for Vijh & Wife. Jase went to movies and lived for today. (p. 156)

In fact, Jasmine's 'in-between' situation as a postcolonial subject, her being caught between identities, between East and West, is very clear here. For many postcolonial individuals, it is common to find themselves caught between two cultures and to learn to live with that reality without regret. As Bhabha also said, there is no stability here, only fluidity and change. Jasmine also states that the change she experienced was a result of her own free will: "Taylor didn't want to change me. He didn't want to scour and sanitize the foreignness [...] I changed because I wanted to" (p. 165). Jasmine, who sees the man who murdered her husband Prakash selling hot dogs on the street, is already disturbed by her situation and decides to leave New York behind to escape her past, going to Iowa.

Jasmine finds a job in Iowa and begins working with banker Bud Ripplemeyer. Jasmine senses that Bud's approach to her is different from Taylor's because Bud sees her as different and as the other, as a stranger: "Bud courts me because I am alien. I am darkness, mystery, inscrutability. The East plugs me into instant vitality and wisdom. I rejuvenate him simply by being who I am" (p. 178). Moreover, one of the most important figures in Jasmine's life is Du, the Vietnamese American teenager she and Bud adopted. Because Du actually represents being hyphenated in the book. Jasmine expresses this in

the following words: "My transformation has been genetic; Du's was hyphenated. We were so full of wonder at how fast he became American, but he's a hybrid, like the fantasy appliances he wants to build" (p. 198). Unlike Jasmine, Du leaves home to search for his own family, to find his own roots. Jasmine describes this departure as follows: "I should have known about his friends, his sister, his community. I should have broken through, but I was afraid to test the delicate thread of his hyphenization. Vietnamese-American: don't question either half too hard" (p. 200).

While living with Bud in Iowa, Jasmine has now become Jane: "Plain Jane is all I want to be [...] In Baden, I am Jane. Almost" (p. 22). But she feels that she will always remain exotic in this place where she lives with Bud. This makes her uneasy, because she wants to adopt an American identity, leave her past behind, and live a new life adapted to her new self:

In Baden, the farmers are afraid to suggest I'm different. They've seen the aerograms I receive, the strange lettering I can decipher. To them, alien knowledge means intelligence. They want to be make me familiar. In a pinch, they'll admit that I might look a little different [...] as though I might be Greek from one grandparent [...] farmers are famously silent, and not ashamed. (pp. 28-29)

As a result, Jasmine decides to return to California and to Taylor. Jasmine always sees America as the "ideal space/temporality of continuous self-invention" (Hoppe, 1999, p. 138), and she expresses this many times in the novel. And because she believes she can find the opportunity she's been searching for, the chance to live with her new identity, most effectively when she's with Taylor, she chooses to live with him. She is portrayed as a character who has gone through many processes trying to leave her past behind, living with an American identity, but ultimately achieving her goal. The processes of multiple identities are not portrayed as bad, but rather as advantageous for the subject seeking their place in the postcolonial context. For Jasmine, rather than remaining within rigid frameworks, she has acquired and become accustomed to new identities in a "third space." This is crucial because it provides her with freedom. This cultural hybridity has actually become the voice of the character. In other words, by using this hybridity, the character has found a way to express herself and build a life for herself.

In the novel, change is not perceived negatively in the postcolonial context; the author seeks to show that negotiations of meaning are possible: "There are no harmless, compassionate ways to remake oneself. We murder who we were so we can rebirth ourselves in the images of dreams" (p. 29). It should also be noted that, although Jasmine is portrayed as a strong and adaptable character, her identity and name have always been chosen by others; Jasmine has always submitted to the decisions of others regarding her. Timothy Ruppel (1995, p. 183) expressed that Jasmine can also be considered as "the other" here:

... the historical discourse produced by the colonizer created a system of representations (mostly centered around, and justified by, supposed traits of the native) that effaced the possibility of resistance. Resistance to domination was portrayed as an essential misrecognition on the part of the native.

Moore (2004, p. 948) claims that Mukherjee indicates "the immigrant's ability to change and adapt allows her to survive". Mukherjee wrote this novel, which deals with the difficulties experienced by the postcolonial subject and their struggle to assert themselves after obtaining American citizenship. "By the time Mukherjee writes *Jasmine*, she is ready to celebrate: —I am one of you now" (Tandon, 2004, p. 144). The character *Jasmine* is actually very similar to Mukherjee. Li (1998, p. 92) highlights this similarity between Mukherjee and her character *Jasmine* as follows:

The ritualistic Americanization of *Jasmine* from Hasnapur to California cannot be set apart from Mukherjee's own artistic migration from Calcutta to Canada to America. To be oblivious of this parallel journey is to miss not only the mutual constitution of the character's exuberant idealism and its author's own romanticism but also the integral link between *Jasmine*'s assimilation of American culture and Mukherjee's conscious appropriation of American literary traditions.

Another crucial point that places the novel within Bhabha's "third space" is the references to Indian culture in the novel. This can be seen mostly from the frequent mention of dishes from Indian cuisine: "I put some of the last night's matar panir in the microwave" (p. 19), "the next morning I packed my brothers' tiffin carriers more indulgently than usual – extra dal, extra chapatis, ..." (p. 68), "the owner was at our table, ordering the small boys and old men who did the serving to bring cleaner glasses, hotter tea, spoons for the gulab jamuns" (p. 72), "by the time I finished, it was dark, it was time to bathe and change into a fresh kameez and light the butane and fry up pakoras" (p. 89). The author did not want the character, who is in America, to lose touch with their own culture and did not separate her from her local cuisine. Furthermore, the author did not feel the need to explain these dishes and presented them to the reader as they are. Thus, the reader is constantly exposed to the foreign voice of postcolonialism within the novel.

In conclusion, the novel can be said to produce a "third space" in the postcolonial context, in Bhabha's words, both because of the themes it contains, the examples of "realia" it offers, and because of the characters' hybridity and state of being caught between two worlds. Mukherjee has, in fact, made herself visible and made her voice heard in the novel. The extent to which this postcolonial voice of the author is heard in the Turkish translation will be examined in the next chapter.

4.3. Analysis of "Third Space" in the Turkish Translation of the Novel

The novel contains many examples of realia related to Indian culture. These elements also represent the South Asian diaspora. The author's selection of these references is not accidental; it is a conscious choice and proof that the author is trying to make their own culture visible. These will be examined under different headings, such as ethnographic realia, which can be considered food, clothing, religious deities, etc.; geographical realia, which include geographical references to the region, such as plants and landforms; and socio-political realia, which describe the socio-administrative structure of Indian culture.

Due to space limitations in the article, three representative examples have been selected from each group. First, the source text and the target text will be given, followed by an explanation of the micro and macro strategies used in the translation.

4.3.1. Ethnographic Realia in Translation

This is the group that features most prominently in the novel. The author deliberately disrupts the narrative by alienating the reader in many places throughout the novel.

Example 4.3.1.1

Source Text	"I put some of the last night's matar panir in the microwave" (p. 19).
Target Text	"Dün geceden kalma matar panir'den bir parça mikro dalgaya koydum." (p. 21)

The first example is a dish from Indian culture mentioned in the novel: "I put some of the last night's matar panir in the microwave" (p. 19). Matar panir is a popular North Indian dish. It is prepared with special paneer cheese, peas, and curry sauce. The Turkish translation is as follows: "Dün geceden kalma matar panir'den bir parça mikro dalgaya koydum" (p. 21). The translator, by adopting a macro strategy of conservation, has ensured that the originality of the author's cultural meal is not lost in Turkish. By translating the realia with a repetition strategy, the translator has created the same impact in Turkish as in the source text. This example of a dish called "realia," one of many mentioned in the novel, is actually a very strong representative of Indian culture. More generally, this regional and traditional dish, which appears in the novel as part of the cuisine of people in South Asia, has been translated using a repetition strategy in the target text, thus reinforcing the presence of Indian cuisine in Turkish. In this way, it can be said that the hybridity in the postcolonial context, in line with the author's intention, has also been reflected in the translation.

Example 4.3.1.2

Source Text	"...not much bigger than the penknives that my brothers had whittled sticks with to play their danda goli games" (p. 106).
Target Text	"Ağabeylerimin danda goli oynamak için ağaç yonttukları çakılardan fazla büyük değildi" (p. 92).

The second example is a game that is part of daily life and is also specific to that region: "...not much bigger than the penknives that my brothers had whittled sticks with to play their danda goli games" (p. 106). Danda goli is a popular game played mostly with two sticks, widely played in rural areas and small towns of India. The author reminded the reader of this game. It has been translated into Turkish as follows: "Ağabeylerimin danda goli oynamak için ağaç yonttukları çakılardan fazla büyük değildi" (p. 92). In the Turkish translation, the play was again translated using the term "repetition," and the name of the play, which is quite unfamiliar to Turkish readers, was left unchanged. The inclusion of the danda goli game in the novel by the author is also significant. It is a game that reveals aspects of Indian culture and the South Asian diaspora, more than just a simple game. Its preservation in Turkish translation has also transferred the novel's hybrid nature into the Turkish language.

Example 4.3.1.3

Source Text	"Put these things away," he said to me back in the apartment. "No more chappals for me." (p. 132)
Target Text	Evimize dönünce, 'Bunları kaldır,' dedi. 'Artık çappal giymeyeceğim.' (p. 112)

The third example of the ethnographic realia category is the chappal, an item originating from South Asia. The chappal is a type of open-heeled, lightweight sandal worn particularly by the South Asian diaspora, especially in India and Pakistan. Instead of choosing any specific type of clothing or footwear, Bharati Mukherjee, in the novel, chose a type of footwear belonging to her own culture, thus giving voice to her culture. In the Turkish translation, this example of realia is translated using the micro-strategy of orthographic adaptation. This is consistent with the macro-strategy of conservation, demonstrating that the translator has reflected the author's voice in Turkish. The translator's choice not to domesticate an element that would be foreign to the Turkish reader, but only to adapt it to the rules of Turkish, has naturally ensured hybridity in the translation and helped to convey the author's postcolonial voice into Turkish.

4.3.2. Geographic Realia in Translation

Although relatively fewer than in the first category, examples of geographical realia can also be found in the novel.

Example 4.3.2.1

Source Text	"Three days after Masterji's visit I trekked as usual with my favorite group along the banks of a nullah " (p. 54).
Target Text	"Masterji'nin ziyaretinden üç gün sonra en sevdiğim arkadaş topluluğuyla birlikte kurumuş ırmak yatağının kıyısına her zamanki gibi kağı arabasıyla gidiyorduk" (p. 49).

The first example features realia, a geographical landform known and used in that region: "Three days after Masterji's visit I trekked as usual with my favourite group along the banks of a nullah (p. 54). "Nullah" is used more commonly in the geography of India and Pakistan to refer to a stream between valleys. It is transferred into Turkish as "Masterji'nin ziyaretinden üç gün sonra en sevdiğim arkadaş topluluğuyla birlikte kurumuş ırmak yatağının kıyısına her zamanki gibi kağı arabasıyla gidiyorduk" (p. 49). As it is seen from here, "nullah" has been translated into Turkish as "ırmak yatağı" using a micro-strategy of limited universalization. By opting for a more familiar and recognizable equivalent for the Turkish reader, the translator has partially diminished the cultural originality of this example. If the translation of this realia example had employed a strategy of making it foreign, for instance, its postcolonial tone might have been more prominent in the target text. However, the realia has not been completely erased from the text; rather, it has been translated using a strategy of domestication, resulting in a more familiar equivalent for the reader.

Example 4.3.2.2

Source Text	"Sometime between winter and the next monsoon season, as the fields around us went from green to yellow to red and the air was fragrant with Vancouver Singh's harvest, ..." (p. 63).
Target Text	"Kış mevsimi ile sonraki muson mevsimi arasında, çevre tarlalar yeşilden sarıya, kırmızıya dönüşürken, havayı Vancouver Singh'in hasat kokusu doldururken, ..." (p. 56).

The second example is as follows: "Sometime between winter and the next monsoon season, as the fields around us went from green to yellow to red and the air was fragrant with Vancouver Singh's harvest, ..." (p. 63). Here, it can be said that the monsoon, a typical rainy season in Asia and Southeast Asia, usually occurs between May and September. In Turkish, it is rendered as: "Kış mevsimi ile sonraki muson mevsimi arasında, çevre tarlalar yeşilden sarıya, kırmızıya dönüşürken, havayı Vancouver Singh'in hasat kokusu doldururken, ..." (p. 56). Linguistic translation has been used here, and this element has been translated directly into Turkish as it is known in Turkish, since a direct equivalent for this concept exists in Turkish. Indeed, this has become a conservation strategy. Because this is actually an example of realia that also has a geographical equivalent. In the Turkish translation, the use of linguistic translation did not diminish the sound of the realia in the target text; on the contrary, a familiar equivalent was used for the reader, a natural phenomenon specific to that geography was preserved in the text, and a strategy that can be considered very suitable for postcolonial purposes was chosen by the translator.

Example 4.3.2.3.

Source Text	I couldn't see the neem tree from where I sat, but I could smell its bitter clean leaves... (p. 70)
Target Text	Oturduğum yerden neem ağacını göremiyordum, ama temiz yaprakların... (p. 62)

The final example in the geographic realia category features a tree species native to South Asia. The neem tree is a fast-growing evergreen tree species endemic to South Asia, particularly India and Sri Lanka. It is used by the local population for both agricultural and medicinal purposes. Its leaves, seeds, bark, and fruit are all utilized, and it is considered important in Ayurvedic medicine. The inclusion of the neem tree in the novel reflects the author's desire to emphasize the diversity and uniqueness of her own geography. In the Turkish translation, the translator employed a repetition strategy, even though it was not consistent with the phonetic structure of Turkish. In Turkish, two 'e' sounds cannot appear side by side, as in 'neem'. Therefore, preserving and using the realia as it is in the Turkish translation ensures the hybridity of the text and conveys the author's postcolonial activist voice to Turkish readers. In this way, the translator also introduces a geographic tree species from South Asia to the Turkish reader and presents an element of the author's culture to them.

4.3.3. Socio-political Realia in Translation

Although this category is the fewest in the novel, there are references to Indian social and administrative life.

Example 4.3.3.1

Source Text	"He refused to speak Hindi as well, considering it the language of Gandhi , the man who had approved the partition of Punjab and the slaughter of millions" (p. 42).
Target Text	"Hintçe konuşmayı da Gandi'nin , yani Pencap'ın bölünmesini, milyonlarca kişinin katledilmesini onaylayan adamın dili olduğu için yadsıyordu" (p. 40).

The first example is a very important social and political figure for India: "He refused to speak Hindi as well, considering it the language of Gandhi, the man who had approved the partition of Punjab and the slaughter of millions" (p. 42). Gandhi, as the spiritual and political leader of India's political freedom movement, is particularly significant to the people of that region. Gandhi has been translated into Turkish as Gandi: "Hintçe konuşmayı da Gandi'nin, yani Pencap'ın bölünmesini, milyonlarca kişinin katledilmesini onaylayan adamın dili olduğu için yadsıyordu" (p. 40). Here, it's possible to discuss orthographic adaptation on a micro level. The translator, while translating Gandhi in a way that suits the phonetic structure of Turkish, still chose to conserve realia. The preservation of a political figure as important as Gandhi in the translation means that Indian history and political life are also given a voice in Turkish. He is, in fact, a figure known to Turkish readers and is known worldwide as an Indian leader. This can explain the translator's preference for using orthographic adaptation in the target text. This, in turn, aligns with the macro strategy of conservation, which preserves the author's voice.

Example 4.3.3.2

Source Text	"Mataji, my mother, couldn't forget the Partition Riots " (p. 41).
Target Text	"Annem Mataji, ayrılıkçıların ayaklanmalarını unutamıyordu" (p. 39).

The second example of sociopolitical realia is another significant social phenomenon within the context of India: "Mataji, my mother, couldn't forget the Partition Riots" (p. 41). "Partition Riots" recounts the devastating social violence that erupted following the Partition of India in 1947, a pivotal event in South Asian postcolonial history. In Turkish, it is translated as: "Annem Mataji, ayrılıkçıların ayaklanmalarını unutamıyordu" (p. 39). In Turkish, however, it was translated as "ayrılıkçıların ayaklanmaları" through absolute universalization. This translation somewhat diminishes the cultural tone and the visibility of the Indian context in the original text. The Partition Riots, being a significant event in the Indian context, reflect that culture and history. However, in the Turkish translation, the use of this realia, detached from its existing context, has somewhat diminished its postcolonial voice and the hybrid nature of the text.

Example 4.3.3.3.

Source Text	Mataji and Dida could have been Sivaji and Aurangzeb out of Masterji's book on Indian history. (p. 48)
Target Text	Mataji ile Dida, Masterji'nin Hindistan tarihi kitabındaki Sivaji ile Aurangzeb olabilirlerdi. (p. 45)

Shivaji was one of the 17th-century Indian kings who lived and died in the 1600s. He was also the founder of the Maratha Empire, which fought against Mughal rule. Shivaji established an independent state with a strong and disciplined army. He is one of the most important kings in Indian history, particularly for his resistance against the Mughals and his military genius. His inclusion in the novel is the author's reference to Indian history. On the other hand, Aurangzeb was a Mughal ruler who significantly expanded the borders of his empire, conquering almost the entire Indian subcontinent. Therefore, he holds an important place in Indian history. The wars between these two figures also had an impact on the Indian lands. The author's use of both historical figures in the novel is for this reason. In the Turkish translation, the translator used repetition to translate both socio-political figures, preferring this even though it is not phonetically appropriate in Turkish, and thus conveying excerpts from Indian history without domesticating them into Turkish. This has made both Indian history and Mukherjee, a postcolonial writer, visible to Turkish readers, and has also provided support for the author's resistance movement. The preservation of figures from Indian history in the text, even though they are likely unknown to Turkish readers, is noteworthy in the postcolonial context.

As seen in all three categories of realia, the translator Nazan Tanöver has largely preferred to translate Mukherjee's postcolonial voice into Turkish using a conservation macro strategy. Indian food, games from daily life, references to that geography, social and political figures and events have been left unfamiliar to the Turkish reader. This aligns with the author's intention. By allowing the reader to feel alienated from the text at times, the translator has also achieved the author's goal in Turkish. In other words, the author's marginalized, hybrid voice has not been suppressed in Turkish.

5. Conclusion

This article aims to position Bharati Mukherjee, one of the most important writers of the South Asian diaspora; her novel *Jasmine*; the novel's main character, *Jasmine*; and, finally, the Turkish translation of the novel, *Yasemin*, within Bhabha's "third space". In doing so, the theoretical part first draws upon Bhabha, who made significant contributions to postcolonial translation theory, and the concepts of "third space," "hybridity," and "cultural translation." Mukherjee is a postcolonial writer who migrated from east to west, spending 14 years in Canada where she felt "other" and exotic, and later finding a freer and more adaptable environment in America, yet remaining "in-between" the First and Third Worlds. These characteristics make her a "cultural translator." As in her other works, the author has created a hybrid character in *Jasmine*.

who is very similar to herself. The character has undergone multiple changes and transformations. With each new name and identity, she has tried to adapt to a new environment. And she has done so very bravely. As Bhabha (1994) consistently emphasizes, new negotiations and transformations of meaning are a necessity of the postcolonial environment and create an environment that benefits hybrid individuals.

The article also examines the extent to which the author's postcolonial voice is heard in Turkish, that is, whether the Turkish translation of the work creates a "third space". In doing so, Vlahov and Florin's (1980) realia classification was used to categorize the references in the novel. The article is based on 87 realia examples identified by the researcher so far as part of the thesis work. While the thesis study includes a broader dataset, this article only details examples that are highly representative for the purposes of discussion. Nevertheless, providing the total number is important for demonstrating the general trend in translation strategies and for presenting a holistic framework of the findings.

Based on the total 87 examples across the three categories, 68 conservation macro strategies were identified, while 19 substitution strategies were observed. The analysis reveals a distinct conservation-oriented tendency in the translator's strategic choices. In the category of ethnographic realia, 63 conservation and 15 substitution strategies were identified. In the category of socio-political realities, 2 substitutions and 2 conservations were identified. Finally, in the category of geographical realia, 3 conservation and 2 substitution macro strategies were analyzed. In a context where cultural references are so important, the translator's avoidance of domesticating these references is actually very valuable. It wouldn't be wrong to say that these examples of realia are unfamiliar to the Turkish reader. However, the translator's emphasis on conservation in translation shows that the author's uniqueness has been preserved in Turkish. References to Indian dishes like "Gulab jamun," Indian clothing, and social and political elements that constitute Indian culture have been translated using "repetition," meaning they have been transferred directly into Turkish. Translator Nazan Tanöver's frequent use of this strategy also demonstrates that Mukherjee's hybridity has been preserved. *Jasmine* is a hybrid novel, and its Turkish translation is also a hybrid novel. In light of these analyses, it can be said that the Turkish translation of *Jasmine* also produces a "third space." The Turkish translation by Nazan Tanöver has made Mukherjee's postcolonial voice heard and has made Mukherjee visible in Turkish as well.

As mentioned before, one of the ultimate goals of postcolonial translation is to make the voices of authors heard in other languages. Because translation, in this context, should not be seen merely as the translation of a novel, but as a much more political and ethical act. Indeed, the translator, through her translation choices, could have suppressed or diminished Mukherjee's postcolonial voice in Turkish, even making her invisible to the Turkish reader. But the translator consciously chose the opposite. This approach directly affected the author's visibility. As a "cultural translator," Mukherjee chose to use references to her own culture in her novel, beyond themes and narratives, to prove her own existence. The translator's preference for preserving these examples in Turkish demonstrates her support for the author's struggle.

In conclusion, the novel *Jasmine* has succeeded in creating a 'third space' among its author, the novel, its protagonist, and the Turkish translation. Because it describes the 'in-between' and 'hybrid' situation of the postcolonial subject in the source text, it has also successfully represented this in the Turkish translation.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Güneş Yamanoğlu %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu makalenin hazırlanması sürecinde herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya üretken yapay zekâ sistemi kullanılmamıştır.

Author Contributions

First Author: Güneş Yamanoğlu 100%

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Financial Support: The author declares that she received no financial support for this study.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence (AI)-based or generative AI tools were used in the preparation of this manuscript.

References

- Aixelá, J.F. (1996). *Culture-specific items in translation. Román Álvarez and Carmen A. Vidal* (Eds). *Translation, Power, Subversion*. (pp. 52-78). Multilingual Matters.
- Bassnett, S., & Trivedi, H. (Eds.). (1999). *Post-colonial translation: Theory and practice*. Routledge.
- Bassnett, S. (2010). *Postcolonial translation. A concise companion to postcolonial literature*. S. Chew & D. Richards (Eds.). Wiley-Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9781444317879>
- Bassnett, S., Lefevere, A. (Eds.). (1990). *Translation, history and culture*. Cassell.
- Bhabha, H. (1994). *The location of culture*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203820551>
- Chaturvedi, S. (2005). Bharati Mukherjee: Problems of non-resident Indians. In A. N. Prasad (Ed.), *New lights on Indian women novelists in English* (pp. 144–150). Sarup & Sons.
- Hoppe, J. K. (1999). The technological hybrid as post-American: Cross-cultural genetics in *Jasmine*. *MELUS*, 24(4), 137–156. <https://doi.org/10.2307/468178>
- Li, D. L. (1998). *Imagining the nation: Asian American literature and cultural consent*. Stanford University Press.
- Moore, Michelle E. (2004). *Bharati Mukherjee, Great world writers: Twentieth century* (Vol. 7). (Ed.) Patrick M. O'Neil. Marshall Cavendish Corporation.
- Mukherjee, B. (1989). *Jasmine*. Grove Press.
- Mukherjee, B. (1992). *Yasemin* (Trans.) N. Tanöver. Can Yayınları.
- Mukherjee, B. (1997, January/February). American Dreamer. *Mother Jones Magazine*, 1-6.

- Munday, J. (2001). *Introducing translation studies: Theories and applications*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429352461>
- Patil, M. (2003). Bharati Mukherjee's *Wife*: A post-modernist novel. In G. Kumar & U. S. Ojha (Eds.), *Indian English fiction: Readings and reflections* (pp. 116–123). Sarup & Sons. <https://oiirj.org/oiirj/june2019-special-issue01/24.pdf>
- Ray, S. (1996). Rethinking migrancy: Nationalism, ethnicity, and identity in *Jasmine* and *The Buddha of Suburbia*. In H. Schwarz & R. Dienst (Eds.), *Reading the shape of the world: Toward an international cultural studies* (pp. 183–201). Westview Press.
- Rege, J. (2000). Bharati Mukherjee. In B. H. Gelfant & L. Graver (Eds.), *The Columbia companion to the twentieth-century American short story* (pp. 394–399). Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/gelf11098>
- Robinson, D. (2011). *Translation and empire: Postcolonial theories explained*. St. Jerome Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781315760476>
- Ruppel, T. (1995). Re-inventing ourselves a million times: narrative, desire, identity, and Bharati Mukherjee's *Jasmine*. *College Literature*, 22(1), 181-192.
- Simon, S. (2000). Introduction. In S. Simon & P. St-Pierre (Eds.), *Changing the terms: Translating in the postcolonial era* (pp. 9–30). University of Ottawa Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1ckpcz7>
- Tandon, S. (2004). *Bharati Mukherjee's fiction: A perspective*. Sarup & Sons.
- Tong, M. Y. (1999). Asian religions in popular and elite culture. In T. A. Tweed & S. A. Prothero (Eds.), *Asian religions in America: A documentary history* (pp. 335–360). Oxford University Press.
- Trivedi, H. (2007). Translating culture versus cultural translation. In P. St-Pierre & P. C. Kar (Eds.), *Translations: Reflections, refractions, transformations* (pp. 277–287). Pencraft International. <https://doi.org/10.1075/btl.71>
- Tymoczko, M. (1999). *Translation in a postcolonial context: Early Irish literature in English translation*. St. Jerome Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781315538624>
- Tymoczko, M. (2002). Post-colonial writing and literary translation. S. Bassnett and H. Trivedi (Eds.), *Post-colonial translation: Theory and practice* (pp. 19- 40). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203068878>
- Vlahov, S., & Florin, S. (1980). *Neperevodimoe v perevode*. Mezhdunarodnye otnosheniya.